

КАЗКИ

ПРО БОГАТИРІВ ТА ЛИЦАРІВ

КОРОЛЬ-ЗМІЙ

ЛІТЕРАТУРНІ КАЗКИ

БОВА КОРОЛЕВИЧ

В далекому царстві, в далекому государстві, за тридев'ять земель, в тридесятому господарстві жив собі цар Єлизар. Царство було в нього велике-превелике — від моря до моря, від землі турецької до землі німецької, і всього в його царстві було вдосталь: чи звіра, чи риби, чи птиці, чи вина та меду дорогого, всього царю вволю вистачало. Не було в нього тільки жінки-господині, втішної та любої дружини.

Отож і задумав цар Єлизар женитися.

Довго він до всіх дівчат придивлявся, довго приглядався, та не найшов такої, щоб була йому краще всього на світі. Тоді цар Єлизар скликав до себе своїх вірних князів та й каже:

— Маю я царство найкраще, найбільше — всього в ньому є доволі, чого тільки душа забажає, та не маю я цариці, вірної та любої жони. Довго я приглядався, довго придивлявся до всіх царівен, до всіх государівен, та не знайшов собі такої, щоб була краща світа сонця. Ви, мої вірні князі, сідлайте коні воронії, та беріть ратища золотії, та йдіте по всіх царствах і господарствах, в землі турецькі і німецькі, пошукайте там мені жону, а собі царицю, яка найкраща є на всьому світі.

Князі вклонились йому у ноги, осідлали коні воронії, взяли ратища золотії і поїхали.

Не довго, не коротко, не близько, не далеко — пройшов, може, рік або два — повертались князі до царя та й кажуть:

— Об'їздили ми усі царства, усі господарства, та, опріч дочки заморського царя Кирбита Марисі Кирбитівни, кращої не знайшли: як вона встане, то й травиця піднімається, як піде, то й всі пташки летять за нею, за нею і сонце ходить, до неї і вітер лащиться, і люди нею не налюбуються.

Як почув цар Єлизар такі речі від своїх вірних князів, то так зрадів, що не знав, де їх і садовить, як їх і вгощать і якими подарунками дарувать. Днів зо три вони бенкетували, а потім цар покликав свого вірного джуру Сидона і звелів йому сідлати коня дорогого, надівати збрую золоту і їхати з ним до заморського царя Кирбита сватати дочку його Марисю Кирбитівну.

Довідався цар Кирбит, що до його їде славний і багатий цар Єлизар сватати його дочку Марисю, і звелів зараз на всіх кінцях розставити своїх кращих лицарів з хлібом, з сіллю — та щоб попереду їх музики грали, а маленькі дітки щоб квітками дороги скрізь по царству встеляли, а дочці звелів надіть вбрання, яке найкраще, яке найбагатше, та вином дорогим з чарки золотої жениха свого пригощати.

Лепсько було царю Кирбиту з заможним царем Єлизаром поріднитись, та не лепсько було царівні Марисі за нелюбого заміж іти. Вона давно вже полюбила славного королевича Петруся Княжевича, але проти батьківської волі нічого не вдієш.

Ото й одгуляли весілля. Цар Єлизар з молодою жінкою поїхав у своє царство. Як він уже не цілував, не милував свою молоду жінку, та невесела вона була: не йшов їй з думки милий королевич Петрусь Княжевич.

Минув рік, цариця привела сина, котрого прозвали Бовою, бо він тільки що родився, а вже почав битись: то ту няньку за косу ухопить і жмуття волосся вирве, то другій носа одкусить; знахарі, бачивши це, сказали, що він буде найсильніший, найхоробріший лицар на всьому світові.

Цар Єлизар, діждавшись сина, ще більше зрадів і зробив пир на весь мир — цілий рік гості пирували за здоров'я маленького Бова Королевича.

Всі раді були, все царство пирувало, та тільки одна цариця Марися невесела ходила: немилий їй був і цар Єлизар, і його син Бова Королевич; вона все споминала свого Петруся Княжевича.

Так минуло років зо п'ять або й зо шість; встала раз Марися раненько, відчинила віконце, простягнула білу ручку, і дощова водиця накапала їй в ручку; вона вмила тією водицею заплакані очі, потім глянула навкруги, а з-під неба синього злетів до неї голубок від Петруся Княжевича, і писулечка від нього на шиї червоною стяжечкою прив'язана. Марися посадила голубка на віконце, нагодувала його і прочитала ту писулечку: Петрусь пише, щоб вона свого чоловіка одіслала на далеке полювання, в непрохідні ліси; нехай піймає там птицю-синицю з золотими крилами та зі срібним хвостом, а він тим часом прийде зі своїм військом воювати його царство і опанується в ньому, та й царюватимуть тоді вони вдвох. На другий день і каже Марися царю Єлизару:

— Не була б я, може, така засмучена, така невесела, якби ти поїхав на полювання в далекі непрохідні ліси та спіймав би мені там птицю-синицю з золотими крилами і срібним хвостом.

Ото цар Єлизар звелів псарів збирати, коні сідлати, тенета ладнати і поїхав на полювання.

Через якийсь там час, через малий чи через великий, через день чи через тиждень прийшов Петрусь Княжевич зі своїм військом, побив військо Єлизарове і опанувався на його царстві зі своєю любою Марисею Кирбитівною, а на царя Єлизара послав своїх гінців у ліси дрімучі, щоб його там вбили і серце його на ратищі в його царство принесли.

А маленький Бова Королевич все підростав, та підростав, та в силу вбирався. Бачить Петрусь Княжевич, що підростає Бова Королевич та все більше

в силу вбирається, і страшно йому стало, щоб часом не віддячив він йому за батька. От Петрусь Княжевич і каже своїй жінці Марисі:

— Як ти мене любиш щиро та вірно, то не пожалієш задля мене і сина свого рідного, бо як підросте Бова, то віддячить тобі і мені за батька і за царство батьківське.

Налякалась Марися, що їй справді Бова зведе зо світу її любого Петруся, та й каже:

— Жалько мені його вбивати, бо все ж таки це моя рідна дитина, а краще замуруємо його в такий мур, щоб він до смерті сидів і не вилазив, а в сторожі до його приставимо його джуру Сидона, хай йому щодня носить туди шматок хліба і кухлик води.

Ото й замурували Бову Королевича. Ніхто не любив його так щиро і вірно, як джура Сидон. Жалько було Сидону, що так марно пропадає маленький лицар, і захотілось йому від смерті видющої спасти Бову Королевича.

Раз приніс Сидон Бові хліб і воду та й каже:

— Милий мій Бово Королевичу, хочу тебе від видющої смерті збавить. Є у мене знаний дід-ворожбит, дав він мені оцю пляшечку з водою: як умиєшся, то відразу зробишся пташкою бистрокрилою і, куди вітер полине, туди і ти полетиш, а де сісти схочеш, то з-під правого крильця вирвеш найдовше перо і знов у чоловіка перекинешся.

Зрадів Бова Королевич, щиро обняв і поцілував він свого джуру Сидона, а сам вмився водицею із шклянки і пташкою бистрокрилою полинув у далекі країни. Сидон назбирав десь костей чоловічих, накидав їх у мур і сказав цариці Марисі, що Бову гад поїв, одні тільки кості zostались. Цар Петрусь Княжевич, почувши цю звістку, зовсім заспокоївся.

Скоро казка кажеться, та не скоро діло робиться. Минув рік чи два, чи день, чи тиждень, за морем далеким, біля славної рай-землі, де й сонце не сходить й не заходить, і місяць сонцю не шкодить,

а світить, от якби і в нас так, кажу, біля того царства Зарайського пристали купці на байдаках і товар свій на продаж розіслали, а з ними за прикажчика хлопець молодий та красний такий, що й пером не написать, тільки в казці сказать. Прийшов цар Зализач, що правив тим царством Зарайським, з дочкою Настусею до тих купців товар купувати. Настуся побачила молодого прикажчика і на виду почервоніла, а очима то тільки блудить на вроду прикажчика, далі й каже своєму батькові царю Зализачу:

— Яке, — каже, — славне хлоп'я у цих купців: наше все царство об'їдеш, а такого не знайдеш. Візьmemo його до нашого двору в найми.

Цар підійшов до хлопчика та й питає:

— Як тебе звать і звідки ти родом, що я скільки на світі живу, а такої краси не бачив, яку тобі Бог наділив?

— Зовуть мене, — каже хлопчина, — Бовою, а родом я здалека: сім років туди їхать, та й то не доїдеш, хіба пташка на хвості занесе.

А це й був славний царевич Бова Королевич: він довго літав пташкою бистрокрилою, аж поки не зустрів безкрає море, тоді знов обернувся хлопцем і найнявся до купців крамом торгувать.

Отож цар Зализач нагородив купців подарунками дорогими, а собі взяв у найми Бову Королевича і приставив його джурою до дочки своєї Настусі. Полюбив Бова Королевич свою панночку Настусю, і вона його полюбила; не було в неї такого вірного і щирого джури, не було й такого красивого жениха.

Якось цар Зализач скликав до себе своїх князів та принців і зробив пир. Всі гості пирували, мед-вино з кубків золотих опорожняли, сама царівна Настуся частувала їх вином дорогим, а Бова Королевич біля столу прислуговував — аж заїхав у двір гонець та й каже, що кругом міста обступив турецький цар Белербек зі своїм військом та й трібує, щоб цар Зализач зараз видав йому дочку свою Настусю в гарем за

старшу жінку. (А у тих турок жінок достобіса, і живуть вони між жінками, як ото бугай в череді.) Тільки що відповів гонець ці вісті, аж у город в'їхав сам цар Белербек на коні вороному, такому, що з носа пара йде на верству і людей з ніг збиває, а під копитом земля в коліно вилітає. Голова в Белербека, що і обіруч не обіймеш, плечі в дві сажени, з очей іскри сиплються, а з зубів тирса летить.

В'їхав він у город, махнув мечем-кладенцем і кричить:

— А хто хоче моєї сили спробувать, за царівну Настусю свою голову покласти?!

Затрубив цар Зализач у труби, кликнув він дванадцять лицарів своїх, та всі вони проти Белербека здавались, як миші проти kota. Побачила тоді Настуся свою лиху годину, побачила, що через неї дванадцять молодих лицарів загинуть, та й почала просить батька, щоб краще він віддав її Белербеку, ніж стільки душ з світу зводить. Та цар Зализач знов затрубив у трубу, і всі дванадцять лицарів повиймали свої мечі і пішли на Белербека. Що Белербек махне своїм мечем-кладенцем, то так голова з плечей лицарських і покотиться. Всі дванадцять лицарів лягли під його мечем-кладенцем. Що робить царю Зализачу — треба віддавати йому свою дочку в гарем бусурманський.

Побачив таку біду Бова Королевич, закипіла в нього сила богатирська, гукнув він, щоб йому дали коня найкращого, ратище золоте та стрілу калену. Всі дивляться на хлопця молодого і не вірять в його силу. Бова сів на коня, розігнав його, напнув стрілу калену і пустив її в Белербека, похитнувся Белербек і впав з сідла, тоді Бова вдруге вдарив його ратищем — Белербек і з ніг упав та й почав просить Бову дати йому ще трохи пожити на світі. Бова змилювався над Белербеком і відпустив його в своє царство, а сам повернув коня і поїхав у двір до царя Зализача, де зустріла його царівна Настуся, обливаючись

сльзьми і від радості припадаючи устами до його лицарського чола. І зробив тоді цар Зализач пир на весь мир, по всьому царству бочками вино спорожняли та Бову Королевича прославляли.

Бачить турецький цар Белербек, що Бова Королевич не дасть йому Настусі і що Бову силою взяти не можна, от він пустився на хитрощі. Був у царя Зализача такий невірний конюх, котрий за гроші почав висліджувати Бову, щоб убить його. Якось раз приснився Бові Королевичу сон: наче знялась страшенна буря, поламала скрізь дуби і в хатах покрівлі порозносила, а море так сполошилося, наче всю землю затопить хотіло. В цей час біля моря по бережку гуляла царівна Настуся — де не взялася страшенна хвиля, накотилась на неї і потягнула її в море. Бова проснувся дуже сполоханий, він розказав цей сон підкупленому конюхові, а конюх і каже:

— Біжи ти скоріше в далеку сторону, спіймай там царя-рибу, убий і привези з нього жиру та дай напиться царівні, то тоді тільки житиме вона, бо сон твій віщує їй смерть.

Жалько було Бові своєї коханої Настусі, от він осідлав коня вороного і поїхав в землі чужесторонні, до синього моря — шукати царя-рибу. Не знав Бова Королевич, що конюх послав його на погибель, бо цар-риба був страшний чарівник, котрий заправляв усім морем, миром водяним, — рот у нього був як десять кораблів, а зуби, як щогли; що дмухне цар-риба, то все море застогне і маленька рибка вгору на верству підскакує.

Засвистів, запінив воду цар-риба, побачивши Бову Королевича, і піднялася на морі страшенна буря. Заревло море, виплило невидане рибне військо, та він не злякався тих китів-риб, що як гори ті плавають у хвилях; підійшло до Бови те військо, та він вийняв меч-кладенець і почав рубать тих китів-риб. Море зразу почервоніло. А Бова з одного кита стриба на другого й добрався до самого царя-риби та

й встроїв йому ратище в спину. Застогнав тоді цар-риба та й просить:

— Не убивай мене, славний царевич Бова Королевич, я тобі дам свого жиру і дам ще тобі в придачу три шкляночки, є у них водиця не проста, а чудодійна: з одної умиєшся — старим дідом зробишся, друга вода молодість верне, а від третьої заснеш на багато днів.

Бова взяв ті шклянки з водою, під'їхав на царі-рибі до берега, сів на свого коня вороного і поїхав додому.

Іде славний лицар Бова Королевич день, другий, десятый, дванадцятий, а може, і всіх тридцять — під'їжджає до царства великого Бусурманського, а в тому царстві царює турчин Белербек, заклятий ворог Бови Королевича.

Спізнав Бова від людей подорожніх, калік немощних, що Белербек без нього завоював царство царя Зализача, взяв до себе царівну Настусю і через два дні збирається з нею шлюб брати.

Почув Бова Королевич такі несподівані вісті, і заболіло в нього серце лицарське, хочеться Бові побачитися з коханою Настусею, хочеться спитати її, чи по волі вона заміж іде за турчина Белербека.

Ото бачить Бова Королевич, що іде якийсь старий дід з кобзою, він спинив його та й каже:

— Віддай мені, діду, свою одержу і свою кобзу, а я тобі віддам своє вбрання, ще й калитку з червінцями в додачу.

Дід зразу й згодився, бо чому й не бариш, — то, мовляв, кобза та полатана свитина, а то ж таки червінців калитка і одержа лицарська. Умився Бова з одної шкляночки, що дав йому цар-риба, і зробився старим дідом, вбрався в стару полатану одержу, почепив кобзу і пішов у двір до царя Белербека. Розпитався Бова Королевич, в якій кімнаті сидить Настуся, сів під її віконцем і почав лагодить свою кобзу. Обступили Бову і старі, і молоді люди; дівчата, й мо-

лодиці, і малі діти посідали коло нього та слухають, як старий бородою похитує та старими, поморщеними пальцями струни перебирає і жалібно підспівує:

Ой, було то славне царство Зарайське
Та за сто миль і чотири.
Та прийшла ж туди сила бусурманська
Те царство побила,
В полон полонила.
А Настусю-царівну бусурмани в гарем посадили.
Гей, гуляв, гуляв славний лицар Бова Королевич
Та на далекому морі,
На синім просторі,
В десятий рік він додому повертає,
До царства бусурманського прибуває
І свою милу Настусю в полоні стрічає,
А Настуся Бову Королевича,
Славного царевича,
Не пізнає,
Бо на лицарю славному опанчина рогозová,
Поясина хмелевая,
А на ногах сап'янці,
Що видко п'яти й пальці.
А ще на Бові бідному шапка-бирка,
Зверху дірка,
Хутро голе,
Околиця — чисте поле,
Вона травою пошита,
Дрібним дощем прикрита...

Почула царівна думку старого кобзаря і зараз спізнала в ньому свого милого Бову Королевича. Не знала вона, як і радуватись, де й посадить старого діда; звеліла своїм джурам закликать його в горницю, посадила біля себе на дзиглику та й почала пригортать до себе його поморщений вид. Тоді Бова і каже Настусі:

— Візьми оцю шкляночку, тут водиця усипуша, налий цеї водиці у страву Белербеку, хай він засне

на якийсь час, а ми осідлаємо коней дорогих і поїдемо в своє царство.

Одяглась Настуся якнайкраще і пішла до столу, де з гостями сидів Белербек; вона пригорнулась до нього і всипала в його страву водицю усипущу. Белербек зрадів, що Настуся така привітна зробилася, і ще більше почав вино пити, аж поки не заснув за столом. Тоді Настуся вийшла на подвір'я, звеліла джурам осідлати найкращих коней і поїхала з двору. На дорозі стрів її Бова Королевич, умився з третьої шкляночки, в котрій була вода молодюща, і зробився знов таким лицарем, як і перше був; посідали вони на коней і поїхали в царство Зарайське.

Не довго, ні коротко, не близько, ні далеко — їхали вони та й їхали, поки сонце світило, поки хмари ходили, та й заїхали у великий ліс, а в тому лісі та стояла хатка не маленька, не велика, збоку підперта, стріха обдерта, вікна шматтями полатані, двері соломою прив'язані. От вони постукали в двері, вийшов старий дід, вони й почали його просити пустити на ніч. Дід побачив лицаря з жінкою в царських одягах, низенько вклонився їм і пустив у хату, потім посадив за стіл, вніс ночви меду дикого і почав гостей вгощати. Повечерявши, чим Бог послав, Настуся лягла на долівці і заснула, а Бова Королевич став біля дверей на варті.

Чує Бова Королевич опівночі — щось далеко десь копитами землю б'є. Він здогадався, що це Белербек за ним гінців послав. Сів Бова на свого коня вороного, взяв у руки свій меч-кладенець і виїхав у поле; а все поле возами вкрито, попереду ж возів на конях їдуть сто лицарів Белербеківих. Побачили лицарі Бову Королевича та й кажуть:

— Посилає Белербек тобі всі ці вози, наповнені золотом, та сріблом, та шовками дорогими, та каменем самоцвітним, щоб ти взяв цей викуп за царівну Настусю, а як не віддаси за гроші, то силою візьмемо.

— Не купите ви в мене нізащо моєї Настусі і силою не візьмете, — відказав їм Бова Королевич.

Розігнав свого коня вороного, махнув мечем-кладенцем, так лицарські голови й почали встелять чисте поле.

Всіх лицарів Белербєкових перебив Бова, зоставив тільки одного та й каже йому:

— Вертайся до свого царя Белербєка, відвези йому назад його добро та скажи, щоб він не чіпав мене, бо я й царство його все чисто переб'ю.

Вернувся той лицар до Белербєка і розказав йому все, як було. Збентежився Белербєк, зібрав до себе своїх візирів і почав раду радить, що робить з Бовою Королевичем. А візирі йому й кажуть:

— Не такий лицар Бова, щоб ми його подужали; пошлім на нього нашого силача Полкана-богатиря, котрий в підземеллі сидить, на ланцюгу прив'язаний, — його ніхто не повинен подужать.

Позвав тоді цар Белербєк Полкана-богатиря та й каже:

— Привезеш мені Бову Королевича, дам тобі волю, а не привезеш — спіймаю тебе і на смерть замучу.

Зрадів Полкан-богатири, що побачив світ Божий, а богатири він був не простий, не такий чоловік, як от ми з вами, люди хрещені. Полкан-богатири був наполовину кінь, а наполовину чоловік: голова і руки чоловічі, а ноги кінські з копитами, та ще й хвіст, як у коня. Сказано: нечиста сила та й годі. Отож як спустили з ланцюга Полкана-богатиря, як побіжить він, як затупотить — аж земля застогнала, курява аж під небо піднялась.

Чує Бова Королевич, що на нього не біжить, а летить щось страшне, якесь опудало. Поклав він знов свою Настусю у лісника в хаті спати, а сам сів на коня, взяв свій меч-кладенець і вискочив на Полкана-богатиря. Зав'язалась у них битва страшенна, невиданна: земля стогнала, звир'я від них повтікало,

пташки за море порозліталися, ліс до землі нагинався. Реве Полкан-богатир, на Бову Королевича наступаючи, дуби з корінням рве та влуча в нього, а Бова махне мечем-кладенцем, так за милю і одскочить від нього Полкан-богатир. Три дні і три ночі бились вони, а потім Бова Королевич влучив Полкана ратищем в саме черево. Заревів Полкан і впав на землю. Бова хотів йому голову стягти, та Полкан йому й каже:

— Не вбивай мене, славний лицарю Бово Королевичу, я тобі буду за меншого брата, а двох нас ніхто в світі не подужає.

Бова Королевич побратався з Полканом-богатирем, привів його до своєї Настусі, а потім вони посідали на коней, нагородили подарунками лісника й поїхали в царство Зарайське.

Скоро казка кажеться, та не скоро діло робиться, їхали вони та й їхали та зупинилися біля царства забутого, покидаючого: споконвіку воно чортополохом поросло, що було путнє, то й те погнило, а двірець в тому царстві без покрівлі, без верха — стоїть, як у полі віха, а горниці з Богом не споряться. Царював у тому царстві Радько Гузир, дуже втішний на обзир, бо сорочка в нього з коміра зроблена, а штани — з плаhti.

Побачив Бова Королевич таке втішне царство — дивується і царя Гузиря питає, невже-таки й шеляга при душі не має.

— Нема, — каже Гузир, — що було, то все заклятий ворог мій турчин Белербек забрав і дочку з жінкою в гаремі держить. Та й ви скоріш тікайте, бо він і вас у полон візьме. Я чую, що земля гуде. Це, певно, військо Белербєка йде за вами.

Шкрябнув своїм копитом Полкан-богатир, приклав вухо до землі.

— Еге, — каже, — Белербек з військом на нас наступає.

Сів на коня славний царевич Бова Королевич та й каже своєму побратимові Полкану-богатирю.

— Ну, побратиме, ось коли мені потрібна твоя сила богатирська.

І вдвох виступили вони проти війська Белербекового.

Засурмили сурми, забили в тулумбаси, і пішла колотнеча... Полкан раз махне — п'ятдесят душ покладе; Бова раз махне — сто душ покладе. Бачить Белербек, що нічого з Бовою не зробить його військо, попустив коню своєму вуздечку і кинувся на Бову, ударив його на відліг та влучив у шапку мідяну — шапка з Бови злетіла. Тоді загорілось у Бови серце лицарське, змахнув він мечем-кладенцем і вривав по череву Белербека. Як муха, вилетів Белербек із сідла, і упав на землю, й почав просить Бову не вбивать його. Та на цей раз Бова Королевич не змилювався: одрубав голову Белербекові, потім спалив його на вогні. І попіл розвіяв. Бова Королевич одібрав від Белербека жінку і дочку царя Радька Гузиря, нагородив його грішми і поїхав з Полканом-богатирем і з своєю Настусею в царство Зарайське, до царя Зализача.

Не знав цар Зализач, як і радуватись, побачивши свою доню Настусю і славного царевича Бову Королевича. Зараз же повінчав їх і віддав Бові Королевичу своє царство, бо сам уже старий був і не здужав ним править, а Полкан-богатир зостався до смерті коло Бови. Він ходив на полювання на левів, та тигрів, та ведмедів або чим іншим забавлявся. Я там був, мед-вино пив, по вусах текло, а в рот не попало.

ПРО БОГАТИРЯ БУХА КОПИТОВИЧА

Був собі купець і в купця дочка. За кучера був у нього чоловік, а ім'я йому Копито. І любилася та дівчина із тим Копитом — з кучером. Любила вона

його довго-недовго, згодом народила сина і сховала його, щоб мати або батько не дізнались, а сама лежить хвора. Вночі, як старі поснули, застріг Копито коні в коляску, взяли дитину і поїхали вони в степ. Верст за сімдесят від'їхали. Тоді вона взяла того хлопчика, кинула в траву, а він так і бухнув. От вона й сказала:

— Будь ти по імені Бух, а по батькові Копитович.

А дитина, як тільки народилася, то вже й говорила. І нема на ній шкіри, а все тіло, наче копито. Попрощались, поцілувались, дала мати дитині харчів і сказала:

— Сиди тут, а я тобі буду харчі доставляти.

Сіли з Копитом і поїхали. Коні добрі, як гайнули назад — скоро й дома були, вона лягла собі, і не знав купець і його жінка, що вона дитинку народила і їздила з кучером у степ.

Минув місяць, чи два, чи три, повіз Копито своєму синові харчів. Побачились, поцілувались, харчі лишив і поїхав знов назад. І росте той Бух Копитович не годинами, а хвилинами, і в ширину, і в вишину. Місяців через три знову наготовила мати синові харчів і одежі, і поїхали вже обоє на цей раз. Приїхали, а вона й питає сина:

— Чи не треба тобі привезти шаблю або піку?

Він і каже:

— Не треба, мамо, у мене і за шаблю, і за піку кулаки будуть, тепер через півроку ви мені знову харчів привезіть, а там уже й не треба.

І пробув він на тому місці, де його покинули, шість років. Два аршини з половиною у плечах і два з половиною висоти у того Буха Копитовича, і сили у нього тридцять три пуди з восьминою; три пуди кулака одного. От покинув він те місце — куди дивиться, туди і йде: там доріг нема. Пройшов день, два, як покинув те місце, на третій день їдуть-біжать два богатирі йому назустріч кінями. Прибігли та й не привітались, а мерщій питають:

— Що ти таке?

— Я Бух Копитович. А ви хто такі?

— Ми богатирі.

— Не може бути, щоб ви були богатирі.

— Ні, богатирі.

— Які ж ви богатирі? Богатирі такі нелюдими та непривітні не бувають. Ви негідники!

Скипіли вони і вже готові його посікти, порубати.

— Ми тебе, — кажуть, — з лиця землі зітремо.

— Ні, я вам кажу, ви негідники! І мене з лиця землі зітерти не годні! А хочете сили Буха Копитовича спробувати, так зберіть вісім чоловік, сім чоловік будуть воюватися — оце мені сьомий рік пішов, — а восьмий буде за свідка, буде дивитися, як ми будемо воювати.

— Ти втечеш!

— Ні, я вас не боюсь, я на цьому місці буду. Ви приїздіть з тими богатирями, так ми й повоюємо.

Розбіглись вони на своїх конях добрих і зівзвали богатирів; вони знають, де ті проживають. От зібралось вісім чоловік та й кажуть:

— Ми його могли б і удвох посікти, а він каже, щоб сім чоловік було. Що нам тут і робити сімом чоловікам?

— Чи ви усі богатирі? — питає.

— Усі, — кажуть вони.

— Які ж ви богатирі? Я думав, що богатирі народ чемний, а ви негідники!

Вони так і скипіли.

— А ти ось як, усіх нас звеш негідниками! Будем воювати.

— Ну, а як же ви будете мене воювати? Чи шаблями та піками будете мене колоти, чи як? У мене ніякої зброї нема; у мене тільки кулаки. Мене ваші і шаблі й піки не візьмуть, позагинаються. А чи не хочете і ви на кулаки?

— Ми — як ти кажеш. Як на кулаки, так і на кулаки, ми згодні.

— Ну, давайте. Складіть свою зброю на землю, коней попускайте, а ти, восьмий, стій на коні, дивись на нашу битву, ти будеш за свідка і будеш багатирям розказувати, що такі-то здибали в степу Буха Копитовича — сьомий рік йому пішов, а він з ними став воюватися.

Поскладали вони свою зброю, підходять до нього і кажуть:

— Хто ж буде починати? Ми до тебе приїхали, як у гості, то ти і починай, Бух Копитович, випробовуй перше ти нас.

— Як же ви згодні? Так, як ви тепер стоїте, чи, може, ви станете один проти одного? І як вас бити — чи в груди, чи в плечі?

— Як знаєш!

— Ні, мені по грудях жалко, розіб'ю, бува, груди, я буду бити у плечі.

І стали вони в один ряд усі, в один бік.

— Ану, — кажуть, — нехай Бух Копитович пробує богатырської сили.

Розмахнув він свій кулак, та як бухнув у плечі крайнього, так трюх у землю ввігнав, так вони і вгрузли, а чотири зверху лежать.

— Ну, йди, — каже він на того, що був за свідка, — дивись, чи живі твої богатири. А сам не бійся, я тебе не чіпатиму.

Той підійшов, подивився.

— Які там живі, вони вже давно неживі!

— Ну, копай для своїх товаришів яму пікою і шаблею. Не можна їх так кидати, а треба їх у сиру землю загорнути.

Вирив той яму, повкладали, позагортали.

— Ну, богатыр, чи ти чув про такого богатыря, як я?

— Ні, не чув і не бачив.

— А ви розсердились, що я вас негідниками обізвав, та хотіли мене погубити! Ні, мене не погубите. Ти тепер по всьому світу їдь і розкажуй усім, що ти

такого богатиря бачив, що сім пихатих богатирів одним кулаком убив. І щоб ви всі зібрались до мене: я буду коло синього моря. Там мене шукайте, там мене знайдете. А я вам що-небудь там повідаю. Над вами нема старшого. Над вами старший той, хто вас подужає. А тепер буде над вами Бух Копитович старшим.

Богатир поклонився і поїхав собі.

А Бух Копитович пішов до синього моря. Там скали, гори великі, камінь на двадцять аршин угору. Він прийшов і ходить понад синім морем, попід тими скалами. Ходить, а там пісок. І знайшов він у піску стежечку, і пішов цією стежечкою. Дійшов до гори, до каменя. Стежка звернула у куточок; він туди, у той закуточок, а там нічого нема, камінь тільки. Він став, стоїть та долонею гладить по каменю і найшов сучечок — як горошинку. Тоді за той сучечок пучками взяв — одчиняються двері. Кімната велика, золота, так і сяє. Стоять у кімнаті стіл і стільці, а кімната порожня, нема нікого. Походжає сюди та туди по кімнаті Бух Копитович, руки назад заклав. Ходив, ходив, та тоді богатирським голосом як гукне, то аж кімната затряслася.

— Чи тут є хто, озовися!

— Є... дівчинка Лебідка, — відповідає хтось тихенько, — а ти хто?

— Я Бух Копитович. Ану, вийди, дівчино Лебідко, покажися!

І вийшла — вилетіла з-за стіни така гарна та мила дівчина, що ні в казці сказати, ні пером описати.

— Чи можна мені, Лебідко, їсти подати?

— Можна, — каже.

Кулаком Лебідка як ударить по столу, так стіл зараз і заставився наїдками та напитками всякими.

— Ну, тепер, Бух Копитович, що ви бажаєте, те й їжте, — каже Лебідка, — що ви скажете, те я й буду подавати.

А сама коло порога стоїть.

Бух Копитович напився, наївся добре та й каже:
— Тепер, Лебідко, прибирай.

Лебідка зараз до стола, прибирає.

— Ні, стій, не прибирай! Я й забув. Сідай же, мила дівчино, і ти поїж.

Налив чарку горілки:

— Пий!

Вона відмовляється.

— Пий, — він каже. Вона випила та й каже:

— Спасибі вам, Бух Копитович, я своєму хазяїну служила тридцять літ, та за тридцять літ не дав мені не то чарки горілки, а й кришки хліба, а ви першого дня дали мені випити і їсти дозволили.

— Ти згодна, Лебідко, куди я піду, іти зі мною?

— Згодна, — каже, — я свого старого хазяїна — змія кину, а лучче вам служити буду.

— Ну, Лебідко, а нема у тебе яких-небудь музикантів?

— Є, — каже, — у мене дванадцять чоловік музикантів.

— Поклич їх мені: нехай вони заграють.

Лебідка до стола приступила, б'є кулаком у стіл і кричить:

— Музиканти, вискакуйте, Буху Копитовичу заграйте!

Вискакують із шафи дванадцять молодців-музикантів і давай грати Буху Копитовичу. Як заграли, так здалося, що кімната надвоє розділяється. А Бух Копитович по кімнаті ходить, та як ударить ногою, так камінь на дрібен мак сиплеться. Грали, грали довго-недовго, дякує Бух Копитович:

— Годі, музиканти, дякую.

Перестали грати.

— Лебідко, налий музикантам по чарці горілки. Лебідка частує їх.

— Підходьте тепер, закусуйте.

Підходять, закусують. Подякували Буху Копитовичу, а він і питає:

— Ви, музиканти, згодні іти, куди я, щоб ви при мені були?

— Коли Лебідка згодна, то і ми згодні.

Лебідка каже:

— Я давно згодна.

— Підемо ж, хлопці, і як я вас гукну, так щоб ви передо мною і були.

З тим вони й покинули ту кімнату, наче їх і не було. А Бух Копитович вийшов та й пішов собі. Зійшов він на стовпову дорогу, іде стовповою дорогою. Од синього моря та стовпова дорога на п'ятнадцять верст, пройшов п'ятнадцять верст Бух Копитович від тих скал, дивиться, стоїть стовп кам'яний великий над дорогою. Дійшов до того стовпа, стіни зміряв, аж по три аршини стіни, а п'ятнадцять аршин висоти, а на дванадцять аршин той стовп углиб пішов. І у тому стовпі живуть змії. І вигнутий той стовп булавою вгору, а на тій булаві — шапка-невидимка, дорогоцінними камінчиками у п'ять рядів обцяцькована. І того стовпа, скільки не йде людей, ніхто не бачить. Дійшов Бух Копитович до того стовпа, гляне, аж шапка на нього шита, і написано, що вона на нього шита. Гукнув він:

— Лебідко, чи ти тут?

— Я тут, — каже.

— Це моя шапка?

— Ваша.

— Як би її дістати?

— Я полізу скину, вона не розіб'ється.

Полізла, скинула. Він подивився, а там написано: «Якби цю шапку Бух Копитович знайшов, то всіх зміїв перемиг би».

Узяв він тую шапку, надів, зрадів, що таку шапку дістав.

— Ну, Лебідко, розкинь намети. Відпочинемо тут.

Вона розкинула. Тоді він каже:

— Нехай тепер музиканти грають. Відсвяткуємо, що таку шапку знайшли...

Аж тут прибігають два богатирі, що його шукають. Коло синього моря вони вже давно його шукали. Бух Копитович і каже:

— Скільки вас є?

— Нас, — кажуть, — сто сімдесят чоловік.

— Щоб ви зараз прибули сюди, до мене.

Вони й поїхали. За три години їдуть усі чисто богатирі — сто сімдесят чоловік.

І привів Бух Копитович усіх богатирів до того стовпа.

— Дивіться, панове, на цей стовп. Хто з вас його може розбити?

Вони подивились, зміряли його і кажуть:

— Ми ніяк оцього стовпа не можемо розбити.

— А я, — каже Бух Копитович, — можу його своїм кулаком розбити. Розсиплеться він на дрібен мак.

— Як у вас сила, то у вас і посиплеться, а ми його не розіб'ємо.

— Якщо ви його не розіб'єте, то щоб ви присягли мені, щоб були при мені по чотири чоловіки, і щоб знали зміну, — хоч по тижнях, хоч по місяцях, і усе робили б, що я накажу. Тепер підемо в мої намети, вип'ємо, закусимо, а тоді підем цього стовпа розбивати.

Пішли в намети. Бух Копитович і каже:

— Лебідко, наметів щоб добавила, бо маю гостей багато! Та їсти нам подавай!

Зараз Лебідка усе і зробила: наметів добавила, напитки, найдки подала. Поїли, подякували, полягали відпочивати. Відпочили.

— Ну, підемо, панове богатирі, до стовпа. Побачите, як я буду розбивати отой стовп і зміїв. Лебідко, обмахни шовком мені правую руку!

Узяла Лебідка, обмахнула добре, обв'язала. Тоді й пішли до того стовпа. Прийшли. Бух Копитович і каже:

— Одходьте ж усі на сім верст од того стовпа, а на восьмій версті зупиняйтесь: рівне місце тут, і видно буде.

Одійшли вони і стали на восьмій версті. І гукнув він:

— Котрий не видержить стоячи, то припади до сирої землі; хоч земля і буде трястися, держись за землю, не бійся.

Вони і слухають, а Бух Копитович ходить кругом того стовпа, задер голову вгору. А тоді як бухне у стовп, так той стовп і розсипався на дрібен мак, і земля на сімдесят верст задрижала. І провалилась безодня на сім верст навкруги, і зробилось озеро, і вода пополам із кров'ю стала; і хто її нап'ється, той пропаде. Бух Копитович пішов поверх води і виїшов на сухе. Прийшов до богатирів.

— Що, чули?

— Як не чули, коли ми од землі на два-три аршини одскакували, а потім до сирої землі припадали. І спитав один богатир, чого вода там нечиста.

— То, — каже Бух Копитович, — із кров'ю вода, бо там були змії із жонами, із дітьми. Прошу тепер знову до наметів.

І давай пити, гуляти.

— Ну, панове богатири, тепер од'їжджайте собі.

Вони роз'їхались, а чотири чоловіки zostались. Відпочили.

— Тепер у дорогу, — каже Бух Копитович.

У Буха Копитовича коня нема, він піхотою, а богатири на конях сидять. Один попереду їде, два по боках, один позаду, а Бух Копитович посередині їде. Довго-недовго, пройшли верст десять, аж їде каретою становий чи що і кричить:

— Звертай з дороги!

А Бух Копитович і каже богатырям:

— Хіба він за мене старший? Старшого за мене і в світі нема. Хіба я йому буду звертати та кланятися?

Добігає той становий і прямо летить на них. Тут передній богатир і каже:

— Богатирі, вперед.

Вони всі й вискочили вперед.

— Хто ти такий, що не звертаєш?

А той кричить:

— Хто ви такі, сучі сини, що не звертаєте?

Бух Копитович і каже:

— Покажіть йому, як звертати!

Вони кинулись, витягли того з карети і як стали бити, так і сюртук на ньому порвали. Він кричить, проситься:

— Я не знав. Буду звертати, і десятому закажу.

— Ну, тепер, — каже Бух Копитович, — вкиньте його у карету, нехай собі їде додому.

Вони вкинули, і повіз його кучер назад додому. Їдуть далі.

— От мого колишнього хазяїна сад, — каже Лебідка, — найстаршого змія Жеретія; то підемо ж до нього у гості, щоб ви його пригостили.

Пішли навпростець, дійшли до того саду, а там палати камінні стоять. Біля воріт два леви люті приковані стоять, такі, що людей їдять; крім свого хазяїна, нікого вони не пустять, розірвуть. Дійшли до воріт.

— Не ідіть, це такі леви, що й вас розірвуть, — каже Лебідка, — а надівайте шапку-невидимку, то вони вас не побачать.

Бух Копитович зараз на себе шапку-невидимку. Пішов, ті леви його й не бачать. Один богатир з одного боку в нього їде, а другий — з другого; як дійшли, то зараз шаблями тим левам голови і позрубували, той у того, а той у того. Пройшли кроків двадцять — ворота, і два ведмеді люті поприв'язувані. Шапку Бух Копитович надів, а богатырям загадав, щоб вони голови тим ведмедям поздіймали. І пішли вони тоді прямо в сад. Тут служниця змієва побачила, змія розбудила і говорить, що прийшли якісь богатири, левів і ведмедів покололи, а тепер у сад пішли і все розоряють.

— Не довго розорятимуть, ось я побіжу до них.

Узяв змій шаблю гостру і побіг до них — лютий такий, огонь з нього так і пашить. А Бух Копитович шапку надів, богатири в нього по боках. Змій біжить повз них, а їх не бачить.

— Ну, богатири мої, чи поб'єте змія без мене? Бийте його! — каже Бух Копитович.

Той з того боку, а той з того боку на шаблі змія як настромлять, так він на землю і впав, а вони його і посікли, порубали.

ПРО ЄРУСЛАНА ЛАЗАРОВИЧА

Був один цар — писався Лазаровичем. А той цар не мав довго дітей. Та от його жона завагітніла, і він хотів знати, що народиться — чи хлопець, чи дівчина.

Осідлав собі коня й поскакав до одної великої води. А там троє рибарів ловили рибу. Як побачили царя, то дуже налякалися. Віддали йому честь, а він їх запитує:

— Що ви тут робите?

— Ловимо рибу, бо ми — бідні люди, — кажуть рибарі.

— Та ви не знаєте, що тут не дозволено ловити? — почав кричати цар. — Але якщо мені відповісте, що я запитаю, не покараю вас. У моєї жони буде дитина, скажіть — чи хлопець, чи дівчина?

Вони сказали:

— Бог знає, ми не знаємо.

Цар поїхав далі. Заїхав він до міста, а там ішов один солдат — роздягнений і п'яний. Як побачив царя, виструнчився, віддав честь. Цар сказав:

— Що ти робиш — ходиш вулицею, як останній п'яниця! Або я тебе дам до в'язниці, або скажи мені, що запитаю: моя жінка тяжка, що в неї буде — чи хлопець, чи дівчина?

Солдат подумав і сказав:

— Буде в неї хлопець, але він вам буде немилий.

Цар покликав стражу і дав солдата ув'язнити.

Сказав так:

— Доти будеш сидіти, доки не побачу, що правду говориш!

Вернувся цар додому, а у жони — хлопчик.

Хлопець нараз почав ходити й говорити. Дали йому ім'я Єруслан Лазарович.

У три дні хлопець побачив, що діти йдуть рядком, ведуться за руки. І почав казати:

— Татку, чого діти так ідуть?

— То вони вийшли зі школи, — пояснює цар.

— І я би йшов у школу.

— Ти ще малий, а тим дітям уже по сім років.

Хлопець пішов до школи сам. Сів собі за парту. Інші діти пишуть і читають, а його учитель не змушує робити нічого, бо він ще не школяр.

Учитель відпустив дітей на перерву. Вони почали бігати, гратися, боротися. І Єрусланові закортіло. Почав бігати за дітьми: одного візьме за руку — руку виверне, другого за голову — голову відкрутить. Люди почали ходити до царя, що його син калічить дітей. Сказали:

— Або геть із царства, або сина загуби!

Цар вирішив, що ліпше сина загубити, як йому йти з царства. Позвав Єруслана в поле погуляти. Осідлав коня, сів на коня, а син мав іти пішки. Хлопець каже:

— Татку, я пішки не піду. Хочу знайти коня по своїй силі.

Пішов у місто на торг. Тут були добрі коні, і він почав видивляти собі коня. На котрого покладе руку — переломить, котрого візьме за голову — відірве. Перекалічив багато людських коней на торгових вищі. Народ дивився і не смів нічого казати, боявся. Коли торг розійшовся, підійшла до нього одна баба й каже:

— Молодий витязю, що ви тут глядаєте?

— Йди, стара чортівко, бо як ударю у вухо, то буде тобі глухо.

І баба втекла. Але обійшла його і на другій вулиці знову говорить:

— Що глядаєте, молодий витязю?

— Сказав я тобі, стара чортівко, йди, бо як ударю у вухо, то буде тобі глухо!

А баба перебігла на третю вулицю й вийшла йому назустріч:

— Що ви глядаєте, молодий витязю?

Тоді він каже:

— Я глядаю коня по своїй силі. А на торзі по моїй силі немає, я покалічив усі коні.

Баба сказала:

— Ген у тій горі колись був сильний витязь. Він помер, а кінь зостався у конюшні. Лише там двері сталні, й дуже великий камінь припертий до дверей. Приходило вже немало витязів за конем, та не могли відсунути камінь. Якщо ти відсунеш, буде кінь твій.

І Єруслан пішов до тієї конюшні. Камінь великий, а в камені — закована ручка залізна. Він взявся за ручку і кинув камінь далеко. Штовхнув двері, відчинив конюшню, і кінь заіржав. І зняв Єруслан сідло, осідлав коня, надів кантар — вуздечку, взяв на себе шаблю, вивів коня, сів на нього, і кінь почав летіти, як літак, угору. Ударив коня між вуха й каже:

— Стій, вовчий корме, трав'яний мішечку! Кому їхати на тобі, як не мені?

І кінь із ним спустився додолу. Лазарович приїхав додому, до свого батька, й каже:

— Ну, тепер поїдемо гуляти по чистому полю, бо і в мене вже є кінь.

Цар сів на свого коня, і вони помчали до великої води. Зіскочили з коней, і почав цар дивитися у воду. Питає його син:

— Що це ви там дивитеся, няню?

— Я дивлюся, що тут, у воді. Ходи лиш і ти подивитися.

Єруслан підійшов. Бачить, далеко у воді щось плаває, й питає:

— Що то, няню?

— Ото, сину, велика риба, — відповів цар і нараз пригнувся — почав дивитися під берег. — Коби ти, сину, бачив, що є під самим берегом!

Єруслан ступив ближче, і берег під ним почав зариватися, бо хлопець важкий був, велику силу мав. Каже батько:

— Помалу, сину, на пальцях іди.

Єруслан наблизився до води, батько його штовхнув, і він упав у воду. Хлопець був сильний і боровся з хвилями. А як бачив, що більше не може, одержу з себе скинув і поплив на другий бік — там вода підмила велику вербу. Сів собі під вербою — соромився йти далі, бо був зовсім голий.

Кінь чекав господаря, а як побачив, що його нема, повернувся й пішов геть.

А біля води була одна дорога. Чує хлопець го-мін — ідуть люди, коні, вози. Ішов би подивитися, але соромиться, ганьбиться.

А то один король ішов із військом на війну. Солдати, як побачили воду, захотіли пити. Сказали одному:

— Бери міхи й принеси води.

Той іде по воду — й прямо на Єруслана. А він голий лежить. Солдат його питає:

— Чий ти?

— Я — голий малий.

— Звідки ти?

— Я — голий малий.

Солдат зачерпнув води, приніс на дорогу і розповідає:

— Я бачив під вербою сильного хлопця. Питав його — чий ти, звідки ти? — а він каже одне: «Я — голий малий».

Про це почули офіцери і дали знати королю. Король зупинив військо і наказав двом воякам:

— Йдіть приведіть його сюди.

Підійшли солдати до Єруслана й питають:

— Чий ти?

— Я — голий малий.

— Звідки ти?

— Я — голий малий.

Вони почали брати його силою. Візьмуть за руку — не можуть підняти і руку. Повернулися до короля і кажуть:

— Ми з ним не зробимо нічого, бо він дуже сильний.

Король наказав:

— На задньому возі є витязька одежа. Візьміть і одягніть його.

Коли вбрався Єруслан, прийшов. Вирішили, щоб їхав на підводі, бо між військом він не вмів іти. Сів на воза — коні не зрушаться з місця. Запрягли чотири коні — дарма, не потягнуть. І він почав іти пішки. Солдати задираються, шпигають його, а він не чує нічого. Потім на нього почали плювати, а один ще й харкнув. Тоді Єруслан схопив того солдата за руку і кинув ним так, що збив із ніг двадцятьох солдатів.

Дали знати про це королю. Король зупинив військо і прийшов до витязя. Питає його:

— Чому ти вбив двадцятьох солдатів?

— Я не вбив... З мене сміха робили, штовхали, плювали, а як один ще й харкнув, я схопив його і кинув. То він убив двадцятьох солдатів, а не я.

Король не знав, що діяти, і дав команду йти далі. Єруслан Лазарович запитує солдатів:

— А куди ви йдете? Куди вас веде король?

— Йдемо на війну, — сказали солдати. — Є дванадцять витязьок. Одинадцять уб'ємо, а дванадцятку візьме король за жінку.

— Скажіть своєму королеві, якщо він такий дурний, най вас не веде нікуди. Ви — жонаті люди, то лишите сиріт. Я сам за нього висватаю витязьку.

Так король вернув військо додому. А вони двоє ідуть далі — цар при коні, а Єруслан піший. Тут він згадав свого коня. Покликав гучним голосом:

— Коню мій, коню, де ти дівся?

І кінь почув, і заіржав, і прибіг до нього. Сів Єруслан на коня і їдуть. Приїхали на границю, де жили витязьки. Каже Єруслан до короля:

— Ти будеш господарем, а я буду слугою. Чим тебе не будуть пригощати, сам не куштуй, бо ти слабосильний, а кажи — нехай поїсть слуга.

Зайшли в дуже красну траву і квіти. Ніхто туди ще не ходив, лиш птахи літали. Поставили військоове шатро — колибу. Єруслан говорить:

— Коли під'їдемо до ганку, у нас, витязів, є такий звичай: дівчина повинна зійти вниз, до витязя, і під руку вивести його на дванадцятий поверх. Та не чекай, аби тебе дівчина знімала з коня, бо відчує, що ти слабосильний. Ти зіскоч сам.

Та витязьки помітили, що в їх траві лежать двоє хлопців, і старша сказала молодшій:

— Сестро, бери дротяний батіг і дай їм платню.

Дівчина прийшла і почала кричати:

— Що ви, песі сини, тут робите?

Та й дротяним батогом — раз, другий раз, третій раз вдарила Єруслана. А він засміявся:

— Витязька рука не так б'є. Це тобі — якби блоха вкусила.

Схопив її за волосся, відібрав батіг і коли раз ним свиснув — лиш кров бризнула:

— Так б'є витязька рука! Раз — та гаразд!

Дівка, ревучи, кинулася до старшої сестри і розповіла, що сталося. Старша посилає ще одну:

— Йди ти...

— Я не йду — вони й мене наб'ють, — каже дівчина.

— А ти йди не так... Вклонися, подай руку і запитай, чого до нас прийшли?

Вона так і зробила — вклонилася й питає:

— Чого, молоді витязі, до нас прийшли?

— Ми прийшли вашу сестру сватати, — відповів Єруслан.

— Можна, можна... Заходьте.

Зайшли в палац і сіли за стіл. Старша витязька каже:

— Чи хочеш, молодий королю, напитися вина з моєї чари?

— Хочу.

— Ну, йдіть і занесіть чару вина, — наказала витязька.

Занесли й поклали на стіл. Подивився король — там стільки вина, що він би втопився!

— Хай покуштує мій слуга, — сказав король.

Єруслан підняв чару, поклонився до витязьок і випив до дна — ще й потер у руках чару. Каже:

— Та хіба з такого дають витязям пити? У нас із такого жони свиней поять!

Старша дуже розсердилася. Але спитала мирно:

— А може, молодий король хотів би із моєї гармати вистрелити?

— Чого би ні, хочу, — відповів король.

— Ну, йдіть, сестри, занесіть гармату і кулю.

Коли він побачив, яка то гармата, аж налякався.

— Хай спробує мій слуга, — сказав витязькам.

Єруслан заладував, пальнув і тут же в руках поламав гармату. Каже:

— Ви з такого даєте стріляти? У нас із такого діти горобців б'ють.

Тоді старша каже:

— Може, молодий король хоче на моєму коневі поїздити?

— Хочу.

— Ну, йдіть, сестри, приведіть коня.

Пішли і привели коня за вуздечку. Король нараз бачить, що він і ту вуздечку не зможе підняти.

— Хай спробує слуга.

Єруслан сів на коня, а кінь почав зніматися вгору, як літак. Хлопець його вдарив межи вуха, і кінь одразу здох.

— Та ви такого здохляка витязям даєте? У нас таких коней запрягають у циганський віз.

Каже старша дівка:

— Тепер ще сватання не буде. Я ще вам одну загадку загадаю. Як відгадаєте, тоді зробимо сватання. Я поїду до свого діда, котрий живе у другій державі. Якщо мені молодий король скаже, коли вирушу — о котрій годині, хвилині й секунді, що буду з дідом говорити — о котрій годині, хвилині й секунді, коли буду повертатися — о котрій годині, хвилині, секунді, — то вийду за нього.

Витязі повернулися у своє шатро. Коней пустили пастися, самі полягали. Слабосильний король заснув, а Єруслан Лазарович не спить. О дванадцятій годині ночі чує крик: десь б'ються і сваряться. Він пішов туди. Бачить — то чорти. Каже:

— Що ви робите, на чому б'єтесь?

— На тому, — відказують хлопцеві чорти, — що нянько помер і залишив три речі: шапку-невидимку, чоботи-скороходи і килим-самоліт. І не можемо поділитися. Шапку-невидимку нам не треба, бо нас і так не видно, чоботи-скороходи нам не треба, бо й так можемо швидко ходити. Лиш килим-самоліт не можемо поділити. І через те б'ємося.

— Я вас поділю, — каже Єруслан. — Кину залізну палицю, і котрий швидше принесе, той дістане килим-самоліт, а інші нічого не дістануть.

Кинув палицю, і чорти побігли. Один одного ловить, не пускає, щоб разом добігти. А Єруслан забрав усі три речі, сів на килим-самоліт і вилетів прямо до витязьок на поверх. Там одягнув шапку-невидимку, і його не бачать. Старша збирається до діда. Коли одяглася, взяла свій килим-самоліт і собі записала: «О такій годині, о такій хвилині і секунді рушаю до діда». І Єруслан записав.

Сіла на свій килим-самоліт, а хлопець — на свій. Летять. Вона його не бачить. Прилетіли до діда — і записала. І Єруслан собі записав.

Питає дідо:

— Чого, донько, до мене прилетіла?

— Я прилетіла порадитися. Прийшли мене сватати. Сват — витязь, а жених — слабосильний. Але я не можу про його силу дізнатися. Дала випити вина із чари, що ви мені залишили, а він передав її своєму слугі. Слуга випив, розтрошив у долонях чару й посміявся: «У нас із такого жони свиней поять!» Тоді я дала королеві вистрелити із моєї гармати, а він і на те: «Хай попробує слуга». Той вистрелив, поламав гармату і сказав: «У нас із такого діти горобців б'ють». Потім я дала королеві свого коня, а він так само передав його слугі. Той убив коня і каже: «У нас такого дохляка запрягають у циганський віз!»

Єрусланові набридло записувати. Побачив, що в діда — золота борода, й висмикнув її. Дід закричав:

— Так ти, суча донько, прийшла по мою бороду?

— Я ні...

— А хто? Я іншого не бачу. Йди, проклята, геть!

— Але чекай, — каже старому витязька, — нехай собі запишу — о котрій годині, хвилині й секунді звідси вирушаю.

І Єруслан собі записав.

Так сіли кожен на свій килим-самоліт і летять назад. Єруслан думає собі: «Вона не буде вірити ні письму, ні бороді. Відрубав я з її килима бодай один ріжок».

Так і зробив. Приїхали. Старша витязька позначила собі, яка була година, хвилина і секунда. Він записав собі. Витязька пішла спати, а Єруслан вернувся до свого короля. Уранці встали, і Єруслан каже:

— Йдемо сватати. На́ оцю книжку, цю бороду й ріжок з килима-самольота, бо витязька не буде твоїм словам вірити.

Прийшли в палац. Старша дівка каже:

— Ну, молодий королю, першим ділом скажи, як було...

— Багато говорити, а нічого слухати, — відповів король, як навчив його Єруслан. — На́ книжку і читай.

Взяла книжку і бачить — усе так, як вона записала. Але не вірить:

— Ти вчений і все зі своєї голови придумав.

Тоді король вийняв золоту бороду:

— На́ дідову бороду.

Але вона каже:

— Це не дідова, таких борід досить.

— Не віриш? Тоді ось ріжок з твого килима.

Витязька аж зблідла:

— Ану, сестри, занесіть мій килим-самоліт.

Занесли. Приклала той ріжок — він якраз пасує.

Тоді витязька повірила. І нараз встали всі троє і їдуть до короля. Вийшли в поле. Бачать — криниця в холодку. Каже дівчина:

— Сідаймо спочити — дамо коням сіна.

Сіли і поїли. Витязька прикинулась, що спить. І Єруслан каже королеві:

— Ну, повартуй, бо я ще не спав, відколи тебе сватаю.

Заснув твердим сном. А король повартував недовго — задрімав і сам. Старша дівка встала, взяла шаблю і відтяла Єруслану ноги. Витязь почув, що його заболіло, і нараз прокинувся:

— Ой, я добре походив!

Король пробудився. Побачив, що сталося, й почав плакати.

— Ну, не плач, — заспокоює його Єруслан. — Казав я тобі, щоб ти повартував.

Король мусив залишити витязя, бо не міг його ні повести, ні понести. А Єруслан зостався на дорозі, і всі обходили його. Подумав собі:

— Потягнутися би в ліс, щоб люди мене не боялися.

Поклав ноги в кишені й потягнувся до лісу. Раз — біжить на нього лев. Силач схопив лева і положив під себе.

— Відпусти мене, — заговорив лев, — бо біжить за мною витязь Тимко Безрукий.

— Ні, не пущу, хай іде сюди!

Прибіг Тимко Безрукий, а Єруслан і його схопив і положив під себе. Той почав проситися:

— Пустити мене, Єруслане Лазаровичу, будемо братами до самої смерті. Ти будеш старший, а я — молодший.

Єруслан їх відпустив — і Тимка, і лева. У Тимка були ноги, в Єруслана — руки. Могли одне одному трохи допомогти.

Єруслан каже:

— Тимку, сюди народ ходить по дрова. Попроси сокири, я нарубаю дерева і зробимо хату.

Пішов Тимко і приніс сокиру. Нарубали дерева й поставили хату.

Але недалеко було місто, де жив один цар. Була в нього дочка, яка ніяк не могла вийти заміж. Дивилася на портрети і не могла вибрати собі легіня. Батько їй каже:

— Донько, чому не віддаєшся?

— Тому, що немає по мені легіня. Ми зробимо так. Покладете мені на голову вінок, і я вийду на найвищий, дванадцятий поверх. Хто пострілом зіб'є мені вінок, за того і вийду — хоч принц, хоч простак.

І цар розіслав по світу новинки з об'явою: «Хто моїй дочці зіб'є одним пострілом з голови вінок — за того вона вийде».

Дістав оту новинку і Тимко Безрукий. Читає і сміється. Єруслан питає:

— Чого ти смієшся?

— Сміюся, бо тут таке смішне написано.

— Ану, дай мені новинку.

Прочитав Єруслан царську об'яву й думає: це може бути правда!

І почав сходитися народ до царя з усієї держави.
Каже Єруслан:

— Тимку, неси й мене.

Прийшли вони і бачать: витязі один за одним почали стріляти, але бояться, що уб'ють царівну.

Каже Єруслан:

— Тимку, йди до царя і скажи, аби привіз найбільшу гармату.

Тимко пішов і передав цареві слова Єруслана. Цар наказав запрягти шість пар коней. Привезли гармату і величезну кулю.

Стрелив Єруслан — і вінок одразу полетів з голови царівни. Народ заплескав у долоні. Царська донька спустилася вниз і підійшла до Єруслана Лазаровича. Друзі повернулися з царівною до своєї хати, і Єруслан каже:

— Тимку, оце твоя жінка.

— Не моя, — відказує Тимко, — бо ти вінок збив.

— Так, але мені жінки не потрібно — бачиш, я без ніг.

— І я не можу її взяти, бо не маю рук, — не пристає Тимко.

— Ну, коли не можеш, то не буде ні твоя, ні моя. Буде нашою сестрою. Але не смій її чіпати, бо голову зніму.

Через якийсь час молода царівна геть змарніла. Єруслан у всьому запідозрив свого побратима і дуже розсердився:

— Тимку, що ти робиш? Казав я тобі, аби ти взяв її за жінку. Не схотів, відмовився. А тепер її чіпаєш? Голову зніму!

— Я їй нічого не роблю, — відповів Тимко.

Покликали царівну. Єруслан питає:

— Сестро, скажи правду, чіпає тебе Тимко? Але чисту правду, бо обом вам постинаю голови!

— Ні, він мене не рушає, — сказала царівна.

— То що тобі є?

— До мене щоночі прилітає шаркань (дракон) і ссе мої груди.

— В який час?

— О дванадцятій.

Єруслан подумав і сказав:

— Ну, Тимку, ти станеш у дверях, а я — біля вікна. Коли шаркань з'явиться, ми спіймаємо його.

О дванадцятій годині дванадцятиголовий змії спустився біля хати і тягне свої голови прямо до дівчини. Єруслан схопив його за шию і гукає:

— Тут є, брате!

Шаркань почав проситися:

— Єруслане Лазаровичу, відпусти мене...

— Не пущу, бо ти мою сестру зовсім виссав!

— Я більше не прийду, тільки відпусти.

— Пущу тебе, якщо принесеш цілющої і живлющої води.

— Принесу.

— Але не думай, що втечеш від мене, я тебе знайду і в другій державі!

— Ні, не втечу. Принесу...

Єруслан його пустив. Шаркань приніс у двох ротах води. Єруслан не вірив. Відрубав одну зміїну голову, а потім помазав цілющою водою, приложив до шиї і помазав живлющою водою. Голова ожила. Тоді відпустив шарканя. У кишнях знайшов свої ноги, змочив цілющою водою, приставив їх до тіла і змочив живлющою водою — й ожили його ноги, почав ними ходити. Питає Тимка:

— Ну, братику, а де твої руки?

— Немає.

— Зараз будуть!

Помазав Єруслан Тимкові культяпки цілющою й живлющою водою — і стали в Тимка руки. Єруслан йому сказав:

— Бери собі царівну за жінку, а я піду геть.

Вийшов на одне поле. Побачив чоловіка, який пас свиней. Підійшов ближче і впізнав у ньому короля, якого він женив. А король його не впізнає.

— Що ти тут робиш? — спитав Єруслан. — Чому пасеш свині? Ти ж король!

— Так, я король, багатий, а пасу свині. Мушу пасти, бо знайшла мене біда. Один витязь, Єруслан Лазарович, висватав за мене кляту витязьку, а вона йому за те відрубала ноги, і він загинув, а мене примусила пасти свої свині. У дворі поставила три шибениці: як прижену свиней зарано — повісять, якщо якусь загублю — теж повісять.

Єруслан каже:

— Чи є в тебе гроші?

— Трохи є.

— Тоді йди до міста і купи три залізні прuti.

— Не можу йти, бо свині погубляться.

— Не бійся, я їх попильную.

Пішов король плачучи. Купив прuti і приніс. Помажав прutom Єруслан і каже:

— Добрий. А тепер жени свиней додому.

— Не жену, бо мене повісять.

— Не бійся, не повісять, лиш жени.

Пішли через поле. А там була вода, а через воду міст. Як вийшли на міст, стала одна велика свиня поперек моста і не пускає інших.

— Чому ця свиня не пускає інших? — питає Єруслан.

— Чекає, бо на мості я кожний раз мушу поцілувати її в рийку.

Єруслан каже:

— Тепер підуй поцілую я.

Схопив свиню за ногу, вдарив нею об міст і кинув у воду. Інші пострибали за нею й потопилися. Король плаче:

— Тепер я загину!

— Не бійся, не загинеш. Йдемо сміло!

Він став біля воріт, а короля послав у палац до витязьки. Вона питає:

— Чому ти так рано пригнав свині?

— Я їх не пригнав, — відказує король. — Свині потопилися.

— Тоді йди повіся!

Тоді озвався Єруслан:

— Ану, тихо, гадюко!

Вона впізнала його голос і зразу замовкла. Єруслан схопив витязьку, кинув її на землю й почав бити залізним прутом. Поламав один прут і питає:

— Яку силу чуєш?

— Ще центнер зерна могла би підняти.

— То забагато тобі! — сказав Єруслан і поламав на ній другий прут.

— Ну, а тепер яку силу чуєш?

— Можу ще підняти мішок пір'я.

— Це теж забагато! — і Єруслан поламав на ній і третій прут.

— Ну, гадюко, яку силу чуєш?

— Може, якесь решето гусячого пуху ще підніму, а може, і ні.

— Цього тобі досить. Тепер будеш знати, як свого чоловіка шанувати. Дивись, коли наберешся сили, то я знову її з тебе виб'ю, як не будеш чоловіка поважати!

Король був би і не відпустив від себе Єруслана, але той сказав:

— Не можу залишитися, бо мушу ще й свою долю шукати.

Повернувся він до свого батька. Дивиться, а той уже старий та ще й коростявий, сліпий. Собаки його лижуть. Єруслан каже:

— Чому ви, діду, дожилися до такої старості? Ви ж були царем. Хіба у вас немає дітей, щоб вас доглядали?

— Немає.

— Я не вірю! Мусили ви мати хоч одну дитину.

— Був у мене один син. Витязь сильний був на весь світ. Ще з малості калічив дітей і худобу, і я мусив його загубити.

— Ось бачите, якби ви його тоді не загубили, він би оженився і його жінка доглядала б вас.

— Так, так, було би добре...

— А хіба тут, у вашій державі, нема дохтора, який би вас вилікував?

— Були дохтори, але нічого не можуть зробити.

— А що би вам допомогло?

— Снилось мені, що є один витязь — Щит Огнений. Якби хтось його убив і приніс із нього жовч, і помастив мене тим жовчем, то я би став здоровий.

— Я піду до того Огненного Щита, — каже Єруслан.

— Не йди, сину, бо він тебе вб'є.

— Ще не народився такий витязь, який би мене вбив!

Єруслан пішов до Огненного Щита. Той, як побачив витязя, то почав його пекти вогнем.

— Не печи мене, Огнений Щите, я до тебе йду служити, а не воювати! — гукнув Єруслан.

У Щита було багато слуг. Найнявся і Єруслан, і Щит полюбив його. Водив Єруслана по своїй державі. Якось привів його на одне поле, а там було дуже багато могил, якби ціле місто заросло травою. І питає Єруслан:

— Що це таке?

— Це витязі, могили їх.

А одна могила була більша.

— Тут лежить витязь, — каже Щит, — який мав силу на весь світ. Коли я його вбив, то він свою шаблю закинув під себе, а я досі не можу витягти ту шаблю. Я половину царства дам тому витязю, котрий би ту шаблю звідти вийняв.

А Єруслан каже:

— Я вийму ту шаблю.

— То йди вийми.

— Не тепер, а як не будеш бачити.

Пішли вони геть. А на другий день Щит посилає Єруслана витягати шаблю:

— Якщо її принесеш, то половина царства — твоя!

Прийшов Єруслан до великої могили, а вона проговорила:

— Чого ти прийшов, Єруслане Лазаровичу?

— Чого прийшов? За твоєю шаблею!

— Я дам тобі шаблю, тільки розумно воюй нею, не так, як я... Я зарубав, було, Щита. Слуги закричали: «Рубай ще раз!» Я рубанув, а голова знову приросла до тіла, і він відтяв мою. Його треба вбити одним ударом. Бери шаблю. Він буде їй радий, а ти, як підійдеш, махни нею і з одного удару відрубай йому голову — інакше він твою відрубає. Слуги будуть кричати: «Бий ще раз!» — але ти не слухай. Скажи: «Витязька рука б'є раз, та гаразд».

Іде Єруслан. Як побачив його Щит Огненний, рушив йому назустріч. Єруслан махнув шаблею, і голова витязя злетіла. Слуги нараз почали кричати:

— Рубай ще раз!

— Ні, витязька рука б'є раз, та гаразд! — сказав Єруслан.

Він розпорів Огненного Щита і вийняв з нього жовч.

Повернувся Єруслан до батька, помазав його жовчем — пропала короста, і провидів зразу, зробився молодим. Каже він:

— Ну, сину, тепер будемо жити!

— Ой ні, няньку! Я не можу бути на одному місці, мушу йти по світу — шукати й свою долю.

Задумав Лазарович оженитися. Знав він одну дівчину в сусідній державі й каже:

— Няньку, я тепер піду, а через рік і один день прийду вас навідати.

І сів на коня. Приїхав до кордону, а кордон охороняють витязі. Він трапив на витязя, який називався Івашко. Почав його питати Івашко:

— Куди йдеш?

— До вашого царя доньку сватати! — сказав Єруслан.

— Ні, до нас ти не пройдеш. Нікого не пропустимо, ані пташки.

— А я пройду!

— Тоді давай мірятися силою.

Єруслан говорить:

— Розбіжися і вдарся у мене. Якщо зіб'єш мене з коня — можеш мені відрубати голову.

Розбігся Івашко, вдарився в Єруслана, а той і не ворухнувся.

— А тепер держися, бо я розбіжуся, — каже Єруслан.

Він розбігся, вдарився у витязя і збив його з коня. Єруслан відтяв Івашкові голову. Бачать люди, що в їхню державу зайшов незнайомец, але мовчать, нічого не кажуть, якщо його пропустили витязі. Приїхав до царя.

— Чого ти сюди прийшов? — питає його цар.

— Я хочу вашу доньку за жону.

І цар не посмів нічого казати. Справили весілля і живуть. Жінка завагітніла.

Згадав Єруслан, що йому би треба йти до батька. І каже він до жінки:

— Я йду до свого нянька і повернуся через один рік і один день.

Вона не пускає:

— Куди ти йдеш, у нас скоро буде дитина, а ти мене лишаєш саму!

— Мушу йти.

Зібрався і пішов. Але пішов не тою дорогою, якою було треба. При дорозі знайшов велику корчму. Там гостилися витязі, а прислужувала їм Дівка-Чорнявка. Сів Єруслан за стіл, аби й собі трохи поїсти й випити. А дівка його дуже полюбила і не хоче його відпускати. Коли хотів вийти, вона зробила мур висотою від землі до неба...

А тим часом жінка Єруслана народила сина. Хлопець зразу зіскочив на землю і почав ходити. Побачив він дітей, що йшли зі школи. Питає:

— Мамко, що ото за діти?

— То школярі.

— Мамко, пусти й мене до школи.

— Тобі, синку, ще не час. Діти йдуть до школи у сім років, а тобі лише чотири дні.

Хлопець пішов сам. Сів на лавку і сидить. На перерві діти скачуть, граються, а він не сміє, бо вже чув од матері, що людські діти — слабосильні. Але діти почали корити його, що він безбатченко. Хлопчаина розплакався. Повернувся, плачучи, додому, а мати питає:

— Чому плачеш, синку?

— Плачу, бо діти називають мене безбатченком. Скажіть мені правду — є в мене нянько або ні?

— Є, синку, є, але пішов до діда й казав, що повернеться через один рік і один день.

— Я йду, мамко, шукати його.

— Не йди, сину. Ти ж його не знаєш, і якщо десь натрапиш на нього — почнете боротися, і він тебе уб'є.

— Я мушу піти, бо як не піду, то переб'ю тих хлопців, котрі називають мене безбатченком.

Тоді мати каже:

— Раз так, то візьми перстень. На ньому написано прізвище нянька і моє. Якщо натрапиш десь на нянька, то побачить перстень і не вб'є тебе.

Зібрався хлопець і пішов прямо тією дорогою, що і його батько. Як підійшов до корчми, то побачив, що туди не можна пройти, бо високим муром огорожена. Дівка-Чорнявка помітила хлопця і каже одному витязю:

— Іди й передай йому, хай зайде сюди.

Пішов витязь і питає:

— Що ти, хлопче, тут хочеш?

— Хочу пообідати.

— Чому ж не заходиш? Ось корчма — там місце для обіду.

— А я туди не хочу.

Посперечалися, і хлопець убив витязя. А Дівка-Чорнявка послала ще одного. Хлопець убив і того. Тоді Дівка-Чорнявка послала Єруслана. Вийшов він до хлопця і питає:

— Що ти тут шукаєш?

— Хочу пообідати.

— Та не бачиш дверей до корчми?

— Бачу, та не хочу туди йти.

— Чому так кострубато говориш зі мною?

— Бо так хочеться.

— Ну, давай силу пробувати. Розбіжися і вдарся у мене.

Хлопець розбігся з усіх сил, вдарився у витязя, але той не впав. Тоді розбігся Єруслан, вдарився у хлопця і збив його з ніг. Витяг шаблю й хоче відрубати йому голову. Хлопець схопив рукою за шаблю, і Єруслан побачив на його пальці перстень, а на перстені — своє прізвище.

— Пусти шаблю, я не відрубую тобі голову.

Хлопець відпустив, а Єруслан питає:

— Чий то перстень?

— Мамка мені дала.

Так вони впізнали один одного. Зібралися і пішли додому.

Та й казка скінчена.

ТРЬОМ-СИН БОРИС

Як був собі чоловік та жінка — та й пішли вони на поле жати. Була в них маленька дитинка; вони повісили її в колисці під лісом. Де не взявся орел — украв ту дитинку та й поніс, та й поклав у своє гніздо, у тім же лісі. От жило там у лісі три брати нарізно. Вийшов один брат — слухає, щось кричить. Увійшов він у хату й каже:

— Брати! Щось кричить — людський голос чути. Ходімо, пошукаємо!

Пішли й знайшли того хлопчика — дитинку, понесли до попа й гомонять утрьох, яке йому ім'я дати. Як нас три брати, дамо йому ім'я: Трьом-син Борис. Ну, взяли його до зросту, вигодували утрьох. Тепер він і каже їм:

— Я хочу, батьки, від вас іти.

Вони питають його:

— Що ж тобі дати за те, що ти у нас служив?

— Не хочу, — каже, — нічого у вас. Дайте мені коника.

— Що ж ти, сину, будеш робити з коником? Бери більше!

— Ні, — каже, не хочу. Дайте мені маленького коня.

— Ну, бери.

Він собі взяв і поїхав, їде лісом і дивиться: щось блищить. Треба поїхати — дізнатися.

— Ах, якби ти мене, конику, хоч трішки підвіз!

Він, бач, усе йшов, заморивсь, а коник малий.

— Е, Трьом-сину Борисе, подожди ще хоч трошки, — відказав коник. — Я тобі скажу сам, коли сідати на мене.

Дійшли до того, що блищало, аж то перо із жарптиці. От Трьом-син Борис і каже:

— Візьму це перо.

— Ні, — каже коник, — не бери: це не перо, а найперо! Буде тобі за це перо велика вина.

Але він таки взяв його. Дійшли до царського палацу.

Найнявся Трьом-син Борис у царя конюхом, таким, що тільки чистить коні. Усе вночі чистить коні. Там були й такі коні, що ними тільки гній вивозять, — так йому дали на руки їх чистити. Він їх тим пером так почистив, що вони аж сяють. Усі стали тому дивуватись, і ті коні, що під царя підкладали, стали цареві непотрібні, а ті, що гній вивозили, стали підкладати під нього. Цар так полюбив того Трьом-сина Бориса!.. Став його допитуватися:

— Ти, — каже, — до коней щось знаєш, що вони стали гарні.

Став він божитися, що не знає нічого. От інші конюхи стали підглядати за ним і сказали цареві, що в нього є із жар-птиці перо.

— Він, — кажуть, — не тільки дістав із жар-птиці перо, він може дістати й саму жар-птицю.

От цар його й покликав до себе:

— Що, Трьом-сину Борисе? Дістав ти із жар-птиці перо?

— Дістав, — каже.

— Дістань же мені жар-птицю. А як не дістанеш — мій меч, а тобі голова з плеч!

Іде Трьом-син Борис до коня до свого та й плаче.

— Чого ти, Трьом-сину Борисе, плачеш? — питає лоша.

— Як мені не плакати, коли загадав цар таку загадку, що не можна ні мені, ні тобі відгадати.

— А що, — каже, — я тобі казав, що не бери цього пера із жар-птиці! А ти не послухав мене. Ну, не журися: піди скажи цареві, хай дасть четверть горілки та четверть гороху, та горілки найміцнішої.

От він пішов і сказав цареві. Цар дав з радістю. Поїхав Трьом-син Борис у чисте поле і викопав там яму глибоку: так йому порадив кінь. Дав йому цар чотири чоловіки на поміч. Насипав він у яму гороху і налив горілки. Прилетіла жар-птиця, наїлась гороху й напилась горілки. Кінь і каже:

— Гляди, як нап'ється жар-птиця, як перевернеться угору ніжками і так буде тримати — отоді лови!

Він її так і накрив, а вона й кричить:

— Не тобі, Трьом-сину Борисе, малось, та тобі сталось.

Приніс він її до царя, а цар такий радий, такий радий, що не знає, де й діти того Трьом-сина Бори-

са й де посадити. Дуже, дуже він його нагородив за це.

Стільки там було у тім палаці, — та нікого цар так не любить, як його. От інші заходилися підкушувати Трьом-сина Бориса, зненавиділи його й стали казати цареві:

— Не тільки він міг дістати жар-птиці перо й жар-птицю, він може добути в морі прекрасну дівицю.

Покликав його цар до себе:

— Дістав ти, — каже, — із жар-птиці перо, дістав ти жар-птицю, дістань же ти мені в морі прекрасну дівицю. А як не дістанеш — мій меч, а твоя голова з плеч!

Іде Трьом-син Борис до коня і плаче. А кінь і питає його:

— Чого ти, Трьом-сину Борисе, плачеш?

— Як мені не плакати, коли загадав цар загадку — таку, що ні тобі, ні мені не відгадати!

— Яку?

— Загадав таку, щоб я дістав у морі прекрасну дівицю.

— А що? Я тобі казав — не бери із жар-птиці пера, бо буде тобі велика вина. Ну, не журися! Підди — скажи йому, хай дасть тенета із дзеркалами та хай дасть тисячу суконь та ящик великий.

Пішов той до царя, цар і дав усе. Поїхав Трьом-син Борис і поставив дзеркала навкруг моря і сукні повішав. От вийшла з моря Настася, прекрасна дівиця, одягалась у кожну сукню і в кожне дзеркало заглядала, сама собі здивувалась:

— Ах, яка я собі гарна!

Одягла останню. Тоді її вхопив Трьом-син Борис, а вона й крикнула:

— Ах, Трьом-сину Борисе! Пусти мене з неволі на волю, я тебе нагороджу: дам тобі своє вінчальненьке кільце і будеш ти ним щасливий.

Він її не пустив. От вона порвала на собі дванадцять разків намиста й кинула в море. Він привіз її у царський палац. Цар нагородив його знову і дуже радий був. Стали йому знову всі дивуватися і заздрити, стали знов його підкушувати, що він може знати все, що в світі робиться, але цар ні на кого не потурає. Коли це Настася сказала Трьом-синові Борисові:

— Дістав ти жар-птицю, дістав ти й мене, прекрасну дівицю, — щоб ти дістав і моїх дванадцять разків намиста у морі.

А цар каже:

— Як не дістанеш — мій меч, а твоя голова з плеч! Він іде до коня й плаче. Кінь і питає:

— Чого ти, Трьом-сину Борисе, плачеш?

— Як мені не плакати? Загадав цар таку загадку, що не можна ні тобі, ні мені відгадати.

— Яку?

— Щоб дванадцять разків намиста із моря дістав, того намиста, що Настася розірвала.

— Піди ж, — каже, — скажи цареві, хай дасть сто бочок м'яса і хай дає сто тисяч чоловік.

Цар дав. От кінь і каже:

— Гляди, як прийдеш до моря, поклади те м'ясо навкруги моря. Як повилазять раки те м'ясо їсти — хапай ти біленького: то їхній цар. Вони будуть у тебе прохати його, а ти не давай, поки намиста не поприносять усього.

От він так і зробив. Тільки раки повилазили, він і захопив біленького. Раки плачуть — кланяються:

— Що вам треба, ми те й приставимо, тільки верніть!

Трьом-син Борис і каже:

— Приставте мені намисто, що в морі розсипане, тоді пушу.

Вони мотнулись усі: те — одно, а те — двоє, так і познаходили все намисто. Він і хотів пустити біленького, а кінь і кричить:

— Не пускай, ще нема однієї намистинки!

От раки як мотнулися шукати, як мотнулисьь, так йому і витягли щуку; у тій щуці намистинка. Він розпоров щуку, знайшов намистину, пустив біленького рака.

Привіз Трьом-син Борис намисто, дивуються всі. От Настася й сказала цареві:

— Пошліть його взнати до сонця: колись воно сходило рано та червоно, а тепер пізно та біло, то чого воно так?

Іде Трьом-син Борис до коня і плаче:

— Чого ти плачеш? — питає кінь. — Не журись: уже не такі цар загадував загадки, та знали, що робити!

От і поїхав він. Коли стоять біля саду сторожі й питають його:

— Куди ти, Трьом-сину Борисе, їдеш?

— Піду, — каже, — до сонця взнати, чому колись воно сходило рано та червоно, а тепер пізно та біло.

— Нагадай же там, — кажуть, — і про нас, що колись цей сад родив та весь світ годував, а тепер і сторожів не прогодує.

— Добре, нагадаю.

От їде далі, коли стоять два солдати прикутих і питають його:

— Куди, Трьом-сину Борисе, їдеш?

— Піду до сонця взнавати, чого колись воно сходило рано та червоно, а тепер пізно та біло?

— Нагадай там про нас, доки ми будемо стояти поковані?

От їде-їде далі, коли на дубові жінка та чоловік пару голубів ловлять і питають його, куди їде. Він їм і сказав.

— Нагадай там, — кажуть, — і про нас: доки ми ловитимемо цих голубів?

— Добре, нагадаю.

Їде-їде далеко, коли там стоїть шинкарка і переливає воду з колодязя в колодязь.

— Куди ти, Трьом-сину Борисе, їдеш?

Він сказав.

— Нагадай там і про мене, доки я переливатиму воду з колодязя в колодязь?

— Добре, нагадаю.

Їде-їде далі. Коли лежить кит-риба. Через неї люди їздять і вже таку дорогу зробили, що аж ребра видно. А вона пити хоче й ніхто їй не дасть. Вона тільки ротом чвьякає. От вона й питає:

— Куди ти, Трьом-сину Борисе, їдеш?

Сказав він і їй.

— Нагадай там і про мене, доки через мене будуть люди ходити та їздити?

— Добре, нагадаю.

Поїхав та й поїхав далі. Коли дивиться — стоїть хатка. Вже перед вечором приїхав у ту хатку. Ввійшов у неї, а там баба, стара-стара, сонцева мати.

— Куди ти, — каже, — Трьом-сину Борисе, їдеш?

— Піду до сонця взнавати: колись воно сходило рано та червоно, а тепер пізно та біло?

— Я ж, — каже, — сину, його мати!

Він їй розказав:

— Бачив я, — каже, — солдатів на ланцюгу, бачив я і сад великий: колись родив, увесь світ годував, а тепер і сторожів не прогодує. Бачив я чоловіка і жінку, що голубів ловлять на дубові і ніяк не піймають. І бачив я шинкарку, що з колодязя в колодязь воду переливає — ніяк не перелле. Бачив я китарибу, що лежить і через неї люди їздять, ходять, аж ребра видно, а води не дають — вона ротом зіпає.

Баба йому дала повечеряти. Прийшло сонце, вона заховала Трьом-сина Бориса. Полягали спати. Встали вранці. От вона й каже сонцеві:

— Що мені, сину, снилося!

— А що, мамо?

— Снилось мені, що десь є сад великий: як родив, увесь світ годував, а тепер і сторожів не прогодує.

— Еге, мамо, є великий сад, у ньому закопані розбійницькі гроші. Тоді він почне родити знов, як викопають їх.

— І ще мені, сину, що снилося.

— А що, мамо?

— Десь стоять два солдати на ланцюгу прикуті.

— Еге: якби вони ті гроші, що в саду закопані, пожертвували на бідних, то пішли б по своїх містах.

— І ще що мені, синку, снилося.

— А що?

— Десь є чоловік та жінка, пару голубів ловлять на дубові і ніяк не піймають.

— Еге, ловитимуть, поки світ сонця: вони як були молоді, пару дітей своїх згубили.

— І ще що мені, синку, снилося.

— Що?

— Десь є шинкарка: із колодязя в колодязь переливає воду, ніяк не перелле.

— Еге! За шинкарство — найгрішніш! Вона переливатиме, поки й світ сонця! Вона як була молода, то кому перелле, а кому недолле.

— І ще що мені, синку, снилося.

— Що?

— Десь лежить кит-риба, і через неї люди їздять.

— Еге, й це є! Якби вона вихрякнула корабель людей, так пішла б у море.

— І що ще мені, синку, снилося.

— Що, мамо?

— Що колись ти сходило рано та червоно, а тепер пізно та біло.

— Еге, і це було. Як була моя дівчина у морі, то вона вийде — я засоромлюсь та й почервонію. Я зйду рано і зайду червоно. А тепер немає моєї дівчини, то я зйду пізно і зайду біло.

От пішло сонце. Здивувалося, що таке його мамі приснилося, що в світі робиться. Пішло воно. А мати дала поснідати Трьом-синові Борисові й розповіла йому все.

Їде він назад. Лежить кит-риба.

— А що, нагадував?

— Казало, — відповідає, — якби ти вихаркнула корабель, пішла б у море.

Тоді кит-риба як харкнула, увесь світ стрепенувся. Їде далі: стоїть шинкарка.

— А що, нагадував про мене?

— Нагадував. Казало, що будеш переливати, поки світ сонця.

— То я, — каже, — не буду поспішатися.

Їде далі. Коли стоять чоловік і жінка, ловлять голубів.

— А що? Нагадував про нас?

— Нагадував. Казало, що будете ловити, поки світ сонця.

— Ну, ми не будемо й поспішатися. А то все така думка, що от-от скоро піймаєш.

Їде, коли стоять ті два солдати й питають:

— А що? Нагадував?

— Нагадував. Казало сонце — як пожертвуєте на бідних ті гроші, що закопані у саду, то по своїх містах підете.

Вони сказали, що пожертвують — зараз так і пішли. Їде далі. Сторожі питають:

— Чи нагадував?

— Нагадував. Казало: як викопаете ті гроші розбійницькі, що тут закопані, то сад буде знов родити.

Вони викопали, сад почав родити.

Прийшов він додому, до царського палацу. Усе взнав і цареві розказав. Цар його нагородив, половину царства наділив йому. У себе тримав його і як із братом з ним жив.

НЕЩАСНИЙ ДАНИЛО

Був собі нещасний Данило. Де вже він не ходив, де не служив — все, що не заробить, так як за водою і піде. Нічого в нього нема. От і найнявся він до чоловіка:

— Посійте мені десятину пшениці, то я вам і послужу рік.

Став він служити, стала його пшениця сходити, стала хазяйська в стрілки йти, а його вже в колос; хазяйська в колос, а його вже й поспіла.

— Ну, — каже, — завтра піду скошу, то це мені і буде.

Коли це вночі набігла хмара, як ударив град, вибило пшеницю. Пішов він і плаче:

— Піду, — каже, — ще де в другім місці наймусь.

Приходить до другого хазяїна:

— Візьміть мене, — каже, — на рік, я вам хоч он за те поганеньке лоша служитиму.

Став він служити, стало те лоша поправлятися, така з нього путня коняка вийшла. «Оце, — думає, — дослужу та й поїду». Коли це вночі набігли вовки і розірвали лоша. Плаче він:

— Піду ще де наймусь.

Приходить ще до чоловіка, а у того чоловіка та на могилі камінь лежав, хто його знає, де він і взявся, може, його ніхто і не рушив одвіку.

— Наймусь я, — каже, — до вас за цей камінь.

Став він служити, став той камінь мінятися, стали по ньому різні кольори: один бік червоний, другий — срібний, третій — золотий.

— Ну, — каже, — камінь вже нікуди не дінеться.

Коли це завтра йому строк, а щось прийшло і стягло той камінь.

Плаче він, жаліється, що от скільки служив, нічого йому Бог не дає.

— Що ж, — кажуть, — як ти такий нещасний, іди ти до царя, як він нам всім отець, то він і тебе прийме.

Послухав він, пішов до царя, цар і помістив його в двірню:

— Роби, — каже, — що буде, подивлюсь, який ти нещасний.

От дивиться цар, що Данило не зробить, то краще того не буде, та й каже йому:

— Що ж ти кажеш, що ти нещасний, а що не зробиш, то кращого не буде. Хочу я тебе нагородити.

Взяв насипав три бочки: одну золота, другу вугілля, а третю піску і каже:

— Як вгадаєш, де золото, бути тобі царем, а як вугілля — бути тобі ковалем, а як пісок, то і справді ти нещасний; дам я тобі коня і зброю, і їдь ти з мого царства.

От ходив він, ходив, лапав, лапав...

— Ось, — каже, — золото.

Розбили — аж пісок.

— Ну, — каже цар, — справді ти нещасний; їдь з мого царства, мені таких не треба.

Дав йому зброю козацьку, одягу, він і поїхав. Їде він день, їде й другий — нема ні йому, ні коневі їсти. Їде третій день, бачить — стіг сіна стоїть.

— Це, — каже, — хоч не мені, так коневі буде.

Став до стога під'їздить, він і зайнявся. Плаче Данило, тільки чує, щось кричить зі стогу:

— Рятуй мене, бо згорю.

— Як же я тебе, — каже, — рятуватиму, як я і сам не приступлюся.

— А ти, — каже, — подай свою зброю, я ухоплюся, а ти й витягнеш.

Подав він туди зброю і витяг таку здоровенну гадюку. «Таке», — думає.

А вона йому й каже:

— Коли ти мене витяг, то відправ і додому.

— Як же я тебе відправлю?

— Бери мене, — каже, — на коня, та куди я буду голову хилити, туди верни.

От хилить вона голову, а він повертає, їхали-їхали і приїхали до такого дворища, що їй любо подивитися. Злізла змія і каже:

— Перестій же ти тут, а я до тебе скоро вийду.

Сказала і полізла під ворота. Стояв він, стояв, ждав, ждав, плаче, а тут і вона виходить такою вбраною, красивою панною, відчиняє ворота:

— Веди, — каже, — коня та закусиш і спочинеш. Пішли в двір, а посеред двору дві кринички; набрала вона з однієї стаканчик води, поставила, сипнула жменю вівса.

— Став, — каже, — коня!

«Таке, — думає, — три дні ми не їли, не пили, а вона, як на сміх, жменю вівса дала».

Пішли в горницю, вона і йому шматочок булочки і стаканчик води поставила.

— Що ж мені тут їсти?

Коли глянув у вікно — овес і вода цілі, а кінь уже наїдається. Гризнув він булочки, хльобнув води — уже наїдається, а все ціле.

— Що, — каже, — наївся?

— Спасибі, вже.

— Ну, лягай же спочинь.

Встав він на другий день, вона йому і каже:

— Кинь ти мені свою зброю, коня і одержу, а я тобі дам свою.

Дає йому сорочку і зброю.

— Це, — каже, — така зброя, що стільки б сили не було, як махнеш, якого не достанеш, то той тільки в живих буде; а сорочка така, що, як надінеш, ніщо тебе не візьме, і їдь ти до такого-то шинку, там тобі об'являть, що їхній цар визвав богатиря, то як поїдеш до нього і женишся; то жінці до семи год правди не кажи.

От попрощалися, він і поїхав. Приїхав до шинку, його розпитують, хто та відкіля. Як узнали, що з чужої землі, і кажуть йому:

— Найшла на нашого царя чужа земля, не може цар сам одбитися, а викликає богатиря, щоб його царство одвоював, його дочку забрав і його до смерті догодував.

Показали йому, куди їхати, він і поїхав.

Доступив до царя:

— Так, — каже, — і так, можу я цю чужу землю одбити, дайте мені тільки двох козаків, як що трапиться, щоб звістили.

Виїхав він з козаками в поле.

— Лягайте, — каже, — спіть, а я постережу.

Тільки ті поснули, біжить чужа земля.

— Звертай! — кричить.

— Ні, — каже, — звертай ти!

Чужа земля як зачала кулями кидати, як зачала кидати, чисто тих козаків покрила. Він тоді як махне своєю зброєю, яких тільки не достав, то ті й живі zostалися. Одбив, ото раді йому таки всі, одгуляли весілля, сів він на царство, і живуть собі.

А та чужа земля давай царівну підбивати:

— Що ти пішла за такого, що хто його знає і звідки він, а ми ж все царі, ти взнай, чим він орудує, то ми його знищимо, а тебе заберемо.

Вона і давай його випитувати.

— Що ж, — каже, — вся сила моя от у цих рукавицях.

Вона їх з нього сонного зняла та й віддала їм. От виїжджає він на полювання, вони перестріли його, давай тими рукавицями махати, а він як махнув своєю зброєю, котрих побив, а тих привів і в темницю посадив. Вона знову до нього:

— Де ж ваша сила?

— Сила моя, — каже, — в оцих от чоботях.

Вона і чоботи зняла і віддала. Виїхали вони проти нього, він знову — таки котрих побив, а котрих забрав та в темницю посадив. Та вже в третій раз признався:

— Сила моя, — каже, — в цій зброї, та на мені сорочка така, що мене ніщо не візьме.

Давай вона його улещувати:

— Ви б, — каже, — в баню сходили та змилися, мій батюшка завжди так робив.

Він і подався. Тільки що роздягся, вона і підмінила йому зброю і сорочку, та й віддала тим. Виходить він з лазні, тут його взяли, посікли, порубали, склали в мішок, положили на коня і пустили. От кінь ходив-ходив, блудив-блудив та згадав старе місто, де жив. Прибився до свого дворища, а там його добродійка побачила та й каже:

— Е, — каже, — щось уже Данилові заподіялося.

Зараз взяла його, перебрала, перечистила, зложила, з одного колодязя набрала цілющої води, а з другого живущою покропила, він і ожив.

— А що, — каже, — я ж тобі казала, не кажи до семи років жінці правди, не послухав.

Він уже стоїть та мовчить.

— Ну, — каже, — перепочинь, та я тобі ще щось друге дам.

На другий день дає йому вона ремінь і наказує:

— Гляди, їдь до того шинку, де і вперше був, та як станеш вранці вмиватися, проси шинкаря, щоб він бив тебе цим ременем, як дужче, подовж спини. Як тільки ти води хлюпнеш, то знову будеш у жінки, та тепер уже їй нічого не кажи.

От поїхав він до того самого шинку, переночував, а як став вмиватися, попросив:

— Як хлюпну я, хазяїн, в перший раз води, то бийте мене цим ременем подовж спини стільки сили.

От хлюпнув він, той як учеше його по спині, він і перекинувся конем, та таким конем, що любо й глянути. Хазяїн такий радий, такий радий. «От, — думає, — одного привів, а другим сам став». Зараз на ярмарок, став продавати, а цар і побачив.

— Продай, — каже. — Що тобі дати?

— Та давайте п'ять тисяч.

Цар вийняв гроші, взяв і віддав. Приходить у палац, хвалиться:

— Піди, душенько, подивись, якого коня купив.

Пішла вона, як глянула:

— Е, — каже, — це моя погибель; треба його зарізати.

— Що ти, душенько, як можна?

— Ні, заріж та й заріж.

Стали готувати ножі, сокири, а дівчинка прибігла, обнімає коня та й каже:

— Коню мій любий, коню хороший, який ти прекрасний, та будуть тебе різати.

А він до неї і гиготить:

— Ти, — каже, — дивись, де перша крапля крові упаде, та візьми ту краплю і закопай в саду.

Зарізали його, дівчинка зробила, як він наказував, понесла в сад і закопала. І виросла з тієї крові така вишня: один лист срібний, другий золотий, третій ще який — всі різні.

Пішов раз цар в сад, угледів ту вишню, любує її та й хвалиться цариці:

— Поглянь, яка у нас в саду вишня хороша, хтозна, коли й виросла.

Та як глянула:

— Е, — каже, — це моя погибель, треба її зрубати!

— Що ти, як можна, сама лучча в саду краса — та зрубати.

Все одно:

— Зрубай!

Стали готуватися, а дівчинка прибігла та:

— Вишенько моя, вишенько, яка ти хороша з коня вродилась, та будуть тебе завтра рубати.

— А ти, — каже, — дивись, де перша тріска впаде, то візьми і пусти на воду.

Зрубали вишню, дівчина все зробила, як він казав, пустила трісочку, і такий з неї селезень вилився, що любо й глянути.

От пішов цар на охоту, побачив селезня, а він так сам до рук і йде. Цар одягнув з себе, в воду — і поплив за ним. Той далі та й манить. Як одвів од берега, тоді як схватиться, упав на березі, перекинувся чоловіком, надів свою одягну, а то Данилова і одягну була.

— А пливи, — каже, — сюди!

Приплив той, він його вбив тут, пішов у палац.

— А де тут така-то дівчина?

Показали йому.

— Ну, — каже, — ти мене вдруге на світ народила.

Та й став з нею жити, а свою жінку до хвоста коневі прив'язав і розметав.

ЗОЛОТОВОЛОСИЙ ХЛОПЕЦЬ

Був на світі цісар, що не мав дітей. У палаці товкся усілякий люд — придворні, посла й гості, — але палац здавався цісареві порожнім, як мужицька стодала на початку літа. Щоб забути про свою гризоту, цісар тікав у ліси, ходив на полювання.

Одного дня набрів на хатину. Там жила якась жінка — ще не стара, але й не молода. Цісар спитав її:

— Сама живеш?

— Сама.

— А діти де?

— Розійшлися по білому світу.

— А у мене не було дітей. І нема мені життя без них.

— Як твоя величність дуже хоче, я можу постаратися, що вони в тебе будуть.

— А як ти це зробиш? — поцікавився цісар.

— Знаю таку знахарку, що має всяке зілля. Та треба купу грошей.

Цісар засунув руку до кишені й вийняв жменю золота. Дав жінці й сказав:

— Як роздобудеш того зілля, від якого у моєї жінки народиться дитина, дістанеш ще більше.

— Приїдь через рік.

Цісар скочив на коня й поїхав додому. А жінка — до знахарки. Кинула на стіл золота і розповіла, що їй треба. Знахарка сказала:

— Я знаю таке зілля. У цісарському саду росте яблуня, а на ній — шість яблук: троє низько, а троє — трохи вище. Зірви їх і дай з'їсти цісаревій жінці.

Жінка пішла у цісарський сад. Там справді була яблуня, а на ній — шість яблук. Зірвала їх і сховала в пазуху.

«Нема дурних, — подумала жінка. — Цісарева хоче висиджуватися й вилежуватися у своїх палацах, а я маю дбати, аби у неї були діти? Я їй не дам ні одного яблука. Усі з'їм сама!..»

І з'їла три яблука, а три кинула коняці. До року жінка народила хлопчика із золотим волоссячком, а коняка — лошачка із золотою гривною й хвостом.

І ось приїхав цісар. Подивився на файного хлопчика й спитав:

— Це твій?

— Мій...

— А де мій?

— Нема. Знахарка сказала, що твоя жінка персона вищого коліна. Для неї треба зілля трирічної давності.

— Най буде так, як кажеш, — погодився цісар. — Але коли твій хлопець підросте, то присилай його до мене: він повинен жити в цісарському палаці, бо у нього — золоте волосся.

А син ріс дуже швидко і через три роки став уже великим. Мати вирядила хлопця до цісаря в столицю разом з лошачком. Там жив у покоях, проходжався садом. Усі його полюбили. Цісар більше не хотів ніякого сина і якось сказав хлопцеві:

— Називай мене татом, бо в тебе нема тата. Як умру, то лишу тебе цісарем.

Але вибухла війна із сусіднім королем. Цісар із своїм військом подався воювати. Тим часом його жінка знайшла собі любаса. Хлопець усе то видів і ходив зажурений. Любас троюдив цісареву, аби зігнала хлопця з цього світу. Нарешті сказав:

— Я вмію зробити так, що як рудоволосий сяде на своє ліжко, то зразу в порох розсиплеться!

Ось хлопець увійшов до стайні, до свого лошачка.

— Чому ти невеселий?— спитав лошачок.

— Як мені веселитися, коли бачу, що цісарева обдурює цісаря — вона знається з лихим чоловіком.

— Це правда, легіню. Той чоловік — лихий: хоче тебе згубити.

— Ов! Це є зле — а що маю робити?

— Не сідай на своє ліжко.

— Дякую тобі, конику, за добру пораду.

Золотоволосий увійшов до палацу. В кімнаті кинув пояс на ліжко. За одну мить із нього стала купка попелу. Цісарева і її любас вдень і вночі шепталися, як загубити хлопця. А золотоволосий знову пішов до лошачка і той попередив:

— Коли будеш іти до палацу, то набери на руку дров. Перед дверима крикни, аби отворили. Сам не отворяй...

— Дякую тобі, конику, за добру пораду.

Золотоволосий набрав на руку дров, підійшов до палацу і гукнув:

— Егей! Отворіть!

Та ніхто не відчиняв. Хлопець трохи постояв, кинув на двері дровами, а з них за одну мить стала купа попелу.

Цісарева та її любас уже й місця собі не знаходили. Рвали волосся на голові, та не могли придумати, як згубити хлопця.

А тим часом цісар перемиг короля й вернувся додому.

Любас сказав цісаревій:

— Подряпай собі личко, відтак ляж у ліжко й стогни, як перед смертю. Коли зайде цісар і спитає, що з тобою сталося, то скажи на хлопця, що він тебе побив.

Цісарева упилася нігтями у своє лице й подряпала його до крові. Відтак лягла в ліжко й почала стогнати:

— Ой, побив мене лайдак, подряпав до крові! Ой-йой, покличте цісаря, бо я умираю...

Цісар прибіг до покою.

— Що з тобою, жіночко?

Цісарева скривилася й каже:

— Мене побив твій приймак, той рудоволосий. Він — чистий розбійник.

Цісар дуже розгнівався. Де ж видано, де чувано, аби якийсь шмаркач бив вельможну пані?!

— Завтра я його повішу! — крикнув розлючений монарха.

Потім покликав трьох катів і наказав їм:

— До ранку зробіть шибеницю, бо завтра маю вішати свого приймака.

На другий день шибениця була готова. Довкола поставали рядами жовніри. Як вивели золотоволосого, то він попросив:

— Дозволь мені, ясновельможний цісарю, попроситися в моїм лошачком.

— Най буде, прощайся, — погодився цісар. І дав розказ: — Ану, приведіть його лошачка.

Десять жовнірів кинулись до стайні, та за одну мить усі десять задерли ногами. Пішли сто жовнірів — і вони полетіли від лошачкових копит. Цісар послав тисячу жовнірів — усі лягли трупом.

Приймак сказав цісареві:

— Тату, не посилайте до лошачка нікого, бо переб'є вам усе військо. Дозвольте, аби сам я пішов і попросався.

Цісар дав розказ відпустити хлопця, най іде собі до лошачка.

А той сів на коника і прискакав до шибениці. Тоді з коня виголосив:

— Хочете повісити мене — кажете, що я побив цісареву? А я ніколи її не бив, сама себе подряпала, бо має любаса. Хотіла, щоб я вмер, бо про все я знаю. Але мене ніхто не повісить, бо дивіться.

І золотоволосий злетів на конику в повітря.

Летіли день, другий, третій... На четвертий день коник сказав хлопцеві:

— Під нами вже інша держава.

Опустилися на землю.

— Я тебе покидаю, — мовив лошачок. — Як буду ще потрібний, то свисни три рази, і я прилечу.

І відразу зник, ніби його й не було. А парубок пішов собі далі, куди очі дивилися. У лісі зробив сопілку й прийшов до столиці. Ходить вулицями й грає. А у царя цієї держави були три файні доньки. Коли зачули надворі сопілку, найстарша вийшла і спитала:

— Чому, легіню, ти так сумно граєш?

Він не відповів.

Вийшла середуца царівна й спитала:

— Чому так сумно граєш?

Їй теж не відповів.

Вийшла найменша. І вона спитала:

— Чому, легіню ти є такий файний, а твоя сопілка так сумно співає?

А вона теж була така файна, що парубок замилювався. Він відповів:

— Може заспівати й веселіше, та подаруй мені свій перстень.

Дівчина дала йому свій перстень. Потім узяла його за руку й повела до палацу.

А через кілька днів сопілка весело заграла на їхньому весіллі.

ТРИДЦЯТЬ ПЕРШИЙ

Це було тоді, коли ще мій прадід ходив без портяниць, а моя прабабка у попелі гралася. В одного чоловіка було тридцять синів. Не мав бідняк чим їх годувати, а жінка народила ще одного хлопця. Його назвали Тридцять Першим.

Сини повиростали і кажуть старому:

— Ми підемо, неню, у світ. Може, собі знайдемо жінок.

Тридцять Перший теж хотів піти із старшими братами, але вони не хотіли й слухати.

— У тебе ще вуйко вилізає з носа, — насміхалися.

Тридцять Перший залишився вдома. Плакав три дні й три ночі. Тоді батько мовив:

— Збирайся і ти. Наздоганяй своїх братів.

Пішов Тридцять Перший. Ішов один день, ішов другий, а на третій вийшов на широке поле. Серед шовкової трави стояв красний кінь. Тридцять Перший підійшов до нього.

— Конику любий, поможи мені догнати братів.

— Сідай на мене, — заговорив кінь.

Сів Тридцять Перший на коня і полетів під самим небом. Летів день, летів ніч, а вранці кінь промовив:

— Візьми із мого вуха скельце, подивися крізь нього й скажи, що видиш на землі.

Подивився хлопець крізь скельце й відповів:

— Виджу рідних братів. Вони такі маленькі, як ті горобці.

Летіли ще три дні й три ночі. Кінь із хлопцем спустився на землю.

— Отут ми їх почекаємо.

Приїхали брати і дуже здивувалися, що здибалися у світі з Тридцять Першим.

— Ти чого тут?— питають.

— І я піду з вами шукати собі жінку. Неню мене пустили.

Рушили всі разом. Надвечір зустріли стару-пре-стару бабу.

— Бабко, пустіть переночувати.

— Заходьте, заходьте, мої дорогі, — сказала стара. — Якраз маю тридцять одну доньку, то хотіла б мати таких зятів, як ви.

Кінь прошепотів Тридцять Першому на вухо:

— Коли будеш заходити в хату, візьми з порога постола. Сядете з бабиними доньками вечеряти — копни стіл ногою. Як будете йти спати, то на подушках бабиних дівчат увидите віночки, а на ваших — капелюшки. Копни ліжко ногою і тоді лягайте. А коли баба засне, ти розбуди своїх братів і тікайте геть. Кинеш у море постола, і на ньому перепливете.

А бабина хата стояла серед моря. На березі стара розперезалася і кинула пояс у воду. Всі перейшли по тому поясу, як по кладці.

На порозі наймолодший брат уздрів постола і сунув його в пазуху.

Хлопці зайшли в кімнату, де на столах чекала вечеря. Баба сплеснула в долоні, й з'явилася тридцять одна донька. Це були дуже файні дівчата, але жодна з них не усміхнулася і не вклонилася гостям.

Тридцять Перший копнув стіл ногою, і склянки з вином пересунулися миттю від бабиних доньок до хлопців, а від хлопців — до дівчат. Цього ніхто не видів, але так було. Коли випили вино, бабині дівчата попадали на землю. Вони рвали на собі одержу і так дико ревіли, що страшно було слухати.

А стара подумала, що вона сама переплутала склянки. Швидко наварила якогось зілля і напоїла доньок, щоб видужали.

Після вечері перейшли в сусідню кімнату. Там, де на подушках були капелюшки, мали спати хлопці, а на тих постелях, де були віночки, баба хотіла вкласти своїх доньок.

Тридцять Перший копнув одне ліжко, і тої ж миті усі ліжка помінялися місцями. Цього ніхто не видів, але так було.

Брати полягали і міцно заснули. Серед темної ночі баба увійшла і побила доньок. Потім лягла в куток і захропіла. Тридцять Перший розбудив братів.

— Тікаймо, бо тут чекає нас біда!

Хлопці вибігли на берег. Тридцять Перший кинув постола на хвилі, та й на ньому перепливли море.

Пішли зеленими полями. Ішли, скільки йшли, й стали на роздоріжжі. З нього на всі боки розходила-ся тридцять одна дорога.

— Тепер іди своєю дорогою, — сказали брати наймолодшому.

Та найстарший брат подумав собі, що з Тридцять Першим варто іти в світ, бо в нього добрий кінь і сам він не з дурних.

— Я піду з тобою, — сказав він.

Наймолодший втішився, що має хоч одного приятного брата. І рушили разом. За три дні прибули до царя і найнялися в нього на роботу: старший вартував на воротах палацу, а менший потрапив служити на кухню. Старшому здавалося, що менший живе ліпше, і його почала мучити заздрість. Пішов до царя й каже:

— Царю, брат хвалився, що може дістати такий буханець хліба, що все військо буде з нього їсти й ніколи не з'їсть.

Покликав цар до себе Тридцять Першого і наказав йому:

— Принеси мені такий буханець, з якого би все військо їло й ніколи не з'їло.

— Звідки я дістану? Я навіть не чув про такий буханець.

— Як цього не зробиш, твоя голова буде лежати там, де стоять тепер ноги! — погрозив цар хлопцеві.

Тридцять Перший розповів своєму коневі про розказ царя.

— Не журися, — заспокоїв кінь. — Ми принесемо той буханець. Сідай-но на мене.

Сів парубок на коня, і вони полетіли до моря. Перепливли на постолі і рушили до бабиної хати. Кінь обернув хлопця на малого песика й сказав:

— Баба пустить тебе до комори. Ти хапай хлібину, яка покрита пліснявою й павутиною, та й тікай до моря. Я буду чекати на тебе.

Так і сталося. Песик бігав сюди-туди коло бабиної хати, доки стара не вздріла його і не впустила до комори.

У сирому закутку песик знайшов хлібину, що була геть покрита пліснявою і павутиною. Схопив — і до коня. А той обернув песика знову в чоловіка, і полетіли до царя.

Цар тішився буханцем, бо він став біленьким і смачним, а скільки з нього не різали, залишався цілим.

Відтоді Тридцять Перший зажив у пошані, а старший брат ще більше йому заздрив. Він нашептав цареві:

— Мій братик хвалився, що може дістати таку пляшку вина, з якої буде пити усе твоє військо, а вона ніколи не буде порожня.

Покликав цар до себе Тридцять Першого і наказує: — Принеси пляшку вина, з якої буде пити усе моє військо, а вона ніколи не стане порожня, або розлучишся з головою!

Засумував хлопець і розповів коневі про новий розказ царя.

— Не журися, легіню, — сказав на те кінь. — Сідай-но на мене.

Перепливли море і знову опинилися перед бабиною хатою. Кінь обернув хлопця на мітлу і порадив так:

— Скачи у сіни, сядь там в кутку і сиди тихенько, доки служниця не кине тебе до комори. Тоді хапай із полиці найбруднішу пляшку і тікай сюди.

Мітла поскакала й стала собі в кутку. А служниця уздріла її і кинула в комору. Тридцять Перший одразу схопив найбруднішу пляшку й пустився до моря. Там обернувся чоловіком, сів на коня і — до царя.

Тим часом пляшка стала з діаманту, а у ній заграв сонячний напій. Цар пив і пив, а пляшка була повна.

Тридцять Перший знову жив у великім гонорі, а старший брат від заздрощів аж сохнув. Він придумав:

— Мій брат нахвалявся, що може принести і пташку-віщунку!

Покликав цар до себе Тридцять Першого і наказав йому:

— Принесеш пташку-віщунку або станеш коротшим на голову!

Пішов хлопець, засмучений, до свого коня.

— Не плач, легіню. У баби-чарівниці буде така пташка.

Перелетіли море, кінь обернув хлопця на мурашку і пояснив:

— Заліз під ліжку баби та чекай, доки не засне. Як від її хропіння буде трястися хата, хапай зі стіни клітку з пташкою і тікай до мене.

Тридцять Перший добре запам'ятав пораду. Він заліз під ліжку, а коли баба почала хропіти, що аж хата тряслася, схопив золоту клітку із пташкою-віщункою і дременував до моря. Сів на коня і прилетів до свого царя.

За пташку-віщунку цар ще більше полюбив Тридцять Першого. А старший брат мучився від заздрості, що аж помирав. Пішов знову до царя і каже:

— О ясний царю, мій брат похвалявся, що він може тобі привести таку файну дівчину, якій пари немає на світі.

Цар ще не був одружений і дуже хотів мати вродливу жінку. Покликав легіня і погрозив йому:

— Як не приведеш мені таку дівчину, якій пари немає на світі, то твоя бідна голова заплаче.

Пішов Тридцять Перший до свого коня.

— Що маю робити? Де знайду таку дівчину?

— Не гризися, — мовив кінь. — Іди й скажи цареві, аби дав тобі шовкового полотна, золотих перснів, діамантових ковтків, коштовних намист і срібний корабель.

Цар дав Тридцять Першому все, що той попросив.

На срібному кораблі хлопець поплив зі своїм конем по синьому морю. Пливли три дні й три ночі, а відтак причалили до Зеленої землі. За порадою коня, хлопець порозвішував на щоглах шовкові полотна, поначіпляв, де тільки міг, золоті персні, діамантові ковтки, коштовні намиста. Сам сів і чекає.

На березі з'явилася така файна дівчина, якій пари не було у світі. На сонце — і то можна було дивитися, а на неї — ні. Прийшла на срібний корабель і почала собі вибирати шовк, приміряти ковтки, персні та намиста.

— Ой, які чудеса ви привезли! — хвалила.

Дивилася у люстерко й милувалася прикрасами. А в цей час повіяв сильний вітер, і корабель полетів від берега. Коли дівчина спохопилася, було уже пізно.

Цар зрадів красуні й хотів повінчатися. Але вона сказала:

— Я не буду твоєю, поки не приведеш сюди усе моє стадо.

Тоді цар покликав Тридцять Першого:

— Як не приженеш її стадо, станеш коротшим на голову!

Хлопець пішов до коника уже сам не свій.

— Не сушися, легіню, — порадив йому кінь. — Скажи цареві, аби дав нам три бочки смоли, дев'ять волових шкір і ще аби підкував мене п'ятипудовими підковами.

Цар наказав усе приготувати. Тоді кінь загорнувся в дев'ять волових шкір, обмастився смолою і по-

пливли вони з Тридцять Першим на срібному кораблі до Зеленої землі.

— Копай глибоку яму, а потім лізь на найвище дерево, — порадив далі кінь.

Засукав хлопець рукави і викопав глибочезну яму. Потім виліз на найвище дерево й чекає. А кінь скочив у яму, витягнув з неї голову і так заіржав, аж листя затрусилося. Це вчув дикий кінь, який пильнував стадо, і прибіг на іржання, сиплячи іскри з ніздрів. Тим часом кінь хлопця сховався у ямі. Коли дикий відійшов, знову почулося іржання. Прибіг — ніде нікого. Отак кінь-вартівник кидався два дні та вже ледве ноги волочив за собою.

На третій день кінь легіня вискочив із ями, і почалася битва. Билися так, що в обох копита палали, як вогонь. Кінь-вартівник не витримав, звалився на землю. Хлопець спустився з дерева, загнуждав його і погнав на корабель. Услід рушило все стадо.

Перепливли море, прийшли до царя. Але дівчина знову відкладає весілля:

— Поки моє стадо не подоять, я не піду до шлюбу!

Цар нараз покликав Тридцять Першого і передав бажання красуні.

— Подоїш її стадо або голову втратиш! — пригрозив.

Пішов легінь до коня і розповів про свою біду.

— Не гризися, — втішив кінь. — Вдариш обухом по голові безрогу корову, і стадо саме подоїться.

Тридцять Перший все так і зробив. Величезні казани були повні молока.

— Ходім тепер вінчатися, — умовляє цар дівчину-красуню.

А вона відказує:

— Треба молоко ще скип'ятити, і най у ньому скупається той, що подоїв стадо.

Цар знову покликав Тридцять Першого. Коли почув легінь його розказ, то перелякався. Та коник заспокоїв:

— Лізь у той казан, котрого я оббіжу три рази.

На видовище зібрався увесь двір. Кінь оббіг тричі той казан, у якому молоко кипіло. Хлопець шубовснув, покупався і зробився у тисячу раз фاینішим, як був.

Царю теж закортіло стати таким вродливим, і він, не довго думаючи, стрибнув у гаряче молоко. За ним тільки забулькало.

Тоді Тридцять Перший оженився на дівчині-красуні і сам став царем. А старший брат від заздрощів тріснув.

ПРО ТРЬОХ БРАТІВ І ТРЬОХ СЕСТЕР, ЯКИХ ВІДДАЛИ ЗА ТРЬОХ ШАШІВ

Було, де не було, у сімдесят сьомій державі, за скляною горою, за панською бородою. Так би пани держалися на силах, як пісок на вилах. Був один Минька — носився злегенька, мав штани полотняні, а дерся на стіни дерев'яні.

Був один чоловік і були у нього три сини й три доньки. Перед смертю скликав він дітей і наказує:

— Кожний із синів одну ніч має спати на моїй могилі. А тим часом до кожної з доньок прийде її жених. Котрий котру вибере — за того й віддавайте.

Помер чоловік. Старший син зібрався на могилу. Але боявся вночі спати на кладовищі й заночував у сусідській стайні.

Настала друга ніч. Зібрався середущий. Та й цей побоявся спати на могилі — пішов до сусідів.

А сестри помалу почали віддаватися. Як старший брат зібрався на могилу, прийшов жених за старшою сестрою. Звали його Шашем. На другу ніч прийшов жених до середущої сестри. Він теж звався Шашем...

Настала третя ніч. На батькову могилу пішов молодший брат. Запалив собі свічку, сидить і дрімає.

Раз прилетіла вила (фея) — злопотіла крилами й загасила свічку.

— Погано робиш, — каже хлопець, — бо впотемку не будемо нічого говорити. А я хочу з тобою порадитися.

— Ну, якщо так, то запали свічку.

Хлопець знову засвітив і почав казати:

— Будь така добра, вило, порадь, яким способом я міг би взяти царську доньку.

Вила йому каже:

— Я тобі пораджу, якщо ти добрий стрілець... До того царя важко дістатися чужому, бо на палаці сидить півень, що бачить чужого від самої границі. Коли хтось підходить, півень зразу піє — дає знати стражникам. Якби ти з границі міг його застрелити, то пройшов би до царя і взяв його доньку.

— Я спробую...

Ранком хлопець вернувся додому, а тим часом віддалася й третя, молодша, сестра, її жених також звався Шашем.

Наймолодший брат зарядив рушницю, сів на коня і їде до царя. Коли приїхав на границю, вистрілив і вбив царського півня. Поскакав до палацу, а стражники на воротах сплять, ніхто не зупиняє. Відчинив двері й поклонився:

— Добрий ранок вам, пресвітлий царю!

— Доброго ранку. Що ти хочеш?

— Я приїхав за вашою донькою!

Цар подумав і сказав:

— Ну, раз ти міг дістатися до мого палацу, то буде твоя.

Справили весілля.

Хлопець вертається додому з молодою жінкою. Раптом на дорозі їх зупинив жебрак. Припросився на царську карету. Їдуть, їдуть... Коли хлопець дивиться — ні царівни, ані жебрака!

І йде по світу шукати свою жінку.

Приїхав він до старшої сестри. Дуже йому зраділа та каже:

— Ой братику, мушу тебе сховати, бо скоро мій чоловік повернеться і тебе загубить.

— Який дає знак?

— кине кам'яного м'яча.

Як упав кам'яний м'яч, старша сестра сховала брата під коритом.

Заходить Шаш:

— Кажи, котрий брат зайшов до нашого палацу — якщо старший, злою смертю загине, якщо середуший — злою смертю загине, а якщо молодший — лишу йому життя.

Молодший брат виліз з-під корита. Погостилися, і Шаш йому сказав:

— Тобі треба йти до поганого царя. Якщо будеш мудрий — візьмеш від нього свою жінку, а ні — пропадеш.

Хлопець їде далі. Приїхав до палацу середушої сестри. І та дуже зраділа йому:

— Ой братику, добре, що ти зайшов. Та сховаю тебе під корито, бо як прийде чоловік, то може тебе знищити.

— Який знак дає?

— Кине кам'яного м'яча.

Як упав кам'яний м'яч, хлопець сховався під коритом. Шаш зайшов і каже:

— Котрий брат у нас? Якщо старший — злою смертю загине, якщо середуший — злою смертю загине, а якщо молодший — життя йому дарую.

Тоді молодший брат вибрався з-під корита. Сіли за стіл. А як погостилися, каже Шаш хлопцеві:

— Мусиш поспішати і до третьої сестри тепер не заходь. Я тобі скажу сам, що маєш чинити. Ми, троє братів, уже третій рік воюємо з поганим царем, хоча він — наш няньо. Коли приїдеш у палац, його не буде дома. А коли повернеться додому, зразу почне тебе пригощати. Та дасть тобі слабого вина, а собі

налле дужого. Ти при ньому вино обмінйай. Цар розсердиться і закричить, чого не береш те, що тобі дають. Спитай: «А ти чого не даєш порядного вина?» Поганець погодиться міняти, бо в нього й так буде більша сила. Якщо жона стане тобі служити, помагати — ти його уб'єш, а якщо ні — загинеш.

Та й приїхав хлопець до царя. Жінка налякалася: — Ой, я дуже рада, що бачу тебе, але не знаю, чоловічку, чи не загинемо обоє.

Раз приходить поганець-жебрак:

— А, добрий вечір, братчику! Будемо гоститися...

Налив собі дужого вина, а йому — слабого. Хлопець обмінйав чаші. Поганець розсердився:

— Чого не п'єш те, що тобі дають?

— А ти чого не даєш порядного вина?

— Гаразд, випивай і йдемо боротися.

Борються. Поганець чувся в більшій силі, але жона стала помагати своєму чоловікові: на нього лле молоко, на жебрака — воду. Жебрак кинув хлопцем по коліна в землю. Хлопець вискочив і кинув ним у землю до пояса. А доки той вибирався з ями, витяг шаблю й відтяв йому голову.

Жона уклала весь палац у шкаралупу від яйця і поїхали.

Приїхали до молодшої сестри. Шаш зрадив, що швагер перемиг поганця. Погостилися і рушають далі. Шаш проводив їх, але коли вийшли на розпуття, він став каменем. Молодша сестра збрала й свій палац в ячну шкаралупу — і поїхали вже троє до середушої сестри.

Знову погостилися. І другий Шаш зрадив своєму швагрові й пішов виправляти його у дорогу. А на роздоріжжі так само став каменем. Середуша сестра збрала свій палац у шкаралупу від яйця — і їдуть до старшої.

І там пригостилися. І третій Шаш, як вивів їх до розпуття, одразу став каменем. Старша сестра збра-

ла свій палац у шкаралупу від яйця — і всі їдуть додому.

Вернулися у своє село, поставили чотири палаци і щасливо жили, бо не стало нечистої сили. Може, й тепер собі живуть. А казці кінець.

ПРО ІВАНКА-ПОПРЯНКА

Був один чоловік, і було у нього троє дітей — два хлопці й одна дівчина. Якось хлопці зібралися в поле, а сестрі наказують, щоб принесла їсти. Дівчина питає:

— А як я потраплю, де будете орати?

— Ми прооремо борозну, й будеш іти за тою борозною.

А борозна, яку брати проклали, вела попри царський двір. Цар зрівняв борозну, що вела далі у поле, а проорав її до себе, на город. І дівчина, як несла братам їсти, зайшла в царський двір. Цар замкнув її в палаці.

Чекають хлопці їсти, а сестра не йде. І сердиті, бо вже зголодніли. Вертаються увечері додому і бачать, що борозна повернута до царського двору. Та раз пішли додому. Питаються від матері:

— Чому нам Марійка не принесла їсти?

— Та я ж її послала, — каже мати.

Тоді брати збагнули, в чому діло. На другий день старший прихопив сокиру і йде до царя — визволяти від нього сестру. Заходить у палац:

— Добрий вечір!

— Добрий вечір, ти прийшов у гості? То будемо гоститися.

І думає цар, яким способом погубити хлопця. Наказав жоні, щоб зварила нараз чотири стегна із вола. Вона зварила і поклала на стіл. Каже цар хлопцеві:

— Бери ти одне стегно, а я візьму друге і будемо змагатися: хто скоріше з'їсть, той переможе.

Цар швидко обгриз м'ясо і кісткою вдарив легіня по голові так, що той одразу впав.

Мати дома журиться і плаче.

Пішов і молодший брат визволяти від царя сестру. Пішов і теж походив зле.

Мати собі дома не знаходить місця. Але якось товкла чорний перець, чи як тоді казали — попер, і одна горошина упала на землю. Коли мати мела хату, побачила те зерня і подумала: «Я його не вимету, я його з'їм».

І з'їла. І стала тяжка.

Скоро народився в неї хлопчик. Коли мав три дні, то вже був такий, якби йшов третім роком. Раз питає матір:

— Мамко, чи були у мене брати й сестри?

Мати таїться:

— Та... не знаю...

Поприк не раз повертався до цієї розмови, і якось мати сказала, що в нього були два брати й сестра.

— Ну, йду я їх шукати! — заявив малий.

Узяв палицю в руки й пустився в дорогу. Заходить у двір поганого царя.

— Добрий вечір!

— Добрий вечір. Будемо гоститися?

— Будемо.

Поганий цар наказав жінці, щоб зразу зварила з вола чотири стегна. Вона зварила і поклала перед ним на стіл. Почали змагатися. Укусили по одному разу, по другому, по третьому... Цар так заспішив, що почав давитися, а тим часом Поприк своє стегно доїв і кісткою вдарив царя так, що голова в того розкололася. Узяв сестру й вернувся додому.

А брат поганого царя — і сам поганин — почув, що якийсь витязь убив його родича. Одразу дав на-

каз, щоб той витязь явився до нього. Поприк прийшов, і цар йому каже:

— На мене йде війною песиголовий цар. Якщо переможеш того песиголовця, то подарую тобі життя, ще й будеш царем. Бо я вже старий і не маю сили ані воювати, ані царювати.

Поприк побив усіх песиголовців олов'яною палицею. Та один відпросився:

— Поприку, не вбивай мене, я тобі лихого не зроблю...

Поприк відпустив. Повернувся Іванко з війни з великою славою. Його одружили на царській доньці й покоронували на царя.

А песиголовець красно одягнувся і пофарбувався, щоб був, як інші люди, і прийшов до молодого царя. Дома була лише його жінка. Песиголовець взявся її підмовляти:

— Якби ти розпитала свого чоловіка, в чому його сила, ми б з тобою зажили не так — ми мали би державу на півсвіту!

Молода цариця була легковажною і сховала в царському палаці песиголовця, щоб чоловік нічого не знав. Коли Поприк вернувся додому, почала коло нього бігати, прислужувати:

— Я тобі зроблю купіль... Я тобі — це, я тобі — те... Але скажи, в чому твоя сила?

— Моя сила — ось у цих двох пальцях. Якби їх зв'язати — пропала би сила.

Цариця пригорнулася і почала в'язати йому пальці, але він порвав. Зв'язала утроє — так само порвав. Зв'язала учетверо — не може порвати. Тоді вискочив песиголовець:

— Ну, якою смертю хочеш помирати?

— Заколи мене і прив'яжи до осла — хай несе, куди хоче.

Песиголовець так і зробив. Несе осел убитого, зустрічає зайця:

— Стій, яцьку!

Заєць став.

— Біжи швиденько й принеси живлющої води.

Заєць побіг і приніс невдовзі цілющої води. Осел узяв воду і намочив Поприкові рану, потім полив під ніс — і Поприк ожив. Але не має сили.

Ідуть далі. Бачать — лежить рушниця. Поприк сяк-так підняв ту рушницю — коли біжить пес. Він прицілився, а пес йому каже:

— Не стріляй у мене, я буду ще тобі у пригоді.

— Ну, розкуси мотузок на моїх пальцях.

Пес розкусив, і Поприк знову дістав силу. Повернувся у царський палац. Песиголовця одразу застрілив, а жінці поставив під одне око відро, щоб плакала за ним, першим чоловіком, а під друге — цебер, аби лила сльози за песиголовцем. Коли уранці подивився, у відрі сліз зібралося мало, а цебер був повний. Значить, плакала за песиголовцем.

Поприк узяв рушницю, застрілив її.

А сам узяв собі бідну дівчину. Лише сестру видав за багатого графа.

І всі вони дуже красно жили, доки не порвалися їм жили, а наші не подужали.

ПРО ХЛОПЦЯ, ЯКИЙ ЗВІЛЬНИВ СВОЮ МАТІР З ПОЛОНУ ПОГАНИНА

Жив один Білий цар. Він мав таку прекрасну доньку, що над неї не було на світі. Немало царевичів сватали її, але батько не хотів віддати. Сватався до дівчини і змій-Поганин, та й за нього її не дали. Поганин дуже розсердився і пригрозив:

— Тепер вона не сміє на сиру землю ступити, і сонце на неї не сміє засвітити, бо інакше прилечу й понесу її.

Але знайшовся один принц, котрий посватав доньку Білого царя. Він правив невеличкою сусідньою

країною. Не сам прийшов до царя, а написав йому листа: «Чи можу я приїхати сватати вашу доньку? Я чув, що багато вже сватало її, але ви не хотіли ні за одного віддати. То наперед у письмі питаю, чи дасте за мене».

Цар відповів: «Можеш прийти». І молодий принц дуже зрадів. Він був сиротою, нікого з родичів не мав і, коли збирався у дорогу, передав державу своєму міністрові.

З'явився у палац і каже:

— Ну, я тут! Прошу вашу доньку за жону! :

— Слухай, сину, — говорить Білий цар, — я не тому тебе позвав, що хочу за тебе віддати свою доньку, а тому, аби тобі пояснити: мою доньку сватав і цар Поганин, але я не дав. Він страшно розсердився і пригрозив, що як вона віддасться за іншого, то він її викраде. Тепер на мою доньку не сміє сонце засвітити, вона не сміє на сиру землю ступити. Я її вбережу, а ти не зумієш.

— І я зумію вберегти принцесу! — заявив одразу принц.

Так вони говорили між собою двоє, без царівни. Та принц дуже би хотів побачити дівчину і попросив царя:

— Покличте її, хай на неї бодай подивлюся.

Цар потряс своїм дзвоником. Принцеса увійшла і сіла на стілець біля свого батька.

— Ну, донько, — каже цар, — чи хотіла б ти вийти за цього хлопця? Він обіцяє вберегти тебе від злого Поганина, та я чогось не вірю. Ніде ти не будеш у такому надійному місці, як дома, в палаці.

А вона відказує:

— Няньку, але мені вже час виходити заміж. Доки я буду дівочити? Раз треба справити весілля.

Подивилася на хлопця, і він дуже полюбився їй.

— Ну, коли так, то я не перечу, — погодився цар. І ще того дня наказав готувати весілля. Справили

весілля, і молоді щасливо провели три місяці в царському палаці. А потім зять каже:

— Няньку, мені треба збиратися в дорогу. Я залишив державу на чужу людину. Мене там давно чекають.

Білий цар дав зробити для них окремий вагон, і привели туди принцесу так, щоб на сиру землю не ступила і щоб на неї сонце не світило. У країну принца виїхали вночі, коли сонця не було. А від станції до його палацу постелили килими, щоб царівна не стала на землю.

І молоді щасливо жили далі. Через півтора року знайшовся в них хлопчик. А той хлопчик мав на голові три золоті волоски. Минуло ще три місяці, і сталося велике нещастя: молодий цар виманив свою жінку в сад погуляти. Вона не хотіла, казала йому:

— Чоловіче, хіба ти не знаєш, що Поганин поклявся мене викрасти, якщо ступлю на сиру землю або якщо на мене блисне сонце.

— А може, то неправда? Може, нянько лиш так говорив, бо не хотів тебе від себе віддавати... Я візьму тебе за руку, то хто тебе вирве з моїх рук?

— Ой, я дуже боюся!

— Не бійся нічого!

Винесли в сад і малу дитинку, приколисали та й гуляють поміж зеленими деревами, кущами. Небо чисте, ніде ні хмаринки. Раз лиш над ними знявся вихор, надлетів змій-Поганин і схопив принцесу. Принц дивиться, а жінки немає. Почав бігати — в косицях, у кущах шукати. Ніякого сліду! Тоді зрозумів, що її поніс Поганин. Принц гірко заплакав. Пішов шукати для хлопчика якусь годувальницю...

Хлопчик ріс, як з води. У три роки вже тягся до книжки. Записали його в таку школу, де вчилися лише панські діти, що мали вже по десять, по дванадцять років.

Вчитель тикав іншим школярам під ніс:

— Видите, я вчу вас стільки років, а цей хлопчик тут лиш один рік і навчився вже більше за вас!

Дітлахи розсердилися на здібного хлопчика і почали його обзивати:

— Тебе знайшли в капусті! Тебе знайшли в капусті!

Чули, що його мати пропала десь безвісти. Хлопчик повернувся додому зажурений і питає:

— Няньку, а де моя мама?

— Ой, була в тебе мама, але щось її вкрато, і не знаю за неї нічого.

А з хлопчиком ходив до школи й син удовиці. Він мав уже дванадцять років, і хлопчик запитав:

— Приятелю, ти старший за мене — може, пам'ятаєш мою маму?

— Твоєї мами я не бачив, але чув, що люди говорили... Ходи до нас. Моя бабка вже дуже стара, має сто дев'ять років. До неї на гадання йдуть зі всього світу. Вона щось порадить.

І просто зі школи хлопці прийшли до тої гадалки.

— Велике діло, хлопчику, тебе бачити, — каже стара. — Ти ніколи до нас не заходив. Що привело тебе сюди?

— Бабко, я хотів би знати за свою маму. Яка вона була, чому пропала і де вона тепер?

— Твоя мама, синку, — донька Білого царя. Вона така прекрасна, що на світі іншої такої немає... Сва-тав її Поганин, та не дали за нього. Він страшно розсердився і сказав: «Не сміє на сиру землю стати, а сонце не сміє на неї світити, бо інакше прилечу й понесу її». А твій нянько взяв її за жінку і не повірив тим словам. Повів твою маму в сад трохи пройтися, і тут її вхопив змії-Поганин.

— Чи живе моя мамка?

— Живе.

— Порадьте мені, бабко, як її побачити?

— Якщо будеш розумний — побачиш, а якщо дурний — загинеш. У вашому саду є ліщина. А на тій

ліщині три прутики-однолітки. Ти виломи собі середній прутик і йди з ним уздовж муру, доки не побачиш замуrowаний у ньому залізний рожен. На тому рожні настромлена кінська голова. Прутиком удар три рази по голові — і з'явиться кінь. Він порадить, що далі робити.

Хлопчик так і зробив. Зрізав із ліщини середнього прутика, знайшов рожен з кінською головою, вдарив по голові три рази тим прутиком, і голова підскочила аж під самі хмари. З'явився перед хлопцем прекрасний жеребець — золота шерсть на ньому.

— Для чого ти мене розбудив? Що тобі треба? — спитав кінь.

Хлопець розповів:

— Так і так, шукаю мамку...

— А хто тобі порадив звернутися до мене?

— Така й така баба, ворожка.

— І що би ти хотів?

— Увидіти мамку.

— Ну, коли так хочеш видіти свою мамку, то йди під ту ліщину, з якої цей прутик, і там глибоко в землі знайдеш іржавий ключ. З ключем піди в крамницю, що поросла бур'яном, бо має триста років. Відкрий двері до тої крамниці й там побачиш поламани сідла, підкови, кусочки шаблі та рушницю. Положи все те у міх і принеси сюди. Крамницю замкни, а ключа знову закопай під ліщиною.

Хлопчик знайшов іржавий ключ, відімкнув двері до крамниці і знайшов там поламани сідла, підкови, кусочки шаблі та рушницю. Склав усе то в міх і приніс до коня...

Кінь на те подув, і тут же постали діамантове сідло, золоті підкови, срібні шабля й рушниця.

— Ну, прибий мені підкови, — сказав кінь.

І хлопець прибив.

— Осідлай мене.

Хлопець осідлав. Рушницю й шаблю взяв на себе.

— Приготуй нам на цілий місяць їжу.

Хлопець усе приготував, тоді кінь питає:

— Як хочеш їхати: як вихор чи як гадка?

— Так, щоб було добре і мені, й тобі.

Піднявся кінь під хмари і летять, летять, летять. Місяць летіли без зупинки, доки не побачили величезну гору. А на тій горі було таке широке поле, що не мало краю.

— Злізай, — сказав кінь, як спустився вниз.

Хлопець став на землю, і він наказав:

— Викопай для мене таку глибоку яму, аби мене з неї не видно було.

Хлопець викопав. Кінь скочив у яму й наказує далі:

— А тепер мене загреби так, аби не було слідно ніякого горба. А прутика з ліщини встроми мені над головою. Сам підеш цим полем. Там зустрінеш одного за одним двох величезних чоловіків. Та не налякайся, вони тобі нічого злого не зроблять. Вони тобі порадять, як дійти до мамки. Будеш розумний — не загинеш, будеш дурний — пропадеш... А коли повернешся знову на це місце, то дивися добре: якщо прутик всохне — не викопуй мене, бо я буду мертвий, якщо прутик лишиться зелений — викопай мене, я буду ще живий.

Хлопець загріб коня і йде полем. Здалеку помітив великий вогонь — якби хто хату запалив. А коло вогню сидів чоловічисько, який ногами обняв ватру. На вогні кипів грубезний котел, повний баранячого м'яса. Чоловік великий, як полонина. Хлопець трохи налякався, але поклонився:

— Добрий вечір, старче.

— Добрий вечір, — зрадів чоловічисько. — Сякої душі я ще тут не бачив, відколи народився. Як ти сюди потрапив? Куди йдеш?

— Я йду шукати свою матір. Може, ви щось знаєте за неї?

— Та чия твоя мати?

— Донька Білого царя. З-за Червоного моря.

— Знаю... Твою матір вкрав мій найменший брат — Поганин. Та ти її не визволиш. Краще повернися. Тут, на полонинах, страшні звірі і птахи живуть — можуть тебе з'їсти... Видиш, який я чоловічище, а мій молодший брат ще більший — і то Поганин нас обох поборов і вигнав. Що ти йому вчиниш? Він має, щоб ти знав, двадцять чотири голови!

— Ні, я не вертаюся, — відказує хлопець. — Я хочу побачити свою рідну мамку, хоча б тої хвилини загинув! Аби лише побачив її.

— Ну, коли так хочеш видіти її, то увидиш, але не визволиш з полону.

Чоловік махнув ногою й визув чобота:

— Сідай на цей чобіт — він понесе тебе до мого молодшого брата. Понесе тебе на таку гору, на яку ніхто не може вийти.

Хлопець сів на чобота і прилетів на інше поле, ще більше. Бачить він такий вогонь, якби зразу дві хати палали. А коло вогню ще більший чоловік ногами обняв ватру і в грубезному котлі варить собі м'ясо. Хлопець поклонився:

— Добрий вечір...

— Добрий вечір, — зрадів чоловічисько. — Сякої душі я ще тут не бачив, відколи народився. Як ти сюди потрапив?

— Від вашого старшого брата.

— А куди йдеш?

— Шукаю свою мамку.

— Та чия твоя мамка?

— Донька Білого царя.

— Знаю, знаю... Твою матір викрав наш наймолодший брат. Він нас обох із братом поборов і прогнав від себе геть... Що ти йому вчиниш? Він, неборе, має двадцять чотири голови! Вернися додому, бо знищить тебе.

— Не вертаюся. Я хочу увидіти свою дорогу мамку, аж би й нараз загинув. Аби лише я побачив її...

— Ну, коли так хочеш її увидіти, це можемо зробити. — Здоровань махнув ногою і визув чоботисько. — Сідай на цього чобота і він понесе тебе, куди загадаєш.

Хлопець сів на чобіт і подумав, щоб ніс його до матері. Чобіт миттю, якби кліпнув оком, прилетів з ним на Скляну гору, де жив Поганин. А жив той шаркань у прекрасному будинку із самого золота, на двадцять чотири поверхи. Скільки голів у Поганина, стільки було поверхів у його палаці.

Коли хлопець зайшов до кімнати, мати його побачила і зомліла. Хлопець покропив її студеною водою:

— Не бійся, білоглава (ще не називав її своєю матір'ю), я чиста душа.

Мати прийшла до тями і каже:

— Я не тому злякалася, що ти якась нечиста душа, а з несподіванки — як ти сюди потрапив?

— А ти?

— Я йшла не сягаючи ні неба, ні землі.

— Ну, і я так само...

— Але ж Поганин, який мене сюди приніс, хвалився, що нема того на світі, хто би на цю гору дістався.

— Багато би казати, а нічого слухати, — відповів їй хлопець. — Розповідай, що ти за одна і що з тобою сталося.

— Я донька Білого царя, з-за Червоного моря. Мене сватав Поганин, але нянько не віддав мене за таку потвору. Поганин розсердився і пригрозив, що більше не сміє на мене сонце засвітити, а я не смію на сиру землю ступити, бо інакше він мене вкраде. І викрав мене від чоловіка, того і того принца.

— Скільки ви жили разом?— розпитує хлопець.

— Півтора року.

— А чи була у вас дитина?

— Був хлопчик.

— Скільки йому було місяців, коли змій вас викрав?

— Три місяці.

Далі її запитав, як зовуть того принца, що був її чоловіком. Вона відповіла, і тоді хлопець вигукнув:

— Ти — моя мама, а я — твій син!

— Неправда.

— Чому?

— Бо моєму хлопчикові було би тільки дев'ять років, а ти вже хлопчисько...

— Мамко, я ріс, як із води... Я твій син!

Тоді вона каже:

— Нахилися. Мій син мав на голові три золоті волоски.

Хлопець нахилився, а вона побачила в нього на голові ті три волосини і знову зомліла.

Хлопець підняв її з землі, вона отямилася, і дуже радіє, обнімає сина, цілує...

Приготувала швидко їсти, пити. Сіли й гостяться. Та мати згадала:

— Ой синочку, ми веселимося, а опівночі змій-Поганин повернеться, якби тебе не знайшов!..

— Мамо, про це нема що говорити. Вивідайте, де у нього сила. Він мусить мати ще якусь окремішню силу. Тепер я піду геть, а через три доби навідаюся знову.

Сів на чобота, подумав, куди полетіти, і знявся у повітря. Летить попід хмари і чує десь у них таку прекрасну музику, що аж серце мліє. «Неси мене туди, де та музика», — подумав він, і чобіт тої ж миті полетів крізь хмари. Глянув хлопець — перед ним будинок на дванадцять поверхів. Він відчинив двері. Дивиться — в кімнаті горить світло, посередині стоїть широке ліжко, в ньому три дівчини сумненько гусяють. Поклонився:

— Добрий вечір, сестри!

— Доброго здоров'я тобі, легіню!

— Чи я би міг у вас заночувати?

— Ночуй, але з умовою, що до другої кімнати не заглянеш. Якщо туди ступиш, то там залишишся навіки. Бачиш, і ми не сміємо з цього ліжка встати: якби рушилися з місця, був би нам кінець.

— Та хто ви такі?

— Наш нянько — Поганин. Він заляв нас так, що мусимо сидіти на ліжку, доки не знайдеться якась людська душа, котра переночує в цій вежі три ночі. Лише рано-вранці, на полудень та ввечері ми можемо встати на якусь чверть години.

Дали дівчата хлопцеві вечерю і полягали спати: вони — на одному залізному ліжку, а він — на другому. Спить як мертвий, та уві сні чує:

— Вставай, принце, бери свою шаблю і рушницю і біжи до другої кімнати.

Схопився, оглянувся: дві дівчини сплять, а одна сидить, вартує. Та він на неї не зважав — узяв шаблю і рушницю та й відчинив двері в сусідню кімнату. Не встиг їх зачинити, як на нього налетів дикун. Почали рубатися. Цілу годину билися, аж будинок трясся.

Попівночі дикун заревів:

— Ой, коби мені тут дуб, аби я з'їв із нього корінь, то ти би пропав!

— Ой, коби моя мила не спала, — крикнув на те принц, — аби подала мені погар вина й кусок калача, то ти би пропав!

Але запіяв півень, і дикун сховався.

Рано-вранці о шостій годині сестри встали з ліжка. Одна готує їсти, друга побігла за водою, третя накриває вже на стіл. А коли минуло п'ятнадцять хвилин, вони знову скочили на ліжку. Хлопця не будили, бо був дуже змучений і солодко спав.

Спав до восьмої години. Потім устав, помився, поснідав і сів біля дівчат. Вони гусяють, він співає.

На полудне сестри підвелися, швидко пообідали і — знову на ліжку...

Настав вечір. Дівчата повечеряли й кличуть принца до себе, аби співав далі. Але він ліг спати, бо їх сумна музика навівала сон.

Цієї ночі вартувала середня сестра, а дві інші спали.

Раз хлопець чує уві сні:

— Вставай, бери шаблю і рушницю і біжи до другої кімнати, бо позбавишся життя.

Схопився він і бачить: одинадцята година. Взяв шаблю, рушницю — і до сусідньої кімнати. Лише відчинив двері, як дикун — на нього. Одною рукою принц закриває двері, а другою — обороняється. Билися дві години. В годину по півночі дикун заревів:

— Ой, якби мені тут дуб, аби я з'їв із нього корінь, то ти би пропав!

А хлопець гукнув:

— Ой, якби моя мила не спала, аби мені подала погар вина й кусок калача — ти би сам пропав!

На те запіяв півень, і дикун сховався.

Хлопець вернувся на своє ліжко і заснув. Так уже дві ночі перебув.

Уранці сестри повставали, приготували їсти, пити. Поснідали — і знову на ліжко. Але не гусяють, бо принц дуже зморений і солодко спить.

Старша каже:

— Любі мої сестри, що я чула передминулої ночі! Принц уночі встав і пішов до другої кімнати, а там почалася страшна боротьба. Довгий час не було чути нічого, крім брязкоту, потім почувся крик: «Ой, якби мені тут дуб, аби я з'їв із нього корінь, то ти би пропав!» А принц відповів: «Ой, якби моя мила не спала, аби мені подала погар вина й кусок калача, то ти би пропав!» Я хотіла йому понести погар вина й кусок калача, та не посміла зійти з ліжка.

— І я це чула, — каже середуша. — Я теж побоялася підвестися з ліжка.

Тоді старша говорить:

— Ну, молодша сестро, тепер твоя черга. Коли з сусідньої кімнати почується крик, зразу неси вино і калач. Підготуй того вина, що наш няньо у сто років пив.

На третій вечір знову принц ліг спати зразу по вечері. В десять годин почув крізь сон голос:

— Вставай, бери шаблю і рушницю й біжи до другої кімнати, бо втрапиш життя.

Він схопився, взяв шаблю й рушницю — і до сусідньої кімнати. Лівою рукою закриває двері, а правою борониться, бо дикун розлючено на нього нападає. Билися три дні. В годину по півночі з дикуна потекла кров і заливає всю кімнату. Хлопець почав тонути, а дикун заревів:

— Ой, якби мені тут дуб, аби я з'їв із нього корінь, то ти би пропав!

Принц вигукнув:

— Ой, якби моя мила не спала, аби мені подала погар вина й кусок калача, то ти би сам пропав!

Тоді молодша із сестер швидко принесла йому вина й калача. Принц випив вина, закусив калачем і відразу дістав таку силу, що порубав дикуна на дрібні шматки.

Тут півень запіяв, вітер завіяв, двері зачинилися за принцем, і він повернувся до ліжка. Змучений, закривавлений одразу ліг.

Дівчата повставали, нагріли повний кадіб морської води, викупали сонного і положили спати.

Ранком збудили принца, сіли з ним за стіл гоститися. Тепер уже не мусили сидіти на ліжку.

Старша каже принцові:

— Ти бився за нас три ночі та й звільнив нас. Зараз вибери собі котру хочеш і будеш за царя на всю нашу державу.

— Я вибрав би молодшу, — каже принц. — Якщо вона хоче, то нехай чекає на мене один рік. Через рік прийду, як не загину.

Відкланявся, знову сів на чобіт і тільки подумав: «Неси мене до мами» — як вилетів на Скляну гору.

Мати дуже зраділа йому. А він одразу запитує:

— Ну, мамко, ви дізналися, де в Поганина сила?

— Питала.

— Ну і що?

— Спочатку так ударив мене, що полетіла до стіни. А потім сказав, що його сила — у мітлі. А як пішов битися із залізною бабою (він кожного дня б'ється на горі з тою бабою), я мітлу позолотила, повіла в шовк і зачинила в скрині — кімнати не мела. Через добу він повернувся і почав кричати: «Чому кімната не метена?» Кажу: «Та я твоєю золотою силою сміття б вимітала? Я вмію шанувати твою силу». Тоді плюнув мені межі очі: «Пропала би ти, хіба моя сила — у якійсь мітлі?» Я почала його цілувати і, плачучи, питати: «Чому ж мені не скажеш, у чому твоя сила?» «Моя сила в шкатулці», — зареготав Поганин. Я почистила шкатулку і позолотила. Він, як побачив, задивувався: «Нащо ти це зробила?» — «Аби твоя сила була в чистому місці». А він знову плюнув мені межі очі. Правда, вже повірив, що я шаную його силу. Я обняла його й поцілувала. Тоді він заговорив: «Я би тобі сказав, де моя сила, але ти її не будеш видіти...» Кажу: «То нічого, хоча буду знати, де вона і яка вона». Він на те: «Ну, слухай сюди: за Червоним морем є великий явір, такий височезний, що його вершини ще ніхто не сидів. У того явора є три товсті гілляки. На вершині середньої — золоте гніздо, а в тім гнізді — золота качка, а в тій качці — три золоті яйця, а в тих золотих яйцях — моя сила...»

— Ну, мамко, — зрадів хлопець, — це може бути правда!

І почав збиратися в дорогу:

— Через три доби мене чекайте.

Сів на чобіт, подумав: «Неси мене за Червоне море до товстого явора, що на ньому золоте гніздо, а в гнізді золота качка» — і полетів, якби оком кліпнув.

Чобіт упав із ним під явір. Принц узяв рушницю, прицілився й подумав: «Убий золоту качку». Вистрілив і бачить — золота качка падає прямо до його ніг. Принц шаблею розрізав її й вийняв три золоті яйця.

Розбив одно яйце, розбив друге, хоче розбити третє — і в ту мить з'явився Поганин-шарканин:

— Ой не трощи останнє яйце. Я вже тобі нічого не зроблю. Я вже слабший від тебе... Мені лише хотілось би ще жити, дивитися, як цей світ тече. Обдаруй мене отим яйцем, і я тебе чимось обдарую.

— Чим ти мене, змію, обдаруєш?

— Але даси мені яйце?

— Дам.

— Ти матір шукаєш?

— Так, її.

— Знав я тебе ще в утробі матері. Ой, якби я відав, що ти мені будеш давати силу!..

— Кажи, чим обдаруєш?

— Тим палацом, де ти бачив матір.

— Але як я понесу палац із собою?

— Понесеш. Вийдеш на останній, двадцять четвертий поверх і там знайдеш золоту шкатулку, а в ній — золотий прутик. Візьми того прутика і вдар ним по палацу з трьох боків, а собі подумай, аби палац зробився — яйцем, горіхом і яблуком... Так і станеться. А як прийдеш у свій край, оте яйце поклади на землю, вдар золотим прутиком — і той палац на новому місці стане таким, як був на старому.

— Це правда?

— Чиста правда.

Принц розбив яйце, і Поганин-шарканин розсіпався на порошок.

Тепер уже спокійно принц сів собі на чобіт, подумав:

— Неси мене до моєї мами, — і полетів на Скляну гору.

Мати вибігла на двір.

— Ну, мамко, Поганина вже нема на світі!

Мати дуже зраділа і приготувала велику гостину. Коли пригостилися, то пішли по кімнатах. Дивляться: в одній повнісінько срібла, в другій — золота,

в третій — діамантів, у четвертій — усіляка їжа, а в п'ятій — напої.

— Синку, та тут усього досить на тисячу років!

— Досить, мамко!

Подивилися вони увесь палац і, змучені, полягали спати. Коли мати заснула, син узяв ключі і з поверха на поверх вибрався наверх — на двадцять четвертий. Відімкнув двері двадцять четвертої кімнати, знайшов у ній золоту шкатулку, а в шкатулці — золотого прутика. Позакривав за собою двері, спустився вниз і золотим прутиком ударив з трьох боків, а собі подумав, щоб палац зробився золотим яйцем.

І так сталося: палац почав швидко зменшуватися і вчинився золотим яйцем. Принц положив яйце в кишеню, сів на чобота й подумав: «Неси мене до твого господаря».

Піднявся чобіт понад хмари, а спустився на широке полі біля велетня. Чоловічисько грівся біля вогнища і в котлі варив м'ясо:

— Ну, як ти злітав?

— Добре.

— Чи бачився з матір'ю?

— Бачився.

— А де мій брат Поганин?

— Пропав.

— Ну, хай тобі щастить. Ти й нам допоміг звільнитися від лиха. Тепер усі міста будуть наші, а не його, Поганина.

Вийняв із котла м'яса і пригостив принца. Принц поїв і передав велетові чобіт, за все гарно подякував. А потім відкланявся, сів на другий чобіт і подумав: «Понеси мене до твого господаря».

За пару хвилин чобіт опустився на широкому полі біля першого велета. Той так само обняв ножиськами вогнище й варив у котлі їсти. Спитав принца:

— Ну, як ти злітав?

— Добре.

— Чи видівся зі своєю матір'ю?

— Видівся.

— А де брат Поганин?

— Пропав. Розсипався на порох.

— Ну, дякую тобі, що ти і нас визволив від біди.

Велет сягнув у котел, вийняв добрий кусок м'яса і пригостив хлопця.

Принц поїв і передав господареві чобіт. Відклався і рушив у дорогу пішки. Думає собі: «Прийду до коня, який там закопаний, і якщо він ще живий — вернуся додому, а якщо вже мертвий — залишимося з мамою жити у палаці на тім місці».

Йде, йде, йде. Прийшов на те поле, де закопав свого коня. Дивиться — прутик на кінці ще трохи зелений. Швидко розкопав коня. І як тільки торкнувся його, той одразу підскочив до неба, полетів попід хмари, а коли став на землю, то зробився у сім разів кращим.

— Ну, як ти сходив?

— Добре.

— А твоя мама де?

— Тут, — показав принц на яйце.

— Якби ще одну добу тебе не було, не знайшов би ти мене живим. А тепер усе гаразд. Куди хочеш їхати?

— У свій край.

Погостилися. Трохи перепочили, і кінь каже:

— Ну, сідай на мене. Як хочеш летіти — вихром або гадкою?

— Так, щоб мене не загубив. Щоб мені й тобі було добре.

Кінь знявся під хмари. Летіли, летіли й прилетіли до царського саду. Кінь спустився в сад біля рожна, де його хлопець розбудив...

— Чи впізнаєш, де ми?— спитав кінь.

— Ще ні.

— Ми — дома. Дивися — рожен.

— А що нянько робить?

— Сидить за столом і новинки читає. Він дуже постарівся...

Принц завів коня у царську стодолу, покормив його цукром і пішов у знайомий палац — до свого батька.

Батько аж злякався: хлопець — у діамантовому одязі, шабля блищить, рушниця за плечима...

— Не бійтеся, няньку. Я ваш син!

— Не можеш ти бути моїм сином, бо мій хлопчик іще не міг вирости в такого хлопа.

— Няньку, я ж ріс, як із води. Хіба ви забули?

Батько тільки дивиться й не вірить, що це — його син.

Тоді хлопець каже:

— Няньку, чи ви хотіли би видіти свою жінку, а мою маму?

— Де би не хотів!

— Ну, ходіть зі мною і увидите...

Повів його на широке поле і показав яйце:

— Тут є ваша жінка, а моя мамка...

Цар покрутив головою. Подумав собі: «Хлопець блукав по світу, усього надивився, немало натерпівся — і здурів». А той усміхнувся:

— Не вірите?

— Не вірю.

— Ну, дивіться...

Син поклав яйце на землю, вдарив по ньому з трьох боків своїм прутиком і подумав, щоб постав палац... І палац почав рости й рости. Виріс аж на двадцять чотири поверхи.

Батько не міг надивуватися. Коли палац зробився таким, як був на високій горі у Поганина, син узяв батька за руку і повів з одного поверха на інший.

На дванадцятому поверсі він відчинив двері і показав на ліжку:

— Чи пізнаєте ту жінку, що спить?

— Ні... Розбуди її.

— Мамко, вставайте!

Мати підхопилася і не розуміється, де вона знаходиться. Глянула на царя і питає сина:

— Що це за чоловік?

— Це мій нянько, а ваш чоловік.

— Я не вірю.

— Ну, якщо не вірите, то ходіть за мною.

Син узяв її за руку і повів униз, у старий палац.

— Тепер вірите?

Мати не впізнавала царського палацу, лише коли побачила колиску, де хлопчик колисався, і ліжко, де він народився, то сказала:

— Тепер уже вірю.

Тоді всі троє обнялися і розцілувалися. Зробили в палаці велику гостину, на яку запросили й сусідніх царів.

Як гості розійшлися, хлопець пішов спати, бо був дуже змучений. А його батько і мати в сусідній кімнаті стали розповідати, що вони пережили. Потім батько запитав:

— Ну, чи є ще десь на світі такий витязь, як наш син?

— Є... Син Зеленого царя.

Хлопець крізь сон почув ці слова, одразу схопився і став у дверях:

— Мамко, а де син Зеленого царя?

Мати з батьком знали, що хлопець не заспокоїться, доки не знайде того витязя, сина Зеленого царя.

— Дитинко моя, — почала просити його мати, — я лише так сказала. Такого витязя, може, і немає.

Але син не слухає... Вийшов надвір і — просто у стодолу до свого коня:

— Чи ти знаєш за такого витязя — сина Зеленого царя?

— Знаю, але тобі не треба їхати до нього, бо він сильніший і за тебе. Його кінь — мій двоюрідний брат, він сильніший і швидший за мене. У нього шабля не така, як оце у тебе: що він загадає — то

зрубає; і рушниця не така: що він загадає — то стріляє. Не їдь ти до нього.

— Ні, поїду.

— Ну, якщо так, то їдь... Приготуй нам їжу на довгу дорогу.

Принц приготував, склав на коня й сів на нього сам.

— Як хочеш летіти — вітром або гадкою?

— Так, щоб і мені, й тобі було добре. Рушили в дорогу. Летять попід хмари — день, тиждень, два тижні. Прилетіли на високу гору.

— Ну, злізай.

Поїли, відпочили.

— Видиш ті білі верхи? — питається кінь.

— Виджу.

— То не гори, а палац Зеленого витязя. Зараз приїдемо туди. Витязь буде спати, він завжди спить у стайні, біля свого коня. Сам — на правому боці, а кінь — на лівому. Як заїдемо у стайню, ти мене прив'яжеш на місце коня витязя, а його коня переведеш на другий бік. Тебе той кінь до себе підпустить, а іншого когось не припустив би. Над Зеленим витязем — шабля і рушниця, а вони постійно колихаються і побрязкують, і він нічого не почує. Ти його шаблю зніми і прив'яжи на себе, а свою повісь. Потім ляж біля нього і штовхни його, щоб прокинувся. Сам прикинься, що спиш. Він схопить шаблю і — тебе по шиї, але шабля лише задзвенить, бо свого господаря не буде рубати. А якщо ви будете розщипатися, то нехай він кидає тебе першим, інакше ти охлянеш раніше.

Так і було. Зайшли вони у стайню, де спав Зелений витязь. Хлопець обміняв шаблі, обміняв коней і ліг біля Зеленого витязя. Штовхнув його три рази.

Витязь скочив на ноги, схопив шаблю — і хлопця по шиї... Але шабля задзвеніла. Розсердився і ще сильніше вдарив — раз, другий раз і третій раз. Але шабля хлопця не рубала.

— Тьху, щоб ти пропав! Чи ти чиста, чи нечиста сила?

— Я чиста душа... — підхопився хлопець.

Витязь подивився — шаблі і рушниці в них однакові.

— Чи будемо цімборами (побратимами)?

— Будемо.

І почали пити вино бочками. А коли були вже напідпитку, Зелений витязь каже:

— Ходімо на вечорниці. Є тут три дівчини, три сестри. Старша моя, середуца — іншого молодого принца, а молодша ще не має пари і буде твоя. Правда, якщо її не захочеш, візьми середуцу.

Посідали на коней і їдуть, їдуть до тих дівчат, яких колись принц звільнив від батька — Поганина. Але Зелений витязь про все це не знав.

Як приїхали і стали перед їх палацом, сестри збігли вниз і впізнали обох легінів. Усі три найперше підбігли до принца, а молодша обняла його і поцілувала. Взяли його під руки й повели до світлиці.

А Зелений витязь сидів на коні й сердито дивився. Дівчата повернулися за ним і повели його в кімнату.

Почали гоститися. Коли всі наїлися і напилися, то дівчата почали гусляти, а два витязі — співати...

Та Зелений витязь усе п'є та п'є. Коли геть сп'янів, то почав різати зубами.

— Може, в тебе, цімборо, оскомина, що ти зубами ріжеш?

— Не оскомина в мене. Я ріжу зубами, бо ми два без крові не розминемося...

— Чому?

— Я був у цьому домі раніше за тебе, а дівчата найперше прибігли до тебе і повели в кімнату. Чому?

— Чому? Спитай їх.

Але він не питає, лише зубами ріже:

— Хочеш битися шаблями чи розшибатися?

— Як ти сам бажаєш.

— Будемо розщибатися!..

Коли вони стисли один одного під руки, Зелений витязь каже:

— Ну, кидай!

— Кидай ти, бо ти затіяв бійку.

І Зелений витязь кинув принцом до коліна в землю. Але той відхопився і кинув ним до пояса. Витязь натужився і кинув принцом до плечей. Принц вирвався і кинув ним до шиї, а тоді махнув шаблею і відтяв йому голову... Старші сестри заплакали, а молодша каже:

— Чого плачете? Зелений витязь винен сам. Розсердився, чому ми наперед завели в кімнату принца, а не його, і не хотів слухати — чому...

А хлопець сказав:

— Зелений витязь був у вас раніше за мене, то чому вас не звільнив? Не я, а він затіяв битку. Я мусив відрубати йому голову, бо інакше він мені би відрубав.

— Та ми плачемо, що два найсильніші витязі не могли жити в мирі.

Поховали витязя, і хлопець питає:

— Сестри, хочете їхати зі мною чи залишаєтеся тут?

— З тобою, з тобою! Ти нас звільнив, і будемо з тобою!

Принц дістав золотий прутик, вдарив ним із трьох боків по палацові і загадав, щоб той палац став яблуком. Золоте яблуко поклав собі в кишеню, і приготувалися в далеку дорогу: на одного коня сів принц із нареченою, на другого — її старші сестри. Коні піднялися під хмари й полетіли. Летіли день, тиждень, два тижні й прилетіли до його країни.

Принц старшу сестру видав заміж за бабиного внука, що з ним учився в школі, і подарував йому свою державу. Середущу сестру віддав за сусіднього

короля. Сам узяв молодшу, що була йому суджена, і лишив собі країну Зеленого витязя і дівочьку.

Мати й батько жили з ним щасливо, доки не повмирили.

А казка — небилиця, та най нашим ворогам лисіє потилиця.

Я сів на потак — порахуйте, чи не так.

НА ЧОРНУ ПОЛОНИНУ

Жив раз преславний цар. Він славився багатством і сильною державою, але найбільше — своїми синами. Виховав таких трьох хлопців, що рівних їм ніде не було. Хлопці росли у дисципліні: кожне слово нянька було для них законом. Цар і його сини дуже любили полювати. Все їх життя минало на вловах. Знали всі ліси, всяку звірину. Хоч і велика була їх держава, та в кожній закутині вони вже полювали.

Айбо в одному краї стояла висока-висока гора, вкрита по боках лісом. Верх її називався Чорною Полониною.

Тут ще нога людини не ступала. І сам цар сюди не піднімався.

— Няньку, підемо раз на Чорну Полонину! — просили сини.

— Доки я живу й після моєї смерті не смієте туди йти!

— Чому?

— Не питайте. Я не дозволяю!

Минув якийсь час, і хлопці знову почали просити. Цар ще грізніше наказав іти на полонину.

Царевичів дуже зацікавило, що там може бути? Але за життя свого нянька не насмілювалися йти, аби подивитися.

Минав рік за роком. Помер старий цар. Поховали хлопці свого батька. Та як вернулися додому, не сіли

порадитись, як вести державу, а одразу рушили на Чорну Полонину.

Перші дні не бачили нічого особливого. Бродили день і ніч лісами, але ніде ніякої звірки. Ніби все тут вимерло.

Змучились, дурно ходячи, і посідали відпочити. Старший каже:

— Браття, розійдемося у три боки, так більше побачимо. Але далеко не ходім, аби було чути, як хто з нас гукатиме.

Почали розлучатися.

— На всіляку дурницю не пускайте стріли, — наказав братам старший. — Як хто вистрілить пусто, дістане три ляпаси.

На тому й розійшлися.

Старший пішов прямо, середущий — ліворуч, а менший — праворуч. Ідуть, ідуть... Нічого не бачать: ні звірки, ні птаха.

Було далеко пополудню, коли менший нараз втямив на дереві білку.

— Се не дурниця, — думає собі, — застрілю її.

Натяг лука й — раз! Але не потрапив, стріла лиш відірвала шматок кори на дереві.

Почули брати, збіглися.

— Що ти підстрелив? — запитує старший.

— Нич. Хотів потрапити у білку, та втекла.

— Як так, то — на! — і такі три ляпаси дав меншому братові, аж лице у того загорілося.

А середущий такі самі ляпаси втяв з другого боку.

Продовжують полювати далі.

Прикро наймолодшому. Зняв із стріли шматок кори й заховав у торбу. Не відійшов і на відстань пострілу, дивиться — на камені орел!

Ой та сього вже треба вбити...

Наладив стрілу, пустив, та знову не влучив. Стріла лиш відлупила шматок кременю.

Прибігли брати.

— Що ти підстрелив? — запитує старший.

— Нич.

Знову відлічили меншому по три ляпаси й вернулися кожний на своє місце. Наймолодший повитирав сльози, а відломок кременю поклав у торбину.

Дуже йому жаль, але йде далі. Бачить — летить ворон й у дзьобі щось світиться.

— Ба, що то?

Натяг лука і встрілив у ворона. Птах упав йому під ноги. Дивиться хлопець — а у дзьобі криця.

Прибігли брати і втретє надавали ляпасів. Тоді старший каже:

— Будемо йти в'єдно (вкупі), бо сей дурень усі свої стріли на дурниці випустить.

Рушили далі, а молодший сховав крицю в торбу.

Йдуть лісом усі троє й вийшли на галявину, а впоперек неї тікає серна. Пустили стріли і вбили серну.

— Браття, — говорить старший, — будемо вечеряти. Дивіться: колодязь. Там сядемо й приготуємо на вечерю м'ясо.

Потягли серну, а той колодязь незвичайний — з міді й шатро при ньому мідяне.

Оббілували забиту серну, зробили рожни і хочуть пекти. Але тільки зібралися розвести вогонь — нема чим підпалити! Мусять голодні лягати спати... Айбо молодший каже:

— Браття, ось ви добре дали мені по писку. Я розкладу-таки вогонь, але якщо ви згодні дістати ті ляпаси подвійно!

— Згодні...

Молодшому братові сього було доста, бо він був добрий хлопець.

— Ні, не підніму на вас руку. Я вам і так розкладу вогонь.

Взяв зі своєї торби кору, уламок кременю і крицю. Закресав і через якусь хвилину вже горіло вогнище.

Спекли м'ясо, наїлися, напилися з колодязя води й лягли в мідне шатро. Перед сном старший каже:

— Браття, спить спокійно, я буду сторожити, щоб не погас вогонь.

Брати заснули, а старший не спить.

До півночі в лісі була тиша. А опівночі одразу задув вихорище, аж лісом колише. Знялася страшна буря. Біля колодязя спустився семиголовий змії і просто — на царевича. Пороззявляв пащі, полум'ям все спереду себе палить.

Старший схопив шаблю і — на змія! Почалася боротьба. Хлопець геть охляв, але зрубав усі голови дракона. Коли відтяв сьому — так ослаб, аж сів. Тоді лиш отямився, як вогонь почав гаснути, бо кров змія заливала ватру. Ледве устиг вихопити одну головешку. Як брати повставали й знову пекли м'ясо, розповів їм, що уночі сталося.

Поснідали і рушили далі. Надвечір знову зустрілися коло мідного колодязя. Наносили дров, роздмухали вогонь і повечеряли.

— Тепер моя черга сторожити, — говорить середущий. :

Проходжується довкола вогню, приглядається, слухає. Раз лиш коло півночі задув вихорище, зчинилася буря й чотирнадцятиголовий Змії спустився до колодязя. Побачив багаття і просто — на хлопця! Палить його полум'ям. Царевич шаблею рубає сперед себе... Насилу переміг. Доки відтяв чотирнадцяту голову, кров майже що заляла вогонь — ледве встиг вхопити головешку й роздмухати ватру.

Рано брати повставали, й середущий розповів усе, як уночі боровся із змієм.

Знову йдуть на полювання. Ходили-блукали, щось там і підстрілили, а на вечір сіли коло мідного колодязя.

— Но, ще одну ніч переночуємо, а потім рушаємо далі.

Повечеряли.

— Тепер моя черга сторожити, — говорить молодший.

— Міркуй! — наказують йому. — Аж прилетить шаркань, а то напевно прилетить! Не соромся і пробуди нас. Ти ще молодий, приклич нас на поміч.

З тим полягали і послули. А десь коло півночі вихопився ще сильніший вихор — аж дерева на пні вивертає. У вихорі з хмар спустився змії з двадцять одною головою. З усіх сапає полум'я і — просто до хлопця!

— Но, тут пропадати! — думає собі хлопець, але братів не пробудив, сам б'ється зі змієм. Першим махом стяв йому дві голови, другим — уже три. Кров ллється, як з потоку. Коли чотирнадцяту втяв, залляло вогонь. Боротьба йшла далі у потемку. І доки царевич відрубав останню, двадцять першу голову, кров досягла ліжок, де спали брати. А з вогню уже не було й сліду.

Хлопець смертельно змучився. Сів собі та й думає: брати сміятимуться з мене, як рано пробудяться, що не вберіг вогонь. За будь-яку ціну треба його розкласти. Знайшов у торбі крицю, кремінь. Та кора геть просякла кров'ю. Ватру ніяк не можна розкурити. Зажурився хлопець. Тоді поліз на високе дерево: «А може, десь увиджу вогонь?»

Виліз, дивиться, дивиться... Нараз дуже далеко втямив слабеньке світло.

«Там є вогонь, — думає, — але се так далеко, що треба йти цілий день. Але як не піду, то не дістану вогню».

Зліз із дерева й пішов на те світло, взяв із собою стрілу й шаблю. Йде, йде довгий час. Раз глянув — проти нього стоїть чоловік, якийсь чорний-чорний! Нічого не видно — лиш чорне, як тінь. І не озивається, хоче пройти мимо.

— Стій! — гукнув хлопець. — Що ти за один?

— Я Північ. Де пройду, там минає половина ночі.

— А ти б не почекав, доки я вернуся? Поспішаю до тамтого світла.

— Йо-йой, чого би ти хотів! Доки доберешся, я цілий світ обійду і другий раз тут буду.

— Хто не хоче слухати доброго прохання, того треба примусити!

Хлопець схопив Північ і потяг до дерева, там скоро здер лика, зробив ремінь і прив'язав чорного до стовбура.

— Но, тепер ти мене дочекаєшся!

Йде далі. Раз дивиться — стоїть чоловік у сірій петечині (вовняний кожушок), а поза ним нічка розступається й сіріє на ранок. Чоловік хотів пробігти мимо хлопця, але той спинив його:

— Хто ти за один?

— Я Зоря. Куди пройду — починає розвиднятися.

— Ти би тут не почекав, доки я вернуся?

— Нікого я не слухаю, у мене своя путь...

Хлопець вхопив його за комір і прив'язав до дерева. Той мече собою, але звільнитися не годен.

— Тепер уже легше, — думає собі хлопець, — бо доки вернуся, то ніч не мине.

Довго ще йшов, аж дійшов до світла. Коли втямив світло, то воно було маленьке, а тут дивиться — вогнище, цілі дуби горять! А довкола ватри двадцять чотири розбійники. Печуть м'ясо й розмовляють.

— Де ж тут вогню дістати! Як покажуся, розірвуть мене! — бідкається хлопець.

Айбо біда служить найліпшим порадином. Царевич наскуб із кожушка вовни, шматок кори настромив на стрілу і обмотав вовною. Далі витяг лука й стрілив крізь вогонь. Вовна, пролітаючи через полум'я, затлілася. Хлопець хотів обійти багаття, взяти запалену стрілу, але його побачили. Посхоплювалися й одразу схопили. Привели до вогню і суд над ним чинять.

Царевич не знав злодіїв, але вони його впізнали, бо не раз підбиралися до царської каси.

— Спалимо його живим!

— Настромимо на рожен!

— Повісимо на дереві!

Скільки їх було, кожний інакшу смерть вигадував. Почали сваритися. Тоді встав їхній ватажок і каже:

— Не спалимо його, не настромимо на рожен, не повісимо на дереві. Всі ми його знаємо як доброго стрільця і скористаємося з нього... — А злодії аж роти пороззявляли, так слухали отамана. — Чи знаєте, чому не можемо викрасти скарбницю од сусіднього царя? Бо на його палаці сидить когут і піє, коли наближається якась небезпека, і військо поспішає цареві на поміч. Царевич піде з нами й застрелить когута. А далі буде видно, що чинити. Чи пристаєш на се?

— Най буде по-вашому, — мусив погодитися хлопець.

Приготував собі стрілу. Розбійники привели його до царського палацу. Спинилися й кажуть:

— Іди вперед один, бо якщо і ми підемо далі, когут закукурікає.

Хлопець наблизився до муру, а коли був уже коло вежі, де стояв когут, натяг лука і стрілив.

Тоді прибігли злодії. Підсадили хлопця на високий мур і кинули йому кінець мотуза, аби і їх тягнув.

Хлопець витяг одного розбійника, а як спускав на другий бік, відтяв йому голову й кинув у царський двір.

Так учинив і з іншими. Всіх зарубав і покидав під мур. Тоді спустився й зайшов до палацу. Відчинив двері у світлицю — там сторожі сплять.

Ані душі: ніякої варти. Заглянув до спальні — цар, цариця на постелях — мабуть, гарматою їх не добути. Пройшов до дальшої кімнати — сплять три царські дочки. У кожної з них край голови запалена свічка.

Що тут робити? Хлопцеві багатство не потрібне. Аби дати про себе чимось знати, подумав переставити свічки дівчатам до ніг. Дві переніс, а коли тор-

кнувся до свічечки найменшої царівни, дівчина прокинулася.

— Хто ти за один? Як ти сюди потрапив?

Він — палець на уста, аби сестер не пробудила. Тоді царівна встала, взяла його за руку й повела до іншої кімнати. Хлопець розповів їй про свою пригоду, сказав, що вбив під муром двадцять чотири розбійники.

— Йой! — скрикнула дівчина. — Та се тоті злодії, що вже давно хотіли обікрасти й порізати нас. За се тобі нянько дасть багато!

— Не треба мені ніяких дарунків, лиш будь мені за жінку...

— Я буду твоєю, — й дала йому перстень з власної руки.

Хлопець тоді каже:

— Тепер я піду по братів, а ти доти мовчи...

Перед тим, як перелізти мур, у кожного злодія відрізав кінчик носа, зав'язав у хусточку, сховав у кишеню й аж тоді побіг у ліс. По дорозі прихопив головню із ватри розбійників.

Коли добіг до Зорі та Півночі, відв'язав їх і пустив на волю:

— Но, тепер ідіть своєю дорогою!

А ті, ніби їм хто очі виколов, почали тікати навмання. Хлопець ледве устигав за ними.

Як пройшли повз шатро, відразу зазоріло. Молодший царевич швидко розклав вогонь і, коли брати попркидалися, вже горіла ватра.

— Йой, яка ніч була довжелезна!

— Довга, довга, — засміявся хлопець, — склалися тут в'єдно аж три ночі.

І розповів їм про свої пригоди — як вбив страшного змія, як поспішив шукати вогню, як прив'язав до дерев Північ і Зорю, як знищив двадцять чотири розбійники — розказав усе чисто!

Але вернімося лише до царської палати! Що там сталося? Коли розвиднялося, командир сторожі знай-

шов під стіною двадцять чотири розбійники. Одразу пізнав їх і шаблею відтяв кожному носа.

Вдень командир доповів цареві, що він убив злодіїв. Цар дуже зрадів:

— Преси, що лиш хочеш, все дам у нагороду!

— Хочу вашу наймолодшу доньку взяти собі за жінку.

І цар пообіцяв. Де би не віддав доньку за такого витязя!?

Покликав цар молодшу дочку: .

— Но, доню моя дорога, лагодься на своє весілля.

— Та за кого, няню, мене віддаєте?

— За чоловіка, котрий нам урятував життя і зберіг скарбницю. Він повбивав двадцять чотири розбійники.

— Добре, я за такого піду дуже радо.

У царському палаці готується велика гостина. Молода весела. Але коли побачила свого нареченого, начальника сторожі, впала на землю й заплакала.

— За сього я не хочу!..

Потім схопилася і втікла, лишила нареченого. Цар — за нею:

— Доню, та що сталося? Ти ж була весела, чому тепер плачеш?

Дівчина розповіла.

Тоді цар негайно послав гінців у ліс.

— Як побачите трьох хлопців, кличте їх на весілля!

Гості й не розходяться. А командирові сторожі така слава, що на дванадцяти подушках його посадили й довкола нього гостяться, співають...

Гінці швидко знайшли трьох братів і кличуть на весілля.

— За кого ж віддається молодша царівна?

— За того, хто вбив уночі двадцять чотири розбійники.

Хлопці посідали на коней і не стали доти, доки не прискакали до палацу.

Коли вони ступили на першу його сходинку, з-під командира висунулася вже одна подушка. Стали на другу сходинку — вибилася друга... А коли ступили на дванадцяту, з-під нареченого упала остання подушка і він перевернувся разом зі стільцем...

Царівна, як побачила молодшого з братів, то радісно скрикнула:

— Се мій молодий!

Командир сторожі сердито сказав:

— Неправда, що він повбивав розбійників!

— Доведи, що неправда!

Той нараз показує відрізані носи.

Тоді й хлопець вийняв свої докази. Люди перевірили й одразу підтвердили, що він має правду, бо у нього — кінчики розбійничих носів.

— Але й сього ще мало! — вигукує царівна. — Най командир сторожі покаже мій перстень.

А персня в того не було. Перстень мав царевич.

Цар наказав обманщика повісити, а весілля справив усім трьом: молодша вийшла за молодшого з братів, середуца — за середущого, а старша — за старшого.

І казці кінець.

КОРОЛЕВИЧ МИРКО

Раз у дуже далекому краї жив собі король. У нього були три сини, красні хлопці, як дуби. Лиш дивитися на них!

Тішився король із своїх синів, але й журився, бо все думав, котрому із них передасть корону.

Спершу хотів проголосити наслідником старшого, бо за законом так і мало бути. Далі подумав, що най буде королем найменший, Мирко, бо він наймудріший. А потім йому забаглося передати державу середущому.

Та дарма було королеві сушити собі голову, бо на його державу напав цар-песиголовець із величезним військом. Дикі песиголовці перебили воїнів, спустошили країну, а білу челядь і дітей забрали у полон.

У цій страшній війні й сам король загинув. Врятувалися лише його сини, бо вони мечами прорубали собі вихід крізь вороже військо й поховалися у лісі. Правда, коні під ними попадали постріляні, але хлопці живі, здорові zostалися.

Заходили все глибше і глибше у ліс, а як уже не могли йти, бо їх застала ніч, посідали на траву й поснули. Коли пробудилися, сонце вже було високо. Вони почали радитися, що тепер робити. Лишилися самі — ні няня, ні мами, ні домівства, ні держави.

Дорадилися, що йдуть далі лісом. Пішли і натрапили на стару дорогу. А лісові кінця-краю не видно. Все дикіший, густіший, страшніший.

Аж ось дійшли на таке розпуття, де дорога розходилася на три боки. Посідали собі, відпочили, і старший брат сказав:

— Тут треба розлучитися, бо інакше не вийдемо з лісу.

Вирішили, що старший піде правою дорогою, середуший — середньою, а найменший — лівою. Тут, на розпутті, стояв старий дуб, набагато вищий від усіх дерев у лісі. Старший брат глянув на дуба:

— Давайте ваші білявчата (хустинки)!

Узяв від них хусточки, виліз на самий верх і там прив'язав.

— Браття, будемо блудити по білому світу, та хто із нас зостанеться живий, най усе подивиться на дуба. Чия хусточка буде біла, той живий і здоровий. А чия буде у кров'яній барві — той потрапив у біду, і тому треба спішити на поміч.

Розлучилися брати і рушили кожний своєю дорогою. Як блудили старші, не будемо тепер говорити. Розкажемо, що сталося з найменшим.

Мирко довго йшов через ліс і вийшов на галявину. А серед галявини стояв замок, де не було живої душі. Але хтось недавно був, бо все стоїть в порядку, на своєму місці. Блудячи по палацу, трапив Мирко і до їдальні, де на широкому столі лежала всяка добра їжа й напої. Полічив Мирко тарілки — обід на дев'ятьох, але якісь завеликі порції.

Чується, що страви парують, а ніде нікого. Почекав, обдивився й сів собі до столу. Наївся, напився. Побачив постелі — і їх було дев'ять — та й ліг собі трохи відпочити.

Та не встиг полежати, бо надворі щось так згриміло, аж мури затряслися. Схопився Мирко, побіг до вікна, дивиться — коло брами стоять дев'ять розбійників. Старший з них ударив ногою у ворота, і залізна брама відразу розчинилася.

Розбійники вступили у двір, рушили до палацу. Тепер Мирко зрозумів, у чий замок потрапив. Але вже ніколи тікати. А куди сховатися? Шмигнув під постіль, притаївся.

Старший завітрив тут чужу людину і закричав:

— Браття, хтось є в нашому палаці!

— Правда... Хтось тут мусить бути, вже й до їжі брався, — закричали й інші.

Глянули під постіль і побачили Мирка:

— Ану, вилазь! — заревіли. — Як ти смів сюди зайти?!

Витягли хлопця й одразу впізнали, бо й вони допомагали песиголовцям у війні й запам'ятали, як Мирко рубав ворогів шаблею.

— Настав твій кінець! — сказав старший розбійник, витяг шаблю й нараз відрубав йому голову.

Посікли Мирка на кавалки і через вікно викинули на двір.

Сіли розбійники до столу, їли-пили, бенкетували до пізньої ночі, а тоді полягали. Спали, доки сонце не загріло на пупець. Тоді пробудилися, поснідали й знову — на розбій.

Коли настала тиша, з корчів вилізла гадина з дівочою головою, притяглася до місця, де лежав порубаний Мирко, склала тіло до купи й помастила живлющою водою. Хлопець одразу ожив і зробився в десять разів сильнішим і гарнішим. У ту ж мить на дівці гадиняча шкіра облупилася до попідплеч. З'явилися у неї і руки. Та доки хлопець роздивлявся, нікому було й подякувати — дівка втекла у корчі, щоб її ніхто не побачив.

Зайшов Мирко до палацу, наївся, напився й чекає розбійників, щоб з ними поборотися. А вони вернулися уже понадвечір. Побачили хлопця і — здивовано:

— Воскрес той, котрого порубали ми! Ану до нього!

Почалася бійка. Розбійників дев'ять, а Мирко один. Обступили його зі всіх боків і кінець кінцем забили. Посіченого на шматочки викинули через вікно на двір.

Їли, пили, гуляли й полягали спати. Вранці знову зібралися з дому. Коли настала тиша, гадина-дівка витяглася з корча, посклала порубане тіло, помастила живлющою водою, й Мирко ожив у десять разів сильніший і кращий.

Дівка сховалася в траву, а гадиняча шкіра з неї облупилася уже до колін.

Гей, а Мирко ледве дочекався вечора, аби зіткнутись з ворогами. Увечері вернулися розбійники, і знову почалася страшна бійка. Мирко сміливо напад, чотирьох поранив, але й цього разу перемогли його. Порубали і через вікно викинули на двір. А самі, як звичайно, їли, пили, гуляли й полягали спати.

Коли рано розбійники пішли собі геть, дівка-гадина знову збрала Миркове посічене тіло, красно його склала, помастила живлющою водою, і хлопець ожив. І тої ж хвилини гадиняча шкіра з дівки зовсім спала, й вона стала такою красунею, якої Мирко

ніколи не бачив. Тепер уже не ховалася від нього, підійшла і каже:

— Чудуєшся? Та не чудуйся, я тобі все розповім. Не завжди я гадиною повзала. Колись була чистою душею. Мій батько правив державою, та оці розбійники напали на нас, моїх родичів повбивали, а палац спалили. Мене служниця закліяла: аби доти совалася по землі, доки комусь тричі життя не збережу. Я тебе вже тричі воскресила. Ти тепер сильніший від розбійників і маєш перемогти їх. А як ні — обоє помremo, бо я тебе не лишу.

Зрадів Мирко. Завів дівчину до палацу. Наїлися, напилися і радяться, що мають робити.

Хлопець надумав боротися не лише силою, а й хитрістю. Замкнув залізну браму, міцно стис у руці шаблю і чекає.

Розбійники здалеку побачили, що Мирко не сам, а з дівчиною.

— Погляньте, — сказав старший, — хто легіня воскресив! Тота панна, котра зосталася жива, коли ми повбивали її батька й матір і знищили їх державу. Але тепер уже не врятується!

І кинув булавою із такою силою, що глибоко зарилася в землю.

— Ходіть ближче, ходіть! — гукнув хлопець.

Вхопив булаву, жбурнув межі велетнів-розбійників й одним махом убив чотирьох, бо булава важила мало що не тонну.

Гей, розсердився старший велетень. Схопив булаву і так нею гримнув у залізну браму, що пробив діру: один чоловік спокійно міг пролізти.

Мирко прискочив до воріт і, коли крізь дірку ліз розбійник, шаблею відтяв йому голову. Так по черзі усіх порубав. Старший крізь дірку не поліз, а перескочив через браму. Але й Мирко не ловив гав — відтяв голову й старшому.

Так Мирко знищив усіх дев'ятьох. Дівчина радісно прибігла до нього, обняла й каже:

— Тепер ми до смерті лишимося вкупі!

— Так і буде...

Зайшли у палац, а там — що лиш їм душа забагла!

Всього доста.

Веселилися, гуляли. І час минав швидко, як вода тече.

Але настав край і веселому життю. Це сталося так. Проходжувалися якомсь у саду. Нараз Мирко став як стовп, дивиться на одне місце.

— Що з тобою? Чому зажурився? — питає дівчина зі страхом. — Може, ти вже мене розлюбив?

— Люблю тебе й задоволений усім, лише журюся, бо мушу тебе залишити.

— Ой, чому мусиш мене залишати? — перелякалася вона.

— Глянь туди далеко... Чи видиш те дуже високе дерево?

— Виджу, виджу...

— А на його верхівці чи видиш три хусточки?

— Виджу... Дві з них червоної барви, а одна біленька.

— То знай: оті криваві означають, що мої брати в біді, а біла хусточка моя. І їх були білі, а тепер червоні... Межи нами є така угода: якщо хто потрапить у біду, треба поспішати йому на допомогу. Криваві білявчата кличуть мене на поміч братам!

Дівчина трохи заспокоїлась:

— Якщо межи вами є така угода, я тебе не спляю.

Тоді Мирко приготував на дорогу їжу. Взяв із собою й пса — адже кожний із братів мав коло себе цього вірного слугу, з котрим не розлучався.

Коли розлучалися, дівчина дала Миркові пляшечку із живлющою водою:

— Бережи сю пляшечку. Вона буде тобі у пригоді.

Сховав Мирко дарунок, вирушив у путь і доти не став, доки не дійшов до високого дуба. Дивиться — справді, його хустка біла, а з інших кров капає.

І зразу рушив дорогою, котрою пішов середущий брат. Йде, йде і понад вечір дійшов до того місця, де дві дороги з'єдналися й далі знову лиш одна вела.

— Ага, — думає собі, — тут путі зійшлися, тут і мої брати, напевно, зустрілися і звідси разом пішли далі. Піду і я туди.

Почало смеркатися. Мирко розклав собі вогонь, повечеряв і переночував, а рано скоро в дальшу путь. Іде, йде... А лісові кінця-краю нема. Дорога вже така вузька, що ледве її видно — не возова, а пішник (стежка).

Коло полудня натрапив на маленьку хижку. Заглянув у віконце, а хижка порожня, немає нікого, а коло хижі прив'язані пси обох братів.

— Но, — думає собі, — раз тут їхні пси, то й вони десь близько. Може, полюють. Буду їх чекати.

Мирко розклав вогонь, відрізав солонини, настромив на рожен і пече.

Поїв, напився води, а братів нема й нема. Де ж це забарилися? Нараз чує — на дубі хтось стогне:

— Йу-у-у-й, як я змерзла! Йу-у-у-й, як мені студено!

Глянув Мирко вгору, а на самому вершку сидить старе бабище й дрижить.

— Гей, бабо, як вам студено, то ходіть погрітися.

— Йу-у-у-й... боюся, що твої пси мене покусують. Але знаєш що? Я кину тобі волос, поклади його в огонь, а тоді я спокійно зійду.

— Но, дай сюди той волос, — сміється Мирко.

Баба кинула волос, і він поклав його на вогонь. Волос згорів, і баба тої ж хвилини так, як кішка, спустилася з дуба, а пси навіть хвостом на неї не махнули, ніби закам'яніли.

Тоді стара побігла до хижі й скоро вернулася з рожном. На рожен настромила якесь паскудне жабище й хоче його пекти.

Мирко пече солонину, а баба — жабу-кропаню. Пече, пече. А раптом схопилася і ляпнула Мирка по очах жабою, коли вже та розпечена була, аж з неї текло.

— Гей, стара відьмо, — розсердився Мирко, — зараз тобі кінець!

І вихопив шаблю. А шабля нараз перемінилася на дерев'яну. Баба скочила на ноги й каже:

— Кінець, настав кінець! Айбо не мені, а тобі! Ти згубив моїх дев'ятох синів, а я двох твоїх братів. Тепер твоя черга!

Мирко кличе псів, а пси наче камінні, не рухаються.

— Біда, — думає хлопець, — ця відьма справді хоче мене стратити. Коби не ганьба, втік би.

Але чуває, що й ноги вже ніби приросли до землі — не може рушитися з місця.

А баба знову побігла до хижі, взяла ножище такий, як коса, й іде до нього, говорячи:

— Молися, Мирку, бо настала твоя остання хвилина. За своїх дев'ятох синів хоч вас трьох уколошкаю, га-га!..

І все ближче, ближче із ножищем... Вже на десять ступнів була від Мирка, як він згадав за живлющу воду.

— Ану, спробую...

Нараз витяг із кишені пляшечку і тої ж миті, коли баба підняла ножище, бризнув на псів водою. А пси всі три разом скочили на відьму, звалили на землю. Крапля живлющої води упала на шаблю, і та нараз стала такою, як була.

— Но, тепер молися ти, стара, — прийшла твоя остання година! Говори, де поділа моїх братів?!

— Йой, Мирку. Я тобі скажу, айбо уже пізно: вчора я твоїх братів порізала. Держала їх три дні заворожених, щоб намучилися добре. А коли ти вирушив їм на допомогу, я їх знищила.

— І де ж ти їх погребла?

— Покажу, але накажи псам, щоб не чіпали мене.
Мирко відкликав псів і баба встала на ноги.

— Ходи за мною...

І повела до п'ятого дерева, де закопала Миркових братів. А пси весь час пильнують її.

— Греби землю! — наказав Мирко.

І мусила руками вигребти убитих. Мирко побризкав на братів живлющою водою, й вони нараз воскресли.

— Ой, як довго ми спали! — сказали брати.

— Ой, довго... Спали б ви до Страшного суду, коли б я сюди не потрапив.

Брати розглянулися довкола й побачили бабу. Тоді відразу згадали, що із ними сталося. Старший брат схопив шаблю й одним махом відтяв відьмі голову. Порубали її на шматки й спалили на терновому вогні.

Як відьму спалили, в лісі прояснилося. З лісу стало місто, з'явилися люди. Все звільнилося з-під закляття...

Мирко розповів братам, що із ним було, як він ходив по світу.

Тепер усі троє рушили до палацу, де Мирко лишив свою дівчину. Коли прийшли до того палацу, з'явилось місто. На вулицях, у будинках повно людей. Всі веселі, радіють. Світ ожив...

Скоро справили весілля. Прийшли гудаки (музиканти), гостину зробили, що і старі люди таку не пригадують. Десь за два тижні свадьбували, танцювали...

Мирко перебрав державу в свої руки. Зібрав сильне військо й повів його на песиголовців.

Розбив песиголовців, а їх царя взяв у полон.

Як скінчилася війна, Мирко так поділив землі: старшому братові лишив вітцівщину, середущому — край, завойований від песиголовців, а собі — жінчину державу.

Ще й днесь живуть, як не повмирили.

ШОВКОВА ДЕРЖАВА

Дуже давно жив один цар. Держава його займала велику частину заходу. Але той цар ніколи на захід не дивився. Винесе, було, собі стільця й сяде лицем до сходу. І так день за днем усе на схід дивився, гей-би когось очікував звідти. При тому одне око завжди плакало, а друге сміялося. У того царя були три сини. Вже дорослі хлопці. І щоразу, як бачили батька, що дивиться на схід, судили між собою:

— Ба, чого наш нянько усе на схід дивиться, й одне око плаче, а друге сміється?

Жоден із них не міг відгадати. Зрештою старший каже:

— Браття, я йду до нянька, позвідаю його.

— Йди, йди...

І старший син пішов. Цар якраз тоді сидів біля вікна й дивився на схід. Вклонився хлопець батькові, а той лише нахмурився:

— Що хочеш від мене? Іди собі геть!

— Я, няню, хочу вас спитати: чому одне ваше око плаче, а друге сміється?

Цареві не треба було більше. В ту ж мить ухопив булаву, яка лежала коло нього, і так жбурнув у сина, що коли б той не відхилив голову, одразу б його вбив.

Хлопець злякався й вибіг.

— Ну, що сказав няньо? — прискочили до нього брати.

— Ідїть та дізнаєтесь...

Пішов середущий. І з ним таке сталося: мало-мало не вбив його цар. Як вибіг із кімнати, питає його наймолодший брат, якого звали Володимиром.

Пішов Володимир. Але не встиг і рота розкрити, як цар ухопив булаву і — бух!

Хлопець відхилив голову, й булава зарилася в стіну. Та Володимир не злякався. Взяв булаву і передав батькові у руки:

— Тут її маєш. Як хочеш мене вбити — вбий. Тільки не кидай, як у собаку.

Старий подобрішав:

— Бачу, що ти не такий боязкий, як твої брати. Скажи, що хотів би дізнатися від мене?

— Я вас, няню, коротко спитаю: скажіть, чому, коли дивитесь на схід, одне око плаче, а друге сміється?

— Через те, сину, що коли я був молодий, то мав вірного друга. Його держава називалася Шовкова. Вона звідси — на схід. Ми з тим другом домовилися, що свою старість доживемо вкупі. Та на його державу почали нападати вороги й не дають йому спокою. Тому він не може до мене прийти, а я усе дивлюся на схід і його чекаю. Одне моє око через те і плаче, бо дуже мене бере жаль за другом. А друге сміється, бо я радів, що в мене сини і моя держава перейде в надійні руки. Відтепер мої очі будуть тільки плакати, бо не всі мої сини такі, як я собі думав... Но, розповів я тобі все, і можеш іти.

Доки Володимир говорив із батьком, брати чекали зі страхом. Думали, сердитий цар уже його вбив. Але хлопець зостався живий і спокійно розповів братам, що почув од батька. Тоді старший каже:

— Коли так, я йду просити няню, аби дозволив мені пошукати його вірного друга й привести сюди.

Й одразу побіг:

— Няню, дозволь мені йти в Шовкову державу і знайти твого друга.

— Добре... йди... спробуй...

Старший син почав готуватися. Вибрав собі найліпшого коня, порядно озброївся, взяв із собою їсти і грошей і того ж дня рушив у дорогу.

Іде день, ніч... Кінь дужий, годен довго йти. Але ніде й не чути про Шовкову державу. Блудив більше, як рік, і дійшов до срібного мосту.

— Досить мандрувати, — подумав собі, — повернуся додому. Але, щоб увиділи, як я був дале-

ко, понесу з собою знак. — І відірвав з моста срібну дошку.

Вернувся додому.

— Но, чи знайшов ти Шовкову державу? — питає цар...

— Шовкової держави не знайшов, але вже недалеко був від кінця світу. Коло срібного мосту! Гляньте, се з нього дошка.

Оглянув батько дошку.

— Так я і знав. Коли я був такий, як ти, мені до того мосту треба було їхати якихось дві години. Можеш іти, ніколи не побачиш мого вірного друга.

Заганьбився хлопець і змовчав.

— Тепер я піду, — сказав середущий. — Побачите, що я знайду Шовкову державу!

І попросив у батька дозволу й виладився в путь.

Ходив-блудив цілий рік... Дійшов уже до золотого мосту, — а далі не захотілося. Відірвав з моста золоту дошку й вернувся додому, показав її батькові.

— Ей, сину, коли я був твоїх років, мені треба було їхати до золотого мосту лише одну ніч. А ти ніколи не приведеш мого вірного друга.

І середущий з ганьбою пішов од царя.

— Но, — каже Володимир, — спробую щастя й я!

І побіг просити дозволу йти в Шовкову державу. Батько лише рукою махнув:

— Якщо старші не привели... А ти ще дітвак! Проте, коли хочеш, я тебе не спиняю.

Пішов Володимир і просто — до стайні. А на дворі зустрівся із бабою, котра його бавила дитиною.

— Куди, куди, Володику? — питає його баба.

— Йой, дозволив мені няньо їхати в Шовкову державу, то йду собі коня вибирати.

— Но, як тобі їхати в Шовкову державу, то не вибирай з межі сих коней, а іди у пивницю й побачиш там коло дверей мідяний батіг. Візьми його й серед двору лусни! На се із поля пригримить табун коней. Всі будуть чарівні. Але ти із них не вибирай.

Пусти їх до стайні, а позаду буде шкандибати сухо-ребрий кривак. Того собі й візьми. Той тебе і понесе в Шовкову державу.

Сказала баба і пішла. А Володимир побіг до пивниці. Коло дверей знайшов старий мідяний батіг. Узяв його й серед двору луснув, аж вікна задрижали. На цей луск почулося іржання, й табун коней ніби з неба впав у царський двір. Коні такі, що лиш крил бракує, то літали б! Але Володимир на них і не поглянув. Пропустив до стайні, перечекав, а позаду справді хромицькає сухарда.

Володимир підійшов до нього й почав гладити.

— Знаю, чому ти мене гладиш, — озвався кривак: — Хотів би поїхати до Шовкової держави?

— Ти вгадав, конику!

— Якщо так, то поспитай царя, де є моя зброя — сідло і вузда, що двадцять п'ять років тому були на мені.

Хлопець побіг до батька:

— Няньку, де є зброя з сухого коня?

— А хто тебе нарадив про таке спитати?

— Кажіть швидше, бо я поспішаю.

— Спустися в другу пивницю і там знайдеш зброю. Двадцять п'ять років тому я кинув її там. Уже, мабуть, погнила...

Спустився хлопець у другу пивницю й зі свічкою ледве знайшов зброю. Така була запліснявіла, заіржавлена, що жаль і дивитися. І шабля, і рушниця — все вийшло із ладу.

Володимир ні на що не зважив. Зібрав зброю і приніс коневі.

— Тут є!

— Добре. Тепер готуйся й увечері в путь.

Пішов Володимир до своєї кімнати, зібрався й — до стайні. Але свого сухарди уже не впізнав: такий золотий коник стався з кривака, що лиш дивитися на нього. А зброя — шабля, рушниця — так і світяться!

— Но, рушаймо!

Через півгодини вже були в путі. Як виїхали з міста, татош (богатырський кінь) наказав:

— Зажмури очі.

Хлопець зажмурився, а кінь піднявся у повітря і почав летіти. Летів, летів добру годину. Потім спустився на землю.

— Розплющ очі! Що видиш?

— Виджу срібний міст.

— Знай, оце той міст, до котрого твій старший брат за цілий рік їхав. Рушаємо далі.

Знову піднявся у повітря й летів з одну годину. Коли сів, питає:

— А тепер що видиш?

— Виджу золотий міст. Мабуть, той, коло котрого став мій середущий брат, бо й дошка відірвана

— Так і є. Тепер трохи спочинемо, а тоді — далі, щоб на ранок бути в Шовковій державі.

Відпочили, й знову в путь. Тепер було страшно. Татош піднявся у повітря й таким густим потемком рвався уперед, що передніми ногами лиш проривав собі дорогу. За тим стояла скляна гора, а тою горою, самим верхом — гребенем іти. Страшно й глянути у прірву.

— Нічого не бійся, — говорить татош. — У моїх підковах діамантові вухналі, що їх двадцять п'ять років тому цар наказав набити. Я не сковзну з гори.

І цілих сім миль верхом гори пройшов.

— Ще буде темний тунель, довгий на сім миль. Зажмури очі.

Володимир нараз зажмурився, і кінь проліз крізь потемок. Як були вже на другому боці, заговорив:

— Розплющ очі й подумай, де ми?

Володимир глянув і аж руками знову закрив очі: така зоря світла! На гіллі золоті квіти, трава вся шовкова. Куди лише глянути — така краса, що не можна й розповісти.

— Майже що ми в Шовковій державі!

— Так і є! Подивись добре: бачиш — чорніє шатро? Ото намет батькового друга.

І тільки це сказав, вже були коло шатра.

А тут пасеться кінь, такий самий, як татош. Його господар спить під шатром. Волосся вже сиве.

Володимир скочив із коня й пустив його пастися. Відв'язав із себе шаблю, ліг коло незнайомого й тої ж миті заснув і собі.

А чоловік прокинувся: дивиться — коло нього спить молодий хлопець.

— Міг би його забити, — думає собі, — але не зачеплю, бо й він мене не рушав, коли знайшов сплячим.

Оглянувся довкола, побачив другого коня й упізнав його:

— Гей! Та се хтось прийшов від мого цимбори (друга)! — вигукнув радісно. І не мав далі терпіння, розбудив легіня: — Вставай! Хто ти за один? Чого прийшов у мою державу?

Володимир прокинувся, встав і розповів: чий він син, нащо прийшов.

Старий з радості аж заплакав:

— Я би, сину, пішов із тобою, та ворогів у мене ще дуже багато. Кожний день нападають на мою державу.

— Де ж ваші вороги?

— Та за них і не питай. Зараз з'являться. А доки нема, їймо й пиймо!

Виніс з шатра їжу і пиття, і почали гоститися. При тому старий розпитує за Володимирового няня. Хлопець відповідає, але не встиг договорити, бо вороги посунули із усіх боків: і піхота, і кіннота — всяке тобі військо.

— На коней, сину, бо біда!

Тої ж миті вихопили шаблі, почали рубати ворогів. Рубали, сікли. Перебили всіх. Тільки шість гусарів лишилися в живих. Ті обернули коней — і на-

втьоки! Володимир і старий — за ними! Гусари добігли до одної гори, а в ній розчинилися залізні ворота, й вороги заскочили у схованку.

— Вертайся, сину! — гукає старий. — Бо як заскочиш усередину — загинеш!

Але Володимир не слухав, поскакав за ворогом в гору, і залізна брама за ним зачинилася. Татош і за горою догнав утікачів, і хлопець усіх порубав.

А що було довкола? Там, за горою, був палац. А з то-го палацу виходили ввесь час по два вояки: один верхи, один піший. Доки Володимир розглядався, а їх назбиралася вже ціла рота. Сміливець усіх порубав і зайшов до палацу. Бачить: стоять кросна, а за кроснами стара бабища тче. Не полотно, а військо! Коли кине човника у лівий бік — вискоче з-під кросен піхотинець, коли у правий бік — гусар.

Володимир відрубав їй голову. Витяг кросна на двір, поколов і запалив. Як вогонь розгорівся, кинув бабу в полум'я.

— Но, — думає собі, — вже тепер, напевно, минулася війна з-за Шовкової держави, ворога нема.

Тільки так подумав, коли з вогню вискочила кістка і сталася тою ж самою бабою, що ткала. Володимир вхопив шаблю й хотів стару зарубати знову, але вона почала просити:

— Не вбивай мене, легіню. Я знаю, хто ти за один і чого сюди прийшов. Як мене тепер уб'єш, я більше не воскресну. А я вже не та, що була. Після вогню я чиста душа. Як мене вб'єш, я пропаду, але й ти звідси не вийдеш, бо ніхто на світі не знає, крім мене, як звідси можна вийти.

Володимир пошкодував бабу.

— Я вас не вб'ю. Лишайтесь живі. Як хочете, вертайтесь зі мною в Шовкову державу.

— Мені туди не можна, бо ми закляті вороги з царем Шовкової держави. Та більше я не буду на нього нападати. А тобі за добре серце покажу дорогу. В додачу подарую двадцять чотири діамантові клинці. Сховай їх, бо придадуться.

І повела Володимира до тої гори, крізь яку прийшов, махнула рукою й закричала:

— Відчиняйся!

Гора розступилася, вчинився тунель. Тим тунелем хлопець повернувся в Шовкову державу, і гора замкнулася.

Старий гірко плакав. Думав, що хлопець навіки пропав.

— Та ти повернувся?!

— Авжеж, я вернувся і визволив вашу Шовкову державу. Ніколи на неї не будуть нападати!

Сіли гоститися: їли, пили і при тому Володимир розповів усе, що з ним сталося за високою горою.

— А тепер збираймося до нас, бо мій няньо вмере з жалю за вами.

— Та вже можемо їхати спокійно, бо тепер ніхто не нападе на мою державу.

Посідали на коней і рушили. А коли доїхали до скляної гори, старий засмутився:

— Ой, сину, мені більше не судилося бачити твого няня. Через сю гору мій кінь не перейде, бо не має у підковах діамантових клинців. Вже давно зносилися, і я набив йому простих.

— Якщо тільки у цьому біда, то зараз допоможемо, — каже Володимир.

Швиденько вийняв ті клинці, що їх дістав від баби, набив у підкови і рушили далі.

Цар сидів під хижею, поглядав на схід, і його очі плакали.

Але коли побачив свого вірного друга, відразу очі почали сміятися. Не знав, кого й обіймати — чи друга, чи сина. Відразу замовив велику гостину. Старі друзі посідали коло столу і почали розповідати один одному, що сталося за двадцять п'ять років, відколи не бачились. Перейшла бесіда на Володимира.

— Прекрасного сина маєш, — сказав вірний друг, — ми не могли побити наших ворогів, а він сам їх знищив.

— Добрий витязь, — каже й старий цар. — Але Песиголовця і він не перемиг би.

— Так, так... Песиголовця не міг би побити, бо ще такий на світі не вродився, щоб його пересилив.

Володимир чув бесіду старих. Підійшов і звідусь:

— Де той Песиголовець?

Вірний друг говорить:

— Не раджу тобі починати боротьбу з Песиголовцем. Ти вже показав свою хоробрість, а там на тебе смерть чекає...

Але Володимира не можна було відрадити. Дарма просили й батько, й вірний друг. Хлопець не мав спокою. Пішов до свого коня й питає його:

— Чи був ти коли-небудь у Песиголовцевій державі?

— Ой, був! Айбо ледве виніс звідти ноги.

— Я хочу йти проти Песиголовця!

— Що зможу, все зроблю. Завтра рано можемо пуститися в путь.

Справді, другого ранку рушили в дорогу. Татош знявся в повітря й за добрі три години спустився на землю.

— Но, ми тут, — каже. — Чи бачиш палац? Там живе Песиголовець. Але уважай: коли потрапиш у біду, добивайся скоріше до мене, і, може, ще вирвемося звідси.

— А що то за дівчина з вікна виглядає? Песиголовцева донька?

— Не вгадав. Ото дочка Чорного царя, її вкрав Песиголовець і держить у полоні.

З тим увійшли у двір. А дівчина з вікна махає руками і кричить:

— Не йди сюди, Песиголовець тебе вб'є!

Володимир нічого не слухав. Тоді дівчина спустилася вниз і почала хлопця просити:

— Рятуйся! Песиголовця тепер немає вдома, але як повернеться, в ту мить уб'є тебе!

— Я для того й прийшов, аби поборотися із Песиголовцем.

Дівчині сподобався легінь, і вона каже:

— Слухай! Я не можу тобі допомогти, але хоч розповім, від чого в Песиголовця така страшна сила. У пивниці має таке вино, що як із нього випити, з'являється сила за п'ятдесятьох людей. У те вино треба замочити палець. Скільки разів замочиш, стільки разів по десять сил додається.

І повела його в пивницю, показала бочку із чарівним вином. Володимир напився вина, налив повну флягу, прив'язав її на шию і сховав під плаття. А бочку розбив.

Вийшов на двір і почуває в собі таку силу, що може дерева з корінням вимикати.

Нараз лиш щось гуде у повітрі. Не встиг і подумати, що воно таке, як перед ним упала булава.

— Песиголовець вертається, — пояснила дівчина: — Як наближається до дому, кидає булавою — дає про себе знати.

Хлопець, не довго думаючи, замочив палець у вино, вхопив булаву й кинув у той бік, з котрого прилетіла. І булава впала просто перед копитами коня Песиголовця, хоч він був десь за сім миль од свого палацу.

— Гей, та що се? — закричав Песиголовець. — Там хтось мене чекає?

Вхопив булаву знову, стис коня острогами і за хвилину опустився серед свого двору.

Хлопець став перед ним. Але Песиголовець засміявся.

— Добре, що прийшов, бо вже мені надокучило чекати тебе. Двадцять років тому приснилося мені, що прийдеш боротися зі мною. Звідси не вернешся живий! — І швидко побіг у пивницю. Але вина уже не напився.

— Но, нич. Я й так з тобою розрахуюся. Як хочеш — розшибатися чи шаблями рубатися?

— Як хочеш ти...

— Зачинаймо шаблями!

Вхопили шаблі й почали рубатися. Січуться так, аж шаблі іскри мечуть, але не можуть поранити один одного.

— Недобре, — каже Песиголовець, — шкода шаблі тупити. Будемо розщипатися (боротися, кидаючи один одного об землю).

— Най буде по-твоєму.

Відв'язали шаблі й, постававши, почали чигати, як би вхопити один одного. Добрих півгодини не могли зчепитися. Зрештою Песиголовець таки влучив мить, вхопив Володимира і так ним ударив, що той до литок застряг у землі.

Але хлопець вискочив із ями, схопив Песиголовця і кинув ним до колін у землю. Швидко замочив палець у вино, і сила прибула, але й Песиголовець ще не піддавався. Вхопив Володимира й кинув ним до пояса у землю. Тоді посяг за шаблею, хоче йому відрубати голову.

Володимир вихопився, вдарив Песиголовцем й відтяв йому голову. То була перемога! Дівчина не знала з радощів, що чинити. Почала просити Володимира, аби зостався у палаці. Хлопець не схотів.

— Наперед підемо до няня, а там буде, як старі розсудять.

Підготувалися в дорогу.

— Сідай до мене на коня.

— Ні, зробимо не так, — сказала дівчина й побігла до своєї кімнати. Звідти принесла діамантовий прутик.

— Вдар ним палац з чотирьох боків, і він стане завбільшки з яблуко.

Так і вчинив. Ударив палац з чотирьох боків і сталося з нього мале яблуко, яке поклав собі у кишеню.

Посідали на коней і того ж дня з'явилися в царевому дворі.

— Вернувся! — радісно зустріли Володимира старі. — Чи так, що за сміливість мало життям не заплатив?

Але Володимир не відповів нічого, лише вибрав місце для палацу, поклав яблуко на землю і чарівним прутиком постукав. Помалу, помалу — із яблука виріс діамантовий палац.

— Гей, та се Песиголовців замок! — дивуються старі. — Ми його добре знаємо! Но, хлопче, тепер віримо, що ти переміг і Песиголовця!

І знову вчинили велику гостину. Але послали і по Чорного царя. А як той з'явився, справили весілля, й батько молодій передав на зятя половину царства. А вірний друг батька подарував царевичу цілу Шовкову державу.

Більше Володимир нічого не хотів. Вирішив так, що старший його брат засяде вітцівщину, а середущий — Песиголовцеву країну.

І всі народи сих держав жили собі в мирі.

ЯК МІСТО ЛЕВА ПОВСТАЛО

Колись дуже давно, коли ще Львова не було, довкола гір тулилися села, гори були вкриті лісами, і селяни знаходили там надійний сховок від ворогів.

Та от настала якась лиха пора — почали пропадати люди. Не відразу і виявилось, що людей викрадає лютий лев. Він підстерігав свою здобич на одній із гір, де мав свою печеру, а потім зненацька стрибав і вбивав одним ударом лапи. Після цього спокійно волік у печеру і з'їдав. А що чинив це лише тоді, коли бачив людину на самоті, то довго ніхто й здогадатися не міг про його існування.

Вистежив лева один старий мисливець. Він по слідах прочитав, що на горі живе якийсь страшний звір і то, певно, він убиває людей. Мисливець сховався на дереві з запасом харчів і води та сидів там три дні й три ночі, аж поки не побачив на власні очі велетенського хижака.

В селах зчинився переполох. Вже ніхто не наважувався наодинці вирушати в дорогу та навіть наближатися до тієї гори. Та це не допомгло, бо зголоднілий лев почав прокрадатися поміж самі хати і там нападав на людей.

Які лише пастки для нього не готували, яких лише способів не вигадували — нічого не помагало. Чутка про лютого лева розлетілася по всіх околицях.

І от врешті з'явився хоробрий лицар, який відважився убити лева. Він приїхав із самого Києва. Усі

збіглися на нього поглянути і з нетерпінням чекали, коли ж він рушить на звіра. Та лицар не квапився.

Перше, що він зробив, це переговорив з місцевими ковалями й замовив у них такі лати, щоб їх жодна потвора роздери не могла. День і ніч ковалі кували лицарські лати, а вранці з'являвся лицар, брав ті лати в обидві руки, вдаряв їх об коліно і лати розламувалися. Лицар, сумно зітхаючи, покидав кузню, а ковалі знову бралися до роботи. Тим часом лицар ішов до іншої кузні, де кували меча. Там також кипіла робота без перепочинку. Лицар брав свіжовикутий меч, кілька разів змахував ним у повітрі, а тоді з силою бив по ковадлі. Меч розлітався на друзки, а лицар, похнюпившись, плентався до шинку. Там він сидів за пугарем вина і думав, як же подолати лева без надійних обладунків?

Одного разу забрів до корчми пустельник. Він якраз мандрував до Києва на прощу і зайшов підкріпитися. Ото він побачив зажуреного лицаря та й питає у корчмаря:

— Чого той лицар такий сумний?

Корчмар оповів, яка біда запанувала в їхніх краях, а пустельник і каже:

— Я знаю, як викувати лицареві обладунок, щоб ніяка звірина його не пошкодила.

Лицар, як почув ті слова, враз голову підвів.

— Треба, — каже пустельник, — лати й меча скропити кров'ю невинної панни. Отоді ніяка сила їм не буде страшна.

Всі, хто був у корчмі, завмерли, гарячково обмірковуючи слова пустельника.

— Тут таке діло, — сказав корчмар, — що треба громаду зібрати і порадитись. Самі ми цього не подужаємо.

От вони вдарили в дзвони і зібрали громади з навколишніх сіл. Пустельник став перед ними й повторив те саме, що в корчмі. Нікому й на думку не спало засумніватися в словах такого поважного чо-

ловіка. Одна біда — де таку панну взяти. Воно, звичайно, багацько дівчат є, але хіба котрась погодиться свою кров віддати?

— А й не треба, щоб одна аж стільки крові пожертувала, — каже пустельник. — Нехай зберуться усі дівчата, і проколять собі голками мізинні пальці, то по крапельці-дві вцідять.

Так вони і зробили. Усі дівчата зійшлися до казана, якого встановлено було під кузнею, і почали кров свою скапувати. Котра одну краплю давала, котра — дві, а котра й удесятеро більше не шкодувала.

Незабаром у казані назбиралось стільки крові, що ковалі змогли у ній лати скупати і меча загартувати. Лицар узяв лати, вдарив об коліно, — а вони ані не зігнулися. Тоді він мечем як рубоне по ковадлі — так ковадло й розколалося.

— Ну, тепер, — каже, — я готовий.

Вбрався він у ті лати й пішов до левиної печери. А лев був добряче виголоднілий і саме збирався на лови. Коли дивиться — здобич йому сама у пащу йде.

Лев заревів, вишкірив ікла та з розгону кинувся на сміливця. Не встиг той і мечем змахнути, як лев уже впав на нього усіма своїми чотирма лапами. Тільки лати цей удар витримали, а лев даремно пазурі поламав.

Лицар змахнув мечем і відрубав леву голову. Наштрикнув її на меча й поніс показати людям.

З тих пір цю гору так і прозвано було горою Лева. І місто таку ж назву дістало.

ЗАСНУЛІ ЛИЦАРІ КОРОЛЯ ЛЕВА

В Кривчицях на околицях Львова жив колись коваль Процик. Після батька успадкував невелику кузню, й хоча й валив молотом об ковадло від світу до пізньої ночі, та вічно родина його бідувала.

Кузня стояла при Глинянському тракті, де щодня торохтіли купецькі вози з товарами. Біля кузні вони спинялися, коли треба було коня підкувати чи на-тягти залізну шину на колесо.

Одної зими родина коваля дуже вже бідувала. Снігові завії вкрили шляхи і такий мороз вдарив, що купці стримались від подорожей. Не було вже ані возів до направи, ані коней до підкування. Цілими днями лежав на ковадлі непорушний молот. А для голодних дітей забракло хліба.

Смеркалося, коли несподівано до дверей хтось постукав.

— Хто там? — спитав Процик.

— Відчини, роботу тобі приніс! — відказав голос за дверима.

Процик втішився такій вістці й хутенько відчинив двері. Глянув — і остовпів. Перед ним на білім коні сидів лицар в золотих латах. В одній руці тримав списа, на якому лопотів прапорець з левом.

— Хочеш роботу?

— Хочу.

— Ну то викуй мені за тиждень стільки підків, скільки кінь зможе завезти. Тут маєш гроші на залізо.

І, поклавши ковалеві на долоню п'ять золотих, вершник зник у сутінках. Процик з родиною не знали, що робити від такої утіхи. Вже їм не страшний голод.

З самого ранку коваль поїхав підводою на Замарстинів. Але ж дивувалися купці, що він аж стільки залізних штаб купує!

Знов задзвенів молот на ковадлі. Коваль розпікав штаби на вогні, рубав їх на рівні шматки, згинав, кував, рівняв підкови, вибивав у них діри на цвяхи і знову валив молотом. Піт йому лився з чола, руки німіли і боліла спина, але за тиждень скінчив роботу. А на долівці лежала ціла купа новеньких вилискуючих підків.

Смерком у двері постукали. Процик вибіг на двір і побачив лицаря.

— Ти готовий? — спитав лицар.

— Так.

— Ну, то вклади ті підкови до мішків та вантаж на коня.

Процик аж тепер побачив, що вершник тримає за вуздечку ще одного жеребця.

Коваль хутко нав'ючив його мішками, а лицар сказав:

— Тепер бери своє спорядження і ходи зі мною.

Попереду їхав лицар, за ним ішов кінь з підковами, а позаду — коваль.

Йшли вони лісом, попри яруги, загрузаючи в глибокому снігу, аж врешті коваль впізнав гору Лева.

Лицар витяг меча і вдарив ним об брилу. І вмить утворилась широка щілина. Коваль побачив довгий коридор, освітлений смолоскипами. Коли вони увійшли до нього, щілина за спиною замкнулася.

Всередині було тепло, пахло живицею і димом соснових дров. Пройшовши коридором, опинилися у величезній залі з колонами. З правого боку стояли лицарські коні. А з лівого — за дубовими столами, сперши голови на лікті, спали лицарі в золотих обладунках. В глибині зали, на підвищенні, виблискував оздоблений дорогоцінним камінням трон. На троні спав чоловік з довгим сивим волоссям.

— Король Лев і його лицарі, — прошепотів схвильтований коваль.

Чув не раз від старих людей, що король Лев зі своїми лицарями замкнулись в горі і тільки чекають на поклик до бою.

В глибокій тиші пролунав голос лицаря:

— Куй.

Процик розів'ючив коня, добув підкови і своє спорядження та взявся до роботи. Коні сумирно жували овес і не звертали на коваля жодної уваги. А він знімав стерті від постійного стояння підкови, приміряв нові і прибивав. Робота горіла йому в руках.

«Цікаво, чому в жолобі вівса не меншає. Звідки його досипають?» — дивувався коваль, але спитати не наважився.

Несподівано один з жеребців стрепенувся і голосно заіржав. Лицар, що сидів на розі столу, звів голову і спитав:

— Що — вже час?

— Ні! — відказав лицар, який найняв коваля. — Ще не час.

І той знову задрімав.

— А ти поквапся, щоб до світанку закінчити роботу. Інакше лишишся тут на цілий рік, — сказав лицар.

Коваль і так уже сьомим потом сходив, а ще половина коней zostавалась непідкованою.

За якийсь час ще один жеребець стрепенувся і заіржав. Знову той самий лицар прокинувся і спитав:

— Що — вже пора?

— Ні! Не пора, — заспокоїв його лицар, який найняв коваля. — А ти поквапся, ковалю. Світанок не за горами.

Аж ось нарешті останнього коня підковано і Процик полегшено розігнув спину.

— Кінець роботи, — сказав лицар. — Тепер позбирай всі зужиті підкови в один лантух. Це твоя винагорода.

Коваль слухняно позбирав старі підкови, серед яких були такі тонкі, як листя, а в душі чув жахливий розпач. Оце таку платню дістав за тяжку працю! Старі підкови! Знову родина буде голодна.

Поклав до лантуха своє ковальське знаряддя, закинув собі на спину й рушив коридором до виходу.

— Пам'ятай, що про свою пригоду заборонено тобі хоч би й словом обмовитися до самого дня смерті. Аж як будеш чути, що маєш покинути цей світ, тоді розкажеш, — сказав лицар на прощання і вдарив мечем у скелю. — Ну, з Богом!

Коваль вийшов на холод і почув, як зашурхотіло каміння. Гора знову замкнулася. Йшов, грузнучи

в снігу, і всю дорогу журився, що так напрацювався, а в нагороду лантух заліза дістав. Така вже, видно, його доля бідацька. Те старе залізо можна буде перекувати. Але доки морози не спадуть, годі про заробіток мріяти.

З такими невеселими думками прийшов коваль до хати і з гуркотом скинув лантух на долівку. Сів тяжко на лаві, а діти обступили лантух і щебечуть:

— А що там, татку? Що ти таке приніс?

— Подивіться, як вам цікаво. Жінко, постели мені, нехай передрімаю, бо ноги вже не тримають.

— Я тут бобу трохи зварила, — сказала жінка. — З'їж щось. Чи той пан тобі добре заплатив?

— Ой, заплатив, заплатив... Бодай йому...

І не доказав. Бо якраз діти розв'язали лантуха і на підлогу вивалилося щире золото. Ті старі зужиті підкови виявилися не з заліза, а з золота!

— Господи! — сплеснула руками жінка. Діти стрибали від утіхи — які гарні іграшки! Коваль кинувся до мішка, а він весь ущерть наповнений золотими підковами.

— Таки не здурих! Тепер у нас ніколи біди не буде.

Так воно й сталося. Процики збудували нову кузню, купили собі поле, худобу і щасливо господарювали, лиха не знаючи. Ніхто не міг у Процика правди вивідати, з чого він розбагатів. Аж перед смертю свою пригоду оповів. Так ото вона й до нас дійшла.

КАЗКА ПРО ЗЕМСЬКОГО ДУХА

1

Був один король. Той король на полювання любив ходити. І одного дня взяв гвинтівку і псів та й пішов у ліс. Ходить король, ходить, ніякого звіра не зустрічає. Але враз чує — десь далеко пси брешуть.

Думає король: «Що то там може бути, коли пси так довго брешуть, не можуть його з місця зрушити?» Подався король до псів. Дивиться, а два пси мають між собою маленького хлопчика. Був то Земський дух. Взяв того хлопчика король і відніс додому. Приніс дому та й думає: «Що б зробити, щоб той хлопчик мені не втік?» Пішов король до столяра та й велів йому зробити сім скриньок, та таких, щоб одна до одної увійшла.

Не довелось довго чекати королю. Раз-два скриньки були готові. Вклав король Земського духа в найменшу скриньку, зачинив і замкнув. Скриньку до другої скриньки поклав і також замкнув. Другу скриньку до третьої, третю — до четвертої, четверту — до п'ятої, п'яту — до шостої, шосту — до сьомої, і всі скриньки замкнув. Сім скриньок — сім замків. А Земський дух — у скриньках тих і під тими замками. Хай поспробує вийти звідти. «Неможлива річ, щоб він звідти вибрався», — подумав король.

Минав час, ішли дні за днями. Дивиться принц на скриньку, що стоїть там у кутку, та й міркує, що то може бути в скриньці тій? Не дала спокою скринька принцеві, і він став думати, як би її відімкнути. Має король ключик від скриньки таємничої, та від нього таку річ не дістанеш, хоч умреш. Думає, міркує принц, як би, чим би скриньку відімкнути, — нічого вигадати не може. І скринька стоїть там, де стояла.

Але королю закортіло маневри зробити. Одне військо маневрувало коло Бардієва, а друге — біля Лаборця. І принц подався на маневри. Сів з королем у карету та й поїхав дивитись на військо біля Бардієва. Але таємнича скринька і там бентежила його. «Ей, тепер би добре було скриньку відімкнути. Татка вдома нема», — подумав принц. Підійшов до короля та й сказав:

— Знаєш що, татку?

— Що таке, синочку?

— Ти диви військо біля Бардієва, а я піду глянути на військо біля Лаборця.

Король погодився:

— Добре, сину. Іди глянути, як там маневри проходять.

Поїхав принц у Лаборець, та до Лаборця не доїхав. Додому повернувся, скриньку відімкнути йому забажалось. Доброго слюсаря знайшов, та й стали ключі робити. Змайстрували ключик один, пробують відімкнути — не можуть. Принц уже й хвилювався. Конче знати хотів, що таїться в скриньці замкнутій. Слюсар пильником по ключі походив, і знову пробували. Вийшло — відімкнули! Відчинили скриньку — очам своїм не вірять — там скринька в скриньці. А замкнена і та. Пилка, пильники і все інше знаряддя горіло під руками слюсаря, так поспішав ключі робити. Шість ключів слюсар зробив, шість скриньок відкрив. Ще сьомий ключик слюсар майстрував, ще сьому скриньку принц відімкнути хотів. Упала краплинка холодна із слюсарєвого чола на ключик гарячий, на ключик останній, і загартувала його. Узяв той ключик принц та й пробував відімкнути найменшу скриньку. Пощастило.

— От добре, — радів слюсар.

Радів і принц. Та ніхто з них не подумав, яка тайна захована у скриньці найменшій. Відчинив принц скриньку і майже остовпів. Із скриньки малої вистрибнув хлопчик завбільшки з лікоть. Вистрибнув, став на підвіконня та й каже:

— Дякую тобі, принце, що ти визволив мене. Велику нагороду дістанеш за це від мене.

Так сказав хлопець і зник.

Принц з переляку не знав, що робити. Попрошався із слюсарем і повернувся до короля. Подивитися на військо в Лаборці вже ніколи було. Приїхав у Бардіїв, а король і питає:

— Ну, як там, сину, маневри проходять?

Не признався принц, що в Лаборці не був. Сказав:

— Та добре, татку, добре. Все в порядку.

— Новин ніяких нема? — спитав король.

— Нема, татку, — відповів принц.

Скінчилися маневри, військо додому повернулося. Всі раділи новому, спокійнішому життю.

Але одного разу закортіло королю тому гостину влаштувати. Гостину влаштував і покликав до себе королів з усіх сусідніх країн. Королів, як маку, на-сходилося туди, і гостяться, п'ють, співають, танцюють, вино, пиво розливають, з курей, качок, гусок м'ясо смачне об'їдають і кістки псам своїм під ноги кидають. Відколи світ світом стоїть, такої гостини ще не було і, хто знає, чи колись буде. Вже й оп'яніли королі. Розмови без ладу-складу вели. Хвалилися, про багатство своє говорили. Обізвався король, що гостину влаштував:

— Королі, приятелі мої, вірю вашим словам, що багаті ви і що сильні ви. І я не бідний, і я не слабкий. Але в мене таїться щось таке, чого у жодного з вас немає.

На це сказав один король:

— Де ж там! Нічого такого, приятелю наш, в тебе нема, бо я про все твоє майно знаю.

А король каже:

— Якщо ти маєш те, що я маю, можете мені голову відрубати.

І сказали королі:

— Що таке може бути в тебе? Приятелю наш, відкрий нам свою таємницю.

Наказав король скриньку таємничу принести і поставити перед королями присутніми.

Слуги скриньку принесли, поставили на столик посеред залу, та й всі чекали... Бачити хотіли королеву таємницю.

Взяв король ключик та й відімкнув першу скриньку. Дивляться — там скринька в скриньці. Відімкнув другу — там скринька в скриньці.

Третю показав — там скринька в скриньці. Четверту відімкнув — і там скринька в скриньці. І п'яту скриньку король показав. Але й там — скринька в скриньці. Занепокоїлись королі, як король шосту скриньку відімкнув, бо і в шостій скриньці скринька була. Найменша. Глигнули королі один на одного. Справді, в короля щось незвичайне є. Але чому не поспішає скриньку відімкнути, скриньку відчинити? Схопився король, ключик засунув у замок, скриньку відімкнув і — відчинив... Ледве не впав. Зашуміли королі. В сьомій скриньці нічого не було. Замислився король: «Що сталося? Як це так? Земський дух в сімох скриньках на сім замків замкнений був, а його нема».

Здивуванню і розчаруванню кінця-краю не знайти.

І сказали королі:

— Ну, бачиш, приятелю наш. Стільки слів сильних з твоїх уст прозвучало, а насправді ти нас підвів. Тепер голову тобі знесемо з плечей.

Нещастя велике спіткало короля. Голову дати відрубати — це не жарт. Та враз обізвався один король:

— Приятелі, король — наш брат. Не рубаймо йому голову. Краще майно його поміж себе розділимо. І це буде для нього кара велика.

«Королівство моє розділити? Я зрівняюся з голodrанцями? Ні! Був я королем, а тепер щоб я жебраком по світу ходив? Ніколи! Скоріше голову дам собі відрубати», — подумав король.

Подумав і сказав:

— Рубайте мені голову.

Що було робити? Король сам себе засудив. Покликали королі слуг і наказали ката привести. Слуги пішли і ката привели. Вивели короля надвір — у сад гарний. Король навколішки став і голову на колоду поклав. До колоди підійшов кат і гостру сокиру підняв. Але тут принців голос прозвучав:

— Кате, стій! Не рубай! Я на себе смерть беру!

І послухав принца кат. Зашуміли присутні:

— Що це?

— Що це?

— Як це так?

— Що трапилось?

Тоді принц заговорив:

— Татко мій правду вам казав. У найменшій скриньці Земського духа, хлопчика завбільшки з лікоть він мав, але я того хлопчика випустив. Прошу мені голову відсікти.

А королям все одно було, кому голову відрубати. Вже й хотіли здійснити свій намір, але знайшовся серед них і голос інакший:

— Як же так? Ми відрубаємо королівському синові голову, а наші доньки вийдуть заміж за жебраків? Не рубаймо принцові голову. Іншу кару для нього знайдім.

І стали придумувати королі кару для принца молодого. Думали, думали і на думку цікаву прийшли. Там, у тому саду, і вояки стояли. Вгледіли королі серед цих вояків юнака Івана. Іван і принц — як брати-близнята, і не розпізнати одного від одного. Послали юнака і принца вбратися у форму військовою. Повернулися оба, поставили їх метрів за сорок від присутніх і королю наказали вгадати, котрий з них його син. Не міг сина свого впізнати король. І врадилися королі, що принца на п'ять років у світ на мандрівку пошлють. І король погодився з карою такою для сина свого.

Приготувався принц у дорогу. Дав йому король не гроші, а картки, що ціну грошей мали.

З принцом спровадили й Івана. Посідали вони в карету парадну та рушили з королівського двору. Принц ззаду сидів, а Іван візником був. Тяжко прощався король із сином своїм, серце біль йому стискав, і що міг робити? Син пішов у світ, а як там буде, зараз ще тяжко сказати.

Ішов принц з Іваном горами-долинами, лісами, полями, вже й зголодніли, а широко-далеко нікого не бачити. Світ ніби перед ними втікав. Колола принца думка: «Невже ж таке життя спіткало мене? Вдома королівський палац, королівське сонце, королівське повітря, королівський місяць і зірки королівські, а тут пустеля за пустелю заходить». Потрясло життя на колесах принца. І не дивно. Камінь глодати — не в розкоші жити.

Не знати, скільки їхав принц з Іваном: три дні, чи три тижні, чи три місяці, бо ліку дням тим не було. Але під вечір дня одного, якраз тоді, як сонце надобраніч кивало, вгледіли подорожні світельце маленьке вдалині. Твердо постановили:

— Їдемо туди!

Сіпнув віжки Іван, і покотилися швидше колеса. Спиць не бачити було, так він коней погнав. Не пройшло і трьох хвилин, мандрівники біля готелю коней зупинили. З карети вийшов Іван. Двері відчинив і біля них постояв, поки принц на землю ступив. Довідався принц в готелі цьому, що недалеко палац королівський стоїть, і подався туди.

Прийняв король принца. Принцеса вгостила гостя високого стравою смачною і напитки якнайкращі поставила на стіл. Повеселішав принц, повеселішав і Іван. Вгостилися досхочу. Слово на прощання сказали мандрівники і знову міряли світ широкий, подорожуючи. Що думав принц у той час, не так важливо казати. Та що думав Іван, про те якраз хочемо думку снувати.

2

Двоє мандрівників у долину спустились. Води їм захотілось напитись. Та де криничку знайти? Може, колодязь десь тут недалеко? Відбіг Іван трохи вбік і колодязь знайшов. Хтось колись його там побудував. Прибіг візник до принца і каже:

— Колодязь... Ось там...

Пішли мандрівники на колодязь подивитись. Чиста, крижана водичка, як у всіх підбескидських криничках. Але в колодязі вода на дні. Як на дно колодязя зійти?

Позв'язували мандрівники упряж з коней, і хто піде перший?

Іван каже:

— Ось так: раз, принце найясніший, ви мене спустите вниз, а потім — я вас.

Погодився принц і Івана в колодязь спустив. Спустив і витягнув, як візник води напився.

Черга до принца дійшла. Спустив Іван принца в колодязь, а назад не тягне. Принц з переляку побілів. Невже ж принцові прийдеться там затонути? Але не такий вже Іван, щоб принца в колодязі лишив. Він звернувся до принца:

— Витягну вас, принце найясніший, з колодязя цього, але лише так, як ви будете мною, а я — вами.

І принц погодився:

— Добре, Іване. Я буду тобою, а ти — мною, тільки тягни вгору.

Витягнув принца Іван. Роздяглися мандрівники і одягом своїм обмінялись. Іван-принц ззаду сів, а принц-візник спереду зайняв місце. І перед мандрівниками простяглася далека дорога.

Їдуть вони, їдуть горами-долинами як вдень, так і вночі, і спочити не лягають. Треба добратись до людей, бо ж без людського товариства людина нидіє. Пощастило нашим мандрівникам. Десь далеко-далеко замок виднівся. Замок золотий. Сяйво від замку цього на сім разів по сім миль розлягалось. Сіпнув візник віжки, і карета вже майже землі не торкалась. Сонце з-за гір усміхалось, спочити поспішало, а перед мандрівниками ще дорога стелилася нівроку... Але не такі вже простори коні королівські пройшли. Відстань така для коней тих — то мить. Сонце не встигло з горами й долинами попрощатися, а принц і візник до замку королівського

прибули. Король дозволив мандрівникам в замок зайти.

В короля цього три доньки було. Поставив король мандрівників серед залу просторого, золотом прикрашеного, а донькам своїм велів серед гостей справжнього принца знайти. Найстарша донька і не подумала, що між мандрівниками могло до заміни дійти. І молодша донька нічого такого не припускала. Що ж — принц той, що й зовнішньо виглядає як принц. А візником вони голову не морочили собі. Але наймолодша донька здогадалася, що мандрівники місцями помінялись, але нічого-нічогісінько не сказала.

Ну, і король візника-принца прийняв як королівського сина. Гостеві свому замок показав, вгостив і звелів у кімнаті такій влаштувати, що сяйвом мінливим очі всліпляла. Нічого кращого, нічого милішого той би в світі не знайшов. Для нього це був рай із сонцем, що кружляло небосхилом, що щастям осявало його.

Така щаслива доля спіткала простого візника.

А принц? Той коней в конюшню завів, до жолоба їх прив'язав, умивав, напував і чесав. Біля коней і днював, і ночував. Справжнім візником став.

Але липовий принц неспокійний був. А що, як справжній принц скаже комусь, як все насправді? Лихо буде йому потім. Треба діяти, і — скоріше. І задумав він позбутися принца, а тому звернувся до короля:

— Найясніший королю, дозвольте сюди візника мого покликати. Дещо сказати йому хочу.

Дав згоду король. Покликали принца, і говорить йому візник:

— Слухай, ми — в короля на гостині. Велику честь нам тут роблять. Ти — сільський хлопець. То ж дивись, аби ти в короля дещо не стягнув. Бо потім, знаєш, яку ганьбу мені зробиш.

Король вислухав ці слова і додав:

— Хто таке щось би зробив, голову з плечей йому дам знести.

Ясно — принцеві віднині було не до жартів. Королі не жартують. Скажуть голову відрубати і — відрубують. Він мусить важити, щоб і соломинки королівської не доторкнутись. Але через день, через два, а може, через три, в короля стаканчик золотий загубився. Готує король гостину, столи накриті добротами всякими, а одного стаканчика нема. Довідався про це обманець та й наказав покликати візника-принца і йому каже:

— Що ти, чоловіче, робиш?

— А що?

— Ось, бачите, королю найясніший, який він. Таж я тобі казав ні до чого не доторкатись.

— Найясніший королю, я не знаю, в чому справа. Я ні до чого не доторкався.

— От який невихований, — почав обманець. — Найясніший король гостину готує, високі гості з усіх усюд прийдуть, а він золотий стакан потягнув. Дорого обійдеться тобі це!

— Королю найясніший, та де ж я б таке зробив, — заперечив принц.

— Дарма викручуєшся. Кажеш — ні? Ми підемо в чемодан твій подивитись, — сказав обманець.

Пішли подивитись, і справді — стаканчик у чемодані знайшли.

І сказав король:

— Я слів своїх не міняю. Я в замку своєму злодійів не потребую мати. Голову з плечей йому зняти!

В замку королівському не дуже весело.

Найстарша королівська донька нічого не говорить. І молодша слова не каже. А принц-обманець тільки й прагне, аби лиш скоріше голову справжньому принцеві з плечей зняли. Тоді наймолодша королева донька сказала те, що цілими днями виношувала в серці своєму:

— Татку золотий, дуже прошу тебе, не вели голову відрубати цьому юнакові. Сам бачиш, що то молодий хлопець, нерозважний. Шкода було б загубити таку гарну людину.

Король любив свою наймолодшу доньку. Любив більше, як своїх старших доньок. І послухав її. Скасував свій наказ. Залишився принц жити.

Але обманцеві не давало це спокою. Конче хотів позбутися принца.

Король знов гостину готував. З широкого-далекого краю гостей покликав на гостину до себе. Столи добротою різними накривають — стравами смачними, напівками найліпшими, але дивляться — однієї ложки бракує. Довідався про це обманець та й наказав принца-візника покликати.

Той прийшов та й чекає, що скажуть йому.

— Як ти смів зробити таке?

— Яке? — здивувався принц-візник.

— Король найясніший гостину готує, з цілого королівства гості сюди їдуть, а ти ложку золоту потягнув, — сказав принц-обманець.

— Королю найясніший, — почав принц-візник, — я до вашої ложки і не доторкнувся.

— І не доторкнувся? — перепитав обманець. — Ідім у чемодан твій подивимось.

Пішли глянути, і справді — ложка у чемодані була. Як трапила туди, не важко здогадатися.

— Голову з плечей йому зняти! — звелів король.

І коли все було вже готове, і ось-ось принцеві-візникові голову мали відрубати, знов прибігла наймолодша королівна:

— Татку золотий, дуже прошу тебе, благаю. Пробач провину юнакові. Сам бачиш — то хлопець молодий, нерозважний. Хоч ніколи вже не послухаєш мене, лиш тепер послухай. Таточку, даруй життя йому.

Король послухав свою найкращу і наймолодшу доньку. Помилував, але сказав:

— Якщо ще щось подібне зробиш, ніякі і нічії просьби не допоможуть.

Темрява впала з очей юнака. Радів кожній хвилині, кожній годині і кожному дню. Доглядав коней — жив. А в тій країні води не було. На джерелі води Змій страшенний сидів і пускав тільки тоді, як дівчину живу посилали йому. Так велося не рік, не два і не три роки. Бозна скільки разів сонце на Бескиди всміхнулось з того часу, як Змій став поглинати личка рум'яні. Нині до королівни дійшла черга, її Змієві мають відвезти. Журилася королева, а ще більше зажурилась його донька. Та порятунку не знайшли. І король послав Змієві свою найстаршу доньку. Дуже жаль було своєї дитини, але помилування не було.

Змій дівчину прийняв і воду країні пустив. І знов по черзі йшло, від хати до хати. Як вдруге вістка дійшла, що Змій чекає від нього другу доньку, зажурилася володар високий. Але супроти волі Змія і король — мушка. Як не боліло серце, мусив післати Змієві свою молодшу доньку.

І знов по черзі, від хати до хати. А як черга до наймолодшої королівни дійшла, горем палац королівський заговорив. У країні тій не було дня, тільки ніч розправила крила над просторами широкими, над палатами королівськими. Як сталося, так сталося, але принцеві-візникові Земський дух появився.

3

Появився Земський дух і каже:

— Слухай, добрий юначе, ти мене визволив з-під сімох замків, із сімох скриньок. А я тобі досі нічим не віддячив. Твій батько — на цьому світі король, а мій — на тому. Ходи зі мною до батька мого.

Подумав візник, подумав і вирішив із Земським духом до батька його в гості піти.

Не проста була путь у підземне королівство батька Земського духа. Сімсот східців треба було минути,

все вниз і вниз треба було ступати, щоб дійти на місце. Принцові вже й ніяково було, та як із півдороги вертатися? Ступив утомі на шию та й ішов далі. Ішли і — останній східець. За тим східцем підземне королівство простяглося. Дивиться принц, роздивляється, ледве очі не лишить на новинах країни незвичайної.

Веде Земський дух гостя свого до батька і каже йому:

— Слухай, ти лиш те будеш просити від батька мого, що я тобі скажу. Нічого іншого, лиш те, що тобі скажу, розумієш?

— Добре, — погодився.

Привів Земський дух принца до батька свого і говорить:

— Ось, дивися, татку мій. Цей юнак з-під сімох замків і із сімох скриньок визволив мене. Життя мені врятував. Тепер черга за тобою, татку мій. Дай юнакові цьому нагороду за вчинок його благородний.

— Добре, синочку мій. Дам я юнакові цьому велику нагороду за визволення твоє, — сказав король.

Але нагорода не зразу прийшла. Між тим Земський дух сказав принцові:

— Слухай, приятелю мій, батько поведе тебе в кімнату, на стінах якої гвинтівки найрізноманітніші висять. Він тобі покаже найкращу з них. Боже борони, щоб ти взяв гвинтівку ту. Там буде висіти й така — іржава гвинтівка. Ось ту попроси. Потім підете в кімнату, в якій шаблі будуть на стінах висіти. Він тобі подасть шаблю найкращу, а ти стару, іржаву шаблю попроси. Десь там на підлозі валяється вона. А далі мій батько з тобою в конюшню піде. Там будуть стояти коні такі, що ніде в світі коней таких немає. Він тобі одного такого коня захоче подарувати. Біда буде, якщо візьмеш того коня. Але там буде стояти і кінь сухоребрый. На коня того всі рукою кивають і смерті бажають йому. Ось того коня

попроси. Мій батько потім вгостити тебе захоче. Ти скористайся ласкою його.

Король пам'ятливий був. Через день, через два, може, через три дні покликав принца і кімнати свої задумав показати йому. Принц увійшов із королем у світлу кімнату. Ох, в кімнаті тій одна тільки зброя була. Дивиться візник, дивиться по стінах — там гвинтівки від діда-прадіда висять.

— Ну, синочку, є з чого вибирати. Ось, наприклад, цю, — сказав король.

Але принц каже:

— Королю найясніший, дякую за ласку. Гвинтівки такі в татка мого є.

— То бери ось цю.

Але він вказав на іржаву:

— Дякую, королю найясніший. І таку маємо. — Тоді показав на гвинтівку. — Королю найясніший, але такої в нас нема. Може, дасте мені гвинтівку цю?

Король здивувався. Юнак іржаву гвинтівку просить.

— Ну, що ж? Коли така твоя воля, бери, — сказав король.

Принц узяв іржаву гвинтівку.

Пішли в другу кімнату. Там — шабля на шаблі. Всі чотири стіни шаблями обвішані були. Ходить принц, ходить від шаблі до шаблі, від стіни до стіни, роздивляється багатство короля того. Не може вибрати шаблі.

— Ось цю, синочку, візьми, — сказав король.

— Дякую, королю найясніший. У татка мого шабель досхочу. Але такої, як ось ця, і в татка мого нема. Цю б я хотів.

— Візьми шаблю цю, синочку, коли вона тобі до душі, — сказав король.

Взяв собі принц шаблю іржаву, як радив йому Земський дух. Потім в конюшню пішли. Там король коней своїх показав. Коні ті сяйво випромінювали із себе. Ніде в світі таких коней не знайти. І принц

з-поміж коней тих мав вибрати собі коня одного. Та що — коли Земський дух не велів брати коня такого.

— Вибери собі, синочку, коня одного. Не вагайся. Може, ось цього, — сказав король.

— Дякую, королю найясніший. Ваші коні справді пари не мають. В світі таких коней не знайдеш. Це, напевно, гордість ваша, королю. Серцем і я липну на коні ваші, та думка велить мені ось цього коня попросити від вас.

— Цього? — здивувався король. — Таж цей ледве на ногах стоїть. Сухоребра біда, і вбити нема що. Чекаю, коли із світом попросається.

— Як би не було, я цього коня прошу від короля найяснішого.

— Коли таке діло, бери, синочку. Чистіше в конюшні моїй буде, — згодився король.

Вернулися вони в замок багатий. Там вже гостина велика чекала. Усе на столах золотих бачило око: і печене, і варене, і смажене, і вино, і пиво... Дав серцю волю принц і вгощався цілий-цілісінький день. А день під землею круглий рік тривав. Як в раю принц себе почував.

Гостина мала початок, мала й кінець.

Узяв принц гвинтівку, що сама стріляла, шаблю, що сама рубала, а кінь сухоребрый в конюшні стояв. Ціну коня того не знав навіть король. Хіба принц чарівність коня того відчував. Але коли в його очі зазірав, то бачив, що там на землі робиться. Він вже майже забув про короля того, що хотів було йому голову відсікти. Та король той сам із жалем великим не міг дати ради.

Хіба малий то тягар двох доньок Змієві віддати? Серце пукнути може від тягаря такого, від біди такої, голова тріснути може від темних думок. А темрява, що оповила короля, що скувала його думки, ще темнішою стала, бо ж Змій воду зупинив і третю королівну чекає. З того часу, з хвилини тієї журним стало королівство, королівський замок і король.

Майже без сил залишився володар високий. Тільки зітхав:

— Хто врятує мою доньку, за жінку йому її дам.

А тут саме принц з підземного королівства повернувся і думає собі в конюшні: «Хай іде принцеса, хай везуть її Змієві. Та я врятую красуню мою від ненаситного Змія». Так міркував юнак, але думками своїми не бажав ні з ким поділитись.

На дворі королівського замку сум-жаль промовляв. Вивели на подвір'я третю королеву доньку. Посадили її в карету золоту. А відвезти її до Змія мав принц-обманець. Попрощалась принцеса з рідним батьком, з усім королівським двором та й у невимовному горі наближалась до місця темряви вічної. Не смикнув обманець віжки, не стьобнув коней шовковим батіжком, бо коні королівські самі пішли. І за якусь мить принцесу в місто маленьке привезли.

Тим часом принц до конюшні біг:

— Конику золотий, принцесу прекрасну Змієві відвезли. Поможи врятувати її!

— Не хвилюйся, приятелю мій, не хвилюйся, — коник його заспокоював.

— Скоріше, конику мій, скоріше! — настоював принц.

— Стривай, приятелю, стривай. Все буде. Бери свою шаблю і гвинтівку свою, і ми скоріше ніж скоро доберемось туди. А як будемо там, принцесі мене даси тримати і накажеш їй лиш у мої очі дивитись, — сказав кінь.

— Але ж, конику мій золотий, як мені таким голодранцем до Змія іти?

— Не журися. Який одяг хочеш? Золотий? Ось тобі!

І кінь дав юнакові одяг прекрасний. Вбрався принц і знову став принцом, взяв гвинтівку і шаблю, сів на коня та й помчали так, що з-під копит коня того не іскри, а полум'я вилітало. Трава від вогню такого загоралась, дим густий валив.

Прилетів коник до принцеси, став на чотири копита гарячі коло принцеси, яку ось-ось Змій ненаситний мав поглинути. Скочив принц із коня чарівного та й сказав:

— Принцесо прекрасна, ось тобі вуздечка золота. Візьми в руки свої вуздечку цю, моєму коникові золотому в очі дивись і погляду не відводь.

Сказав це принц у золотому вбранні та узяв гвинтівку, шаблю і подався на двобій із Змієм. А Змій того й чекав. Що йому, триголовому, якась там мушка, що з паличками підходить до нього. Він і однієї пащі відкрити не мусить, вистачить дмухнути і струмінь диму та вогню мушку спопелить. Але принц не з тих, що падають на коліна перед страшними чудовиськами.

— Хто тебе сюди звав? — буркнув Змій. — Ти прийшов своїй могилі поклонитись?

Але принц мовчав і чекав, що ще скаже Змій. Та Змій вже рушив — пащу свою роззявив і струмінь вогню на принца хотів уже пустити. Не довелось Змієві свій намір здійснити, бо принц вимовив у ту ж мить:

— Гвинтівко, стріляй! Шабле, рубай!

І враз гвинтівка так розстріляла Змія, а шабля так порубала його, що кров із жил ненависника того потоками текла і в озера збиралась. М'ясо із Змія гидкого на сім миль летіло, а від кісток його поле побіліло.

Мов іскорка, долетіла та вістка до серця принцеси, і — не стало біль-думок чорних, що навіював на її очі ясні страшний Змій.

Сіла принцеса в карету, щоб додому поспішити. Але сталося те, чого і не чекала. А в кареті вже принц-обманець на неї чекав.

— Сім разів присягни, що я визволив тебе, — сказав він принцесі. — А не присягнеш — додому не дійдеш.

І принцеса присягла, а коли додому повернулась, король ледве на ногах удержався, як доньку вгледів.

— Як це можливо? Як це сталося? — знати хотів король.

І відповів королю принц:

— Королю найясніший, я визволив принцесу. Я Змія вбив, розстріляв і посік.

Не брав король своє слово назад, наказав весілля готувати, столи накривати, музику закликати. А весілля це не було просте. Сімсот куховарок страву варило гостям із країн сімох, сімсот музикантів грало до весільного столу. Спів із весілля того за сімома верхами чути було. Всі веселилися, переможця над Змієм прославляли, тільки принцесі не до співу й не до танців було. Який то спів, який то танець, коли в грудях туга до милого тягне. Та нічого зробити не могла принцеса. Підкорялася присязі — за нелюба заміж вийшла. Але в куточку серця гріла надію, що сонце і зірки ошчасливають її — пошлють їй людину, що життя своє підставила за її життя.

Неспокійна принцеса, неспокійний і принц-обманець. Холодом віяло на нього від квіток. А думки не по днях, а по хвилинах нарощували бажання у принца позбутися справжнього принца. З холодним, ніби камінь, серцем чекав на нагоду. Принцеві-візникові вистачить спіткнутись, і кара строга не мине його.

Задумав король гостину тижневу влаштувати, королів сусідніх хлібом-сіллю привітати. Наказав м'ясникам бика зарізати не великого, не малого, а такого, що рогами своїми зірки з місця на місце пересував. Сім днів і сім ночей сімсот м'ясників четвертували того бика, м'ясо в сімсот бочок поклали. Куховарок сімсот на гостину м'ясо готували не день і не два, а днів сім. Столів на сім миль накрили тоді в короля. Гостина ось-ось початися мала. Гості до столів сідали, а королю ще діло важке розв'язувати довелося.

— Королю найясніший, в невеселості доньки вашої візник винуватий, — сказав принц-обманець. — Він її улюблену золоту виделку вкрав.

— Візник? — обізвався король і строгим голосом наказав: — Привести візника! Зразу!

І нещастя знову впало на голову візникові. Не винуватий, а стільки сіпають, жити не дають, життя відібрати хочуть. А що, якби до короля не піти? Ах, думка така гірша вогню! Хіба можна наказу королівському не підкорятись? Можна — та це явна смерть. А так, стоячи перед королем, надія не вся у вічність відходить.

— Як ти посмів зробити таке? — обізвався принц-обманець.

— Яке? — перепитав принц.

— Знаєш ти добре, що твої довгі пальці зробили, яку ганьбу вчинили. Але тепер вже помилування не буде тобі, — сказав обманець.

Остовпів принц-візник, слова не міг вимовити. Та згодом сказав:

— Королю найясніший, в чому ж провина моя? Невже ж нема правди під сонцем і зірками?

— Правди? Правда — це я! — гримнув король і додав: — Голову відрубати йому! І зразу! В цю ж хвилину!

І конюхові на колоду голову веліли схилити. Підняв кат сокиру важку над головою, ще мить і — голова піде своїм богом, решта людини — мов підтятий дуб, упаде катові під ноги.

Але тут принцеса стала перед помостом і на всю площу королівського замку завонала:

— Стійте! Не посмійте!

Потім до короля підійшла і до нього звернулась:

— Татку рідненький, даруй життя юнакові цьому. Благаю тебе, даруй!

Одинока донька, щастя батьківське, як же не послухати дитину свою? Вислухав просьбу доньки

своєї король. Дарма кат сокиру піднімав. Але візника не минула кара.

— Є в мене на низовині вічні болота, — почав король. — Туди я службовця одного послав. Підеш і ти, візнику, у край той і виростиш такий врожай, який би світ мені заздрих. Підеш туди і вигодуєш мені таких корів, яких жодний король не буде мати. Але як не зробиш всього цього, головою своєю заплатиш.

Цілі дні і ночі не виходило у принца-візника з голови: «Як виростити врожай високий? Як сімох міхів грошей доробитись?» Але не втікав від діла важкого. Сміливим і щастя зичить. І взявся за працю принц. На низовину пішов — у королівство комарів. Там слуг двох мав. Ті висушували болота і невдовзі на їх місцях врожай високий налитим колоссям забуяв. Ей, то було радості у візника! Вісточка про радість ту долетіла і до принцеси сумної. І король довідався про наліті колоски, про худобу гладку і повні міхи грошей. Не сподобалась спритність юнака принцеві-обманцеві, кому він кончину зробити задумав.

Темряву інколи й іскорка осяє. Така іскорка вкралася і до серця принцеси. З іскоркою такою принцеса до батька підійшла і сказала:

— Татку рідненький, про візника світлі вістки ходять. Напевно, твердої він волі, коли з вічного болота сад квітучий зробити зумів. Поклич, татку, рідненький, візника до нас на гостину.

Як завжди, так і тепер король вислухав просьбу своєї доньки і велів покликати принца-візника в гості.

Прийшли послы до нього та й кажуть:

— Король найясніший запрошують вас ласкаво на гостину.

І серед зими блискавки бувають.

Став принц готуватись на гостину до короля. Слугам своїм нове вбрання наказав купити, і всім виглядом своїм не здавався на візника занедбаного.

Надійшов день, і вирушив принц із слугами своїми в дорогу приємну. Здивувався король, здивувалася принцеса, коли побачили візника і супровід його. Занепокоївся король, що візник перевершить його. Як і принц, волів би, щоб візника не стало. Тільки принцеса добра бажала йому.

Відгостився візник у короля та й на прощання наважився сказати:

— Королю найясніший, ми скористалися вашою ласкою. Низький вам уклін за миле прийняття. Нині дозвольте, королю найясніший, запросити вас, принцесу вашу і принца на гостину до мене, на низовину.

Повернувся візник із слугами своїми у край болотняний колишній та й став готуватись короля прийняти. Побудував візник ще кращий палац, як у короля стояв. Навколо палацу посадив квіти розмаїті і виростив лісопарк з дерев, що серце звеселяли. Прибув король до принца-візника та й очам своїм не хотів вірити. Там палац весь у золоті стоїть. Там квіти, що розвіюють темряву і тугу. Там золоті дерева листочками своїми пісню щастя співають. Король шукав відповідь на бачене у візника. Відповіддю послужили йому принцеси слова:

— Татку рідненький, ось бачиш, ти візника стратити хотів, він тричі від смерті відмагався. Лиш щаслива доля врятувала його. А нині ділами своїми візник подяку й пошану всіх нас заслужив. Візьмім, татку мій, візника цього в палац наш, хай і в нас виростить парк такий прекрасний.

Пом'якшав король. Послухав доньку свою і запросив візника до себе. Жаль було принцу-візникові лишати палац свій і йти в чужий, та не посмів вередити королю і прекрасній принцесі.

Попрощався із слугами своїми, майно своє приятелям своїм передав і до короля поїхав. Там сад ще кращий виростив, ще кращі квіти щодня до схід сонця поливав. Ароматом неповторним оповитий нині палац королівський.

Тепер вже ніщо не стояло правді в дорозі. Принц-візник виправдав себе. Та хто ствердить невинність його?

— Татку рідненький, — принцеса звернулась до короля, — що б ти дав тому, хто твій стаканчик візникові в чемодан підклав, а візника звинуватив?

Король відповів:

— Смерть — кіньми його розірвати!

— Татку рідненький, що б ти присудив тому, хто твою ложку у візників чемодан поклав, а візника криво звинуватив? — спитала принцеса.

— Смерть — кіньми його розірвати! — сказав король.

— Дякую тобі, татку, що ти правді життя дав. Ось хто майстер таких вчинків, — принцеса на чоловіка свого вказала. — Він все це лихо натворив. Він себе за принца видавав, а справжній принц той, кого ти за візника мав.

І стяли голову візникові Іванові. А король нове весілля влаштував. Ще багатше, як перше. Там мед-вино подавали. І мене спонукали. Цей напій мені по бороді тік, та в уста не попав. Король, принц і принцеса просили мене там з ними жити, мовляв, казки їм буду говорити, та я всім готувався казку розказати і вирішив палац королівський лишити.

ТАЄМНИЦЯ СКЛЯНОЇ ГОРИ

Десь далеко, аж за сьомим морем, було одне царство. Там жив один цар, котрий мав трьох доньок. А дівчата були такі красні, що людському окові дивитися на них — і не дивуватися — було неможливо. Не вірю, що на світі були кращі.

Гей, приходили до тих дівиць-відданиць молоді принци й герцоги, графи й барони. Приходили не просто задивлятися і чудуватися з краси трьох сес-

тер, а й сватати їх. Але цар так дорожив красою своїх доньок, що все вигадував причину, хитро і розумно відмовляв женихам, аби лише відкласти віддавання. Словом, ніяк не хотів розлучатися зі своїми красними дівицями.

А недалеко від столиці була скляна гора і така височезна, що верхом сягала до самого неба. А на тому верху мали пристановище змії-шаркані. Один шестиголовий, другий — восьмиголовий, а третій мав цілих дванадцять голів! Якоїсь ночі всі три змії-шаркані прилетіли у царський палац, украли прекрасних трьох царівен та й понесли на скляну гору, де в кожного змія був дуже красний замок.

Другого дня рано цар і цариця повставали й за звичкою зайшли у світлицю подивитися на доньок. Але, розумієте, не знайшли нікого, бо світлиця була вже порожня. Гей, що тут чинити — царівни пропали! Де вони, куди могли подітися? Ніхто не міг на те відповісти. І цар нараз дав оголосити, що котрі витязі знайдуть його красних доньок, за тих віддасть їх заміж!

Можете подумати собі, як мало бути гірко старому цареві, раз пристав повіддавати доньок — аби лише знайшлися. Та й мати так тяжко-претяжко зажурилася, що пошкодував би її і поганий.

Коли по всій державі розлетілося царське оголошення, одразу знайшлися три бідні брати, які прийшли до царя й сказали, що вони знайдуть його принцес. Цар дуже зрадив, бо й ті троє були дуже красні, й пообіцяв їм, що не візьме назад свого слова: якщо знайдуть царівен, то й поженяться на них! Коби лише вдалося їх знайти!

А троє легінів, хоча і з бідної родини, були не прості люди: старший літав, як потя (птаха), наймолодший так обертав шаблю, що всіх обеззброював, а третій, середущий, мав нюх, як у пса.

Середущий брат раз-два обнюхав поріг царського палацу і завітрив дівочі сліди. Нюх привів його аж

під скляну гору, а там сліди пропали. Троє братів нараз догадалися, що принцеси мають бути там, на скляній горі. Тоді старший брат-літун каже до молодшого брата-вояка:

— Ну, братику, сідай мені на плечі, я понесу тебе на гору, а далі — твоє діло. А ти, — наказав середущому братові, — залишайся тут, доки ми про себе не подамо звістку.

Так і було. Двоє легінів вилетіли на верх скляної гори і знайшли три замки, де жили змії-шаркані.

Спершу рушили в палац до шестиголового. Молодший брат зайшов, а старший залишився під дверима. Коли брат-вояк вступив у світлицю, то нараз увидів старшу цареву доньку. Вона дуже зраділа йому, як дізналася, що такий красний хлопець прийшов сюди за нею. Але бідолаха боялася й розтулити рота, бо на дивані, пополуднувавши, спав її господар. Очі дівчини від сліз аж почервоніли, але тепер з радістю дивилися на молодого легіня. А той сміливо підійшов до змія, схопив шаблю й одним махом одрубав йому усі шість голів. Потому сказав:

— Ну, принцесо, ви вільні від шарканя, тепер ходіть зі мною. Під дверима чекає мій брат і він знесе вас із гори на землю. А мені треба іти далі, до другого замку.

Почувши ці слова, царська донька ще більше зраділа і відразу вийшла із світлиці. Там сіла на плечі брата-літуна, і він спустився з нею вниз, передав її середущому братові, а сам спішно полетів назад, на вершину скляної гори.

Тепер двоє братів подалися до восьмиголового змія-шарканя. Молодший брат, котрий був при шабллі, зайшов до палацу і нараз увидів середущу доньку із заплаканим лицем. Вона теж зраділа красному легіневі, та боялася так само вимовити слово, лише показувала вбік, що там, на дивані, після смачного полуденку спить її господар.

Легіневі й не треба було нічого казати. Він вихопив шаблю, одним махом відтяв тому змієві всі вісім голів, а тоді обернувся до царської доньки і заговорив:

— Ну, принцесо, ви вільні від шарканя. Тепер ходіть зі мною — під дверима чекає мій брат, він знесе вас із гори на землю.

Гей, як зраділа середуща донька, з великої радості й не знала куди обернутися та куди ступати. Легінь узяв її за руку і вивів до брата. Той посадив дівчину на плечі й спустився на землю, де двоє вже чекали на них.

По сьому старший брат полетів назад, на вершину скляної гори, і брати одразу поспішили до палацу третього, дванадцятиголового змія. І тут брат-літун лишився під дверима, а брат-воjak рушив до світлиці. Молодша принцеса плакала й тоді, коли він увійшов. Та ніхто з них не посмів сказати ні одного слова, бо змії на дивані спав солодким сном після смачного полуденку. Легінь вихопив шаблю і так розмахнувся, що за одним разом дванадцять змієвих голів повідлітали геть. Потому взяв дівчину за руку, вивів із палацу і передав її братові-літунові. Той посадив принцесу на плечі та й спустився із нею на землю.

Тепер старшому братові захотілося мало відпочити, і він присів перед тим, як полетіти знову на скляну гору за молодшим братом.

Та що сталося! Диявольська душа дванадцятиголового змія-шарканя узяла на себе подобу того хлопця, котрий залишився на скляній горі, й перестріла брата-літуна:

— Дорогий брате, не журися за мною, бо я вже спустився на змієвому потяті — якраз тепер злетів із гори.

Двоє братів чисто повірили в те, що з ними говорить наймолодший брат. А тому вже не гаяли часу, зібралися в дорогу і — просто до царя.

Треба було вам, добрі люди, там бути і видіти, як раділи донькам цар і цариця, коли вони зустрілися. З великої радості й не знали, що робити, лише цілувалися, обнімалися і плакали, як діти. Так, мали честь легіні, бо не зламали свого слова, знайшли й повернули усіх трьох принцесі.

Та що сталося із молодшим братом, котрий залишився на скляній горі? Самі розумієте — про нього у палаці ніхто й не подумав, бо гадали, що той, котрий ходить у його подобі, — і справді наймолодший із братів. А то, як ви знаєте, був зовсім не він! Нещасний хлопець довго ще чекав брата-літуна. Минали дні за днями, а на гору ніхто не приходив.

— Що мені робити? — міркував собі хлопець. — Доведеться тут з голоду вмерти!

І вже не міг чекати, зайшов у палац шестиголового змія. Там йому потрапила на очі відьма-босорканя, яка була матір'ю змія-шарканя. І каже їй легінь:

— Слухай сюди, стара босорканьо, знеси мене одразу з гори, бо інакше і оком не кліпнеш, як тебе зарубаю!

— Синку мій солодкий, я би тобі радо се зробила, айбо видиш, така я вже стара, що не маю сили нести тебе на землю. Замість того дам тобі, як хочеш, такі ножиці, що ти й пальцем не кивнеш — самі будуть кроїти.

Узяв хлопець ножиці, подякував старій і рушив просто до палацу восьмиголового змія-шарканя. Заходить, а там знову чалапає назустріч якась відьма. Ото була мати убитого шарканя. І каже їй легінь:

— Слухай сюди, стара босорканьо! Тепер одразу знеси мене звідси, бо інакше і оком не кліпнеш, як тебе зарубаю!

— Синку мій солодкий, я би тобі радо се зробила, айбо видиш, я така стара, що не маю сили нести тебе на землю. Замість того дам тобі, як хочеш, одну таку голку, що й пальцем не кивнеш — сама буде шити.

— Добре, голку я візьму й життя тобі залишу.

Молодший брат узяв собі голку та й поспішив до замку дванадцятиголового змія-шарканя. І там йому назустріч вийшла стара відьма, котра була матір'ю убитого змія. І каже їй легінь:

— Слухай сюди, стара босорканьо! Знеси мене одразу на землю, бо інакше і оком не кліпнеш, як тебе зарубаю!

— Синку мій солодкий, я би тобі радо се зробила, айбо видиш, яка я стара — вже не маю сили знести тебе на землю. Замість того дам тобі, як хочеш, золотий кантар. Потрясеш ним раз — і перед тобою з'явиться одразу золотогривий кінь, а потрясеш другий раз — дістанеш плаття, як у витязя!

Узяв легінь чарівний кантар, подякував відьмі, а підняти руку на її життя уже не хотів.

Вийшов брат-воjak із замку і перше його діло було потрясти кантарем. І справді, як тільки потряс кантарем — перед ним з'явився золотогривий кінь. Легінь не думав, не гадав, а сів на коня і поскакав по скляній горі, глядаючи якоїсь дороги, аби спуститися на землю. Раз лиш дивиться — назустріч скаче птах, та такий великий, як кінь. І каже легіневі:

— Чуєш, чоловіче? Найди мені на горі води, бо як не найдеш, то з'їм тебе разом із конем!

Гей, тепер уже і справді хлопець налякався, що аж олій у ньому застиг! Хіба криниця може бути тут, на скляній горі? Подумав-подумав, і щось таки прийшло йому на гадку. Та й каже він птахові:

— Добре, добре, потятко солодке, та коли знайду тобі води, знесеш мене на землю?

— Знесу, хлопче, лише знайди воду, бо як не знайдеш, нараз тобі кінець!

Молодший брат скаче і скаче на коні, оглядає усю скляну гору — і раз лишень дивиться, а з-під скла росте якась вільшина.

— Чекай, чекай, — розміркував хлопець. — Вільшина полюбляє водянисте місце, ану спробую своє щастя тут!

Зійшов із коня, вийняв шаблю і почав копати під вільшиною. Копав, копав — і справді з-під скла забулькала вода! Коли яма вже була велика, як порядна бочка, перестав копати — най натече води. Тоді прилетів птах і випив усю воду.

— Ну, синку мій, тепер сідай на мене, і я знесу тебе на землю!

Легіневі не треба було двічі одне казати. Сів собі на птаха і невдовзі вже був на землі. Одразу не подався до царського двору, а завернув до одного кравця. Попросив їсти-пити і залишився в нього за помічника.

Одного вечора прийшла до пана майстра найстарша принцеса і принесла дуже дорогу і красну тканину. Вона попросила:

— Пане майстре, будьте такі добрі, зшийте мені з сього шовку плаття, якого ще ніхто й ніде не мав. Та й мусить бути зшите до завтрашнього ранку — завтра моє весілля.

Кравець відмовлявся, пояснював їй, що за такий малий час не можна зшити плаття. Та його слова не помагали і мусив прийняти роботу. Наймолодший брат, що став за кравчука, увидів царську доньку, а вона його не помітила. Принцеса пішла, а кравець почав ламати собі голову, як за такий короткий час пошити красне плаття. Та хлопець сказав:

— Ей, не журіться, пане майстре, я все приготую, а ви собі лягайте і спіть!

Як сказав, так і зробив. Узяв принцесину тканину і розстелив її на столі, а потім вийняв ножиці, котрі йому дала стара відьма, і лише примовив:

— Чуєте, нерозлучні сестрички-ножички! Викройте із сього шовку плаття, але таке красне, аби ніхто на білому світі кращого не мав! Ну, а ти, са-

мотня дівице-іглице, поший плаття так, аби не було видно жодного рубця!

Гей-гей, то раз треба було видіти, як кроють тканину сестрички-ножички та як шиє дівиця-іглиця! Ножиці одразу розкроїли шовк, а голка ще скоріше пошила з нього плаття. Все було готове, і кравчук ліг спати. Опівночі пан майстер прокинувся і почав будити легіня:

— Синку дорогий, та час братися до діла, бо плаття не буде до ранку готове.

— Не майте з того жури, пане майстре, — заспокоїв хлопець, — плаття вже готове, я його ще ввечері пошив.

Кравець пішов глянути. І так здивувався, що не міг заговорити. Таке красне плаття він не тільки ніколи не шив своїми руками, але ще й не видів своїми очима! Аж потім озвався:

— Дорогий мій синку, та я не можу тобі бути не те що паном майстром, а й помічником!

Кравець заспокоївся і знову ліг спати.

Уранці принцеса прийшла подивитися на готове плаття. Одягла його, і так їй полюбилося, що й не знала, як хвалити майстра. І покликала старого на весілля.

Кравець почав звати із собою і помічника, але хлопець не хотів іти, й майстер пішов сам. Коли повернувся, то розповів йому про весілля.

А царські доньки забажали, аби їх весілля були одне за одним. Першого дня віддалася старша, другого дня мали вже справляти весілля середущої, а третього — молодшої.

Увечері середуща донька принесла кравцеві шовкову тканину і попросила зшити з неї плаття, але ще фاینіше, як у старшої сестри. Пан майстер поклався на чудесні руки свого помічника і радо погодився зшити царівні плаття. Дівчина задоволена пішла собі додому.

Кравець почав просити легіня, аби він показав, як можна так чудесно і швиденько шити. Та хлопець не хотів виказувати своєї таємниці. Він сказав, що майстер може йти і спокійно спати, усе буде в повному порядку. І кравець пішов. Хлопець узяв шовкову тканину, розстелив на столі та й лише примовив:

— Чуйте, нерозлучні сестрички-ножички! Викройте із сього шовку плаття, аби було в сім разів фاینіше, як те, котре викроїли вчора! Ну, а ти, самотня дівице-іглице, поший плаття так, аби ніде не видно жодного рубця!

Сестрички — ножички все викроїли, дівиця-іглиця одразу пошила, і під якусь хвилину плаття було готове та ще й у сім разів фاینіше, як для старшої царівни.

Уранці царська донька одягла те плаття, і воно їй дуже полюбилося. Вона теж покликала кравця на весілля. Пан майстер радо прийняв запрошення царівни. Кликав із собою й легіня, а той не хотів. І кравець пішов сам. Лишалось ще третє весілля — молодшої принцеси, над котрою тяжіла диявольська душа двадцятиголового змія. Чужодушник навіть сказав дівчині, хто він, та попередив: коли викаже його цареві й цариці, то він потрощить дівчину на паздир'я. І молодша донька боялася сказати, що вона заручена не з тим легінем, який її визволив, а з самим чортом. Тільки весь час плакала.

Стихло в царському дворі і друге весілля, а ввечері й молодша царівна прийшла до кравця, аби на ранок їй пошили плаття. Але вона почала просити, аби її плаття не було таке красне, як у двох сестер. І нараз заплакала, почала жалітися, що вона виходить за такого, котрого не любить і з котрим вічно буде нещаслива.

Пан майстер прийняв од дівчини шовк і заспокоїв, що пошиють плаття за її бажанням. Та й віддав тканину легіневі, аби той чим скоріше виконав за-

мовлення. Най і далі шие сам, якщо боїться передати іншому своє ремесло. Хлопець спокійно вичекав, доки пан майстер ляже спати. А коли той захропів, розстелив тканину на столі й промовив своє:

— Чуйте, нерозлучні сестрички-ножички, так викройте із цього шовку плаття, а ти, самотня дівице-іглице, так його поший, аби було у сто разів краще, чим те, що ви досі кроїли і шили, бо се плаття буде моєї жони!

Ножиці та голка взялися до роботи, і під якусь хвилину плаття було готове.

Другого дня вранці молодша принцеса з виплаканими очима прийшла, аби приміряти плаття. Одягла його і видить, що воно у сто разів фاینіше, як ті, що пошиті для її сестер. Здивувався кравець, бо такого плаття ще не видів, відколи живе. Та молоду царівну залили рясні сльози, і вона стала нарікати:

— Видите, пане майстре, я вас так просила, аби ви мені зшили сяке-таке плаття, а ви не послухали. Смієтеся з моєї біди.

По тих словах заплакала ще гірше. Але своєї таємниці не виказала, бо дуже боялася змія-диявола. Плаття взяла додому: що зшите — то готове, а що готове — то треба носити. І вона так само покликала кравця на своє весілля.

Пан майстер убрався, кликав із собою і помічника, але той усяко викручувався, а потім сказав, що він прийде пізніше.

Ледве кравець вийшов за поріг, хлопець узяв у руки кантар, котрий дістав од старої відьми — матері дванадцятиголового змія. Вийшов надвір, потряс кантарем і відразу перед ним з'явився золотогривий кінь. Потряс кантарем другий раз — і перед ним одразу заблищала вояцька одежа із золотою прикрасою. Легінь одягнувся, сів у сідло і поскакав просто до палацу. Там кінь зачав іржати, ставати на дибки і бити землю копитами — словом, виробляв таке, що цар і цариця вийшли подивитися, що то за гість

приїхав до них. Вийшли і видять витязя, у котрого лице таке саме, як у жениха молодшої доньки. Попросили гостя зайти до палацу. Легінь зіскочив із коні, і цар супроводив його у світлицю молодшої доньки. Ой, як зраділа дівчина, що їй появилася правдивий наречений!

Коли диявольська душа дванадцятиголового змія увиділа молодого витязя, то нічого доброго для себе не чекала, а воліла нараз провалитися. А хлопець, котрий визволив усіх трьох принцес, сміливо сказав:

— Люди добрі, перед вами той, хто врятував життя трьом красним царівнам і відрубав голови трьом зміям. А той нелюд, що узяв на себе мою людську подобу, то — диявольська душа, яку випустив, здихаючи, дванадцятиголовий шаркань. Вдарте ту потвору лівою рукою і вона розсиплеться на порох!

Молодша царська донька в одну мить прискочила до того чужодушника і лівою рукою та з лівого боку так ударила його, що тільки закурилося. Аж тепер дізналися, чому найменша донька весь час плакала.

Гей, таке їй справили весілля, якого світ не видів! Гості співали й танцювали, доки сили мали. Молодший син бідняка побрався з молодшою донькою царя.

Потім усі три брати й три сестри жили собі в царському палаці, жили у щасті й гаразді, а може, й нині ще живуть — бо чи не шкода би було, аби добрі люди повмирили?

КАЗКА ПРО КОЩІЯ БЕЗСМЕРТНОГО, ЯК ЙОГО УБИЛИ ІВАН-ЦАРЕВИЧ І БУЛАТ-МОЛОДЕЦЬ

У одного царя був син на ім'я Іван-царевич. Ріс він, як з води. На сьомий рік був уже справжнім багатирем. Попросив у батька й матері прощення, сів

на доброго богатирського коня і поїхав. Їхав, їхав, заїхав в якесь царство, віддав свого коня доглядати, а сам піхотинцем пішов по городу погулять.

Іде і дивиться — що за чудо? Коло дерева прив'язаний чоловік, і кожний, хто проходить повз нього, бере лозину і б'є його. Іван-царевич підходить і питається:

— Що це за чоловік, чого він тут прив'язаний і за що ви його б'єте?

А люди:

— Це в нас такий закон: хто заборгував у казну і до строку не виплатив, то його так карають.

Іван-царевич запитує:

— А скільки заборгував?

— Десять тисяч.

Івану-царевичу стало жаль того чоловіка, і він сказав:

— Одв'яжіть його, я заплачу за нього.

А люди кажуть:

— От ми забули тобі сказати: хто за нього заплатить, у того Кощій Безсмертний жінку вкраде.

Іван-царевич подумав, подумав: «У мене жінки нема, що він у мене вкраде», витяг, заплатив гроші і пішов далі.

А той чоловік, як тільки його одв'язали, почав бігти і кричати:

— Стій, Іван-царевич, стій, Іван-царевич! За те, що ти мене викупив, я тобі оддячу.

— Чим же ти мені оддячиш?

А він:

— Я знаю, куди ти їдеш, ти без мене задуманого не зробиш. Ти їдеш шукать наречену, без мене ти її не знайдеш, а я поможу тобі. Дав ти за мене десять тисяч, то купи мені ще й коня, поїдем удвох.

Іван-царевич питає:

— А як же тебе звать?

— Булат-молодець.

Купив Іван-царевич Булатові коня, сіли вони і поїхали.

А Булат-молодець знав, що в одного царя є дочка-красуня і замкнена вона у високій башті на сім замків і на землю зовсім не сходить.

Булат-молодець (раніше була розрив-трава чудодійна) мав ту траву і пішов до царівни попереду, переговорив із царівною, чи вона піде за Івана-царевича, а потім вернувся, узяв траву, усі замки одімкнув, царівну викрав, сіли на коні і почали тікати. Тікали, поки насунула ніч.

На ніч стали відпочивати. Булат-молодець і говорить:

— Я ляжу спочину до півночі, а з півночі ти ляжеш спочивать, а я стерегтиму.

Ще північ не прийшла, як Іван-царевич розбудив Булата-молодця і плаче. Булат-молодець схопився:

— Що таке?

— Нема нареченої. Я задрімав, а Кощій Безсмертний прийшов і її вкрав.

— Я говорив, стережи пильно. Це нічия більш робота, як Кощія Безсмертного. Вернімось назад шукати його.

Сіли на коні Іван-царевич і Булат-молодець і поїхали. Їхали, їхали, дивляться — пасеться сила-силенна худоби. Питається Іван-царевич Булата-молодця:

— Чия це худоба?

Булат-молодець відповідає:

— Це худоба Кощія Безсмертного.

А Булат-молодець усе знав: у тому табуні була одна коза, котру царівна доїла і її молоком умивалась.

Взяли Іван-царевич і Булат-молодець та й убили Кощієвих пастухів, вдяглись у їхню одежу і погнали худобу до Кощія Безсмертного. Тільки пригнали, вискочила царівнина служанка, здоїла козу і понесла молоко царівні умиватися. Коли служанка доїла

козу, Булат-молодець узяв і укинув у дійницю перстень, який подарувала Івану-царевичу царівна.

Приносить та служанка молоко і говорить царівні:

— Щось наші пастухи вже сьогодні веселі, стали зо мною шуткувати і вкинули в молоко перстень.

Царівна наче здогадалась і закричала:

— Дай сюди молоко, я сама проціджу!

Процідила, як глянула, а то перстень той, що вона подарувала Івану-царевичу.

— Біжи, — сказала вона служниці, — і поклич їх сюди!

«Пастухи» прийшли, царівна їх впізнала і стала питати:

— Як ви сюди забрели?

— Тебе шукали. Як бачиш, і під землею найдем. А де ж Кощій?

— Десь полетів по світу.

Вони її просять:

— Як він прилетить, випитай у його гарненько, де його смерть.

Царівна каже:

— Добре. Пристану до нього гарненько, все випитаю.

Як прилетів Кощій Безсмертний, царівна стала його випитувати.

— Який ти сильний, нікого не боїшся, де ж твоя смерть?

А Кощій відповідає:

— Ніхто ще в світі мою смерть не находив і не найде, ніхто мене не вб'є. А смерть моя на морі-океані, на острові Діяні. На тім острові є дуб, а під тим дубом скриня, а в тій скрині заєць, у зайці качка, а в качці яйце, у тому яйці моя смерть.

На другий день приїхав Іван-царевич і Булат-молодець, а царівна їм розказала їм, де Кощієва смерть. Сіли вони на добрих коней і поїхали шукать Кощієву смерть. Їхали вони, їхали, поїли весь харч, заголо-

дували. Дивляться — біжить собака. Булат-молодець і каже:

— Уб'ю цю собаку, та з'їмо її.

А собака просить людським голосом:

— Не вбивай мене, добрий молодець, я тобі в пригоді стану.

Ідуть далі, на дереві сидить орлиця. Булат-молодець каже:

— Уб'ю я цю орлицю, з'їмо її.

Орлиця йому:

— Не вбивай мене, добрий молодець, я тобі в пригоді стану.

Дійшли до самого берега, на березі лізе рак. Булат-молодець говорить:

— Давай хоч цього рака з'їмо.

Рак йому:

— Не їжте мене, добрі молодці, з мене толку мало, а лучче я вам у великій пригоді стану.

Покинули вони й рака. Дивляться — пливуть рибалки. Булат-молодець почав гукати:

— Перевезіть нас на острів!

Рибалки взяли їх обох і перевезли.

Ідуть Іван-царевич і Булат-молодець по острову і бачать — недалеко росте міцний дуб. Булат-молодець схопив і одним махом вирвав дуб із корінням.

Глянув — а внизу скриня. Булат-молодець дістав скриню, зірвав віко, а зі скрині вискочив заєць і побіг. Іван-царевич як крикне:

— От коб це була собака, вона б зловила зайця.

Не встиг крикнуть, коли та сама собака, що вони її не вбили, вже спіймала і несе в зубах зайця.

Булат-молодець схопив, розірвав зайця, а з зайця вилетіла качка і полетіла під небеса.

Іван-царевич каже:

— От якби оце була та орлиця...

Дивляться — а орлиця вже несе качку. Булат-молодець схопив її, розірвав надвоє, а з качки вилетіло яйце і покотилося в море. Іван-царевич говорить:

— От щоб був той рак, ми б дістали яйце з моря. Глянули — а той рак уже котить яйце.

Схопив Булат-молодець яйце, поклав у кишеню, і стали вони знов рибалок гукать, щоб перевезти їх до берега. Ті перевезли.

Сіли вони на коней і поскакали до Кощієвої хати. Приходять, а Кощій якраз вдома походжає і хвалиться своєю силою синові.

А ці підкралися та:

— Ти, хвалько, думав, що твою смерть ніхто не знайде?!

Та тільки цок! Тим яйцем Кощієві по лобі, а він перекинувся і здох.

Забрали вони царівну і давай тікать. Їхали вони, їхали, поки застала їх ніч. Булат-молодець говорить царевичу:

— Лягайте ви спочиньте, а я стерегтиму.

Вже хилило так до півночі, прилітають три голубки. Вдарились об землю, поробились красунями (а то були Кощієві сестри) і почали говорить:

— Ну, Іван-царевич і Булат-молодець, убили ви нашого брата, забрали невісточку-царівну, не буде і вам добра: як приїде Іван-царевич додому, схоче похвалитися цареві своїм добрим конем, котрим він усе їздив, кінь вирветься і вб'є Івана-царевича. А хто це чує і скаже, той по коліна кам'яним зробиться.

Сказали, перевернулись знов голубками і полетіли. Іван-царевич і Булат-молодець рано встали і рушили в дальню дорогу. Їхали-їхали, поки не застала їх темна ніч. На другу ніч Булат-молодець каже:

— Лягайте спочивать, я знову стерегти буду.

І знов, як опівночі, прилітають ті самі три голубки. Вдарились об землю, поробились красунями і говорять:

— Ну, Іван-царевич і Булат-молодець, убили ви нашого брата, забрали нашу невісточку, не буде і вам добра. Приїде Іван-царевич додому, схоче похвалитися цареві своєю коровою, з котрої змалечку

молоко пив, корова вирветься і заколе Івана-царевича. А хто це чує і скаже, той по пояс кам'яним стане.

Сказали, перекинулись голубками і полетіли.

На третій ранок Іван-царевич і Булат-молодець знов їдуть далі. Захопила їх і третя ніч.

Булат-молодець каже:

— Лягайте спочивать, а я стерегтиму.

Знов так, як опівночі, прилітають ті самі три голубки. Ударились об землю, зробились красунями і говорять:

— Ну, Іван-царевич і Булат-молодець, убили ви нашого брата, забрали нашу невісточку, не буде і вам добра: приїде Іван-царевич додому, схоче похвалитися цареві своєю собачкою, з котрою все змалечку гуляв, собачка сказиться і порве Івана-царевича. А хто це чує і скаже, той весь кам'яним стане.

На четвертий день вони вже вдома. Спершу Іван-царевич хоче похвалитися цареві своїм конем:

— Давай я покажу тобі свого коня, на якому я змалечку їздив.

Вивели коня, кінь як скоче, аркан порвав і прямо на Івана-царевича. А Булат-молодець як побачив, вихопив шаблю і зарубав коня. Врятував Івана-царевича від вірної смерті — задавив би кінь.

Іван-царевич не знав, що той порятував, і дуже розсердився на Булата-молодця.

Другого дня Іван-царевич хоче цареві похвалитися своєю коровою, яка змалечку давала йому молоко. Корова порвала аркан, заревіла і наставила роги прямо на Івана-царевича. Булат-молодець вихопив шаблю, зарубав і корову. Ще більше розсердився Іван-царевич, насили його царівна вгамувала.

На третій день хоче Іван-царевич похвалитися цареві своєю собакою.

Вивели собаку, а вона вирвалась і роззявила пащу прямо на Івана-царевича.

Булат-молодець вихопив шаблю і перерубав надвоє собаку.

Іван-царевич розлютився, вирвався від своєї царівни і закричав:

— Наказую стратити Булата-молодця!

А Булат-молодець і говорить:

— Чим ти маєш мене карати, краще я сам помру, стій — розкажу тобі всю правду. Як ви першу ніч спочивали, а я стеріг вас, налетіли голубками Кощіїві сестри і сказали: «За те, що ви убили нашого брата і забрали нашу невісточку, не буде вам добра: як тільки схоче Іван-царевич вдома похвалитися своїм конем, кінь одірветься і уб'є його...»

Тільки те вимовив Булат-молодець, і зразу зробився по коліна кам'яним. А сам далі продовжує:

— На другу ніч, як ви спочивали, а я стеріг вас, ті Кощіїві сестри знов прилетіли і сказали: «Ну, Іван-царевич і Булат-молодець, убили ви нашого брата, забрали нашу невісточку, не буде і вам добра: як тільки схоче Іван-царевич вдома цареві похвалитися своєю коровою, від якої змалечку молоко пив, королева одірветься і заколе його...»

Тільки те промовив і враз став по пояс кам'яним. Побачила те царівна і почала гірко плакати, а Іван-царевич закричав:

— Буде, буде, я тобі все прощаю!

А Булат-молодець говорить:

— Що мені за користь жити тепер по пояс кам'яним, краще я все розкажу.

І продовжує:

— На третю ніч, коли ви спочивали, а я стеріг вас, знову прилетіли ті Кощіїві сестри і сказали: «Ну, Іван-царевич і Булат-молодець, убили ви нашого брата, забрали нашу невісточку, не буде і вам добра: як схоче вдома Іван-царевич похвалитися цареві своєю собачкою, собака сказиться і порве його...»

Тільки те промовив і враз закам'янів весь, нема Булата-молодця.

Тужили-тужили, плакали-плакали Іван-царевич з царівною за Булатом-молодцем, ну, що робить? Нема вже його.

Живуть рік, живуть другий. Народилось у них двоє дітей. Одного разу приходить Іван-царевич до закам'янілого Булата-молодця і починає плакати. А камінь говорить:

— Що ти коло мене заводиш? Мені й так тяжко, а ти ще коло мене плачеш. Якщо тобі мене жалко, скажи тільки по правді, якщо хочеш, щоб я ожив, я тобі скажу ліки.

Іван-царевич говорить:

— Скажи, усе зроблю!

Камінь йому:

— Іди заріж своїх дітей і кров'ю мене помаж, я враз оживу.

Іван-царевич, щоб царівна не знала, порізав дітей, помазав кров'ю камінь і, як тільки помазав, з того каменя ожив Булат-молодець і вийшов такий, як і раніше був.

Покликав Іван-царевич царівну і стали радіти. А Іван-царевич і радіє і печалиться — нема ж дітей, порізав. Що ж буде, як царівна визнає?

А Булат-молодець вгадав, що дума Іван-царевич, та й каже:

— Не журись, Іван-царевич, підемо і побачите ваших діток.

Іван-царевич завмер од страху, дума: «Що ж то буде — діти неживі?»

Царівна побігла попереду, а Іван-царевич з Булатом-молодцем позаду ідуть.

Тільки одчинили двері, а діти гойдаються в люльках живі-здорові, як нічого їм і не було.

Так царівна і не взнала, якими ліками Іван-царевич оживив Булата-молодця.

Всі раділи, веселились, гуляли, мед-вино кружляли. І я там сидів, горілку пив, по вусах текла, а в роті не була.

ІВАН ГОЛИК І ЙОГО БРАТ

Десь-не-десь, в тридесятому царстві, в іншій державі жив цар з царицею чи князь із княгинею, і було в них два сини. От князь і каже своїм синам:

— Ходімо зі мною до моря, послухаєм, як морські люди пісні співатимуть.

От вони і пішли. Ідуть гаєм. Князь і захотів вивідати у своїх синів правди: котрий з них на відшибі буде, а котрий на його царстві хазяйнуватиме. Ідуть гаєм, коли ж стоїть три дуби. Князь глянув та й питає свого старшого сина:

— Сину мій любий, що б із цих трьох дубів було?

— А що ж, — каже, — батечку? Була б із них добра комора, а якби попилять, то гарні дошки були б.

— Ну, — каже, — синку, ти будеш хороший хазяїн.

Тоді питає меншого:

— Ну, а ти, синку, що б із цих дубів зробив?

Він і каже:

— Батько мій любий! Коли б мені була воля та сила, я б третього дуба зрубав та переклав на ті два, та скільки є князів і панів, я б їх усіх вивішав.

Князь почухав голову і замовк.

От прийшли до моря, стали усі глядіть, як риба грає, а князь узяв та меншого сина й пхнув у море:

— Пропадай же, — каже, — лучче сам, ледащо!

Тільки що батько сина у море пхнув, його кит-риба зараз і вхопила. Він у ній і ходить. Давай та риба хапати вози з волами і кіньми. Ходить він у рибі, перешукує, що у возах, тим і харчується. Та якось і знайшов у одному возі люльку, тютюн і кресало. Узяв, у люльку тютюну наклав, викресав вогню і давай курить. Одну люльку викурив, наклав другу — викурив, наклав і третю — викурив. От та риба од диму і впилась, приплила до берега і заснула. А по березі ходили мисливці. Ходили-ходили, а один побачив та й каже:

— Отже, братця, по гаях скільки ходили, та нічого не знайшли. Чи ви бачите, он яка риба коло берега лежить? Давайте її стрілять!

От стріляли її, стріляли, потім познаходили сокири і давай її рубать. Рубали-рубали, коли ж чують — кричить у ній усередині:

— Ей, братця, рубайте рибу, та не зарубайте християнської душі.

Вони з ляку як кинуться і повтікали. От він у дірку виліз, що мисливці прорубали, вийшов на берег та й сидить. Сидить собі голий — бо на ньому що було убрання, погнило уже, може, він цілий рік був у рибі, — і думає собі: «Як мені тепер у світі жить?»

А його старший брат зробився уже сам великим паном. Батько вмер, так він і зостався хазяїном на всій державі. Позбирались судді, сенатори, присудили йому жениться, тому молодому князеві, і їде він шукать собі дружби, а за ним великий поїзд. Їде, коли ж сидить голий чоловік. От і посилає він слугу:

— Піди спитай, що то за чоловік?

Той приходить:

— Здоров!

— Здрастуй!

— Що, — каже, — ти таке?

— Я, — каже, — Іван Голик. А ви хто такіі?

— Ми з такої й такої землі, їдемо шукати своєму князеві дружби.

— Піди ж ти скажи своєму князеві, що їде він свататися, да без мене не посватається.

Той вернувся до князя — так і так. Князь наказав слугам дати йому сорочку, штани, все, що треба. Той у воду вскочив, обполоскався, убрався. Привели його до князя; він і каже князеві:

— Уже ж коли мене взяли з собою, так усі мене й слухайте. Будете слухать, то будемо на Русі, а не будете — пропадемо всі.

Князь сказав «добре» і звелів усім його слухать. Ідуть собі, коли це — мишаче військо. Князь хотів так по мишах і йти, а Іван Голик:

— Ні, — каже, — подождіть, дайте мишам дорогу, щоб не зайняли ні однієї миші й шерстинкою.

Тут усі набік звернули. Задня миша обернулась та й каже:

— Ну, спасибі тобі, Іване Голику, не дав ти моєму війську пропасти, не дам і я твоєму.

Їдуть далі, коли це іде комар із своїм військом, що не можна й очима глянуть. Налітає комарський дивізійний генерал:

— Ей, Іване Голику, дай моєму війську крові напиться! Як даси, то ми тобі у великій пригоді станемо, а не даси, так не будеш на Русі.

Він зараз сорочку з себе спустив і велів себе зв'язать, щоб не вбить ні одного комара. Комарі нассались і полетіли.

Їдуть понад берегом, коли чоловік піймав дві щуки в морі. Іван Голик і каже князеві:

— Купим оті дві щуки в чоловіка та пустим у море назад.

— Нащо?

— Не питай нащо, а купим.

Купили ті щуки і назад у море пустили. Вони обернулись і кажуть:

— Спасибі тобі, Іване Голику, що не дав нам пропасти. Ми тобі у великій пригоді станемо.

І не так-то хутко діється, як швидко в казці кажеться. Їдуть вони там, може, тиждень, чи що, приїжджають на іншу землю, на тридесяте царство, в інше государство. А в тому царстві царював змії. Будинки видно великі, а двір кругом обставлений залізними палями, і на кожній палі усе понастромлювані різного війська голови, а коло самих воріт на дванадцяти палях нема голів. Стали вони доходить, стала князеві туга до серця приступать, і каже князь:

— А на ці палі, Іване Голику, чи не доведеться наші голови настромлювать?..

— Побачимо! — каже.

Приїхали туди, коли ж змії зустрів їх, наче й добрий; прийняв за гостей; звелів увесь поїзд нагодувати, а князя узяв з собою і повів у будинок. Ну, там собі п'ють-гуляють, хороші мислі мають. І в того змія є дванадцять дочок як одна. І вивів їх змії до князя і розказав, котра старша, а котра підстарша, і до послідньої. Так сама менша більше всіх князеві під норов пішла. Гуляли вони до вечора. Увечері давай прощатися, йти спать. От змії князеві й каже:

— Ну, котра дочка краща?

Князь і каже:

— Менша мені найкраща, меншу буду сватать.

Змії каже:

— Добре, тільки я дочки не оддам, поки не зробиш усього того, що я тобі буду наказувать. Поробиш усе, так оддам за тебе дочку, а не поробиш, так загубиш свою голову і поїзд твій тут увесь поляже.

І наказує йому:

— У мене є на току триста скирд усякого хліба. Щоб він до світа був увесь перемолочений і щоб було так: солома до соломи, полова до полови, зерно до зерна.

От князь іде до свого поїзду почивать та й плаче.

А Іван Голик:

— Чого ти, князю, плачеш?

— Як же мені не плакать? Оте і те загадав мені змії.

— Не плач, — каже, — князю, лягай спать, до світу все буде зроблене.

Як вийде Іван Голик на двір, як свисне на мишей! Де ті миші понабирались і кажуть:

— Нащо ти нас, Іване Голику, кличеш?

— Як мені не кликать вас? Загадав змії, що усі скирти, що в нього на току, до світу перемолотить і щоб солома до соломи, полова до полови, зерно до зерна було.

Як запищать тії миші, як шатнулись на тік! Зібралось їх стільки, що й ступить ніде. Як узялися роби-

ти — іще і на світ не поблагословилося, а вони вже й кінчили. Пішли, Івана Голика збудили. Той прийшов — скирти як стояли, так і стоять, полова осібно лежить, а зерно теж осібно. Іван Голик і просить їх, щоб подивились, чи нема іще в якому колоску зерна. Вони як шатнулись, так ні однієї миші і не побачиш у соломі. Повилазили й кажуть:

— Ні, нема ніде, не бійся, ніхто не знайде ні зернини. Ну, тепер же ми тобі, Іване Голику, одслужили. Прощай!

Він став і стереже, щоб іще хто шкоди не наробив. Коли це князь іде шукать його. Найшов, дивується, що так зроблено усе, як змії казав; дякує Івану Голику і пішов до змія. І приходить удвох із змієм. І дивується сам змії. І покликав дочок, щоб пошукали у соломі зерна чи не відірваний де колосок. От дочки шукали-шукали — нема. І каже змії:

— Ну, добре, ходім; до вечора будемо гулять, а увечері знов роботу загадаю на завтра.

От догуляли до вечора, він і загадує:

— Сьогодні вранці менша дочка моя у морі купалась і впустила перстень у воду, шукала-шукала — не знайшла. Як знайдеш завтра та принесеш, поки сідать обідать, так будеш живий, а не знайдеш, так тут вам і кінець.

Князь іде до своїх та й плаче. Іван Голик побачив його й питає:

— А чого, князю, плачеш?

— От така й така, — каже, — напасть.

Іван Голик і говорить:

— Бреше змії: він сам у дочки перстень узяв і сьогодні рано понад морем літав і перстень укинув. Лягай спать. Я завтра піду до моря, може, й дістану.

Назавтра вранці приходять Іван Голик до моря, як крикне богатирським голосом, молодецьким по-свистом, так усе море й забушувало. Тії дві шуки приплили до берега і кажуть:

— Нащо ти нас, Іване Голику, кличеш?

— Як мені вас не кликати? Змій сьогодні рано понад морем літав і вкинув перстень. Шукайте всюди. Як знайдете, так буду я живий, а не знайдете, так змій згубить мене зі світу.

Вони й поплили, і де вже не виплавали по морю, де вже не шукали. Нема! Поплили до своєї матері і кажуть, що отаке і таке горе. Мати й каже їм:

— Перстень той у мене. Жаль мені його, а вас іще більше. — Та й викинула з себе перстень.

Вони приплили до Івана Голика і кажуть:

— От же тобі й наша одслуга. Насилу знайшли.

Іван Голик тим двом шукам подякував і пішов. Приходить, аж князь знов плаче, бо змій аж двічі прислав за ним, а персня нема. Як побачив Івана Голика, так і підскочив.

— А що, перстень є?

— Є, — каже. — Отже, змій і сам іде.

— Нехай тепер іде!

Змій на поріг, а князь і собі, і вдарились лобами. Змій сердитий.

— А що, перстень є?

— От він! Тільки не віддам тобі, а віддам тому, у кого ти взяв.

Змій осміхнувся і каже:

— Добре! Ходім же обідать, бо в мене є гості і давно тебе дожидаємось.

Пішли. Князь входить у будинок, коли змій сидить одинадцять. Він давай із ними здоровкатися. Тоді підійшов до дочок, вийняв перстень і каже:

— Котрої перстень?

Менша почервоніла і каже:

— Мій.

— Коли твій, так візьми, бо я все море вибродив, його шукаючи.

Всі засміялись, а менша подякувала. І пішли усі обідать. За обідом, при гостях, змій і каже:

— Ну, князь, пообідавши, спочинем, а тоді приходь. У мене є лук у сто пуд. Як вистрілиш при всіх оцих гостях, так віддам дочку.

Пообідавши, пішли усі відпочивать, а князь скоріше до Івана Голика і говорить йому:

— Отепер пропали: така й така річ!

— Дурниця! — каже Іван Голик. — Як принесуть той лук, так ти подивись на його і скажи змію, що я цим луком не хочу соромиться і що в мене кожний слуга із нього вистрілить, та звели мене покликать. Я вистрілю так, що вже більше нікому не загадають стрілять.

Князь, поговоривши з ним, пішов до змія. У будинках із дочками й гуляє. Коли це — не скоро — змії виходить із гістьми, і за ним несуть лук. Князь як глянув — і злякався. Винесли той лук надвір, і всі повиходили. Князь кругом лука обійшов та й каже:

— Я цим луком не хочу й соромиться, а покличу кого-небудь із своїх слуг, то кожний з нього вистрілить.

Тут змії один на одного зглянулись і кажуть:

— Ану-ну, нехай спробує.

Князь і закричав:

— Пошліть мені Івана Голика!

Той приходить. Князь і каже:

— Візьми оцей лук та вистріли.

Іван Голик лук підняв, стрілу заклав, як вистрілив, так шматок у двадцять пуд і одломився од лука.

Князь тоді, стоячи, й каже:

— От бачите? Якби оце я вистрілив, так ви б мене й осоромили.

Іван Голик тоді пішов до своїх, застромивши шматок лука за халяву, а князь із зміївнами — у будинок. Змії ж zostались надворі і все радились, що б йому ще загадать зробити. Порадились і пішли в будинок. Змії, увійшовши, щось шепнув меншій дочці на вухо. Вона пішла, а він за нею. Там довго говорили, потім виходять, змії і каже:

— Сьогодні вже нерано; нехай завтра вранці. У мене є кінь за двадцятьма дверима, то як поїздиш на ньому, так віддам дочку.

От погуляли до вечора, порозходились спать; князь приходить і розказує Голику. Той, вислухавши, й каже князеві:

— А ти думаєш, нащо я взяв той шматок лука? Я вже знав, що то буде. Як же підведуть тобі коня, то ти подивись на нього та й скажи: «Не хочу я на цьому коні їздити, щоб не осоромиться, як із луком, а нехай поїде мій слуга». А то не кінь буде, а його менша дочка. Ти на неї й не сядеш, а я її добре провчу.

От устали вранці. Приходить князь у будинок, поздоровкався зо всіма, дивиться — одинадцятеро дочок, а дванадцятої нема. Змій устав і говорить:

— Ну, князю, ходімо надвір, бо скоро виведуть коня; будемо дивиться, як вестимуть.

Повиходили усі, дивляться, аж ведуть коня двоє зміїв, і то з великою силою тримають — так їх обох на голові й носить. Привели перед рундук; князь обійшов кругом, подивився і каже:

— Що ж ви говорили, що коня приведете? А тепер привели кобилицю. На цій кобилиці я їздить не хочу, щоб не осоромиться, так як учора з луком, а покличу свого слугу, нехай він поїде.

Змій каже:

— Добре! Нехай поїде.

Князь позвав Івана Голика і приказує йому:

— Сідай на цю кобилицю та й прогуляйся.

Іван Голик як сів, змії кобилицю й пустили. Як понесла ж вона його, то аж під хмару, а звідти спустилась і вдарилась об землю так, що аж земля застогнала. А Іван Голик тоді як вийме з-за халяви двадцятипудовий шматок лука і давай її чистить. Вона схопилась і понесла його всюди, а він її все б'є проміж вуха. От носила його, носила, далі бачить, що нічого не зробить, давай проситься:

— Іване Голику, не бий мене, загадуй мені що хочеш, усе для тебе зроблю.

— Мені, — каже, — нічого робити не треба, а тільки як приїду я до князя, то щоб ти коло його впала і ноги простягла.

Вона думала-думала:

— Ну, нічого, — каже, — з тобою робити.

І понесла його понад деревом, коло князя спустилась, на землю упала і ноги відкинула. Князь і говорить:

— Бачте, який сором! А ви хотіли, щоб я на цій кобилиці їхав.

Змію соромно стало перед ним, та робить було нічого. Походили по саду і пішли обідать. Коли й менша дочка їх зустріла, давай здоровкатися. Князь дивиться на неї, так то хороша була, а тепер іще лучша стала. Посідали обідать, змії і каже:

— Ну, князю, уже ж після обід виведу я своїх дочок надвір. Як пізнаєш, де менша, так тоді і весілля будемо гулять.

Після обіду змії повів своїх дочок одягать, а князь пішов до Івана Голика на пораду, що йому робить.

— А от що, — каже.

Зараз засвистав — комар і прилетів. Він йому розказав усю пригоду. Комар і каже:

— Ти нам став у пригоді, і я тобі стану. Як виведе змії їх надвір, то нехай князь дивиться — я буду літати над її головою. Нехай обійде їх кругом один раз — я буду літати, і другий раз обійде — я літатиму, а третій раз як буде обходить, то я сяду у неї на носі, і вона не втерпить мого кусання, махне правою рукою.

Сказавши це, комар полетів у будинок. Коли присилає змії за князем. Князь приходить, коли там стоять усі дванадцять дочок, і на них усе однакове: як лице, як коси, як плаття. Він на них дивився-дивився — ніяк не пізнає: зовсім не ті панночки стали, що були. От він у перший раз обійшов — не побачив комара; другий раз почав обходити, коли це —

літа над головою. Він уже й очей не спуска з того комара. Як почав третій раз обходити, той комар на ніс у неї сів і давай кусать. Вона рукою — мах! А князь за неї:

— Оце моя!

І привів її до змія.

Змій — нікуди дітися:

— Коли пізнав, — каже, — свою молоду, так сьогодні зачнемо й весілля гулять.

Почалось весілля. Повінчали їх увечері. Тут гуляли, із гармат стріляли і чого не робили! Уже от скоро спати вести. Тоді Іван Голик одізвав князя та й каже:

— Ну, князю, гляди ж, щоб завтра нам і додому їхати, бо тут нам добра не мислять. Та ще слухай: прошу я тебе, не діймай жінці віри до семи років, хоч як вона до тебе леститься, а ти їй усієї правди не кажи, а то як розкажеш, то й сам пропадеш, і я пропаду з тобою.

Той каже:

— Добре, не буду діймати жінці віри.

От на другий день поодягались молоді і повиходили до зміїв. Тут князь давай просити батька, щоб їхати додому. Змій і каже:

— Як можна так скоро їхати?

— Уже ж як собі хочете, а я поїду сьогодні додому.

От, пообідавши, узяли молоді, сіли й поїхали. Ну, приїхали у своє царство. Тоді вже князь дякував Івану Голику за все разом і настановив його першим своїм радником. Як Іван Голик скаже, так по всьому царству й діється. А князь сидить собі й гадки не має ні про що.

От живе молодий князь із своєю жінкою рік і другий. На третій прижили вони собі сина. Молодий князь утішається. От один раз узяв сина на руки та й каже:

— Що єсть лучче на світі, як мені оце дитя?

А княгиня, бачивши, що князь так розніжився, давай його цілувати та розпитувати, згадавши, як він сватався, як він усі її батька накази виконував. Князь і каже:

— Виконував би я досі твого батька накази на залізній палі, якби не Іван Голик. Це він усе робив, а не я.

Тут вона не показала виду, що розсердилась, і зараз кудись вийшла.

А Іван Голик сидить собі вдома, ні про що й не дбає, коли летить до нього княгиня. Зараз вийняла з-під поли рушник з золотими кінцями та як махне тим зміївським рушником, так його надвоє й розрубала: ноги остались тут, а тулуб з головою ізніс дах у будинку і впав за сім верст від будинку. Тоді, упавши, і каже:

— Ах ти проклятий! Не надіявся я на тебе, щоб ти признався! А іще просив, щоб не діймав жінці віри до семи років! Ну, тепер пропав я, пропав і ти!

Підняв голову і сидить у лісі. Коли це дивиться: жене безрукий чоловік зайця. І жене якраз на Івана Голика. Той заєць добігає — Іван Голик і захопив. От і завелись биться. Той каже: «Мій заєць!» А той каже: «Мій!» Бились-бились, так ні той тому, ні той тому нічого не зробить. Безрукий і каже:

— Годі нам биться, а вивернім дуба, і хто далі кине, того буде заєць.

Безногий каже:

— Добре!

От безрукий підкотив безногого до дуба: той вивернув і дав безрукому. Безрукий ліг да як кинув ногами, так за три версти дуб упав. А безногий як кинув, так за сім верст упав. Тоді безрукий і каже:

— Бери зайця і будь мені старшим братом.

От побратались, зробили возок, причепили мотузку і, як куди треба, то безрукий запряжеться та безногого й возить. От раз і поїхали у якийсь город,

де цар живе, до церкви, і поставив безрукий коло старців безногого на візку. Стоять і дожидають. Коли царівна іде. Доїжджає до них і каже:

— Подай цим калікам оці гроші.

Вона хотіла подати, а безногий і каже:

— Якби-то, ваше добродійство, ви нам своїми руками милостиню подали.

От вона узяла у фрейліни гроші і дає безногому. А він її й питає:

— Скажіть мені, — каже, — чого ви, не во гнів вам, на виду такі жовті?

Вона каже:

— Так мені Бог дав!— та й зітхнула.

— Ні, — каже, — я знаю, чого ви такі жовті. Я, каже, міг би зробити, щоб ви не були такі.

Коли на цю розмову над'їжджає цар. Зараз і вхопився за те слово. От того безногого та безрукого із возком у будинок: роби що знаєш!

А він каже:

— Що ж, царю! Нехай царівна признається по правді, чого вона така погана стала.

Тоді батько до дочки. Вона й призналась:

— Так і так, — каже, — до мене літає змії і з мене кров тягне із грудей.

Побратими й питають:

— А коли він літає?

— Саме перед світом, як усі сторожі поснуть, так він до мене через комин і влетить. А як хто увійде, то під подушками ховається.

— Постій же, — каже безногий, — ми в сінечках притаїмось, а ти, царівно, кахикни, як він прилетить.

От притаїлись вони в сінечках. Коли ж щось наче іскрами під стріхою засвітило. Царівна тоді: «Кахи!» Вони до неї, а зміяка й заховався під подушки. От царівна схопилась із постелі, а безрукий ліг на землі та безногого й кинув ногами на подушки. Безногий

як упіймав у руки того змія, давай удвох душить. Той змії і проситься:

— Пустить мене! Не буду ніколи літати і десятому закажу.

Безногий і каже:

— Ні, понеси нас туди, де цілюща вода, щоб у мене були ноги, а у брата руки.

Змії і каже:

— Беріться за мене, понесу, тільки не мучте мене.

От і вхопились за нього: безрукий — ногами, а безногий — руками. Той змії як полетів із ними, прилітає до криниці і каже:

— Оце цілюща вода!

Безрукий так і хотів туди вскочить, а безногий кричить на нього:

— Постій, брате. Ось подерж ногами змія, а я встромлю в криницю суху паличку, тоді побачимо, чи цілюща вода.

Устромив, так поки було у воді, доти й одгоріло. Як узялись же тоді за того змія! Давай його душить. Били його, били! Він і давай проситься:

— Не бийте, тут є недалеко і цілюща вода.

Повів до другої криниці. Вони там устромили суху паличку, так зараз і розпукуватися стала. Тоді безрукий ускочив і вискочив звідти з руками. І безногий ускочив і вискочив з ногами. Тоді змія пусти-ли і звеліли, щоб більш не літав до царівни, а самі подякували один одному за те, що дружно жили, і розпрощались.

Іван Голик пішов знов до свого брата, до князя: що з ним зробила княгиня? Приходить під те царство, коли бачить — недалеко од дороги пасе свинар свині, свині пасе, а сам сидить на могилі. Він і подумав: «А піду отого свинаря розпитаю, як тут у їх діється?»

Приходить до свинаря, дивиться йому в вічі і пізнає свого брата. А той дивиться і пізнає Івана Голика. Довго дивились один одному у вічі, ні той, ні

другий нічого не кажуть. Іван Голик опам'ятався і каже:

— Це ти, князю, свині пасеш!.. І вартий того!.. А я ж тобі казав, що не діймай жінці віри до семи років!

Князь упав йому в ноги й каже:

— Іване Голику! Прости мене!

От Іван Голик підняв його під руки та й каже:

— Добре, що ти ще живий на світі остався. Тепер ще поцарствуєш трохи.

Князь став питати у Івана Голика, як він добув собі ноги, бо жінка йому показувала, як перерубала.

От Іван Голик тоді вже й признався йому, що він його менший брат, і розказав йому усе своє життя. Ну, обнялись, поцілувались. Князь тоді й каже:

— Пора ж, брате, свині гнать додому, бо княгиня скоро чай питиме.

Іван Голик і каже:

— Так поженімо же вдвох.

А князь каже:

— Та тут, брате, біда! Ота проклята свиня, що перед веде, як тільки дійде до воріт — на воротях стане як укопана, і поки тричі... не поцілуєш, то не піде з місця.

А княгиня із зміями чай на рундуці п'є, на це дивиться і сміється.

Іван Голик і каже:

— Так тобі й треба! Ну, вже ж сьогодні цілуй, а завтра не будеш.

Пригнали свині до воріт. Іван Голик дивиться, аж так: п'є княгиня чай на рундуці, і з нею сидить шість зміїв. Та проклята свиня на воротях стала, ноги розставила і не йде в двір. А княгиня дивиться да й каже:

— Он уже мій дурень свині пригнав і буде свиню... цілувати.

Той бідний нахилився, тричі поцілував, тоді свиня і пішла в двір рохкаючи. А княгиня каже:

— Ось подивіться, іще десь і підпасича собі взяв.

От князь з Іваном Голиком свині у хлів загнали. Тоді Іван Голик і каже:

— Візьми ж, брате, у ключника конопель двадцять пуд і смоли двадцять пуд та й принесеш до мене в сад.

А князь каже:

— Так не донесу.

А Іван Голик:

— Та йди проси, може, ще й не дасть.

От князь пішов до ключника, став просить. Той довго на нього дивився, а далі й каже:

— Та робить нічого з вами, треба дати.

Одімкнув амбар. Іван Голик одважив двадцять пудів конопель і двадцять пудів смоли, в одну руку взяв коноплі, а в другу смолу, і пішли. А ключнику сказали, щоб нікому не казав.

Як узяв Іван Голик плести пугу: один пуд виплете конопель, а пудом смоли усмолить, і виплів до півночі у сорок пуд пугу. Тоді й ліг спати. А князь давно вже спить на соломі, коло хліва.

Уранці рано повставали, і давай йому Іван Голик казати:

— Ну, до сьогоднішнього дня був ти свинарем, а сьогодні ти будеш знов князем. А ходім поженемо свині в поле.

Князь:

— Ні, ще, мабуть, княгиня не вийшла на рундук чаю пить, а мені треба гнати тоді, як вийде на рундук та сяде із зміями чай пить, щоб вона бачила, як я буду свиню цілувати.

Іван Голик і каже йому:

— Уже ж, як будемо гнать, то ти не цілуй, а поцілую я.

А князь каже:

— Добре!

От прийшла пора гнать. Княгиня вийшла, чай п'є. Вони повиганяли із хліва свиней і женуть удвох. Тільки що догнали до воріт — свиня на воротях ста-

ла й стоїть. Княгиня із зміями дивиться, а Іван Голік як розпустить пугу, як ударить тую свиню, так і кістки розсипались. Тії змії тоді куди хто втрапив. А вона, клята, й не злякалась, та його за чуба. Так він тоді її за коси, та як узяв стьобати, та доти, поки вона нездужала й по світу ходити. Оттоді вже вона покинула свої зміївські нориви та й почала хороше жить із чоловіком. Живуть та постолом добро возять. Поїхали в ліс, вирубили ківш, то ще б казки було більш.

ПРО БОГАТИРЯ СУХОБРОДЗЕНКА ІВАНА Й НАСТАСЮ ПРЕКРАСНУ

В однім царстві, в однім господарстві жив собі мужик і мав два сини. І ростуть вони не по роках, а по годинах — так ростуть, як із води йдуть. Віддав їх батько у школу, і вони там так грамоти набрались, краще того, що їх навчав. Приходить старший син до свого батька й каже йому:

— Тату мій любий! Дай мені лучок і стрілок пучок: я поїду собі лицарства доставати.

Батько заплакав, дав йому коня... І поїхав він аж у десяте царство. В'їхав у степ, найняв собі намет і ліг на дванадцятіро діб спати. Проснувся і почав із бабою воюватися. Невеликий час пробув — пробув сім літ, потім настиг його брат його менший.

Приходить той менший син до батька й каже:

— Тату мій любий! Дай мені лучок і стрілок пучок: я поїду собі лицарства доставати.

Дав і йому батько коня й усе і виряджає його й каже:

— Їдь, — каже, — сину мій, Іване, їдь, Бог з тобою! Може, тобі в степу доведеться з яким лицарем битися — вперед не бийся, а розпитайся, як звуть,

бо, може, наткнешся на брата. Ти будеш Сухобродзенко Іван, а той Сухобродзенко Василь.

Сів Іван на коня і поїхав, їде аж у десяте царство. Коли дивиться — в степу стоїть намет, коло нього кінь — полум'я п'є, а яру пшеницю їсть. Пустив коня до коня — кінь з конем не б'ється. Пустив хорта до хорта — хорт із хортом не кусається. Пустив сокола до сокола — сокіл сокола не кусає.

Входить Іван у намет, а там лежить богатир, на дванадцяті діб спати ліг. Він коло нього походив, походив і сам у тому наметі ліг спати — дванадцяті діб спав, на тринадцяту кінець.

І не за великий час прокидається старший, коли дивиться — лежить хтось коло нього. Ухопив меч і хотів йому знести голову з плеч. Далі роздумався:

— Коли, — думає, — він на мене сонного не напав, то й я його не буду починати. Нехай проспиться, і я його розпитаюсь, що воно є таке.

Проспався той, прокидається. Умився, помолвивсь Богу. І той старший не знає, що то його брат, став приймати його. Стали вони пити чай. Напились чаю, от він йому й каже:

— Ну, тепер сідаймо на коні та їдьмо у степ битися!

Поїхали. Почали битися. Вдарились раз — відскочили. Вдарились другий раз — відскочили. Потім розігнались третій раз. Старший меншому хотів голову з плеч зняти. Менший нагадав батьківське слово, упав з коня й говорить:

— Хто ти такий? Пожди, не бийся.

Той йому каже:

— Я Сухобродзенко Василь.

А менший йому каже:

— А я Сухобродзенко Іван.

Тоді старший брат скочив з коня, ухопив його за шию, заплакав і каже:

— Є ми рідні брати! Годі битися, ходім у намет!

Погуляли собі, а старший брат каже:

— От що, брате, тепер ми погуляли. Ти відпочивай, а я поїду в степ. Вже сьомий рік я воюю з бабою, так мені треба їхати з нею воювати.

— Поїду і я з тобою, — каже менший.

— Ні, ти залишайся, бо ти ще молоденький. Не треба, щоб тебе там убили. Поїду я сам.

Той почекав трохи, поки старший брат сховався. Осідлав свого коня й поїхав за ним у погоню. Приїжджає. Дивиться — брат уже воює. Він зліз із коня, як махне мечем, то на той бік — як полова, а на цей — як солома. Дивиться, що баба втікає. Він погнався за нею. Вона в нору хотіла. Тільки він догнав її над норую, як махнув мечем, так і відрубав їй половину ноги. Вона так і втекла в нору. Стоїть він над норую й жалкує, що тільки половину відрубав...

А старший брат ходить між трупів і шукає його. Думає, що він уже давно вбитий.

— Ах, Боже ж мій, тільки нажив собі брата, а він уже вбитий!

Але дивиться, аж його брат сидить над норую і плаче.

— А чого це ти, мій братику, плачеш?

— Як же, — каже той, — мені не плакати, коли в цю нору втекла проклята баба.

— Та чорт її бери: нехай утікає.

— Е ні, — каже, — не хочу. Я її витягну. Рви комиші та плети канат!

Виплели канат, і пішов Іван сам у ту нору, а братові каже:

— Ну, гляди ж, як я стрепену, щоб ти мене тяг!

Входить туди. Дивиться — сидить дівчина-красуня й хустки гаптує. Побачила його й каже:

— Слухом чувати, Сухобродзенка-богатиря у вічі видати. За чим ти, — каже, — сюди так глибоко забивсь?

— Сюди, — каже, — втекла баба, то я хочу її звоювати.

— Не звоюєш ти її, — каже вона. — Як мене візьмеш за себе, то я тобі поміч дам, і ти тоді її звоюєш.

— Я тебе, — каже, — за себе не візьму. А є у мене нагорі старший брат — от за того йди.

— Йди ж, — каже, — і дивись за грубкою: вона сидить на верстаті й військо тче.

Йде він і дивиться: сидить баба. На цей бік кине — кінь, на той бік кине — козак. Він підходить і каже:

— Здорова, бабко!

— А здоров, вражий сину! Одрубав ти мені половину ноги, ще й сюди прийшов? А що? Чи будемо битися, чи миритися?

— Ні, бабо, не того я сюди йшов, щоб миритися!

— Ну, ходім на тічок, давай битися!

Як узяли битися, як узяли битися... ні він її, ні вона його. Баба утомилась і каже:

— Сип, дочко, під нього горох, а під мене вугілля.

Та дочка як підправить під нього вугілля, а під неї горох, то та баба тільки коліньми: цап, цап, цап, а він зверху. Баба почала знов кричати до дочки:

— Сип, вража дівко, під нього горох!

А дочка підправилась та й ще її додала гороху. Баба впала, а той її вбив. Потім узяли вдвох з дочкою й понабирали всякого дорогого одягу. Він стрепенув, і їх витягли нагору. І взяв він ту дівчину, дав її старшому братові за жінку, й поїхали вони у намет. Він — молодий юнак, зморився й ліг спати. А вона каже мужеві:

— У мене є сестра, ще краща від мене.

Вона думає, що той спить, а той усе чує.

— А де ж вона? — питається її муж.

— Украв Білий-Полянин за жінку собі.

— А як же її звать?

— Прекрасна Настася.

Іван встав, умився, осідлав коня і поїхав.

Старший брат і питається його:

— Куди ти, мій братику, їдеш?

— А що ж, — каже, — брате, тобі дістав жінку, поїду й собі діставати.

Приїжджає він у десяте царство. Дивиться — стоїть хатка.

Він до тієї хатки — помоливсь Богові. Баба відчинила двері. А у баби голова обручем збита.

— А, слухом чувати, Сухобродзенка-богатиря у вічі видати. То було чутно, тепер і у вічі видно. Чи по волі, чи по неволі?

— По волі, — каже той, — бо добрий молодець не ходить по неволі.

— Куди тебе Бог несе?

— Що, стара, чи не чула ти де Білого-Полянина? Сам білий, поле біле, хорти білі — усе біле.

— Не чула, — говорить. — Їдь до моєї сестри середульшої, може, вона тобі скаже. Нічого тобі, голубчику, й попоїсти дати, хіба на́ — головку капусти, може, де попариш та з'їси.

Він узяв і поїхав. Стоїть хатка. Він до тієї хатки молитву сотворив. Баба відчинила двері — двома обручами у неї голова збита.

— Слухом чувати, Сухобродзенка-богатиря у вічі видати. Куди тебе Бог несе?

— А що, — говорить, — шановна стара, чи не чула ти про Білого-Полянина? Сам білий, поле біле, хорти білі, коні білі — усе біле.

— Ні, — каже, — не чула, їдь до моєї старшої сестри: може, вона знає. Нічого тобі, голубчику, дати на дорогу. На, візьми круп пшоняних трошки, може, де кашу звариш.

Поїхав він. Дивиться — іде заєць і четверо маленьких зайченяток лізуть за ним, так бідні схудли. Він узяв головку капусти, розрізав на чотири частини й кинув їм. Зайчики поживились, а заєць і каже йому:

— Спасибі тобі, Сухобродзенку Іване, що ти моїх діток поживив. Я тобі у великій пригоді стану.

Поїхав далі. Дивиться — хатка. Він сотворив до тієї хатки молитву, баба відчинила двері — трьома залізними обручами у неї голова збита.

— Слухом чувати, великого багатиря, Сухобродзенка Івана, у вічі видати. То було чутно, а тепер і у вічі видно.

— Чи не бачила, стара, — питається він, — Білого-Полянина? Сам білий, кінь білий — усе біле.

— Не бачила, — каже. — Їдь до мого найстаршого сина. Як він тобі не скаже, то вже ніхто не скаже. Нічого тобі, мій голубчику, дати попоїсти. Одним-одно поросятко маю, візьми хіба вже й те. Де-небудь заріжеш собі й поживишся.

Їде він, аж коли бачить: іде качка і малесенькі каченята веде. Маленькі, біднячки, попроставали. Він подивився на них, узяв та й висипав їм пшоно; вони підкріпилися, а стара качка й каже йому:

— Спасибі тобі, Сухобродзенку Іване, що ти діток моїх трохи підживив. Я колись тобі у великій пригоді стану.

Він собі й думає:

— Господи, Боже ж мій, у якій пригоді вона може мені стати, коли вона така маленька?

Поїхав далі. Бачить: іде вовк і веде за собою вовченят — ті вовченята попроставали. Він дивився, дивився на них і жаль йому стало маленьких вовченят. От він узяв та й кинув між них те порося; вони розірвали його й підкріпились. Тоді вовк обертається й каже йому:

— Спасибі тобі, Сухобродзенку Іване, що ти моїх діток погодував; за те я тобі, може, коли у великій пригоді стану.

Поїхав він. Приїжджає у десяте царство, дивиться — стоїть хатка. Він до тієї хатки сотворив молитву, святий Юрій одчинив.

— Слухом чувати, Сухобродзенка, превеликого багатиря, у вічі видати. За чим Бог так далеко заніс?

— Чи не чули про Білого-Полянина?

— Ні, — каже святий Юрій, — нічого не чув. Почекай: я своїх хортів скличу, як вони не знайдуть, то вже ніхто в світі тобі не скаже.

Поставив Івана за дверима, а сам вийшов і крикнув. Як прийшли звірі — повен двір найшло! Усякі тут були.

— А що, — питається святий Юрій, — усі зібрались?

— Усі, — кажуть, — тільки ще нема кривої вовчиці.

— А чи не чували, — каже, — чого про Білого-Полянина?

— Ні, — кажуть. — Либонь, розказували, що його хорти та твоїй вовчиці ногу перекусили. А більш ми не чули.

Коли ось іде та стара вовчиця. Йде і шкандибає.

— Ах, ти, — каже, — стара кривуле, а чого це ти так барилась? А чи не чула часом чого про Білого-Полянина? Сам білий, поле біле, коні білі, хорти білі — усе біле.

— Як, — каже вона, — господарю, не чула, коли в його дворі мені його хорти ногу перекусили.

От святий Юрій розпустив усіх, а її залишив і каже Іванові:

— Ну, гляди ж, як будеш іти й вона буде казати: «А бачиш місто?», кажи: «Не бачу!» Аж поки не прийдеш до міста і не побачиш царини. Бо вона боїться хортів.

Бере він вовчицю на коня й поїхали. Тільки вона каже:

— А бачиш, Сухобродзенку, місто Білого-Полянина?

— Ні, — каже, — не бачу.

Проїхали трохи. Вона знов питається:

— А чи бачиш?

Він уже зовсім бачить, але каже:

— Ні, не бачу.

Коли під'їжджають аж до царини, вона й питає:

— А то, вже бачиш?

— Бачу, — каже.

Вона як схопитися з коня, як махне, та так, що й конем не доженеш, уже й не кульгає зовсім, так хортів боялася! Пройшов він царину. Дивиться — аж стоїть хатка. Він молитву сотворив. Відчинила двері стара баба.

— Слухом чувати, Сухобродзенка Івана у вічі видати!

— А що, — каже, — бабуню, чи не знаєш ти Білого-Полянина?

— Як, — каже, — не знати мені, коли я його баба. А нащо він тобі?

— Я хочу взяти собі у нього прекрасну Настасю собі за жінку.

— Помагай тобі Боже.

— Підіть, бабусю, й розпитайте її, коли він із дому поїде, і скажіть їй, що приїхав такий-то й такий і хоче її взяти!

Пішла баба. Приходить до Настасі й каже:

— Прекрасна Настасе! Приїхав, — каже, — великий, славний богатир Сухобродзенко Йван і хоче тебе собі за жінку взяти!

— Боже, — каже, — йому поможи, я давно сама того хочу.

— А де ж твій чоловік?

— Поїхав, — каже, — на полювання. Скажи йому, коли він має час, нехай зараз доїжджає й забирає мене.

Приїхав Іван, забрав її, заплатив бабі й поїхав. Їде він, їде, приїжджає в десяте царство.

Білий-Полянин із своїм Гнатом-Булатом, вірним слугою, вертається з полювання. Б'є свого коня тесаком між вуха.

— Ну, — кричить, — скоріше до Прекрасної Настасі на чай поспівай!

Кінь до нього говорить:

— Пане любий, пане милий, уже Прекрасної Настасі немає.

— А де ж вона? — питається Білий-Полянин.

— Сильний богатир Сухобродзенко Іван узяв.

— Нічого, мій коню! — каже. — Ще ми приїдемо, виоремо, насіємо жита, жито виросте, нажнемо, намолотимо, наваримо пива, нап'ємось і поїдемо доганяти, тоді й доженемо.

А кінь тільки на трьох ногах. Приїхали додому, зробили так, як казав Білий-Полянин. Потім погнався у погоню й догнав Сухобродзенка й відняв Прекрасну Настасю, а його порубав, посік на капуста і коня його також порубав.

Лежать вони обидва порубані. Йде зайчик, подививсь, пізнав його. Сів та й плаче:

— Це ж мій господар, той, що моїх діток голодних нагодував.

Летить качечка й питається:

— Зайчику, зайчику, чого ж ти плачеш?

— Як же, — каже, — мені не плакати, коли це лежить порубаний мій господар, що моїх діток нагодував.

Качка пізнала його й каже:

— Адже ж він і моїх діток нагодував.

Сіли вони і вдвох почали плакати. Йде вовк і питається:

— Зайчику-братику, а чого це ти плачеш?

— Як же, — каже, — мені не плакати, коли він моїх діток нагодував, а тепер я йому не можу нічим допомогти.

Вовк сів і собі став плакати:

— І моїх, — каже, — діток він нагодував.

Утрьох уже плачуть.

Качечка говорить їм:

— Чого ми будемо плакати! Ну, щось думати про нього!

Качка полетіла, а зайчик побіг за нею. А вовкові сказали, щоб стеріг.

— Гляди, ж, — кажуть, — вовче, стережи його й не чіпай. Бо не дивись, що ми такі маленькі, а ми тебе також посічем, як ось він посічений лежить.

Побіг зайчик до гончара й украв двоє горняток: одно причепив качечці під праве крильце, друге — під ліве. Зайчик побіг, качечка полетіла. Прибіг зайчик у Чуй-ліс. У тім Чуй-лісі є криниця, а в тій криниці — цілюща й живуща вода, а коло неї стоїть дванадцять чоловік сторожів.

Тепер качечка сіла на яблуні, а зайчик почав бігати між ними. Вони ось-ось не вхоплять його.

— Чи бач, братці, зайчик! Якби ми його зловили, було б що пообідати.

Шість чоловік побігло за ним. Він бігає між ними, вони мало його не вхоплять. А він усе так робить, щоб як тільки відвести ще й їх від криниці.

— Братця! — кричать вони. — Дайте помочі! Зловимо зайчика!

І ті собі від криниці та за зайчиком. А качечка з дерева пірнула у ту криницю, набрала цілющої і живущої води й полетіла. Вони як оглянуться та покинули зайчика і до криниці. Зайчик за качечкою побіг, і слід простиг. Прибігають. А вовк усе сидить і стереже.

— А що, — кажуть, — вовче, не зачіпав?

— Їй-бо, — каже, — не зачіпав!

От вони покропили цілющою водою, Іван оцілів. Покропили живущою, він ожив.

— Ото, — говорить, — як я заснув!

— Еге, — кажуть, — пане любий, дивися, — кажуть, — як ти був заснув, так, як твій кінь.

Покропили коня, він зцілився й ожив. Надумався Іван, що у нього відняв Білий-Полянин Настусю, вернувся назад і поїхав до тієї сторони. Приїжджає.

— Здорова була, — каже, — стара!

— Здоров, Іване! Адже ж він тебе був на капусту порубав!

— Ні, — каже Сухобродзенко, — то він не мене порубав, а куль соломи. Піди, стара, й спитай На-

стусю: нехай вона допитається, де він такого коня добув!

Пішла стара й каже:

— Здорова була, Настусе Прекрасна! Приїхав Сухобродзенко Іван!

— Але ж, — каже, — він його на капусту порубав?

— Ні, не його, а куль соломи. Казав він тобі, щоб ти довідалася, де Білий-Полянин такого коня взяв?

Приїжджає Білий-Полянин. Вона його й питається:

— Скажи мені, де ти такого коня взяв, що як ми далеко не втекли, а ти нас таки догнав.

— Прекрасна Настусе! За ті коні, — каже, — збувають голови. Є, — каже, — Чуй-ліс. У тім лісі є три баби, і в однієї баби є три кобили. Хто тих три кобили попасає три дні, той заробить лошака. А хто не встереже й упустить, той збудеться своєї голови.

Вона все розказала старій. А та це все переказала Іванові Сухобродзенку. Уклонився він бабі й пішов. Ішов, ішов, аж у десяте царство зайшов, їсти йому дуже схотілося. Дивиться він — аж над дорогою гніздо шершнів. Він поліз на дерево, коли матка вискакує з гнізда і каже йому:

— Слухом чувати, Сухобродзенка Івана у вічі видати. По що ти так високо до нас забрався?

— Не питай, — каже, — бо я дуже їсти хочу і вас усіх із гніздом з'їм.

— Не їж, — каже, — я тобі у великій пригоді стану!

Подумав він, подумав, кинув їх і пішов. Дивиться — комашні купа. Матка вискочила й каже:

— Слухом чувати, Сухобродзенка Івана у вічі видати! Навіщо ти нас рунтаєш?

— Не питай, — каже, — як я їсти хочу, то вас усіх з купиною з'їм!

— Не їж, — каже, — я тобі у великій пригоді стану.

Подумав, подумав він і пішов далі. Йде понад морем, аж дивиться — на піску лазить рак. Сам висох увесь, а живий. Він подивився — їсти нічого — взяв та й кинув у воду. Рак очунав, вернувся й каже:

— Спасибі тобі, Сухобродзенку Іване, що ти мене врятував, я тобі у великій пригоді стану.

Пішов він далі. Дивиться — палі. На кожній голова стримить, тільки на одній нема. От він і думає:

— Отут-то моя голова поляже!

Йде далі. Дивиться — хатка, а в тій хатці стара бабка. От він і каже:

— А здорова, бабко, а чи в тебе тут, — каже, — кобили пасти?

— У мене, — каже вона. — Три дні попасеш — візьмеш лоша, а як погубиш — голови позбудешся. Ночуй, — каже, — у мене. А я тим часом піду до кобилок замовити, щоб тобі було лоша за цих три дні.

Пішла вона. А її дочка йому й каже:

— Не вечеряй, а йди послухай, що вона їм буде казати.

Пішов він і слухає, а вона й каже:

— Дивіться ж, як він пожене вас пасти, то щоб ви мені втекли в Чуй-ліс — там він вас не знайде.

Він вернувся в хату, а дівчина й питається його:

— А що? Чув?

— Чув! — каже.

— Ну, гляди ж! Стережи добре, бо пропадеш!

Повечеряв він, ліг спати. Рано встав, збирається гнати кобилки на пашу, а баба й каже йому:

— Ну, гляди ж, паси добре! Візьми лучок — уб'єш тетервачка, візьми лучечок — уб'єш зайчика, і як вечеріти стане, то щоб ти й кобилки пригнав і тетервачка приніс, і зайця.

Дала йому із сном пиріжок і каже:

— Як схочеш пополуднувати, то пополуднуєш.

Погнав він. Пасе. Захотілось йому їсти. От він з'їв той пиріжок і заснув. Прокинувся — коли нема кобилок. Плакав він, плакав — нічого не помагає. Тоді він встав, натягнув лучечок — убив зайчикка, натяг лучок — убив тетервачка. Летить до нього шершень і питається:

— Пане любий, пане милий, чого ти плачеш?

— Як же мені, мушко, не плакати, коли я погубив кобилки.

Шершень як крикне, як свисне!.. Як почали з усіх сторін летіти шершні, от він їм і каже:

— Глядіть мені, щоб кобилки були зараз!

Полетіли вони і знайшли їх у Чуй-лісі, аж у яру. Як почали їх кусати, то ті не витримали, давай бігти. От і пригнали їх аж до Йвана. Він тоді взяв доброго дрюка і погнав їх додому. Загнав у стайню, а сам входить у хату.

— А що, — питається баба, — пригнав кобилки?

— Пригнав, — каже.

— А зайчика приніс?

— Приніс.

— А тетервачок є?

— Є, — каже.

— Ну, сідай вечеряти, а я піду до кобил.

Дівчина знов каже йому:

— Не вечеряй, а йди слухати, що вона їм буде казати.

Пішов той. Коли чує, а вона кобил лупить дрюком і кричить:

— А я ж вам казала, щоб ви од нього втікали!

— Ми, бабусю, — кажуть, — утікали, та щось руденьке, маленьке як почало нас гонити, то ми аж до нього прибігли.

— Ну, глядіть же, щоб завтра ви мені втекли у такий ліс, щоб вас там і птиця не знайшла. Залізьте у гнилу колоду, то там ніхто не знайде.

На другий день рано вона знов дає йому пиріжок із сном і каже:

— Візьми лучок — убий тетервачка, візьми лучечок — убий зайчика і щоб кобилки пригнав.

Він знову з'їв той пиріжок і заснув. Прокидається — нема кобил. Він сів і плаче. Натягнув лучок — убив тетервачка, натяг лучечок — убив зайчика. Маленька комашечка прилазить до нього й питається:

— Чого ти плачеш?

— А як же мені не плакати, коли мої кобилки повтікали.

— Чекай, не плач!

Полізла зараз до своїх і скликала всіх, і пішли вони в ліс. Знайшли кобил у лісі, у гнилій колоді. Як почали їх кусати, то аж до нього пригнали. Він їх пригнав додому, а сам увійшов до хати. Баба його й питається:

— А що, пригнав?

— Пригнав, — каже.

— А тетервачка й зайчика приніс?

— Приніс.

— Ну, йди, вечеряй, а я піду до кобилок. Ще день попасеш і будеш мати коника.

А дівчина знов каже:

— Йди, дивись, що вона буде робити їм.

Пішов він і бачить, що вона б'є їх дрюком і кричить:

— А чому ж ви не втікали?

— Ми, бабусю, втекли, то щось маленьке, руденьке як почало нас кусати, то ми прибігли назад.

— Ну, глядіть же, щоб завтра ви повтікали у море. Там вас уже ніхто не знайде.

На другий день дала йому пиріжка зі сном і каже:

— Ну, візьми лучок — убий тетервачка, натягни лучечок — убий зайчика і щоб кобилки пригнав!

Він з'їв пиріжок і заснув. Прокидається — аж нема кобил. Він сів і плаче. Знає, що вони в морі, але ніяк не вижене їх звідти. Коли лізе рак і питається його:

— Пане любий, пане милий, чого ти плачеш?

Той йому і каже.

— Стій, — каже рак, — не плач, може, я тобі поможу.

Як крикне, як свисне, збіглись усі раки — і великі, й малі. От той рак і каже їм:

— Щоб ви мені зараз вигнали з моря тих кобилок.

Вони пірнули. Як почали їх там кусати, кобили не витримали і вискочили до Івана. От він їх зайняв дрюком, пригнав до баби.

— Ну, сідай же ти вечеряти, а я піду до кобилок, щоб тобі завтра було чим заплатити.

А дівчина йому й каже:

— Йди, дивися, що вона буде робити.

Пішов він і чує, як баба кричить:

— Щоб мені зараз було по лошачку, коли не вмiли ховатися!

Лошачки стали перед нею. Вона взяла із двох гарних вийняла печінку і легені та вклала в поганішого.

А дівчина йому й каже:

— Як буде вона тобі давати гарного лошачка, не бери, бо ти ж бачив, що вони порожні. «Вже, — кажи, — за три дні служби не варто брати гарного лошачка». І уздечки гарної не бери, а проси із личка.

Переночували. От ідуть у стайню. Вона й каже:

— Ну, бери котрого хочеш лошачка. От стоїть гарненький — бери!

— Ні, — каже, — бабуню, я того не хочу. Дайте мені цього поганенького і дайте мені личану уздечку, щоб мені гріха не було, що за три дні служби такого понабирав.

Загнуздав його й веде. А той йому й каже:

— Пане мій любий, дозволь мені відлучитися на цю ніч, нехай я матір поссу.

— Йди, — каже.

Той пішов. Виссав матір, виссав тіток. Приходить до нього й каже:

— Ну, пане мій любий, сідай тепер на мене.

— Чи ж ти мене, — каже Іван, — втримаєш?

— Чи втримаю, — каже кінь, — чи не втримаю, то побачиш. А от краще скажи мені, як тебе нести: чи нижче лісу стоячого, чи вище хмари ходячої?

— Ні, — каже, — неси мене по суходолі. І неси до Настасі Прекрасної.

Поніс той. Приніс його до баби. Входить він у хату й каже:

— Здорова була, бабусю!

— А, здоров, Іване Сухобродзенку. А я вже думала, що ти не живеш на світі.

— Ні, — каже, — бабусю, живий! Піді-но й спитай Настусю, коли не буде Білого-Полянина вдома, то я вже тепер її візьму.

Пішла баба й каже:

— Приїхав Сухобродзенко Іван. Він питається тебе, коли Білого-Полянина не буде вдома, щоб тебе взяти.

— Скажи йому, бабусю, що тепер саме час, бо його нема вдома, поїхав на полювання.

Приходить баба до Івана й каже йому. От він на коня та й туди. Взяв Настусю й утік із нею.

Вертається Білий-Полянин з полювання, поганяє свого коня й каже йому:

— А ну-бо, хутчій поспішай до Настасі на чай!

— Гай, гай, — каже кінь, — нема чого нам квапитися, бо вже твоєї Настасі Прекрасної нема й не буде. Узяв славний, могутий богатир Іван Сухобродзенко.

— Як, — каже, — Іван Сухобродзенко? Я ж його на капусту посік!

— Ні, — каже кінь, — це ти не його посік, а куль соломи.

— Ну, — каже, — нічого те, нехай утікає. А ми ще виоремо, посіємо жито, вижнемо, зберемо, змелемо, наваримо пива, нап'ємось і тоді поїдемо й доженемо, й одберемо Настасю.

— Ні, пане мій любий, як думаєш доганяти, то їдьмо зараз, бо потім буде вже не пора. У нього тепер кінь — мій рідний брат.

— Коли так, то їдьмо! Я ж йому покажу, як чужих жінок красти!

Поїхали. Той кінь летить вище дерева стоячого, а він його між вуха тесаком б'є й усе поганяє. От уже

доганяють, от доженуть! Тільки Сухобродзенків кінь обертається до свого брата — коня Білого-Полянина — і говорить йому:

— Невже ж, — каже, — брате мій милий, ти проти мене підеш? А ми ж, — каже, — сини однієї мами.

— Що ж, — каже той, — я буду робити, коли він мене між вуха тесаком б'є?

— Підніми, — каже, — ти його під хмари та струсни там, то він і пропаде!

Підняв той Білого-Полянина під хмари, струснув. Упав той на землю й геть розбився. І полізли з нього гади, змії, жаби, ящірки і всяка нечисть.

Сухобродзенко взяв його коня й слугу Гната-Булата до себе й поїхав. Це вже додому поїхав, до батька, їхали цілий день. Увечері стали ночувати. От Сухобродзенко із жінкою поснули, а Гнат-Булат не спить. Тільки чує: на дереві посідали зозулі й одна каже:

— Їде, — каже, — славний богатир Сухобродзенко Іван додому. А вдома батько рідний, мати нерідна; батько рад, мати не рада. Як прийдуть додому, буде йому перша смерть: дасть йому мати на ніч білу сорочку. Він як її надіне, зараз умре. Хто ці слова чує й перекаже, той по коліна каменем стане.

Записав ці слова Гнат-Булат і мовчить, нікому не каже. Пани повставали й поїхали. Їхали цілий день. Увечері стали на нічліг. Пани напились чаю, повечеряли й заснули, а Гнат-Булат не спить. Знов поприлітали зозулі й одна каже:

— Їде славний богатир Сухобродзенко Іван додому, в гості. А вдома батько рідний, мати нерідна; батько рад, мати не рада. Буде йому друга смерть: як приїде додому, як сядуть вечеряти, то вона йому дасть склянку вина. Він як вип'є, то зараз у ньому всередині загориться, і він умре. Хто теє чує й перекаже, той по пояс каменем стане.

Записав це Гнат-Булат і мовчить. Рано встали пани й поїхали далі. Увечері знов стають ночувати. Знов прилітають зозулі й одна каже:

— Їде, — каже зозуля, — богатир Сухобродзенко Іван у гості до батька. Батько рідний, мати нерідна; батько рад, мати не рада. Буде йому третя смерть: як він засне, мати перекинеться гадюкою й укусить його, і він від того вмере. Хто те чує й перекаже, той по шию каменем стане.

І це записав Гнат-Булат. На другий день рано пани повставали й поїхали. Приїжджають уже додому. Батько такий радий, так цілує їх, так обіймає, такий веселий. Мати також весела, нібито й вона рада.

Тільки повечеряли, вона дає йому білу сорочку на ніч, як вони йшли спати. Гнат-Булат це бачив і взяв та ту сорочку спалив, а йому дав іншу.

На другий день за вечерею мати подає йому склянку вина і просить його випити. Він тільки що хотів випити, як Гнат-Булат вирвав у нього з рук склянку і кинув. Вино розіллялося, і де воно розіллялося, там підлога вигоріла. Він трошки посердився на Гната-Булата, що той вирвав у нього з рук склянку, та й перестав.

На третій вечір, як вони лягли спати, вона перекинулась гадюкою й лізе до них у хату. А Гнат-Булат не забув, що третя зозуля казала, став за дверима й дожидає. Тільки вона до ліжка, а він як махне шаблею та й не попав гадюку, а перерубав ніжку ліжка. Ліжко перекинулось, а Сухобродзенко й прокинувся та й бачить, що Гнат-Булат стоїть і меч підняв угору, а гадюка вже втекла.

От він і каже:

— А, — каже, — такий-то ти вірний слуга? Ти мене зарізати хотів. Чекай же ж, я тобі віддячу, будеш ти мене пам'ятати!

І хотів він його на смерть присудити. Тільки Гнат-Булат і каже йому:

— Почекай, — каже, — не присуджуй мене на смерть, нехай я тобі всю свою пригоду розкажу.

— Ну, розкажуй, послухаємо!

От він і розказав те, що чув од тих трьох зозуль, і як розказав, то по шию каменем став. От тоді Сухобродзенко й побачив, що за чоловік був Гнат-Булат. І жаль йому його дуже стало, а не знає, як йому допомогти.

Стояв той камінь, поки Сухобродзенкове дитя не вилізло на нього. А як вилізло, то впало і носа собі розбило. Кров попливла на камінь, камінь розско-чився, і Гнат-Булат вийшов. Дивиться Сухобродзен-ко, а Гнат-Булат носить його дитя по дворі.

От тоді він дуже зрадів і задав бенкет на увесь світ. Я там був, мед-вино пив, по бороді текло, а в рот не попало. Забили мене в гармату і як стрільну-ли, то я залетів аж у цю хату і тепер тут сиджу.

ІВАН БОГДАНЕЦЬ

В одному царстві, в одному господарстві жив собі багатий мужик і не мав він відроду дітей. Почали вони удвох із жінкою Бога молити — і дав їм Бог сина. Як вродився він, охрестили його і дали йому ім'я Іван Богданець. Бог дав, і Богданцем назвали його. Не росте він по роках, а росте по годинах, так росте, як з води йде. За вісімнадцять годин, як за вісімнадцять років виріс.

— Тату мій любий! Що воно таке, що чужі батьки ходять по гостях і до них гості ходять, а ви нікуди не ходите і до вас ніхто. Хіба у вас рідні немає ніякої?

— Є, — говорить, — сину, у другім селі брат, та дуже вбогий, то я до нього й не хочу ходити.

— А, — каже, — тату! Над нами тільки один Бог багатий. Дайте мені хліба, я до нього сходжу сам.

Приходить він до нього:

— Здорові були, дядечку!

— Доброго здоров'я, Іване!

Його дядько був коваль.

— Дядьку, зробіть мені палицю, щоб мені підпиратися було добре.

Пішов у місто, купив сто пудів заліза.

— А нуте, дядечку, палицю робити!

— Що ж, — каже, — я залізо не можу підняти.

— Я його сам буду в горно і на ковадло класти.

А ви тільки молотом обковуйте.

Зробили ту палицю. Богданець пішов надвір і кинув її вгору.

— Дивіться, дядьку, вгору. Хмара наступатиме, дрібний дощик накрапатиме, паличка летітиме — як грім гримітиме. Тоді мене збудите, бо я ляжу спати.

Якраз за добу дивиться дядько: хмара наступає, дрібний дощик накрапає, паличка летить — як грім гримить.

— Вставай, небоже, паличка твоя летить.

Він схопився, став, підставив плече, паличка ударила об плече, навпіл перебилась.

— Легка, дядечку!

Пішов, ще сто пудів заліза приніс. Почали його докупи збивати, скували вдруге паличку. Він вийшов надвір і кинув знов угору.

— Дядечку, — каже, — дивіться вгору. За дві доби хмара наступатиме, дрібен дощик накрапатиме, паличка летітиме — як грім гримітиме.

А сам ліг спати.

Якраз через дві доби дивиться дядько: хмара наступає, дрібен дощик накрапає, паличка летить — як грім гримить.

— Вставай, небоже, паличка летить!

Він схопився, підставив коліно, паличка впала, зігнулась.

Пішов він знов у місто, купив ще сто пудів заліза. Приносить, і почали знову сковувати докупи.

Скували ту паличку втретє. Іван вийшов надвір, кинув її угору і каже дядькові:

— Тепер дивіться, вже через три доби хмара наступатиме, дрібен дощик накрапатиме, паличка летітиме — як грім гримітиме. Тоді мене збудите.

А через три доби дядько каже:

— Вставай, небоже, палка летить!

Іван встав, підставив долоню, вона впала на долоню — не погнулася, тільки трошечки з кінця подалась.

— Тепер, може, буде годитися. Добра буде.

Подякував дядькові.

— Тепер прощайте. Я перечув, що єсть за морем рак Вір і ніхто його не може звоювати.

Приходить до моря, ніяк не може через море перейти. Дивиться — лазить рак.

— Слухом чувати, превеликого богатиря Івана Богданця у вічі видати. То було чути, а тепер і у вічі видно. Чи по волі, чи по неволі?

— Добрий молодець ніколи по неволі не ходить — все по волі. Що ти, раче, — говорить, — можеш мене переправити через море?

— Як не можу? Ще таких двох можу переправити!

Перевіз він його через море й питає:

— Куди ж це так тебе Бог несе?

— Я, — каже, — перечув, що єсть за морем такий рак Вір, що ніхто його не звоює.

— Боже тобі поможи! Йди ж, — каже. — Увійдеш у степ, будеш іти очеретом, він буде лежати з розкладеною головою, — у нього розкладна голова. Як знайдеш самий тулуб, — не буди!

Приходить він на той степ — стежечка. Він тією стежечкою йде — лежить рак.

Пройшов його, йде далі — уже його покинув за дві версти. Дивиться — лежить голова. Приходить — палкою торкнув у голову — голова схопилась та в тулуб.

А тоді до Івана:

— Дурню, нащо ти мене будиш? Я не таких богатирів та й зі світа позгублював! Ну, ходім же до мене в дім.

Входять вони до нього в дім, сідають за столи ти-совії, скатерті шовкові, почали пити й гуляти.

— Ну, ходім тепер, — каже, — на тічок битися!

Прийшли на тічок. Поставив рак шість барилок з водного боку і з другого боку шість — в одних сильна вода, в других безсильна. Із цього боку, де Іван Богданець, — безсильна, а з того, де рак, — сильна.

— Напиймося, — каже рак, — перше води та тоді будемо битися.

Напився Іван безсильної, а рак Вір напився сильної.

— Бий ти!

— Ні, бий ти! Ти у своїм домі!

Як ударив рак — Івана Богданця загнав по коліна у землю. Як ударив Іван — загнав рака тільки по кісточки.

— Тепер, — каже, — дай, раче Віре, віддихатися.

Рак Вір заснув. А Іван Богданець не спить. Дивиться — лізе до нього рак той, що його перевозив.

— Візьми ці барилки, перекоти на той бік, а його барилки перекоти на свій бік, бо коло тебе — безсильна вода. То ти ту питимеш, а він буде пити безсильну.

Повставали вони й почали битися: вдарив рак Івана Богданця — вже й по кісточки не загнав. Як ударив Іван рака — по пояс загнав. Ударив рак другий раз Івана Богданця — по коліна загнав, ударив другий раз Іван Богданець рака — по шию загнав.

— Іване Богданче, даруй мене життям, — дам я тобі три штуки таких, що вони тобі пригодяться, тільки даруй мене життям.

— Добре, — каже, — давай!

Дав він йому бичка-самохідника, яблучко-покотигорошко і цілющу й живущу воду з котиком. Забрав Іван всі три штуки, а рака Віра таки вбив. Прилазить до нього той рак, що його перевозив. Свиснув — стали з моря раки злазитися звідусіль.

— А що, — каже, — всі вже?

— Ще, — говорять, — нема одного старого, що за скелею сидить уже триста літ.

Прилазить і той, і вони почали собі царя коронувати, бо того вже вбили.

— Що ж ти, — питає, — раче, можеш мене назад перевезти?

— Не можу, — каже, — тепер уже в тебе багато сили. Нехай тебе той старий перевезе.

Пішов він до старого.

— А що ти, старий, можеш мене перевезти?

— Я ще, — каже, — таких три перевезу, як ти.

Сів він на рака і переїхав море. Приходить додому, дав матері бичка, яблучко і воду.

— Натє ж, — каже, — мамо, поставте це все у коморі, а я піду од вас. Як довго мене не буде, сідайте на бичка, пустіть яблучко і воду із собою візьміть. Де мої білі ноги походять, яблучко викачається, бичок виходить. Де я буду вбитий і закопаний, яблучко там стане, викопайте мене і знайдете маслачок з мене — одну кісточку покропіть цілющою і живущою водою — я оживу.

Відкланявся й пішов. Іде він в інше панство, в десяте царство. Дивиться — стоїть чоловік Крутивус посеред дороги, з одного боку шість вітряків і з другого шість. На цей бік поверне одним вусом — ці шість вітряків мелять, поверне на другий бік другим вусом — ті шість вітряків мелять.

— Здоров, — каже, — земляче!

— Здоров!

— Куди тебе Бог несе?

— Піду в добру путь.

— Пішов би й я, брате, з тобою, та боюсь, бо мене мій пан як дожене, то де дожене, там мене й вб'є.

— Ходи, — каже, — не бійся!

Перевернув Іван Богданець вітряк і поклав підпис: «Гляди, — каже. — Ішов Іван Богданець і взяв товариша із собою. І не доганяй, бо де доженеш, там і пропадеш!»

Ідуть у інше панство, в десяте царство.

Вернигора гори переставляє. Де долина, то він гору туди насуває.

— Здоров, — каже, — земляче!

— Доброго здоров'я!

— Куди Бог несе?

— Підемо, — каже, — у добру путь.

— Пішов би й я, браття, з вами, та боюся свого пана.

— Ходи! — каже.

Поклав на капиці підпис: «Гляди, як будеш за нами гнатися, — де доженеш, там і пропадеш, бо йшов Іван Богданець і взяв собі товариша».

Ідуть — Вернидуб пересаджує дуби. Де густо дубів, там вириває, і насаджує їх там, де рідше.

— Здоров, — каже, — земляче!

— Доброго здоров'я!

— Куди Бог несе?

— Підемо у добру путь.

— Пішов би й я, браття, з вами, та боюся свого пана. Як дожене, то вб'є.

— Як же твого пана звать?

— Пан Барановський.

От він поклав підпис: «Ішов Іван Богданець і взяв із собою товариша. Не женися, бо де доженеш, там і пропадеш!»

Ідуть в інше панство, десяте царство — аж три дороги. На дорозі стоїть стовп, і на стовпі підпис: «Цими дорогами хто йде — буде добре, а цією хто піде — буде ситий, та буде битий!»

Вони стали й думають: не підемо цією дорогою, де буде добре, а підемо тією, де будемо ситі, та будемо і биті.

Йдуть та й ідуть — стоїть дім триповерховий.

Входять у дім — стоять воли ситні.

Стали вони там ночувати. Переночували. Три пішли на полювання, а одного залишили за кухаря.

— Залишайся, — кажуть, — ти, що вусом вітряки крутиш.

Крутивус узяв ситного вола, вбив, шкуру зняв, наварив їсти. Сидить коло вікна й пісні співає. Дивиться він у вікно — летять чотири качки. Прилетіли, впали, перекинулися гарними дівчатами, поскидали із себе плаття.

— Ходім, сестриці, в лазню.

Пішли вони в лазню, а Крутивус і думає, як би то їх придержати, поки ті прийдуть. Пішов, приніс вітряк на плечах, підпер їх у лазні і сів сам на вітряку. Випарились — найстарша прибігає, торкнула двері.

— Сеструню, щось нас підперло!

— Не може нас ніхто підперти. Тільки є десь-не-десь Іван Богданець, той би з нами пожартував. Але ворон і кісток його сюди не занесе.

Розігнались вони, відчинили двері, вітряк перекинули і Крутивуса вітряком навернули. А вуса загнали у поміст по самий рот. Узяли плаття, одягли, повиїдали те, що він понаварював, і полетіли собі. Крутивус поки повиймав по одній волосині вуса, відкинув вітряк, приходить туди — все повиїдено. От він зарізав вола, наварив знов — аж вони йдуть.

— Що ти так довго порався з обідом?

— Так, — каже Крутивус, — брати, я опізнився. Схопилася велика буря. Як почали вітряки молоти та стали ламатися, я побіг та припинив їх.

І не признається, що царівни були, бо йому соромно, що не притримав їх.

Сіли вони, повечеряли. На другий день залишається вже другий, а ті йдуть на полювання.

— Залишайся, — кажуть, — ти, що гори пересуваєш.

Вернигора залишився, вола вбив, наварив, сів собі коло вікна й пісні співає. Дивиться він у вікно — летять чотири качки. Прилетіли, впали на поділ, перекинулися паннами і пішли в лазню. А він

і думає: як би їх притримати, поки ті прийдуть. Пішов, узяв могилу, приніс і поставив під дверима. Підстарша прибігла до дверей і каже:

— Ох, сестриці, щось нас знову підперло.

— Ніхто не може з нами жартувати. Є десь-не-десь Іван Богданець, той тільки може пожартувати.

Прибігла, турнула, перекинула могилу і його землею навернула. Повибігали, плаття одягли, повиїдали, що було понаварювано, й полетіли. Виліз він із-під землі, вола вбив, заходився варити, а товариші йдуть з полювання.

— Що це ти так опізнився?

— Е, браття, той знає, а ви дізнаєтесь. Така мені пригода сталася. Взялися великі гори з малими сперечатися. Що великі зайняли місце, а малим нема куди рости. То я пішов, та деякі непотрібні порозсовував, щоб було маленьким куди рости.

На третій день залишається вже Вернидуб обідати варити. Вола вбив, оббілував, наварив і сидить коло вікна. Дивиться — прилітають чотири качки. Впали на поділ, перекинулися гарними дівчатами й пішли в лазню.

Він пішов, дуба вирвав, дубом підпер і сам сів на дубові. Вони попарились, прибігають до дверей — знову заперті.

— Хто це, сеструню, нас підпер?

— Є тут Іван Богданець, той може з нами пожартувати.

Підсередуца вибігла до дверей, двері звалила, дуба зломила і його дубом причавила. Вибігають, плаття одягли, повиїдали те, що він понаварював, і полетіли знов. Вернидуб убив вола, оббілував його, нарубав м'яса й почав варити їсти. Приходять його браття і питають:

— Як? Ти, Вернидубе, не упорався ще з обідом?

Каже той:

— Хто з вас знає, а хто ще дізнається.

Посміхаються ті.

— Та як?

— Та так: стала діброва шуміти, почали дуби битися. Що старі дуби багато місця позаймали, а молодим нема де гілля пускати. Я пішов та порозставляв їх.

Пообідали. На четвертий день Іван Богданець каже:

— Ідіть уже ви, браття, на полювання, а я сам залишуся.

Пішли. Він як звинувся — вола вбив. Оббілував його, м'яса нарубав, обід зварив, сидить собі коло вікна й пісні співає. Дивиться — летять чотири качки. Прилетіли й упали на подвір'я, перекинулися гарними дівчатами. Поскидали плаття й кажуть:

— Ходім, сестриці, у лазню.

Узяв свою паличку бойову, підпер двері плечима і сам палицею підперся. Стоїть.

Найменша випарилась, прибігла до дверей, торкнула й каже:

— Сеструні, щось нас підперло!

— Не може, — кажуть, — ніхто нас підперти, хіба Іван Богданець, але його кісток ворон сюди не занесе.

Розігнались — ударили, ні — не подається. Другий раз розігналися — не подається. Третій раз розігналися — не подається.

— А є ти, Іван Богданець? Відчини!

— А що, — каже, — як будете всім нам за жінки, то відчиню.

— Будемо, — кажуть, — вірними жінками, тільки відчини.

Він пустив. От вони одягли плаття, вийшли, сіли коло вікна й усякі пісні співають.

Посходилися браття і котрий котру підпирав, та йому за жінку стала.

От живуть вони добу, живуть другу, живуть і третю. А ті дівчата бездушного Костія дочки. Він дожи-

дав, дожидав дочок — нема. Давай велике військо посилати морями. Дивляться царівни — аж великі полки йдуть морем. От вони й кажуть:

— Іване Богданче, послав бездушний Костій полки, війська великі, йдуть до нас морями.

Каже Іван Богданець Крутивусу:

— Йди до моря. Це для обережності.

Крутивус пішов. Приходить до моря — одним вусом повернув, море почало грати. Другим вусом повернув — так їх усіх море потопило.

Переночували. Дивляться — ще більш іде війська. Іван Богданець питає:

— Куди ж вони йдуть?

А брати йому:

— Більшими ярами.

От один і каже:

— Вернигоро, йди!

Той пішов. Впустив їх у яри. Як тільки вони увійшли, він гори стулив і подушив їх там.

Переночували. Дивляться — ще більш полків іде. Говорять:

— Іване Богданче, ще більш бездушний Костій полків посилає.

— А куди вони йдуть? — питає.

— Густими тернами, великими лісами.

— Де ти, Вернидубе?

— Ось-о, брате.

— Йди проти них.

Тільки що впустив їх у густі терни, у великі ліси, як почав ламати, як почав великі дуби валити — вибив їх усіх.

На четвертий день сидять гарні дівчата коло віконця й пісні співають. Тільки дивляться — йде вже сам бездушний Костій, війська вже немає.

Тепер Іван Богданець питає:

— А куди він іде?

— Просто, — кажуть, — дорогою.

— Тепер треба мені самому йти.

Пішов. Стрічає його бездушний Костій і каже:

— Здоров, Іване Богданче! Я, думаю, хто то моїх дочок тримає, аж то ти, поганче! А що? Будемо битися чи миритися?

— Ні, — каже Іван Богданець, — будемо битися.

Іван Богданець побив його так, що на ньому нема ні однієї цілої кістки. Коли живий, то тільки тому, що він бездушний. Бились, бились — убив той Івана Богданця, вигрїб яму і закопав його там.

Ті повтікали. Костій дочок забрав і пішов собі додому. Тепер у тім місті, де Іван Богданець народився, мати його пригадала собі ті слова, що він казав, як ішов. Відчиняє комору й випускає бичка-самохідника. Сідає на бичка-самохідника, пускає яблучко-покотигорошко й бере в руки цілющої й живущої води. Куди яблучко котиться, туди вона на бичку їде. Де синові білі ноги походили, де він на полювання ходив, то там усюди яблучко викачалось. Прикотилося на те місце, де він був закопаний, і стало. Відкопує мати і знайшла з Івана тільки одну кісточку. Покропила цілющою водою — зцілився. Покропила живущою водою — ожив і каже:

— Ах, мамо, як я дуже довго спав!

— Синку мій, — каже вона, — ти був неживий!

— Та ще мені снилося, що мене Костій бездушний посік, порубав.

Одвів матір додому, а сам вернувся за тими дівчатами.

Приходить до бездушного Костія, а він пішов зі своєю жінкою в сад на прогулянку.

Входить до нього в дім і каже:

— Здорові, прегарні дівчата!

— А де ти, — кажуть, — узявся? Він же тебе посік, порубав!

— Ні, — каже, — то він не мене порубав, а сніп жита. Слухайте-но, спитайте його, де душа, що в ньому її немає.

— А як же ми його питаємо?

— А що ж, — каже. — Скажіть йому так: «Тату наш любий, скажи нам, де твоя душа, нехай ми знаємо. Як ти куди підеш, то ми будемо до неї молитися, щоб ми не засмутилися чим».

Вони заперли його в скриню. Коли приходить Костій. От вони його й питають:

— А що ми, тату, вас хочемо просити...

— А що, мої дочки любі?

— Скажи нам, де твоя душа обертається, щоб ми знали. Як ти куди підеш, то ми будемо молитися до неї, щоб нам не так було смутно.

— Моя душа, дочки, у воліві.

От він кудись одвернувся. А Іван Богданець і каже їм:

— Бреше він. Візьміть вола, уведіть, обмалюйте його, позолотіть роги, поприліплюйте до рогів свічки, позапалюйте і станьте на коліна та молитесь до нього.

Зробили вони так. Тільки входить бездушний Костій і питається:

— Що це ви, дочки, робите?

— А молимося до твоєї душі.

— От, сказано, баба дурна. Де ж таки видали, щоб моя душа була у воліві?

Вони в плач:

— То ви б нас, тату, й не обдурювали, ви б так і сказали.

— Моя душа, — каже, — у качурові.

Іван Богданець знов каже:

— Бреше він. Візьміть, обмалюйте того качура, обзолотіть і на покуті посадіть.

Взяли, обмалювали, посадили на покуті і моляться. Входить Костій бездушний.

— А що це ви робите?

— До твоєї душі молимося, тату.

— Баба дурна, сказано! Де ви бачили, щоб моя душа в качурові була?

Вони в плач.

— Та ви нам так і кажіть, тату, а не обдурюйте!

— А що ж, — каже, — дочки, моя душа далеко. Моя душа на морі. Там, на морі, острів, а на острові камінь, а коло каменя дуб, а на дубові гніздо, а в гнізді качка, у качці яйце і в тім яйці аж моя душа.

— Оце він правильно сказав. Випускайте, — каже, — мене.

Йде Іван Богданець, коли дивиться — хатка. Він до тієї хатки молитву сотворив. Старий дід відчинив йому.

— Слухом чувати, богатиря Івана Богданця у вічі видати. То було тільки чувати, а то й у вічі видати. Куди тебе Бог несе?

— Піду на море. На морі острів, а на острові камінь і дуб, а на дубі гніздо, а в гнізді качка, в качці яйце, а в яйці душа бездушного Костія.

— Іди ж, — каже, — нехай тобі Бог помагає. Прийдеш до моря, пом'яни мене. Скажеш: «Пом'яни, Господи, того старого, у котрого я першу ніч ночував!»

Розпрощався він і пішов. Іде — хатка. Він до тієї хатки молитву сотворив. Старий дід відчинив йому.

— Слухом чувати, превеликого богатиря Івана Богданця у вічі видати! Куди тебе Бог несе?

— Піду до моря. На морі острів, на острові камінь, коло каменя дуб, а на дубі гніздо, у гнізді качка, а в качці яйце і в яйці бездушного Костія душа.

— Тепер іди, нехай тобі Бог помагає. Та пом'янеш і мене. Скажеш: «Пом'яни, Господи, того старого, що я другу ніч у нього ночував».

Іде він, аж стоїть хатка. Він до тієї хатки молитву сотворив, старий дід відчинив.

— Куди тебе Бог несе?

— Піду до моря. На морі острів, на острові камінь, коло каменя дуб. На дубі гніздо, а в гнізді качка, в качці яйце, а в тому яйці бездушного Костія душа.

— Іди ж, — каже старик, — та пом'янеш і мене. Скажеш: «Пом'яни, Господи, того старого, що я третю ніч у нього ночував».

Приходить до моря. Походив, походив і каже:

— Пом'яни, Господи, того старого, де я першу ніч ночував!

Як ударить мороз, замерзло море на дванадцять аршин, він перейшов. Приходить до дуба й бачить, що сидить качка, та не можна її дістати. Ото він і говорить:

— Пом'яни, Господи, того старого, де я другу ніч ночував!

Як ударить суша, сонце пече, аж сам він до землі падає. Побивалась та качка в гнізді, побивалася — жарко їй, не може витримати, почала додолу спускатися. Спустилася качка й зомліла. Він узяв її, роздер, яйце вийняв і пішов до моря обмивати. Почав обмивати і впустив у воду. Ходить понад морем і плаче.

— Пом'яни, Господи, того старого, що я третю ніч ночував.

Як схопиться вітер, як заграє море, як розбурхається, — викотило яйце на берег. Узяв він те яйце, у хусточку загорнув, заховав у кишеню.

— Пом'яни, Господи, того старого, де я першу ніч ночував.

Ударив мороз, замерзло море на дванадцять аршин, він і перейшов.

Приходить він до бездушного Костія, а той слабий лежить. Як ішов він, то казав дівчатам у печі жарити, поки він прийде.

— Здоров, бездушний Костію!

— Доброго здоров'я, Іване Богданче! Даруй мені життя. Дай мені хоч перед смертю душу в руках потримати.

— Дам, — каже.

Вийняв яйце та в піч — кидь! А воно — трісь! А Костій із стільця — брик... І неживий став.

Забрав він дівчат — приводить додому. Зібрав усю братію, і нехай кожний пізнає свою жінку.

І тепер вони собі живуть і хліб жують, постолом добро возять. Почали пити, почали гуляти. І я там був. Як почали гуляти, як почали з гармат стріляти, забили і мене в гармату, і як стрельнули, так аж тут я сів.

ПРО ЛИХУ МАТІР І ДВОХ СИНІВ

Був бідний чоловік, ходив по дрова в ліс. І увидів на дереві гніздо. Виліз на то дерево, а в гнізді яйце. Бере він то яйце в хустину і несе на ярмарок. Носить він, носить. Їден купець питає:

— Що ти там маєш?

Він розвиває, а то яйце золоте. Купець побачив його та й питає:

— Що за то яйце тобі дати?

— Що дасте, то я возьму.

— На тобі п'ятсот золотих.

Підходить другий купець:

— Не бери п'ятсот золотих, на тобі тисячу.

«Ну що ж, — думає собі чоловік, — ліпше тисяча, як п'ятсот золотих». І продав він то яйце за тисячу золотих.

Прийшов він додому і знов пішов у ліс. І знов там яйце найшов, у тім гнізді. Приносить знов на ярмарок то яйце. Та вже й не годиться, він знає, що тисячу має взяти.

І так він тих яєць, може, з десять наносив і попродав. Та й у нього є вже великі гроші. І збудував він собі великий-великий дім. І все зрихтував у хаті, як треба. Все, що потрібно, є в хаті.

І мав він два хлопці, що вже їм час було ходити в школу. То він хлопців не посилав у школу, а взяв собі до хати вчителя. І платив йому так за двох, як у школі за двадцяттеро платять. Ще й йому харчі давав.

І він пішов у ліс, виліз на то дерево, відки яйця брав, прикрився й сидить. Коли птах прилетів нестися, він його і піймав там. Піймав його і приніс додому. І вже більше не ходив у ліс за яйцем, бо птах уже дома ніс що третій день яйце золоте. Тоті яйця вже й жінка носила на ярмарок та продавала.

Коли він збагатів, то купив собі й ліс великий. А як купив ліс, то треба й лісника. І той лісник у нього на квартирі. А сам він має стільки грошей, що сам не знає, де їх подіти.

Господар той роз'їжджає по містах. Деколи не буває дома й тиждень, і побільше. А його жінка залюбилася з тим учителем, що учив хлопці. Вона вже й служницю собі найняла. І пішли одного разу обидві в місто, жінка й служниця. А учитель остався дома. Пішов він по всіх кімнатах і в одній кімнаті найшов того птаха. Узяв його на руки, а той птах підняв крила. І під одним крилом було написано: «Хто би з мене з'їв серце, то би були в нього гроші щоночі під головою. А хто би з'їв голову, то би був царем».

Приходить господар. І ніхто не знає, що вчитель до птаха дивився. Господар трохи побув, знов пішов. А учитель дуже захворів. Жінка ліків йому, лікарів — нічого не помагає, хворий вмирає. Жінка дуже жалує. Коби вчитель був здоров, хто знає, що би вона дала за це. А він каже:

— Я хіба би поздоровів, якби зарізали того птаха, що несе золоті яйця, і я з'їв з нього серце й голову. А як не з'їм, то я вмру.

Жінка вже не жаліла того птаха. Думає: «Що мені птах, коли в мене вже стільки грошей? Коби ти здоров був».

Каже газдиня до служниці:

— Бери того птаха заріж.

Служниця зарізала птаха, серце і голову відділила, і разом усе в ринці смажить, весь той птах. А тоті два хлопці, що він їх учив, забігли в хату.

І їден ухопив і з'їв голову з птаха, а другий серце. А тулуб лишився. І побігли хлопці з хати.

Служниця приносить учителеві того засмаженого птаха. А він питає:

— А де ж голова та й серце?

А служниця каже:

— Я не знаю. Я все разом смажила. Я виділа, що хлопці йшли в кухню, а чи вони, чи не вони з'їли, то я не знаю. Та що там голова й серце? Маєш що їсти й без них, то їж.

Коли він того покуштував, то стало йому легше. Бо йому нич не шкодило, але він так притворився.

Приїхав газда, та він і уваги не звертає, чи птах є там, чи нема. Грошей багато має. Поїхав газда знов, а учитель знов «захворів». Та й учителю нічого не помагає, умирає і все. А вона йойкає, сама не знає, що робити. А він їй каже:

— Якби ти своїх хлопців порізала та я з єдного з'їв голову, а з другого серце, то мені би полегшало.

Тоді жінка говорить тому лісникові:

— Бери моїх хлопців, заведи в ліс і там побий їх. І з одного принеси голову, а з другого серце принеси мені додому. А коли не ведеш їх, то я тебе знімаю з роботи.

Лісник собі думає: «Здойме мене з роботи, де я дінуся? Старий, не годен». Говорить лісник:

— Хлопці, збирайтеся, ідемо в ліс. Беремо з собою собаку, а я беру стрільбу на плечі. Там буде заєць в лісі абощо.

Так хлопців він завтішує.

Коли вони ввійшли глибоко в ліс, сідає лісник на пня і дуже заплакав. А хлопці:

— Дідусю, та чого ви плачете?

А дідусь каже:

— Хлопчики, ваша мама приказала вас тут побити і з одного принести голову, а з другого серце.

А хлопці говорять:

— Діду, не бийте нас.

— А що ж я маю робити?

— Убийте тоту собаку. Та вийміть з неї серце і обріжте голову. Обпаліть, обчистіть ту голову, та принесете й скажете: «От маєш з одного сина серце, а з другого голову». І вона не пізнає.

Так хлопці говорили дідові.

— А ми підемо лісами і ніколи-ніколи вже не вернемося додому.

Так лісник і зробив. А тоті хлопці пішли та й пішли. Довгий час ходили, блукали по лісі. І попали в лісі на одну хатину. Заходять до тої хатини, а там бабуся стара. Питає:

— Відки, хлопці, і куди йдете?

Вони говорять:

— Ми пішли по гриби і заблудили. І ніяк не можемо прийти додому.

— Добре, будете в мене служити. В мене є дві кози, то будете пасти. Тут є така велика-велика поляна. Будете на тій поляні кози пасти.

І були вони у тої баби сім років. А в сім років вона їм говорить:

— Ідіть на тоту поляну без кіз. Самі йдіть.

Вийшли вони, посідали під дерево й сидять. І в хвилию багато-багато народу почало сходитися там, на ту полянку. Сходилися і воєнні, й цивільні. І принесли з собою корону. І їден старший оголошує:

— Ось тота корона. Ми кидаємо її вгору. На кого вона впаде, того виберемо царем.

Вони кинули корону, корона піднялася догори і впала на того хлопця, котрий з'їв голову з чарівного птаха. Тоді вони, тоті люди, підняли його вгору і почали підкидати.

— От наш цар! От наш цар! — кричали вони. І забрали його з собою. А брат остався сам.

Приходить він знов до баби, сам-їден. Баба питає:

— А де ж твій брат?

А він розказує бабі:

— Отам, на поляні, тільки й тільки народу з'їхалося і вибрали мого брата царем.

А вона йому говорить:

— А що ж ти тепер будеш робити?

— Я піду шукати, де він царем. Я буду його міністром. Але я вернувся сказати вам, щоби ви не переживали, що ми десь поділися.

Вона його заводить у другу кімнату і каже йому, тому хлопцеві:

— От, — каже, — дивися, то все золото твоє. Бо коли ти спиш, то все третьої ночі тобі золото під головою. То, — каже, — забирай собі своє золото.

А він каже:

— Мій брат буде царем, а я його міністром. То нащо мені золота?

Пішов він і найшов свого брата — царя. І стали оба-два керувати країною. І найняли собі служницю. І говорить той міністр служниці:

— Ти дивися кожної третьої ночі мені під головою. Там золото буде. Бери, скільки тобі треба.

Так говорив до служниці царів брат.

А служниці було замало того золота. Вона собі думала, як би то зробити, щоби їй було золото під головою, а не йому. Пішла служниця до мудрої жонни і говорить тій мудрій жоні, ворожілі:

— Царевому міністрові що третьої ночі золото під головою, а я би хотіла, щоби під моєю головою золото було, а не під його.

А та ворожіля каже:

— На́ тобі оцього вина і дай йому напитися. І він, як нап'ється вина, то верне те вино, а в тім вині буде серце з чарівного птаха. З того серця йому й золото робиться.

І то так усе сталося. Коли він випив того вина і то серце вернув, та служниця вхопила його собі. Коли вона це зробила, то пішла і вже більше не верталася до них за наймичку. Бо вже золото було під її головою, а під його не було. Що ж йому робити? І що він

думає собі? «Іду до своєї баби, де я оставив золото. І наберу собі скільки треба. Дурниця, що вона серце забрала». І йде він туди.

Вийшов він на полонину, а там велика-велика поляна. Він іде, а там стоїть сідло позолочене і двоє б'ються коло того сідла. Він прийшов до них і крикнув:

— Над чим б'єтеся, хлопці?!

А вони йому говорять:

— Над сідлом оцим.

— А що то за сідло? — питає він.

А вони йому кажуть:

— То таке сідло. Хто на нього сяде, то понесе його сідло, куди хоче.

А він крикнув на них:

— Ви, — каже, — знаєте, хто я такий?! Я царів замісник. Як скажу, так має бути.

Вони питають:

— А як ти скажеш?

Він їм каже:

— Їден біжить у їден бік до кінця цієї поляни, а другий — у другий. Котрий скорше вернеться до сідла, того й буде сідло.

Коли вони розбіглися, він сів на то сідло й каже:

— Неси мене до царя, брата мого.

Коли він приїхав до брата, дізнався він, що далеко-далеко, за великими водами, є гора, що там саме золото. Він собі думає: «Добре. В мене є таке сідло, що сяду і скоро поїду. І наберу золота, скільки мені потрібно. Як щастя, то щастя».

Як він став їздити до тої гори і носити золото, то та служниця знов придурилася перед ним, знов стала за служницю. Він іде до тої гори на золото, а вона каже:

— Та возьми й мене з собою на то сідло.

Приїхали вони на ту гору обоє. І назбирали золота. Назбирали й посідали на сідло. А вона йому говорить:

— Ой, то ще замало золота. Злізь та ще трохи більше дозбирай.

Коли він зліз і пішов золото збирати, вона сказала до сідла: «Неси мене». І вона полетіла на сідлі, а він остався там.

Ну й що ж йому тепер робити? А то була така гора, що дуже сонце припікало, і золота можна було набрати хіба зрання або вечором, а вдень ні. Ну й що ж він робить? Іде попри воду, по холодках тупляється. Але ж голоден, нічого їсти нема, золота не з'їсть. Іде він, іде, раз дивиться, а там яблінка стоїть. Вирвав яблуко та й з'їв. І як з'їв його, то став конем. Біда. Що ж тут йому робити? Іде далі. А там стоїть груша. Вирвав грушку та й з'їв, та й знов став хлопом, як був. Тоді вирвав пару груш, пару яблук і сховав собі в кишеню. Підійшов до річки і пустився плавати по воді. Доки переплив, то йому борода виросла довга, аж по коліна.

Переплив він, спустився з гори, обсушився і йде на ярмарок. Розклав ті груші й яблука і продає. А на тім ярмарку була служниця тої дівчини, що забрала серце й сідло. І виділа ті яблука й груші, що продає дід. Але ніхто не купує, бо дуже багато грошей хоче за ті яблука й груші. Прийшла служниця додому, а вона питає:

— Що ти там виділа, на тім ярмарку?

А вона говорить:

— Я виділа старика, що продає груші й яблука. Але за такі гроші, що ніхто не купує. Ніхто таких грошей не має, щоб купити.

А вона думає: «Що ж, у мене грошей нема? Та в мене золота — завалися». І приходить на ярмарок вона сама.

— Що, діду, за яблука хочете?

— Що, пані? Недорого я продаю. Але тільки яблука продаю, а груші поки що не продаю.

Вона купила яблук, та й трошки відійшла, та й з'їла одно. Та й стала кобилою. А він як догонив та

сів на ню! Та так бив, так гонив, що вона пізнала, хто то такий. Та й просить:

— Василю, даруй мені все, що я зробила. Віддаю тобі твоє серце, віддаю твоє сідло.

І тоді він все їй подарував та й узяв її за жінку. І вона дуже поправилася, дуже порядною була газдинею. І дуже добре вони собі жили.

Тоді міністр просить свого брата царя:

— Поїдемо до свого тата й до свої мами в гості.

А цар йому говорить:

— Як ми поїдемо, як ми не знаємо, де ми знаходимося, у якому світі? Як ми найдем свого тата та й маму?

А він каже:

— Не журися, царю. В мене є таке сідло, що як сядемо, то воно нас принесе куди захочемо.

Тоді цар убрався як цар, а міністр теж щонайкраще вбрання вбрав. І як сіли на сідло, то вже й у батька в домі. Та й зайшли до хати, та й посідали собі за стіл, та гей я тепер собі сиджу. А батько вже був слугою у мами. Мама з учителем газдують собі. Тоді цар і його міністр говорять:

— Ви не пізнаєте нас? Та ми ваші сини! Ти, мамо, приказала лісникові вивести нас у ліс і побити. І принести з єдного голову, а з другого серце. А ми попросили лісника, щоб він убив собаку. І лісник приніс для учителя голову та й серце собаки. Батька ти обернула яко слугу, а з учителем живеш.

А мати як то вчула, то з жалю зразу впала і вмерла перед їх очима. А вчителя вони самі вбили. Батько сам остався.

Вони вернулися в свою країну і керували далі. А коли батько постарівся, приїхав міністр з сідлом і забрав батька до себе.

Та й з тої радості вони заложили велику-велику гостину, багато гостей напросили. Коли гості зїхалися, наклали на столи всього їсти й пити. Гості їли, пили, долі бородами текло, а в роті сухо було.

ЦАРЕВИЧ І ДИКИЙ ПАВЛО

Один цар, помираючи, закликав до своєї смертної постелі двох рідних синів і сказав старшому:

— Синку мій, прошу тебе, не женися доти, доки не ожениш молодшого брата!

По смерті старого сини хотіли сповнити його останню волю і рушили в дорогу — на оглядини до іншого царя. Добралися на конях до міста, де мали молодшому видивити дівчину. Але в саме місто вони не завернули — лишилися на ніч на околиці.

А десь коло півночі старший брат устав, аби розвідати, як увійти в столицю. Вона була обнесена трьома кам'яними мурами, які розділяла однакова відстань. Коло першої брами стояло шість стражників, коло другої — вісім, а коло третьої стояв лише один, але він мав силу за дванадцятьох. Та старший брат підійшов до першої брами і став просити стражників, аби його пропустили в місто. Вони відказали:

— Може, ти якийсь шпигун, а тому не можемо пустити тебе в місто!

Увидів царський син, що дарма просити, копнув ногою браму — і вона відкрилася. Тоді захопив стражників — в одну руку трьох і в другу трьох — та як стукнув ними, то в тих мало душі не повилітали. І стражники почали просити силача — най змилюється над ними. Він одпустив їх, але з одною умовою:

— Завтра, коли буду заїжджати в місто на кочії (кареті) із чотирма кіньми, відкриєте браму, станете набік і віддасте мені честь!

Стражники одразу погодилися, але царський син спочатку їх примусив сім разів поклястися і вже тоді подався далі.

Підійшов він до другої брами і теж просить варту, щоб йому дозволила пройти у столицю. Стражники не хотіли його пропустити:

— Може, ти якийсь шпигун, і тому не можемо пустити тебе в місто.

На ті слова легінь не зважав, копнув ногою браму — і вона відкрилася. Тоді вхопив стражників — в одну руку чотирьох і в другу чотирьох — та й доти їх зіштовхував лобами, що почали просити — най змилостивиться ними. Він одпустив їх, але з одною умовою:

— Добре, змилостивлюся над вами, але завтра, як я буду їхати в кочії, що буде запряжена чотирма кіньми, відкриєте передо мною браму і віддасте мені честь!

Стражники прийняли умову, та наш силач спочатку їх примусив сім разів поклястися і аж тоді подався далі.

Підійшов він до третьої брами, де був один стражник, що мав силу за дванадцятьох. Але стільки би біди було на світі, бо старший брат мав силу за чотирнадцять людей. Попросив вартівника, аби дозволити пройти в місто. Той не хотів і слухати.

— Може, ти якийсь шпигун, тому я не можу пустити тебе в місто!

На те старший брат копнув ногою браму, аж вона злетіла, а потім схопив стражника й тричі — один за одним — так гупнув ним об землю, що той почав відпрошуватися, бо видів, що хлопець сильніший, як він.

— Добре, — сказав царевич, — я нічого тобі не зроблю, та завтра, коли буду їхати в кочії із чотирма кіньми, ти відразу, як лише зачуєш, відкриєш мені браму, візьмеш шапку в руки і побіжиш передо мною через усе місто.

Вартівник пообіцяв зробити все так, та легінь спочатку примусив його сім разів поклястися. Уладнавши діло зі стражниками, старший брат вернувся до молодшого, де мали пристанище.

А другого дня, десь коло дев'ятої години, брати приготувалися й рушили до столиці. Цар і цариця

стали на балконі й дивилися вниз. Раз лиш видять — а четверо коней з якоюсь кочією летять вітром до першої брами. Одразу збагнули, що то хтось поспішає до них на оглядини. Але вони ще не мали наміру віддавати доньку і дуже хотіли, аби стражники не пропустили сватачів. Цар ще й похвалився:

— Дарма поспішають, мої вартівники і так їх не пропустять. Тим гостям нічого не зостанеться, як набратися ганьби і повернутися назад.

Коли цар те сказав, кочія вже була перед брамою, і що він увидів — брама красно відкрилася, вояки поставали з боків у два ряди і віддали честь! Цар похитав головою й каже:

— Ей, які погані в мене стражники! Та, думаю, від другої брами гості неодмінно повернуть назад, там їх уже ніяк не пропустять!

Ледве цар сказав оті слова, як відкрилася красненько й друга брама, і стражники, ставши з обох боків, віддали честь гостям, що прогуркотіли на кочії. Цар похитав головою й каже:

— То, уже я виджу, що від моїх вартівників ніякого хісна (користі), не шкода би послати на шибеницю всіх до одного! Але третій вартівник нікого не пропустить — то в мене силач!

Ледве встиг ото сказати, як гості вже були перед третьою брамою. І що він увидів? Брама одразу відкрилася, а стражник схопив шапку і, як лиш був годин, побіг перед кочією. Тоді цар подумав: які міцні мають бути ті, що сидять у кочії! Йому вже не терпілося вичекати хвилину, коли гості ступлять до палацу. Кочія прокотилася двором, зупинилася, і двоє братів-царевичів вийшли перед палацом. Цар пішов назустріч, узяв обох гостей попід руки, повів їх до себе й почав пригощати. Та перед тим, як гоститися, старший брат сказав:

— Ваша світлість, ми тут не для того, аби їсти й пити, а для того, аби вас просити: віддайте свою доньку за мого молодшого брата!

На те цар відповів:

— Я не заперечую, але моя донька має силу за дванадцятьох чоловіків, і їй підходив би такий, у котрого бодай не менша сила. То най піде твій молодший брат боротися з моєю донькою. Якщо він переможе, то візьме собі її за жону.

Старший царевич каже:

— Царю, мій менший брат — дуже ганьбливий хлопець. Він не піде з дівкою боротися. Дозвольте мені — в нас із братом однакова сила.

Цар пристав на те. Покликав доньку і сказав, що вона буде боротися із старшим царським сином, який виступає за молодшого. Принцеса прийняла умову і почали міряться силами. Легінь схопив царівну — і вона раз-два була на землі.

— Ну, доста, — сказав цар, — виджу, що донька моя слабша!

І запросив гостей за стіл — най їдять і п'ють. Мало перекусили, і старший брат заговорив знову:

— Ваша світлість, ми тут не для того, аби їсти й пити, а для того, про що вас просили: будьте милостиві нам сказати, коли ви віддали би свою доньку за мого молодшого брата?

Цар не мав охоти віддавати доньку і задумався, яку знайти причину, аби показалося, що той хлопець не вартий її. І відповів так:

— Віддам за нього доньку, але най підніме у дворі рушницю і вистрелить із неї у Дикого Павла, котрий висить на шибениці, підвішений за руки. Та най вистрелить так, аби куля перейшла обидва зап'ястя і зірвала тіло із шибениці.

Старший брат сказав:

— Мій брат, як знаєте, ганьбливий, він може розгубитися. Але якщо дозволите, то вистрелю я. У нас із братом однакова сила.

Цар пристав і на таке. Вийшов старший брат на двір, і йому показали велику рушницю. Вона була така тяжка, що її могли зрушити із місця лише два-

надцятєро хлопів. А старший царевич підняв її сам і націлився у Дикого Павла, котрий був засуджений до смерті і висів прив'язаний за руки. Легінь потрапив просто у зап'ястя. Дикий Павло зразу впав на землю, правда, без п'ястей, і побіг у хашу.

Лише після того цар справив весілля, та взяв із братів слово, що вони обидва будуть півроку жити у його палаці, аби було видко, як честують його рідну доньку.

Молодший брат, відколи оженився, усе ходив на лови — правда, жона його не любила. Старший мав іншу звичку — весь час сидів дома. Одного разу, коли його брат подався на лови, царівна, аби якось відвернути від себе чоловіка, ударила головою у вікно — так, що скло розбилося і порізало лице. Повертається чоловік із ловів і видить, що жінка лежить у постелі. Підходить він до неї і звідає:

— Що тобі є, душко? Чого ти лежиш?

— А тому лежу, — відповіла принцеса, — бо твій старший брат хотів мене звести, а я не подалася. Він через те розсердився на мене, пхнув до вікна, і скло так мені лице порізало, що аж кров закапала.

Гей, як озлився чоловік, коли таке почув! Він усе повірив, що розповідала жінка, хоч його брат ні в чому не був винний, і пішов молодший до царя, як до свого тестя, та й поскаржився на брата.

Цар аж розпалився з великого гніву і просто — до доньки. Як увидів, що вона лежить із закривавленим лицем, а ще як почув од неї самої, що старший царевич штовхнув її до вікна і вона страшенно поранилася, то нараз дав розказ відтяти йому ноги. Покликали одного м'ясника, і той своєю великою сокирою відрубав царевичеві ноги, дарма сарака говорив, що перед братом він не винний. Коли старший лишився без ніг, то попросив молодшого дати йому осідланого коня і заряджену рушницю. Як усе те зробить, то най висадить його на коня, а в палаці скаже, що старший брат подався у світ. Молодший дав старшо-

му осідланого коня, заряджену рушницю, потім висадив його у сідло. Вже сидячи на коні, старший брат відклонився і сказав на прощання:

— Будь здоровий, брате! Най дасть тобі бог ліпший розум, аби ти не всім вірив. Ти зробив мене тепер калікою, але мені видиться, що, як поїду звідси геть, ти у свого тестя будеш свині пасти.

З тим старший брат рушив у мандрівку. Добрався до одної великої хащі, увидів там Дикого Павла, котрого врятував, та й каже йому:

— Не тікай від мене, Дикий Павле, то я тебе збив із шибениці. Ти, неборе, лишився без рук, а я — без ніг. То якось удвох, може, проживемо?

І вони одразу поцімборували (побраталися). Ходили на лови, та слухайте — як: той Дикий Павло, котрий не мав рук, зганяв дичину, а безногий царевич стріляв. Довго вони так по хащі полювали. Але коли дихнуло зимою, задумалися, що добре було би зробити колибу. З тяжкою бідою поставили собі якусь хижчину.

Потім спало на думку, що добре би знайти собі газдиню. Та хто піде в хащу газдувати із двома каліками? Царевич над тим давно сушив голову. І він сказав Дикому Павлові:

— А знаєш що, Палку, я чув про одну королівську доньку. Король для неї дав зробити двісті чи й більше кочій, та ні одна їй не полюбилася. А я зроблю таку кочію, що буде їй на дяку. Дишель кочії прив'язу до тебе, й ти потягнеш її до принцеси. Королівській доньці полюбиться кочія, тоді ти попросиш, аби сіла в неї і глянула зсередини. Коли принцеса сяде, утікай з кочією як можеш, принцеса там зостанеться. Привезеш її сюди — і буде в нас газдиня.

Царський син і Дикий Павло почали майструвати ту хитру кочію. Коли змайстрували, принц прив'язав дишель до пояса Дикого Павла. Той потяг кочію до принцеси. Королівська донька вийшла із палацу,

увиділа кочію, і вона їй дуже сподобалася. Дикий Павло попросив зайти до кочії, оглянути зсередини. Принцеса сіла, а він нараз пустився тікати. Придворна челядь кинулася слідом, та не могла його догнати: Дикий Павло летів, як стріла. Він привіз принцесу в хашу, бо коли вона зайшла в кочію, дверці так закрилися, що не могла вискочити звідти.

У хаші відкрили на кочії дверці. Увиділа принцеса, куди вона потрапила, і почала плакати, її розважали, але то нічого не допомагало. Аж за тиждень вона зрозуміла, що даремно плакати, та й перестала витирати сльози. Але відтоді з кожним днем ставала все блідішою і худішою. Увиділи каліки, що дівка сохне й худне, й зажурилися: «Що їй за біда, коли має що їсти і пити — доста всього доброго?» І почали підозрівати один одного: чи хтось із них потай не кохається з королівською донькою? Певно, від того так марніє дівчина! Якось уночі безногий чатував на безрукого з одного кінця дівочької постелі, а той чигав на нього з другого кінця, але один про одного не знали.

Раз десь коло півночі обидва почули, що хтось із дівки смокче кров. Кинулися на нечисту силу, дивляться, а то — стара Інджі-баба (відьма). Вона жила недалеко в хаші і приходила ночами до принцеси ссати з неї кров. Відьму пов'язали і хотіли кинути в огонь, але вона почала проситися, аби її пустили. Ні царський син, ні Дикий Павло не хотіли відпустити її. Тоді босорканя (відьма) пообіцяла їм:

— Лишіть мене жити, і дістанете таку добру пораду, що в одного з вас виростуть ноги, а в другого — руки. Ідіть туди й туди, натрапите на одну криницю з годною водицею, замочіть руки й ноги, і вони одразу відростуть.

Послухали каліки стару відьму, не кинули її у вогонь, та лишили в кімнаті пов'язану, а самі подалися до тої криниці. Добралися туди, і Дикий Павло вже

хотів замочити свої обрубки рук у криничну воду, та царський син закричав на нього:

— Чекай, не замочуй у криницю руки, я кину в неї спершу зламану галузку! Увидимо, що буде.

Він так і вчинив. Тільки впала галузка у воду, як обернулася на попіл. Ей, як розсердилися хлопці на стару Інджі-бабу. Вернулися додому та почали гойкати:

— Гей, стара босорко! Та ти красно обдурила нас! Хотіла, аби ми згоріли в тій криниці! Ну, тепер тобі кінець!

І, лаючи відьму, стали її штовхати до ватри, аби зараз же спалити. Тоді Інджі-баба заговорила знову:

— Йой, дайте мені спокій, скажу вам чисту правду — де є та криниця, що в ній водиця-гойниця і від котрої нараз повідростають ваші руки й ноги! Ідіть туди й туди і там натрапите на неї!

Царський син і Дикий Павло лишили стариганю пов'язану в колибі*, а самі подалися по водицю-гойницю. Як знайшли криницю, то спершу кинули туди суху галузку. Тільки галузка впала у криничну воду — нараз пустила брості та й зазеленіла. Тепер уже вони не боялися, замочили хто руки, хто ноги до водиці-гойниці, і кінцівки нараз їм повідростали.

Повертаються цімбори додому і думають, що робити з відьмою. Дикий Павло радив одпустити, а царський син був проти і сказав:

— Якщо її пустимо на волю, вона вночі, як будемо спати, задушить нас обох. Хоч та босорканя зробила добре діло — се тому, бо мусила зробити. Треба її вбити!

Зайшли до колиби, і дарма просилася-молилася клята Інджі-баба — кинули її в полум'я, і вона згоріла.

На другий день царський син сказав Дикому Павлові:

---

* хата на полонині

— Послухай, що тобі скажу! У мене є молодший брат — піду його відвідати. А принцесу лишаю на тебе, можеш її взяти за жону.

На тому він зібрав свої речі, відклонився королівській доньці й Дикому Павлові та й рушив у дорогу. Добрався до столиці, де жив менший брат. Та перед тим, як зайти до міста, увидів на толоці велике стадо свиней. Підійшов до свинаря і звідає його:

— Чиє се стадо, чоловіче?

— Цареве, — засмучено відповів свинар.

І в тому свинареві царевич упізнав молодшого брата, а молодший його не впізнав. Тоді старший брат звідає свинаря:

— Та чи добре маєшся на службі у царя?

— Можна би терпіти, — відповідає той, — та дуже мене сердить, що увечері маю поцілувати кожну царську свиню, бо від того в голові так паморочиться, що падаю горілиць, і мушу лежати, доки отой паморок не вивітриться мені з голови.

— Видиш, — признався мандрівник, — я твій старший брат. Пам'ятаєш, як я йшов у світ, то сказав тобі, що ти у свого тестя ще будеш свині пасти! Не вартий ти нічого, раз на таке зійшов. А коли ще й кожний день ти цілуєш свині — то вже треба бути останнім у світі! Та я тобі поможу позбутися біди, лиш вислухай мене. Як вернешся із свиньми додому, цар вийде подивитися, як ти їх цілуєш, а ти візьми сокиру, сядь собі на стільчик і, як до тебе підійде свиня, удар її поза вуха так, аби одразу здохла.

Увечері свинар повернувся зі свиньми додому. Цар вийшов подивитися, а зять сів на стільчик, і всі півтисячі свиней за звичкою підходили до нього, аби їх цілував. Але тепер він кожну свиню рубав поза вуха, і вона одразу переверталася — здихала. Повбивав усі цареві свині та й поскладав їх в одну купу. Цар видів ту роботу від початку до кінця, та не ска-

зав ні слова. Заговорив лише тоді, коли зять прибив останню свиню:

— Ну, синку, більше ти не будеш пасти моїх свиней, бо вже й не є що. Але зайди лишень до мене!

Коли зять зайшов, цар із нього зняв свинарське дрантя, а самого наказав помити й убрати в царське плаття. Потім разом із царем вони повечеряли, а по вечері лягли спати. На другий день царський зять устав, і жона звідає його, що йому приснилося. Чоловік відповідає:

— Ото мені снилося, що до мене прийшов старший брат і тепер чекає під ворітьми.

А вона страшенно розсердилася і каже йому:

— Се тобі не снилося, а й учора брат був із тобою, то він тебе намовив повбивати свиней!

Чоловік признався:

— Правда, так було.

Царська донька аж зблідла від злості:

— Дам я тому каліці! Я з нього душу витрясу!

Вибігла за ворота, увиділа старшого царевича і нараз ухопилася за нього! Але той так гупнув злюкою об землю, що нараз свічка їй загасла.

Із тим старший брат зайшов до молодшого і сказав, що він зробив. Тоді два брати вибралися в дорогу і повернулися назад у свою державу. Там вони живуть собі й донині, як не повмирали.

КОРОЛЬ, ЩО БУВ ПІД ЗЕМЛЕЮ

Був собі такий король. От той король зібрав військо і пішов війною на чужу землю і завоював її, а після пішов у другу, а там люди були такі, що руки в них як серпи, а ноги як списи, то вони ногами хилять, а руками зрізують, як серпом, і ніхто цих людей не міг завоювати. Спочатку і цей король не міг їх завоювати, але сниться йому, що як зробить він си-

кавки, та буде на них пускати сірку, а після пустить огонь, то всіх попалить і постріляє. От король на другий день так і зробив і всю землю забрав.

Допіру йде в третю землю. Приходить туди, аж там люди такі, що половина чоловіка, а половина собаки, і їх не можна звоювати. Сниться йому знову:

— Ці люди не чули зроду музики, як вони полягають в своїй кріпості спати, то ти вели своїм музикантам заграти, то вони з радості самі себе заїдять.

На другу ніч вони полягали в кріпості спати, король зібрав свою музику. Як заграють вони — ті попросипалися і не знають, що це такеє, бігають, крутяться по кріпості, а далі давай один другого гризти. Ото гризли, гризли, аж поки всіх там зосталось десять чи там двадцять, тоді король і тих велів зарубати, от уже і третю землю завоював.

Допіру вертається назад до своєї, значить, землі. Йде дорогою та йде — коли дивиться, аж земля завалилась — нікуди далі йти. От король велів зробити собі ланцюг та такий довгий, щоб аж на той світ дістав. Зробили цей ланцюг, спустили в ту провалину, король сам і поліз, щоб то побачити, що там на тому світі робиться. Але як він ліз, то сказав своїм генералам, щоб коло того ланцюга день і ніч стояла варта.

— Як я, — каже, — потягну за ланцюг, то щоб тягли, я буду триматися, то мене і витягнуть на цей світ.

Допіру цей король іде там уже під землею та йде, коли дивиться, аж стоїть палац, і нікого не видно, тільки один палац стоїть — та й годі.

От він і заходить туди. Ходить по покоях — нікого не видно, заходить у другу, чи там, може, вже в десятку — аж сидить панна та така ж то хороша, така хороша, що й сказати не можна. От вона його і питає:

— Чого ти, чоловіче, сюди прийшов? Тут змії живе, він тебе з'їсть. Він і мене взяв на тому світі, та й держить у себе за жінку. Він такий сильний, що

його ніхто не може звоювати. Тільки постій, чоловіче добрий! Може, Бог дасть, що ти його подужаєш, то ти мене от біди вирятуєш, візьмеш мене з собою, може ми, як Бог поможе, таки вернемось коли на той світ.

— Добре, — каже.

— Слухай же, чоловіче, у змія є дві бочки: у одній вода сильна, а в другій безсильна. Як він з ким небудь б'ється, то сам п'є сильну воду, а другому дає безсильну. От ми перекотим ту бочку, що з сильною водою на те місце, де стоїть безсильна, а бочку з безсильною водою перекотимо на те місце, де стоїть сильна вода, то він, як нап'ється безсильної води, а ти сильної, то ти його звоюєш.

От тільки вони перекотили бочки — аж тут летить уже змій, так аж горить від нього. Король скоро сховався під ліжку. Прилітає змій, ввійшов до палацу.

— Фе, фе! Прісна кість смердить.

— Та де там тобі, — каже панна, — тут прісна кість узялась! Сюди прісного чоловіка і ворон кості не занесе. А щоб ти, — каже, — робив, якби мого брата зобачив?

— Що ж би я, — каже, — робив, я б бився з ним.

— Ну, — каже панна, — вилазь, нічого робити.

От ідуть вони на мідний пляц битися.

Як пхне змій короля, так він по коліна в мідь загрузне, як пхне король змія, то змій і з місця не зрушиться.

— Ну, тепер, — каже змій, — ходи віддихати.

Пішли віддихнули трохи, напились води з бочок, але король той напився води сильної, то у нього сили зразу прибуло — так що аж горить, а змій напився безсильної води, то й ту силу загубив.

— Ну, тепер, — каже змій, — ходімо битися — вже віддихнули трохи.

Приходять вони знову на той самий пляц.

Як пхне король змія, так він по коліна в мідь загруз, як пхне змій короля, так той і з місця не зру-

шиться. От король загнав його в мідь по самі пахви, а після взяв та й голову відтяв йому.

Приходить він до панни, та питає його:

— А чи звоював його?

— Звоював, — каже, — і голову відтяв.

— Ну добре, тепер ходімо.

От ідуть вони, і панна каже:

— Тут ще є моя сестра, чи не можна і її визволити?

— Добре, — каже король, — може, Бог допоможе, і твою сестру визволимо.

Пішли. Ідуть та й ідуть, ідуть та й ідуть, коли дивляться — стоїть палац такий великий та здоровий, як буває у короля якого або генерала. Заходять вони туди, знайшли сестру і кажуть їй:

— Як би тут твого чоловіка звести?

— Добре, — каже та. — У нього там-то і там-то лежить два камені, один сильний, а другий безсильний. Перекотим сильний камінь на місце, де лежить безсильний, а безсильний туди, де лежить сильний, то він як прийде віддихати — лизне безсильного каменя, тоді ти його переможеш.

Перекотили камені — коли дивляться, летить, аж ліс гуде, аж іскри з нього сипляться. Короля сховали під ліжку і прикрили, щоб не видно було. Прилітає змії, заходить в палац:

— Фе, фе! Прісна душа смердить.

— Та де тобі тут, — каже його жінка, — візьметься прісна душа, сюди і ворон кості прісної душі не занесе. А щоб ти, — каже, — робив, якби побачив мого брата?

— Що б же я, — каже, — робив: бився би.

— Ну що ж робити, — каже вона, — вилізаї, чоловіче.

Виліз той із-під ліжка, пішли на срібний пляц битися. Як ударить змії короля, то він по коліна в срібло загрузне, а як ударить король змія, змії і з місця не зрушиться.

— Ну, тепер, — каже змії, — ходімо віддихати.
— Ходімо, — каже король.

Пішли. Там чи віддихнули, чи ні, веде змії до каменя.

— Лижі, — каже.

Той лизнув, і став такий, як огонь! Лизнув і змії другого каменя, пропала у нього і та сила, що була. Пішли битися.

Що ударить змії короля — король і з місця не зрушиться. Як ударить король змія, так той по коліна в срібло ввійде. Загнав його в срібло по самі пахви і голову зтяв. Приходить в палац, його питають:

— А що, звоював?

— Звоював, — каже.

— Ну, тепер ходімо вже, — кажуть, — на той світ, може, Бог дасть що і дойдем як-небудь.

Пішли. На дорозі згадала панна, що у змія в кишені є такі ключі, що як оббігти кругом палацу за ними, то палац звернеться в трубочку, а як махнути ключами навхрест, то знову палац розвернеться і стане таким, як перше був. Змії так часто робив. Оце було летить із дому, зверне палац візьме в кишеню, а мене тут покине, і я сиджу одна, як палець, на дощі.

Вернулись, відкопали його, вийняли з кишені ключі, забрали в кишеню палац, і пішли далі за королем.

Там через місяць чи й більше, приходять вони аж до ланцюга. От король і прив'язує одну панну, потряс її, і потягнули на білий світ. Витягли ту, спустили ланцюг і за другою, а після за ним спустили.

І от він і думає:

— Може, яка зрада буде, прив'язу я перше камінь, то тоді побачу.

От він і прив'язав камінь. Потягнули його вгору — а сам відійшов — коли так, як до половини дотягли, а далі як пустять — упав камінь і розсипав-

ся як пісок, бо де то така висота, що Господи!... Кинули і ланцюг.

От той король плаче бідний, що вже не може вийти на білий світ, іде та й плаче. Ходив він дуже довго — коли дивиться, аж стоїть дерево, та таке ж то високе, що й сказати не можна, а на тім дереві в гнізді лежать дітки грифа — а тут така хмара знаходить, таке збирається, що не доведи Господи! Він узяв, скинув з себе свиту, прикрив діток, щоб їх не залила вода. Кола прилітає старий гриф і питає своїх діток:

— Хто це вас прикрив? Я готовий тому дати, чого він забажає, або його на radoшах з'їсти.

— Ні, — кажуть, — як не з'їси, то ми скажемо: он сидить чоловік під деревом, цей нас укрит свитою.

От гриф прилетів до нього і питає:

— Кажи, що хочеш тобі дам, або на radoшах з'їм тебе.

— За що ж ти мене будеш їсти? За те, що твоїх діток визволив від смерті?

— Ну, добре, кажи, кажи, що тобі треба, я тобі все дам, бо це перший раз у мене діти від дощу живі zostались, я полечу, а тут діти в гнізді і заллються.

— Ну, добре, — каже король, — винеси мене на той світ.

— Ну, добре, — каже, — ти мені загадку загадав. Я тебе винесу, але і тобі загадаю загадку. Я тобі дам дванадцять кадовбів, щоб ти мені назбирав м'яса повнісінькі кадовби, як назбираєш повні, тоді до мене їх поприв'язуєш, сам сядеш коло них, і я тебе понесу на білий світ, як я тільки поверну голову назад, щоб ти мені зараз і вкинув кусок м'яса в пасть, а то як не стану нічого їсти в дорозі, то я не долечу — упаду.

— Добре, — каже король.

От приніс гриф кадовбів, а король уже пішов скоріше збирати м'ясо. Де що заб'є — чи там зайця, чи

лисицю — все в кадовб* несе. Там, може, через місяць, чи через два, назбирав повнісінькі кадовби.

Прилітає гриф, от він поприв'язував шнурками всі кадовби, сів сам коло шиї і летять. Що повернеться назад — король йому в пасть і кине, що там попадеться під руку: як коза — то козу, як заєць — то зайця. От-от уже долітають на білий світ, уже навіть світ білий видно. Обертається гриф раз — нема що кинути, обертається уже й другий — король одрізав кусок литки і кинув йому в пасть!

От гриф вилетів уже на білий світ і питає:

— Яке це ти мені в послідній раз дав м'ясо — а добре ж то, добре таке, що я б усе їв та й їв.

— Е... я б тобі, — каже, — сказав, та боюсь, щоб ти не з'їв.

— Не з'їм, — каже, — тільки скажи.

Тоді король показав йому свої ноги:

— Дивись, — каже, — звідкіля воно було вирізане.

Гриф подивився — йому шкода стало бідного короля, виригнув із себе його литки, звелів йому притулити до ніг, а сам полетів і приніс живущої і цілющої води, помочив трохи зверху — м'ясо так, як і було: і не видно навіть того місця, де зрослося.

От король подякував грифові та й пішов своєю дорогою, а тут по всій землі розійшлася чутка, що буцім-то короля вже давно на світі немає.

Королем обрався його головний генерал, і то б треба йому одружитись на цій панні, що із-під землі витягли ланцюгом. Він то дуже хоче, але вона не хоче за нього вийти — дума, що ще вернеться цей король, що од змія визволив її, — і вередує та й вередує. Скільки вже шевців у королівстві було, ніхто їй не догодить черевиками. Принесуть, а пані каже:

— Зрізати йому голову.

Зріжуть, і другому наказують. Де б хто якого шевця не запобіг в королівстві — зараз його ведуть до

---

* шкіряний мішок

неї і наказують черевики. От король приходив до одного шевця та й проситься, щоб той його прийняв до себе за помічника.

— Як? — каже.

— Та так: королівна заказала мені черевики, щоб на завтра були готові. Як сподобає, то добре заплатить, а як не сподобає — голову відрубують. Та де там мені догодити їй? Не такі вже шевці шили, як я, то не догодили, а де мені вже догодити.

— Не журись, чоловіче добрий, — каже король, — якось там воно буде, може, Бог дасть, що як-небудь і догодим.

От швець взявся за черевики, та так плаче, що й сказати не можна — йому бідному і вмирати не хочеться самому, і діточок дрібненьких не хочеться покинути сирітками, а король каже:

— Не плач, чоловіче, я колись трохи учився шити, може, Бог дасть, як-небудь і догодим королівні.

От чоловік ліг спати, а король вийшов на двір, подивився, що нема нікого кругом, він скоріш махнув ключами навхрест. Став палац такий, як був під землею. Він тоді скоріше всередину, як зачав по скринях ритися, як зачав, то аж доти рився, поки не найшов черевички в одній скрині, вискочив із палацу, махнув ключами — знову палац звернувся у трубочку, він взяв його в кишеню, черевички зав'язав в платочок і поставив на столі. Вранці лиш стало на світ благословитися — проснувся хазяїн, дивиться, а приймак його спить і черевичків не видно.

— Що ж ти, — каже, — чоловіче, зі мною нароби? Я ж тепер пропащий навіки — осиротив ти моїх діток.

— Не плач, чоловіче, я вже черевики пошив, ти тільки віднеси їх і віддай.

От він як розвернув платочок, так у хаті аж засвітило. Він тоді зрадів, сердешний, скоріше одівся і поніс. Вона побачила і пізнала, зараз догадалась, що король уже вибрався на цей світ, і каже:

— От що до ладу, то до ладу — добрі черевики! Ну, коли ти такий майстер, так зроби мені до шлюбу ще сукню.

От цей чоловік вертає додому та знову плаче, — плаче сердешний так гірко, як мала дитина.

— Оце, — каже, — захотілося їй мене зі світа звести. Я швець і то поганий, а вона мені загадала кравецьку роботу, я зроду й голки в руках не держав.

Приходить додому і розказує:

— Ти, чоловіче, мене від смерті врятував уже, а тепер уже не врятуєш — загадала мені шить сукню, а я й голки не вмю в руках держати.

— Не журись, — каже йому наймит, — якось, як Бог дасть, пошиємо.

— Е, де там тобі пошиємо! Тут, певно, і матерії не можна дістати такої, щоб їй подобалась, піду куплю.

Пішов, приніс, якої міг найти кращої, і плаче знову сердешний.

— Не плач, — каже йому король, — якось воно буде, лягай спати. Може, я пошию.

От як лягли усі спати — він знову вийшов на двір, махнув навхрест ключами — став знову палац такий, як був під землею. Він скоріше кинувся по скринях, найшов сукню таку, що їй більше всього подобалась, оббіг кругом палацу три рази з ключами — палац звернувся в трубочку, він взяв у кишеню і ліг спати.

Встає хазяїн вранці, уже б то й треба нести тую сукню, а тут ще й досі висить на кілочку та матерія, що вчора набрав, плаче сердешний.

— Чого це ти плачеш? Я уже сукню пошив, тільки однеси.

— А де ж вона?

— Та он в платку на столі.

Той як розвернув — аж у хаті засіяло. От він зрадів, одягся і поніс.

— Оце, — каже, — сукня як раз мені до смаку прийшлась. Ну, коли ти такий майстер, то зроби ж мені до завтра міст од мого палацу аж до самої церкви. Я завтра піду вінчатися.

Пішов той швець, плачучи, додому. Король його побачив і питає:

— Чого ти, — каже, — плачеш?

— Як же мені не плакати, коли мені знову загадала збудувати на завтра міст од палацу аж до самої церкви.

— Не журись, я тобі і тут в помочі стану. Лягай краще та спи.

Король вийшов на двір, як уже всі спали, махнув ключами — зробився палац, він туди пішов, знайшов той міст, що складений був, — розміряв, як раз вис-тачило. Тоді він взяв сокирку — ходить по містку і стукає то там, то сям. Королева дивиться в вікно вранці-ранесенько — аж міст готовий, тоді вона одяглась, вийшла на міст, стала придивлятися до того майстра, що стукав сокиркою, пізнала на руці свій перстень, що вони помінялись, як виходили на цей світ, зраділи обоє, поцілувались, пішли до церкви і взяли шлюб. А того генерала, що хотів з нею шлюб узяти, розстріляли, а сам став, як перше, королювати.

КОРОЛЬ-ЗМІЙ

Був собі багатий купець, і була у нього дочка, та така гарна, така гарна, що не здумать, не згадать, ні пером описать. Він її дуже любив і все багатство ховав для неї. А багатий він був такий, що гроші міркою міряв: а лавок (крамниць) і не перелічити. І в одній лавці був у нього прикажчиком бідний християнин-сирота. Побачила цього прикажчика дочка та й сподобався він їй дуже, так, що без нього життя їй не миле. Замітив це батько її і задумав того прикажчика з світа звести. Ото призиває його до себе та й каже:

— Поїдеш зараз у дорогу. На́ тобі оцей лист: одвези його аж в четверте королівство, до короля-змія, і вирви для мене з того змія три пера.

Зібрався той прикажчик і пішов.

Іде та й іде, іде та й іде, приходить в перше королівство та й каже:

— Ведіть мене до пана!

От і приводять його до пана, а він і питає:

— Чого тобі треба?

— Я прийшов, — каже, — спитати, де живе король-змій?

— Еге, — каже король, — до змія ще далеко. Послухай-но мене, чоловіче! Була у мене криниця, та з такою водою, що як слабій умиється, то зараз відчуняє, а тепер та вода зіпсувалась. Якби ти її зробив такою, як вона перше була, — я б тобі дав півкоролівства.

— Ні, не можу, — каже прикажчик, — але я надумаюсь.

От він пішов собі далі. Іде та й іде, іде та й іде, приходить у друге королівство, йде до короля і питає:

— Чи ще далеко до короля-змія?

— Е, — каже король, — до змія ще далеко. Послухай, чоловіче, що я тобі скажу. Була у мене яблуня така, що родила золоті яблука, а тепер вона усохла. Чи не знаєш ти, щоб їй зробити, щоб вона знову родила, — я б тобі дав за те півкоролівства свого!

— Ні, — каже, — не знаю, але подумаю.

І пішов, іде та й іде, іде та й іде. Приходить у третє королівство, а в тім королівстві король звелів, що як хто прийде в його королівство, щоб зараз вели до нього. От і приводять того прикажчика до короля. Він і каже:

— Була в мене дочка дуже гарна, вийшла вона раз на spacer (прогулянку) та й вже більше не вернулась додому. Ти ходив багацько по світі, чи не бачив де, чи не чув од кого про неї? Якби ти мені її знайшов, то я б тобі дав за це все своє королівство.

— Ні, — каже, — не бачив і не чув. Буду питати, то, може, зустріну такого, що її бачив. А далеко, — каже, — звідси до короля-змія?

— Ні, недалеко, от зараз в першій королівстві.

Прийшов він до того королівства, коли дивиться — аж стоїть над водою палац на стовпах і не можна до нього підійти. Ходив він кругом, ходив, коли дивиться — глибока яма, і драбина стоїть у ямі. От він перехрестився та й поліз туди. Спускається він вниз по драбині, аж ось і сходи. Він по тих сходах та й ввійшов до палацу. Іде він через один покій, йде й через другий, заглянув у третій — спить панна. Він підійшов до неї та й збудив. Вона встала та й каже до нього:

— Чого ти зайшов сюди, чоловіче? Утікай відціля, бо тут король-змій живе, то він тебе тут з'їсть.

Ось він і каже:

— Не можу я утікати, бо мене прислав купець з листом до короля-змія і казав, щоб я приніс йому три зміїних пера.

Та й розкажує їй, як він проходив через всі королівства, поки дійшов до цього.

— В першому королівстві була, — каже, — криниця з такою водою, що як слабій умиється, то зараз відчуняє, а тепер вона зіпсувалася, в другому королівстві була така яблуня, що родила золоті яблука, а тепер усохла, а в третьому королівстві була королівна дуже гарна, та як пішла вона на spacer, тільки її і бачили.

— Це я, — каже вона, — та королівна. Я пішла на spacer, а мене і украв оцей змії, що живе в цьому палаці, і не випускає мене нікуди. Чекай же, чоловіче, я достану тобі з нього три пера та й втічем разом.

Ото вони і балакають про те, коли то краще утекти од змія, коли чують, аж земля гуде...

— Ой, це змії летить, — каже вона, — лізь швидше у піч!

Тільки що він вліз у піч, аж прилітає змії. Як увійшов у палац та й каже:

— Фу... фу... а це що, жінко, чоловіком пахне? Хто тут такий є?

— Нема, серце, нікого, — каже вона, — то ти налітався по світі, найвся людського м'яса, то тобі так здається. А знаєш що, як ти полетів, я лягла спати та й заснула, і приснився мені сон, та такий чудний, такий чудний, що сказати не можна..

— А ну, ну, розкажи, — каже змії, — тільки підожди трохи, я ляжу, а ти мені поськай та й розкажеш.

Сіла вона йому ськати та й каже:

— Снилось мені, що в одному королівстві була криниця з такою водою, що як слабий умиється, то зараз буде здоровий, а тепер зіпсувалася.

— Знаю я цю криницю, — каже змії. — У тій криниці сидить тепер жаба. Якби ту жабу вийняти, то вода б ще краща стала, як перше була.

Змії розкажує, а вона — скуб, та й висмикнула з нього перо, а після й каже:

— Снилось мені, що в другому королівстві була, ніби, така яблуня, що родила золоті яблука, а тепер всохла.

— І це знаю, — каже змії, — то її хробак підточив. Якби її пересадити, то вона була б ще краща...

А вона знову перо висмикнула з голови. А змії почув та й каже:

— Годі, не скуби, розкажуй краще далі.

Вона й каже йому:

— Ото ще снилося мені, що в третім королівстві була дуже гарна королівна. Вона пішла на spacer та й пропала.

— А хіба ти, — каже змії, — забула, як я тебе украв?

А королівна і третє перо висмикнула з голови.

— Ей, слухай, — каже, — не скуби, бо як ще раз скубнеш, то я тебе з'їм.

Перестала вона йому ськати, він знявся та й полетів.

Тільки що він полетів, а вона зараз покликала приказчика та й каже йому:

— Ну, тепер утікаймо. У мене є така книга, що як прочитаєш її, то зараз зробишся чим захочеш: чи звіром, то й звіром, чи птицею, то й птицею.

Взяли вони ту книгу і три пера, поробились птицями та й полетіли.

От змії прилітає додому, дивиться — нема королівни. Він і думає: ото, певно, вона утекла — і полетів у погоню, так летить, що аж земля гуде.

А приказчик з королівною все утікають. Аж вона й каже:

— Постривай-но, я послухаю, чи не чути, земля як гуде, тото змії за нами женеться.

Послухала вона — земля гуде.

— Дожене він нас, — каже, — зроблюсь же я пасікою, а ти старим пасічником, а як він спитає, чи не бачив ти такої-то й такої, то кажи, що бачив тоді, як був ще молодим.

От і зробилась вона пасікою, а він старим пасічником. Аж летить змії і питає:

— Чи не бачив ти, діду, тут не летіла королівна?

— Здається, бачив, але ще тоді, як був молодим.

От змії і вернувся ще шукати її до палацу. Вони поробились знову птицями та й полетіли.

А змії вернувся, шукав-шукав і погнався за ними в погоню. А королівна прислухалась — аж земля гуде. Вона і каже приказчикові:

— Зробимось ми — ти дідом, а я бабою, та й буцім-то ми на богомілля йдемо.

Та й зробилися вони дідом і бабою і йдуть з торбами на плечах. Аж прилітає змії:

— Чи не бачили ви такої і такої?

— Ні, не бачили, — кажуть вони.

Змії і думає: може, вона в палаці або пішла купатися, та й знову вернувся. А тії прочитали книжку,

поробились птицями і знову полетіли. Змій прилітає додому — нема нікого. Розгнівався він дуже та й полетів знову доганяти. А вони уже долітали до того королівства, де змій украв королівну. Коли чують — земля гуде, та так, аж дрижить.

Королівна і каже до прикажчика:

— Летить змій. Робися ти скоріше морем, а я зроблюся качкою.

А ось і змій прилітає, та такий же злий, що аж піна з рота котиться. Як побачив він ту качку, так зараз і пізнав, що то не качка, а королівна, та й хотів він її зловити. Що кинеться на ню, то вона і пурне, не може ніяк її змій зловити. Він тоді почав воду пити, щоб випити все море, пив-пив, доти пив, поки аж не луснув.

Тоді вони поробилися людьми та й пішли собі далі. Приходять у те королівство, де змій королівну украв, та й пішли просто до короля. Король як їх побачив, то так і обомлів з радості: обнімає їх та цілує. Вони йому розказали, де були, як утікли...

Король тоді й каже прикажчикові:

— Ти вирятував мою дочку, бери ж її собі за жінку, ще й королівство тобі дам так, як обіцяв.

— Ні, постривайте лишень, — каже прикажчик, — не хочу я королівства, дайте тільки мені свою дочку за жінку.

От і пішли вони до шлюбу та й справили таке весілля, що було чути на всі королівства.

Зараз після весілля і каже прикажчик до короля:

— Ну, — каже, — тепер я поїду до купця і одвезу йому пера.

І поїхав уже зі своєю жінкою. Приїжджають вони у те королівство, де була яблуня, що родила золоті яблука. Прийшов до короля і каже:

— Тут була у вас яблуня, що родила золоті яблука, а після вона всохла. Оце ж і прийшов я вам сказати, що це хробак підточив, якби її пересадить, то вона буде ще краща.

Король зараз казав її пересадити, коли гляне, а вона ще краща зробилась, як перш була. От король і дав тому прикажчикові півкоролівства. Поїхав він далі. Їде та й їде, приїжджає у те королівство, де була криниця. Приїхав до короля та й каже йому:

— У вас була криниця з такою водою, що як слаббий умиється, то зараз відчунає, а тепер вона зіпсувалася. Там є жаба. Вийміть її звідтіля, то вода буде ще краща.

Король звелів зараз її викинути. Як тільки викинули, то вода стала краща, як перш була, і дав той король прикажчикові півкоролівства. Тепер поїхав він з жінкою до купця.

А той купець уже й не рад був, що послав у дорогу прикажчика. Як йшов він, то його дочка ходила ні жива, ні мертва, аж заслабла бідненька та така зробилася, що аж сумно було на неї дивитися. Так то вона дуже любила того прикажчика.

От він приїхав до купця, а той як побачив, що він таким паном зробився, злякався так, що страх. Це, думає він собі, прийшов мені оддячити за те, що я його посилав до змія. Що мені робити? А далі і каже:

— Не гнівайся на мене. Що ти захочеш, всього тобі дам, навіть оддам за тебе свою дочку.

А прикажчик і каже:

— Я тобі вибачаю. Ти хотів мене зі світа звести, а от, бач, я живу і паном яким зробився, дочки твоєї мені уже не треба, бо я повінчався з королівною та ще і ціле королівство маю, а ось і три зміїних пера.

— Чи вже ж ви, — каже купець, — були у того короля-змія?

— Був, — каже, — от як не віриш, то дивись.

Взяв він одно перо. Як махнув ним, то звідки не взялась вода, так і шумить хвилями, аж пінить, та й пливе просто на купця хату. Той перелякався та й почав просити того прикажчика, щоб він її зупинив. От він махнув другим раз — води так як не було. Вийняв він друге перо, знову махнув ними, тут поча-

ла злазитись всяка гадь, звір, та так багацько, що двір малий, він махнув другий раз — як мітлою змело. От він вийняв тоді третє, махнув тим пером та й полетів з жінкою до короля, її батька, і жили вони собі там, аж поки зовсім не постарілися. От вам казочка, а мені бубликів в'язочка.

ПРО СУЧЧЕНКА-БОГАТИРЯ

Жив собі король і не мав собі від роду дітей, а довкола королівського палацу велике озеро таке, що ні його переплисти, ні його переїхати. І от король велів збудувати через те озеро міст і оголосити так:

— Хто б міг десь почути, що треба зробити, аби в мене діти були — половину королівства тому віддам.

Один бідний чоловік забрів попід міст і сів перепочити. Аж ідуть три ченці, і говорить один:

— Спасибі тому королеві, що цей міст вистроїв.

А другий каже:

— Е, пане брате, коли в нього од роду дітей нема.

Третій каже:

— А я, отче брате, знаю, од чого б у його королеви діти були.

— Ходіть же, отче брате, на край мосту, посідаємо і віддихнемо, та скажеш, отче брате, і нам.

Посідали вони напроти того чоловіка і стали говорити:

— Він король на всю свою імперію, він може це зробити. Якби привезли шовку і виплели з шовку невід та поїхали до моря, і виловили золотоперую щуку, привезли до королеви і дали їй з'їсти, у неї б діти були.

Встає той чоловік з-під мосту і йде прямо до короля і розказує йому:

— Привезіть шовку, виплетіть невід, піймайте у морі тим неводом золотоперую щуку, королева з'їсть і тоді у неї діти будуть.

— Добре, поштивий чоловіче! Як є тому правда, половину королівства віддам, як ні, то мій меч, а твоя голова з плеч.

Король дав наказ, і навезли йому шовку, виплели невід, і поїхали до моря. Закинули той невід зараз у море, натягли силу риби, але нема золотоперої щуки. Закинули другий раз, ще більшу силу риби витягли — нема золотоперої щуки.

— Закинємо, братці, ще третій раз, якщо за цим разом не витягнемо, то поберем цієї риби і повеземо королеві на гостинець.

Закинули третій раз — здається, знову порожній невід йде, коли дивляться — нема нічого, тільки золотопера щука. Привозять ту щуку до короля. Стала кухарка варить її, попробувала юшки й завагітніла. Наїлася королева — і також завагітніла, сучка під столом попробувала кісточок — і та завагітніла, всі три ходять вагітні.

Привела сина кухарка, привела сина королева, привела сина і сучка. Охрестили їх, а вони ростуть не по родах, а по годинах — так ростуть, як з води йдуть. Виросли за вісімнадцять годин, як за вісімнадцять років. Король їх послав у школу і вони навчилися грамоти ще краще від свого вчителя. Приходять вони до отця свого:

— Отче наш любий! Дай нам по коню, по лучку, і по стрілці: ми підемо на полювання.

Вони вже його отцем всі три називають, бо він же їх до хреста повводив.

Отець їм говорить:

— Ви ще молоді юнаки, заблукаєте чого доброго. А королева говорить:

— Дай їм по коню, нехай вони поїздять, бо вони молоді та й занудилися на місці сидіти.

Дав їм король по коню, по лучку і по стрілочці. Поїхали вони, і заїхали в інше панство, десяте королівство.

Сучченко говорить:

— Що ж, браття, їдемо ми, їдемо, а між нами нема отамана. Будь же ти, Королевичу, отаманом!

— Не хочу, брате!

— Будь ти, Куховаричу!

— Не хочу і я! Будь лучче ти, Сучченку!

— Е, брати, ви з більшого покоління, та ви не хочете, а я з найменшого покоління, та буду над вами отаманом! Не хочу!

— Ставаймо, браття, під ряди і пускаймо стрілочки: чия далі упаде — той буде отаманом.

Поставали, попускали стрілочки.

Зараз же стріла Королевича застряла в дубові, стріла Куховарича застрягла у маковині, а Сучченкова застрягла у змієвому будинкові у вікні.

Ідуть в інше панство, десяте государство.

— Он твоя, Королевичу, стрілочка в росохах у дубові стримить.

Ідуть в інше панство, десяте государство.

— Он твоя, Куховаричу, стрілочка в маковині стримить.

Ідуть в інше панство, десяте королівство — не видно стрілочки Сучченкової.

— Вернемось, брати: не видно стрілочки.

— Е, брати, ви до батька з стрілочками приїдете, а я з чим приїду? Стидно мені буде.

Ідуть знову в інше панство, десяте королівство...

— Он твоя, Сучченку, стрілочка стирчить у змія у вікні.

Приїжджають вони туди — стрілочка стирчить у вікні, а зміїв ні одного нема, — всіх та стріла порозганяла.

Позаводили вони усі три коні на конюшню, і остались собі там ночувати.

— Которому, брати, іти до коней ночувати?

— Ти, Короленку, найменший, іди ти до коней ночувати, а я піду під міст, — каже Сучченко.

Пішов той на сторожу, але як впав на сіно, то відразу й заснув. А Сучченко пішов під міст, дивить-

ся — летить змії, за три милі пекельним огнем па- шить. Коли наблизився, на мосту кінь змія спіт- кнувся.

— Стій, стерво, не спотикайся! Ти, борсукова шерсть, не надимайся, ти, соколе, не тріпочи крила- ми, а ти, хорте, не вий, бо твоєї тут рівні нема! Десь- не-десь є Сучченко-молодець, але його кості ворон сюди не занесе.

А Сучченко з-під мосту:

— Брешеш!... Добрий молодець сам з-під мосту вийде.

— А що, чи будемо битися, чи будемо миритися?

— Щоб я з поганою тварюкою та мирився? Я не того сюди прийшов, щоб з тобою миритися!

— Ходімо на тік!

Як узяли битися, він йому всі три голови і позру- бував. Після взяв, язики повиймав і в кишеню похов- ав. Тоді взяв рукою підняв скалу, підкотив тулуб і скалою навернув. Дав Бог світ, посходилися вони до купи, а Сучченко і питає:

— Що кому, брати, снилось?

— Ой, та ми так спали, що й не пам'ятаємо, що снилося.

Дочекали вечора. Сучченко каже:

— Тепер іди ти, брате Куховаричу, на сторожу до коней, а я піду під міст.

Пішов під міст, подивився на зорі, дивиться — летить змії, за шість миль огнем пащить, опустився на міст — кінь спіткнувся.

— Стій, стерво, не спотикайся, ти, борсуча шерсть, не надимайся, ти, соколе, не тріпочи, ти, хорте, не вий — тут твоєї рівні нема. Десь-не-десь є Суччен- ко-молодець, але його ворон і кості сюди не занесе.

А той — каже:

— Брешеш, добрий молодець з-під мосту й сам вийде.

— Чи будемо битися, чи будемо миритися?

— Щоб я з поганою тварюкою та мирився! Будемо битися!

— Ну, ходімо на тік!

Пішли на тік, почали битися, як почали битися, він черк — три голови зняв. Почали битися, знову він три голови зняв, узяв язики повиймав і у кишеню поховав. А тулуб взяв під скалу підкотив і скалою навернув. Дав Бог світ, посходились брати.

— А що, брати, що кому снилося?

— Ой, та ми так спали, що й не пам'ятаємо, що снилося.

На третю ніч увів свого коня і прив'язав у покоях до стовпа.

— Тепер, — каже, — дивіться, братці, нате вам карти, і грайте в карти, тільки не спіть.

Повісив свої рукавички на гачок і — каже:

— Грайте в карти, та дивіться: як буде із моїх рукавичок піна текти — радійте, а як буде кров текти, то хоч самі біжіть, хоч коня пускайте мені на поміч.

Як почали вони грати, поки грали, та й послули. Він пішов під міст, дивіться: летить змій, за двадцять миль пекельним огнем пашить, з дванадцятьма головами. Прибігає змій на міст — кінь спіткнувся.

— Стій, стерво, не спотикайся, ти, борсуча шерсть, не надимайся, ти, соколе, не тріпочи, ти, хорте, не вий! Тут твоєї рівні нема. Десь-не-десь єсть Сучченко-молодець, але його ворон костей сюди не донесе.

— Брешеш! Добрий молодець сам з-під мосту вийде!...

— Чи будемо битися, чи будемо миритися?

— Щоб я з поганою тварюкою та мирився! Будемо битися!

— Ходімо на тік!

Як почали битися — ні той того не подужає, ні той того. До того добилися, що з Сучченка уже кроваві ріки біжать. А брати послули. Крові вже по череву коневі набігло із тих рукавичок, а вони сплять,

плавають у крові. А той вибився уже із сил, взяв шапку з голови і кинув угору.

— Ей, — говорить, — проклятий, ти не дивишся, он два брати мої біжать до мене на поміч!

Той гульк угору, а він чирк — і зтяв три голови. Як почали битися — ні той того, ні той того.

— Давай відпочинемо.

— Давай!

Стали відпочивати, а змій — каже:

— Дми на тік!

— Дми ти, нечиста сила!

— Ні, дми ти, Сучченко!

Подув той — став тік мідний, подув змій — став тік срібний (ще сили більше у змія). Почали вони битися — погано приходитьсья Сучченкові, він узяв чобіт, скинув і кинув угору.

— Ей, проклята сило, от пропадеш! От ще до мене два брати на поміч біжать!

Змій гульк угору, а той черк — і ще йому три голови одрубав.

Як почали битися — ні той того, ні той того не подужає. Бачить Сучченко, що погано, скинув другий чобіт з ноги, кинув угору і — каже:

— От коли, вража сило, пропадеш! Он моїх ще два брати біжать до мене на поміч...

Той глянув угору, а він йому і послідніх три голови одрубав, повиймав язики, поховав їх у кишеню, а тулуб скалою навернув.

Приходить він до братів своїх, дивиться — вони у крові плавають, кінь по череву у помості вибив яму і з рукавичок кров біжить. Розбудив він їх.

— Нуте, браття, що ви наробили? Сідлаємо коні, будемо втікати, бо пропадем.

Поїхали вони. Їдуть в інше панство, десяте королівство.

— Ах, браття, забув я на гачку, на печі свої рукавиці!

— Та кинь, брате, обійдешся і без них!

— Е, ні, — каже, — вернись! З чим до батька приїду?

Перекинувся він котиком, побіг — прибігає туди, дивиться — три зміївни хусти гаптують, а стара змія на печі лежить. І він прибіг під вікно:

— Няв, няв!

— Мамо, — каже одна, — ось наш котик!

— А дивіться, — каже мати, — може, то проклятий Сучченко!

— Та ні! Наш, бо такий і рябенький, як наш був.

Упустили його у хату. Він повертівся коло одної, повертівся коло другої — вони дали йому булки. Він під стіл підгорнув, а сам скочив на піч і витирається коло старої, а та не пізнала його — гладить його, пестить.

— Проклятий, — каже, — Сучченко, синів моїх повбивав, котів моїх порозганяв.

А він скочив на комин і сів коло рукавичок. А стара — каже:

— Йдіть, дочки, у поле, одна хай стане криницею — срібною і золотою. Вони там коло криниці стануть відпочивати, то я їх дожену і з'їм.

А той сидить та все слухає.

— А друга хай стане в полі яблунею, щоб було срібне і золоте яблучко, вони туди прийдуть на гостинець яблучка їсти, я їх і там дожену та з'їм. А третя полетить в дальше поле і стане там ожиною, щоб срібна і злата квітка була, от там уже я їх дожену і всіх поїм.

Вислухав він це все, ухопив рукавиці та у віконце.

— А я ж вам казала, що то проклятий Сучченко, — закричала змійова жінка.

Він прибіг до братів.

— Ріжте, брати, ожину і терен і в пучки в'яжіть, і до мого коня чіпляйте, та будемо тікати, та ще добре, бо всі пропадем!

Нарізали, начіпляли коло його коня — ледве кінь йде. Вони ідуть попереду, а Сучченко ззаду їде. Так женуть коней, так женуть, що аж мило з них летить.

— Станьмо, — каже, — браття, та оддишемо, та хоч води нап'ємося!

— Не ставайте, брати, станем там, он дивіться — вода блищить проти сонця, там нап'ємося, там погожая вода.

Як припустили вони коні, а він остався ззаду, а після, як припустив свого коня, як розженеться, як ударить ту криницю шаблею — вона так кров'ю і скипіла.

— Нема вже одної! Нуте, браття, тікати!

Біжать вони, а він і каже:

— Дивіться, браття, он яблуня — срібне, золоте яблучко — там наберемо батькові на гостинець: от-то радий буде!

Вони так приспішають, щоб він не побіг попереду. Але він як припустив свого коня, як підскочив до неї, як ударив шаблею — вона так кров'ю і скипіла.

— Нуте, браття, тікати!

— Дивіться, браття, онде ожина стоїть — срібна, золота квітка, осьде батькові на гостинець наберемо!

Вони так поспішають, а він пропустив свого коня, ударив шаблею і третьої уже не стало.

— Нуте, браття, тікати, бо лихо буде!

Стали вони тікати, оглянулися назад — аж змія летить: одна губа попід хмарами, а друга по землі волочиться. Як догнала, так Короленка з конем зовсім і проковтнула.

Вернулася до моря пити.

Після як погналася у погоню за ними — знову догнала і з конем зовсім Куховарича проковтнула.

Знову вернулась до моря пити. А тоді вже за Сучченком пішла у погоню. Дожене його, то він пучок терну укине їй в зуби, то поки вона проглине, то він втече трохи, а вона проглине та й знову у погоню за ним, як дожене, роззявить рот, то він туди пучок терну, а тут коня припускає. Давав терен, давав — не має уже чого давати. Став бігти, дивиться — кузня, а в тій кузні Кузьма і Дем'ян.

— Ей, — каже, — святий Кузьма і Дем'ян, одчини, сховай мене у кузні, бо нечистий дух з'їсть.

Впустили вони його у кузню з конем і двері зачинили. Прилітає вона до кузні і кричить:

— Кузьма і Дем'ян, одчини, оддай злочинця, бо як стою, так і з кузнею проковтну!

— Підожди, нечистий дух! Не ковтай із кузнею, лижи залізні двері язиком, ми тобі його з конем на язик посадимо.

Вона двері лиже, а вони кліщі печуть.

Пролизала залізні двері, утаскала язик по саму горлянку.

— Тепер його садови!

— Ні, — кажуть, — лижи більше, бо ще не пролізе він з конем.

Вона лиже, а вони кліщі печуть. Потягла вона язик, а вони кліщами — за язик...

— На, держи Сучченка!

А самі забрали молоти по сім пудів і пішли її бити. Як почали вони її бити — виригала вона Короленка з конем зовсім. Як почали вони її гнітити тими молотами — виригала вона і Куховарича, тільки неживі обидва.

— Е, — брате, — каже Кузьма, — треба ще бити, ще багато сили має нечиста тварюка!

Били вони її, били, поки всі сили не вибили. Як вибили силу, запрягли у плуг і давай світ переорювати. Приїхали до моря, допустили її до моря — вона випила половину моря, і сама лопнула.

Приходять вони до кузні, похоронили обох Сучченкових братів, і дають йому дві шпилечки і коржа шматок.

— Їдь, — говорять, — і буде тобі перше поле — так тобі буде спати хотітися. Як ти будеш тими шпилечками до вік торкатись, то переїдеш, друге поле тобі буде таке, що тобі буде хотітися співати, так тобі буде весело. Але як ти будеш цього коржа кусати, то воно перехочеться, бо як тільки заспіваєш, то пропадеш. Третє буде тобі поле — щипатиме тебе ззаду,

кусатиме тебе, не оглядайся і не одмахуйся, бо пропадеш.

Узяв він те все і поїхав. Виїхав на те перше поле — так його сон клонить, так його сон клонить, що не можна на коні усидіти. Він усе тими шпилечками торкне у віка, то йому й перехочеться. Переїхав поле.

Виїхав на друге — так йому весело стало, так йому хочеться заспівати, так хочеться співати, що й сказати не можна, він все того коржа укусить шматочок, то йому й перехочеться. Переїхав кінь і те поле. Виїхав на третє — так його кусає ззаду, а він іде, і не оглядається і не одмахується. Осталось уже до межі, так як палицею кинуть. А тут як щось укусить його, він не витерпів — вийняв шаблю, як махнув назад, оглянувся назад — і нема нічого. Доїжджає він до границі — тут його і підхопили. Приводять його до короля.

— А що ти зробив, нащо ти мені носа одрубав? Я тебе зі світу згублю!

— Воля ваша — що хочете, те й робіть, я вже дотерпів!

— Як зробиш те, що я тобі скажу, то я тобі прощу. Як підеш до Червоного Короля, та висватаєш за мене дочку, то я тобі прощу все.

Він надів білу сорочку і пішов. Їде дорогою і зустрічає його чоловік:

— Здоров!

— Возьми і мене з собою.

— А який же ти майстер?

— Я, — говорить, — музика!

— Ну, добре, іди: мені музики треба!

Йдуть уже вдвох. Йдуть та й йдуть. Іде інший чоловік:

— Здорові, люди!

— Доброго здоров'я!

— Куди вас Бог несе?

— Підем до Червоного Короля дочки сватать.

— Возьміть і мене з собою!

— Що же ти за майстер?

— Я — Хилька, як ступну — то й милька (миля), як напружусь, то і дві, і три разом.

— Ну, добре, ходімо: нам такого й треба!

Йдуть уже втрох. Зустрічає їх третій чоловік:

— Куди вас, люди добрі, Бог несе?

— Підемо до Червоного Короля дочку сватать!

— Піду і я з вами!

— Який же ти майстер?

— Я той, що далеко бачу!

— Йди, нам і такого треба!

Йдуть вони — йде четвертий чоловік:

— Куди ви?

Вони йому розказали.

— Візьміть і мене з собою!

— Який же ти чоловік?

— Я як дихну, то снігом мете!

Йдуть вони далі, йде п'ятий чоловік:

— Здорові, люде!

— Доброго здоров'я, чоловіче добрий!

— Куди вас Бог несе? Візьміть і мене з собою!

— Що ж ти за чоловік?

— Я чоловік-рядникка, хоч які вогні, то не боюсь, рядниккою накриюсь і будемо сидіти.

Взяли вони і того чоловіка і пішли далі. А дорогою зустріли того чоловіка, що їсть, їсть і ніколи не наїється. Взяли вони його і пішли далі.

Аж йде той чоловік, що раз у раз п'є і ніколи не нап'ється.

— Ходімо, — кажуть, — з нами, нам і такого чоловіка треба!

Пішли вони — аж йде стрілець:

— Здорові були, люди добрі!

— Доброго здоров'я!

— Куди вас Бог несе? Візьміть, люди добрі, і мене з собою.

— Що ж ти за чоловік?

— Я той, що з коромисла стріляю, хоч за п'ять миль, то влучу.

Взяли вони і того й пішли далі. Йдуть, та й йдуть, коли дивляться — аж над дорогою стоїть чоловік Вернигора і пересовує гору то сюди, то туди.

Вони підійшли до нього та й кажуть:

— Здоров, дядьку!

А він оглянувся та й каже:

— Куди вас Бог несе?

— До Червоного Короля дочки сватать.

— Піду і я з вами!

— Ходімо, нам такого, як ти, треба!

Йдуть. Коли бачать — Вирнидуб з дубами грається: то на сей бік поставить, то на той бік.

— Здоров, — кажуть, — брате!

— Помагай, — каже, — трохи дуб не вбив. Куди ви йдете?

— Підемо до Червоного Короля дочку сватати!

— Піду і я з вами!

Йдуть вони. Коли бачать — Вернивода з водою грається, на той бік вусом поверне — там сухо робиться, то на той — там також сухо робиться.

— Ой! Таких ледачих синів, як ви, що нишком помагай — кажуть, трохи водою не залив. Куди вас Бог несе?

— Підемо до Червоного Короля дочку сватать.

— Піду і я з вами.

— Іди!

Приходять вони до короля.

— Здорові були, ваша королівська величність!

— Здрастуйте! Куди йдете?

— Йдемо до Червоного Короля дочку сватать.

— Добре, — каже, — я таким людям рад! Зробіте мені одно дільце, переночуєте у моїй лазні, а я за вас дочку оддам.

Завів він їх у лазню, обложив ту лазню соломою і запалив. Лазня запалилась — вони в крик.

— Рядникко! Де ти?

— Ось, ось я!

— Накривай скоріше!

— Зараз, зараз.

Взяв він ряднинку та й накрив: кругом їх горить, головешки падають, а вони всередині сидять і пісні співають. Ранком — кажуть:

— А де той, що сніжок видихає?

Пішов він наперед і стежка снігу за ним вогонь заливає.

Прийшли вони до короля.

— Давай, — кажуть, — дочку!

— Добре, люди добрі! Ще одне дільце зробіте, та й оддам. Переночуєте з моїм левом, то вже я за вас дочку оддам.

Приходять вони додому, а там уже лев лежить. От вони сіли, музика вийняв скрипку і — брень! дрень! — а лев тільки поглядає. Як заграв він гарної пісні, лев і каже:

— Як би ти мене, братику, вивчив?

— Чому, можна! Тільки треба тобі шерсть обрізати і нігті.

— То ти і острижи мені!

Взяв шнурок, зв'язав ніжки, взяв ножа, обрізав шерсть і нігті і дав йому в лапи смичок та своєю рукою як урізав пісню, то аж волосся дибом стає.

— Будеш, — каже, — грати добре, ще й краще од мене!

— Дай же, — каже, — брате, я відпочину трохи — уморився!

На другий день король посилає слуг.

— Ідть, — каже, — виметіть там кості людей, що лев поїв!

Коли приходять, а вони сидять і лев лежить обстрижений, голий. Тепер йдуть вони до короля.

— Давай же, — кажуть, — дочку!

— Почекайте, люди добрі, зроблю обід, як поїсте все, то тоді дочку оддам!

Влаштував він їм обід: зарізав сто яловиць, зарізав сто каплунів, зарізав сто баранів, заколов сто кабанів, виставив сто бочок горілки.

— Де той, котрий їсть дуже?

— Ось я, брате!

— Сідай!

— Де той, котрий п'є дуже?

— Ось я, брате!

— Сідай і ти!

Гості посідали, а слуги ношаминосять, — той їсть, а той п'є, той їсть, а той п'є, до такого доносилися, що вже не стало чого їсти й пити.

— Давай, — кричать королеві, — їсти, а ні — давай дочку!

— Подождіть, — каже король, люди добрі, — ще зробіть мені одно дільце, то вже й оддам: ще переночуйте у моїй залізній лазні, то вже й оддам дочку.

Позамикали їх у ту лазню і почали під помостом паровики гріти — розжарили її так, як огонь — не можуть уже вони ніяк видержати.

— А де ти, брате, той, що сніг видихаєш?

— Ось я, брате!

— Рятуй, бо пропадемо!

Той як дмухне — на два вершка морозу стало на стінах.

Уранці посилає король слуг своїх у лазню.

— Йдіть, — каже, — виметіть кості їхні із лазні!

Приходять, відкривають, а тії і кажуть посланцям:

— А бодай вам грець із вашою лазнею, ось трохи не померзли.

Приходять до короля.

— Давай, королю, дочку!

— Зараз, люди добрі, ще одно дільце зробите, та вже й оддам тоді, коли якийсь із вас піде принесе з моєю дочкою води. До криниці три милі, як моя дочка швидше прийде — так не возьмете, а як разом прийдете — так вже й оддам.

— Ступай, Хилька, з королівною по воду!

Пішов Хилька. Набрали води, пройшли половину дороги, чи, може, ще й не пройшли половини, сіли під могилкою спочивать. Вона йому і говорить:

— Ану лиш, чоловіче, дай мені голову, я подивлюся: може, в тобі нужда є?

Поклав він голову, вона стала його ласкати і впустила йому сну в голову, а сама взяла відро із водою та й пішла додому. Той, що далеко бачить, глянув — королівна сама воду несе, а Хилька спить під могилкою.

— Ей, браття, — говорить, — сама королівна воду несе.

— А Хилька де?

— Під могилкою спить.

— Де ти, брате, який стріляєш із коромисла?

— Ось я, брате!

— Розбуди Хилька!

Він як ухопить цеглину, як ухопить коромисло, — стрельнув, попав йому під бік і розбудив. Глянув той, аж королівна вже далеко з відрами. Як поправиться Хилька — милька, як поправиться — і дві, і три разом. Догнав королівну, одняв відро і приходять удвох.

Прийшли.

— Давай, пане, дочку!

— Беріть, люди добрі, тепер уже ваша.

Запрягли коні в повозку, беруть її, повезли. Ідуть вони понад водою, а вона перекинулася щукою — та в воду.

— А де ти, Вернивода?

— Ось я, братці!

Він як ускочить у воду, як поверне вусом на один бік — стало сухо, як поверне вусом на другий бік — стало сухо, він піймав її та в повозку. Ідуть далі. Перекинулася вона білкою та на дуб.

— А де ти, брате, Вернидубе?

— Ось я, брате!

— Королівна втекла.

Він як узяв одного дуба — так і вивернув, як узяв другого — так і вивернув, викорчував усю діброву, піймав її — йдуть далі. Перекинулася вона мишею та в нору.

— А де ти, брате Вернигоро?

— Ось я, брате!

— Королівна перекинулася мишею та в нору втекла.

І він прибіг до гори, сюди-туди перекидав гору — найшов її та в повозку.

— Аж тепер я буду ваша!

Ідуть вони — розійшлися побратими, остався тільки Сучченко та вона. Приїхали вони до того місця, де його брати були поховані, а королівна й каже:

— Викопуй!

Він викопав, а королівна дихнула їм в уста й ожили вони.

— Як же ми довго спали!

— Спали б ви й довше, але пора нам додому, — відказав Сучченко.

І вернулися вони до короля та стали разом жити, а королівна за Сучченка заміж пішла. Обвінчались вони і дотепер живуть, і хліб жують, і постолом добро возять.

ПЕРЕМОЖЦІ ЗМІЇВ

НАРОДНІ КАЗКИ

КИРИЛО КОЖУМ'ЯКА

Колись був у Києві якийсь князь, лицар, і був коло Києва змії, і щороку посилали йому дань: давали або молодого парубка, або дівчину. Ото прийшла черга вже і до дочки самого князя. Нічого робить — коли давали городяни, треба й йому давать. Послав князь свою дочку в дань змієві. А дочка була така хороша, що й сказати не можна. То змії її і полюбив. От вона до його прилестилась та й питається раз у нього:

— Чи є, каже, — на світі такий чоловік, щоб тебе подужав?

— Є, — каже, — такий у Києві, над Дніпром. Як затопить хату, то дим аж під небесами стелиться; а як вийде на Дніпро мочити кожі (бо він кожум'яка), то не одну несе, а дванадцять разом, і як набрякнуть вони водою в Дніпрі, то я візьму та й учеплюсь за них, чи витягне-то він їх? А йому й байдуже: як смикне, то й мене з ними трохи на берег не витягне. Отого чоловіка тільки мені й страшно.

Княжна і взяла собі те на думку, і думає: як би її вісточку додому подати і на волю до батька дістатись? А при ній не було ні душі, тільки один голубок. Вона вигодувала його, ще як у Києві була. Думала-думала, а далі і написала до отця:

«Отак і так, — каже, — у вас, панотче, є у Києві чоловік, на ймення Кирило, на прізвище Кожум'яка. Благайте ви його через старих людей, чи не захоче він із змієм побиться, чи не визволить мене,

бідну, з неволі! Благайте його, панотченьку, й словами, й подарунками, щоб не образився він за яке небачне слово. Я за нього і за вас буду до віку Богу молитися!»

Написала так, прив'язала під крильцем голубові та й випустила у вікно. Голубок звився під небо да й прилетів додому, на подвір'я до князя. А діти саме бігали по надвір'ю да й побачили голубка.

— Татусю, татусю! — кажуть. — Чи бачиш — голубок од сестриці прилетів?

Князь перше зрадів, а далі подумав-подумав да й засумував:

— Це ж уже проклятий ірод згубив, видно, мою дитину!

А далі приманив до себе голубка, глядь, аж під крильцем карточка. Він за карточку. Читає, аж дочка пише: так і так. Ото зараз призвав до себе всю старшину.

— Чи є такий чоловік, що прозивається Кирилом Кожум'якою?

— Є, князю. Живе над Дніпром.

— Як же до нього приступити, щоб не образився та послухав?

Ото сяк-так порадились да й послали до нього найстаріших людей. Приходять вони до його хати, одчинили помалу двері та й злякались. Дивляться, аж сидить сам Кожум'яка долі, до них спиною, і мене руками дванадцять кож; тільки видно, як коливає оттакенною білою бородою! От один з тих посланців: «Кахи!»

Кожум'яка жахнувся, а дванадцять кож тільки трісь, трісь! Обернувся до них, а вони йому в пояс:

— Отак і так: прислав до тебе князь із просьбою...

А він і не дивиться, і не слухає: розсердився, що через них та дванадцять кож порвав.

Вони знов давай його просить, давай його благодати. Стали навколішки... Шкода! Просили-просили та й пішли, понуривши голову.

Що тут робитимеш? Сумує князь, сумує і вся старшина:

— Чи не послать нам іще молодших?

Послали молодих — нічого не вдіють і тії. Мовчить та сопе, наче не йому й кажуть. Так розібрало його за тії кожї.

Далі схаменувся князь і послав до нього малих дітей. Тії як прийшли, як почали просити, як стали навколїшки та як заплакали, то й сам Кожум'яка не витерпїв, заплакав та й каже:

— Ну, се ж уже для вас я роблю.

Пішов до князя.

— Давайте ж, — каже, — мені дванадцять бочок смоли і дванадцять возїв конопель.

Обмотався коноплями, обсмолився смолою добре, взяв булаву таку, що, може, в нїй пудїв десять, да й пішов до змія.

А змій йому й каже:

— А що, Кириле? Прийшов биться чи мириться?

— Де вже мириться? Биться з тобою, з іродом проклятим!

От і почали вони биться — аж земля гуде. Що розбіжиться змій та вхопить зубами Кирила, то так шматок смоли й вирве; що розбіжиться та вхопить, то так жмуток конопель і вирве. А він його здоровоною булавою як улупить, то так і вжене в землю. А змій як вогонь горить — так йому жарко, і поки збігає до Дніпра, щоб напитися, та вскочить у воду, щоб прохолодитися трохи, то Кожум'яка вже й обмотавсь коноплями і смолою обсмолився. Ото вискакує з води проклятий ірод і що розженеться проти Кожум'яки, то він його булавою тільки луп, аж луна іде. Бились-бились — аж курить, аж іскри скачуть. Розігрїв Кирило змія ще лучче, як коваль лемїш у горні: аж пирхає, аж захлинається проклятий, а під ним земля тільки стогне.

А тут у дзвони дзвонять, молебні правлять, а по горах народ стоїть як неживий, зціпивши руки, где,

що то буде! Коли тут зміюка бубух! Аж земля затряслась. Народ, стоячи на горах, так і сплеснув руками:

— От так Кирило! От так Кожум'яка!

От Кирило, вбивши змія, визволив князівну і віддав князеві. Князь уже не знав, як йому ї дякувати. Та вже з того-то часу і почало зватися те урочище в Києві, де він жив, Кожум'яки.

ІВАН — МУЖИЧИЙ СИН

Жив колись в старовину цар з царицею. У них замолоду не було дітей, а при старості родився один син. Вони дуже зраділи. Ну, виріс той син, вирішили вони його оженити. А він і каже:

— Поки не дістанете мені такого коня, що жар їсть, полум'я п'є, на дванадцять верст земля гуде, як біжить, і листя на дубах осипається, — то я довіку женитись не буду!

Цар зівзав усіх богатирів, почав розпитувати:

— Може, з вас хто знає або чув, де такий кінь є, що жар їсть, полум'я п'є, а як біжить, то на дванадцять верст земля гуде і листя на дубах осипається?..

Усі кажуть, що ніхто не бачив і не чув такого, і дістать не можуть...

Цар розіслав по всій землі газети:

— Може, хто чув або сам дістане, то нехай до мене приходять.

Попала одна така газета у якусь волость, прочитали. Мужик приходять додому й хвалиться жінці:

— От яка у нашу волость газета прийшла... Якби такий молодець знайшовся, то велено йому до царя приїжджать.

А у нього був хлопець, от цей хлопець і каже:

— А я знаю, де такий кінь є!

А батько каже:

— Сиди там, коли сидиш. Ти вийдеш за ворота, та й то тебе діти б'ють, а то ще про такого коня балакаєш.

Хлопець одягся і говорить:

— Ходім, тату, надвір!

Вийшли. Він одною рукою дуба як схватить — нагнув аж до землі, потім пустив. А батько стоїть, очі витріщив — дивиться на нього, аж злякався сам.

— Ну тепер, синку, — говорить, — повірю.

Пішли у волость — батько хлопця залишив надворі, а сам пішов у хату і каже:

— Дозвольте, панове, мені із своїм словом втрутитися!..

— Можеш, говори.

— Є у мене син, що може дістать того коня.

А всі й закричали:

— У холодну його взять, сякого-такого, з його хлопцем! Куди його хлопець годен? Як він вийде за ворота, то його всі діти б'ють!

Посадили, значить, його з хлопцем у холодну. Сиділи-сиділи вони, а волосне начальство й говорить:

— Мабуть, нам нічого не буде, коли він збреше.

Випустили, а самі до царя вдарили звістку. Цар прочитав цю звістку і не повірив, щоб мужичий син міг таке зробити, але все ж сказав послать своїх слуг і карету за тим хлопчиком.

Узяли того хлопця до царя. Як приїхали, цар підзиває хлопця до себе:

— Можеш дістать такого коня?

— Можу!

— Що ж тобі треба?

— Треба мені коня хорошого та палицю добру.

Написав цар записку до свого табунщика.

— Ступай, у полі є табунщик, даси йому записку, а він тобі дасть коня.

Той пішов, показав табунщику записку.

— Підожди, — каже табунщик. — Пожену напувати коней, а як ітимуть, то якого схочеш, такого й вибереш.

Став той вибирать, і за якого не візьметься за хвіст — то хвіст у руках зостанеться; візьметься за гриву — гриви не стане. Зняв дванадцять кож, а коня не добрав собі. Йде додому, дивиться — хата обідрана (там бідна бабуся жила), а тут якраз хмара на току збирається. Бабуся і просить:

— Поможи мені, чоловіче, а то всі мене, бідну, минають.

Накрив він шкурами її хату, щоб вода не протікала, вона йому подякувала, а він і пішов собі.

Виходить цар і дивується, що той коня собі не добрав.

— Иди, Іван — мужичий син, на конюшні. Вибирай собі коня, може, там тобі кінь.

Той пішов; на якого руку не покладе — так кінь з усіх чотирьох ніг і впаде. Нема коня, та й годі. Настала ніч, а хлопець як вийшов у степ, як свиснув своїм богатирським посвистом, от і прибіга один кінь:

— Чого, хазяїне мій милий-любий, звеш мене?

— Пора нам в путь-дорогу вирушати.

— Ну, добре.

Став він заводить цього коня у царські конюшні, поламав усі двері й конюшні порозвалював. Прив'язав, дав білоярої пшениці, а сам пішов спать.

Цар устав ранком і послав збудить Івана — мужичого сина — чи не бачив уві сні якого коня.

Той говорить:

— Е, в мене вже є кінь, на конюшні стоїть...

Вийшли, подивились, а цар аж злякався — такий великий кінь.

— Ну, тепер зробіть мені палицю, привезіть з лісу на двох парах волів і пофарбуйте.

Привезли. Він підкинув угору, сам ліг па півтори доби спать. Прокинувся — палиця летить назад...

Він підставив мізинний палець — вона у друзки розсипалась.

— Привезіть, — говорить, — мені на чотирьох парах волів, бо ця негожа.

Вони зрубали столітнього дуба, привезли на чотирьох парах волів. Він підкинув угору — сам ліг на три доби спать. Прокинувся, чує — палка гуде. От підставив він середній палець — палка вдарилась і на півтора аршина в землю вбилась.

— Ну, це, — каже, — добра буде.

Цар і каже:

— Ну, от, як дістанеш такого коня, то я тобі яку схочеш нагороду видам і ніколи ніякої кривди не чинитиму. Слово моє тверде.

Поїхав він, але цар все-таки не вірить, щоб якийсь-то Іван — мужичий син та й коня такого сам дістав. Ну, і дав ще йому своїх богатирів вже панської, а не мужицької крові.

— Наганяйте, — каже їм цар.

Іван — мужичий син чує — земля двигтить...

— Це або змії летить, або якісь богатирі їдуть...

Доїжджають, поздоровкались, а він і питає:

— Хто ви такі?

— Це нас послав цар разом з тобою їхати.

— Як же нам бути? Треба комусь із нас бути старшому, бо так ніякого порядку не буде. Треба, щоб ми комусь одному підкорялись.

Ну, ці богатирі панської крові зразу ж один наперед другого:

— Я буду старшим, я буду старшим!..

А Іван — мужичий син і каже:

— Ні, не так. Давайте по дорозі палицю кидать: чия далі впаде, той і буде старшим.

Кинув один палицю по шляху вперед. Їдуть день, їдуть другий — нема... На третій день бачать — палиця лежить. Кинув другий, їдуть день, їдуть три — палиці нема... Найшли аж через тиждень. Кинув Іван — мужичий син. Їдуть один тиждень — нема палиці, другий і третій — нема палиці.

— Це десь твою палицю проминули...

— Не може бути: мабуть, моя палиця десь у гостях.

Проїхали ще тиждень, бачать: стоїть великий дім — мідна огорожа навколо, мідний міст аж до дому веде. Дивляться — палиця через паркан перевалилася і ріг дому одбила. А в цьому домі жили страшні змії, тільки їх вдома не було — воювали десь далеко.

І говорить Іван — мужичий син до одного багатиря панської крові:

— Сьогодні ти підеш на міст на варту, а ти, — каже другому, — ляжеш коло коней, а я ляжу в будинку. — І наказав тому, що на мості: — Гляди ж, брат, не спи, а стережи...

Той ходив-ходив, а як він був з дороги — ліг і заснув на мосту. Тоді Іван — мужичий син прокинувся, бачить — північ, пора йти. Одягся і пішов на міст, дивиться — той спить; слухає: земля двигтись — змії шестиголовий летить і говорить своєму коню:

— Стій, не чмихай, проти нашої сили нема нічого. Є тільки Іван — мужичий син, але сюди його і ворон кості не занесе, бо він іще молодий.

— Ворон кості не занесе, а добрий молодець сам зайде, — каже Іван — мужичий син.

— Чи биться, чи мириться прийшов?

— Не мириться, а биться я прийшов.

— Ну, — говорить змії, — бий ти першим.

— Ні, — говорить Іван — мужичий син, — бий ти, ти на всякому царстві старший.

Шестиголовий змії як ударив, то Іван — мужичий син тільки ледь з місця здвигнувся, а тоді як вдарив змія своєю палицею, то разом шість голів зніс.

Посік його, спалив кості і на вітер попіл пустив та й рушив додому. На ранок і питає того, що на мості вартував:

— А що, стеріг вірно?

— Так стеріг, що мимо птиця не пролітала, — говорить.

На другу ніч Іван — мужичий син послав другого стерегти на мості, а того — на конюшню. І той заснув. Дивиться Іван — мужичий син: час іти. Пішов і став під мостом. Чує — земля гуде. Це дев'ятиголовий змії летить.

— Стій, — говорить змії до свого коня, — проти нашої сили нема другої у цілому царстві. Є тільки Іван — мужичий син. Ну, та сюди і ворон кості його не занесе.

— Брешеш, — каже Іван — мужичий син, — добрий молодець сам зайде.

— Чи биться, чи мириться зайшов?

— Не за тим добрий молодець зайшов, щоб мириться, а за тим, щоб биться.

— Ну, бий ти!

— Ні, бий ти, ти на половину світу старший.

Той змії дев'ятиголовий як ударив — так по кісточки Івана — мужичого сина й увігнав. Але Іван ударив змія — заразом сім голів одрубав. Другий раз замахнув — і останні дві зрубав... Посік його тіло, спалив кістки і попіл за вітром розвіяв. Пішов Іван — мужичий син у свій дім досипать. На ранок спитав і того:

— А що, стеріг добре моста?

— Так стеріг, що й миша мимо не пролізла.

На третю ніч зібрав він обох богатирів, повісив рукавичку на стіні і сказав:

— Піду я сам, братці, стерегти моста, а ви глядіть на мою рукавичку: як буде піт, то гуляйте, а як буде кров з рукавички капать, так пускайте мого коня.

Став під мостом: опівночі чує — земля за дванадцять верст гуде, листя на дубах опадає. Це вже найстарший змії летить на тому коні, що жар може їсти, а полум'я пити. Летить і говорить до свого коня:

— Стій, не спотикайся, проти нашої сили нема сили на всім світі. Є десь Іван — мужичий син, ну, він ще малий. Йому ще тільки на печі сидить — сюди він не зайде, сюди і ворон кості не занесе.

А той:

— Ворон кості не занесе, а добрий молодець сам прийде.

— Що, будем битися чи мириться?

— Не за тим добрий молодець зайшов, щоб мириться, а за тим, щоб битися.

— Бий, — говорить змії.

— Ні, ти бий, ти на всьому світі дужчий.

Як ударив змії, то Іван — мужичий син аж зблід. Бились-бились... У змія з дванадцяти зосталося вже три голови. А Іван — мужичий син уже по самий пояс у землю загнаний, от-от охляне.

— Слухай, ти, — говорить змії, — у тебе батько був?

— Був.

— Воли у його були?

— Були.

— Орав він?

— Орав.

— А давав оддыхать?

— Давав.

— Ну, давай і ми оддыхнем.

Іван — мужичий син як став оддыхать, та й кинув свою палку навідмаш і розбив конюшню. Тут його кінь вирвався, прибіг до його, став землю одривать...

А ці богатирі прокинулись, бачать — кров'ю попідпливали, та з рукавички кров іде, але боялися йти виручати Івана — мужичого сина, думають: для чого нам свої голови за нього підставляти.

Але кінь тим часом землю оббив круг Івана, тоді й говорить Іван — мужичий син до змія:

— Аж тепер я тебе вб'ю.

Змії і говорить:

— Ну, добре, але я хочу тобі сказати ще перед смертю: ти хоч і візьмеш в мене цього чарівного

коня, що цареві потрібний, але ти не доведеш його додому; єсть у мене ще три сестри і мати та батько, цар Ірод. От вони і тебе, і тих двох богатирів все рівно з світу зживуть!

Відрубав останні голови Іван, а сам задумався, а тим часом та бабуся, що він кінськими шкурами її хату укрит, почувла, що на Івана біда насувається, бо вона все знала, що в світі робиться, та послала свого песика до Івана, а песик і каже йому:

— Будете ви їхати додому, захочете так пити, що один до одного не зможете слова промовити: буде вам по праву руку криничка, вода як скло чиста. Не пийте її, а лиш вдар по ній навхрест палкою, побачиш, що з неї вийде. Підїдете далі, захочете їсти: стоятиме явір, під явором стіл, там лежатимуть палляниці, яблука й усякі напитки й наїдки. Не їжте, а ти вдар навхрест, побачиш, що вийде з того. Приїдете далі, захочете спати — під явором стоятимуть ліжка. Не лягайте, вдар по них, побачиш, що буде.

Вислухав Іван, подякував бабусиному песику, забрав того коня і разом з двома богатырями поїхав додому. Їдуть, їдуть, захотілось їм пити — аж справді, над шляхом криничка праворуч. Ці два богатири хотіли напитися.

— Ні, подождіть, — говорить Іван, — подивлюся.

Та так рубонув шаблею навхрест, а кров так і потекла (а це змієва сестра перекинулась криничкою). Поїхали далі — зарубав іще двох сестер, що були у вигляді їжі і ліжок. Далі оглянулись — хмара наступа попід небесами. Коли вони придивляються — аж це стара змія-мати женеться. Одна губа в неї аж попід небесами, а друга понад землею.

Іван — мужичий син і говорить:

— Ех, давайте, братці, втрюх битися з нею, бо сам я її не подужаю.

Але ці два полякались і не хочуть битися — тікають. Ну, Іван тут бачить, що нічого не вдіє сам, доведеться пропадати, думає. Але згадав, що тут неда-

леко, за горами, за лісами, є величезна кузня. От він пришпорив свого коня та чимдуж до цієї кузні, ну, а ці два богатирі теж за ним — бо ж нікуди більше їм дітись.

Підлітають до тієї кузні:

— Одчиніть.

Ковалі одчинили їм дванадцятро дверей залізних, вони улетіли, а двері самі собою й зачинились. А змія сіла коло кузні й давай вогненным язиком двері пролизувати.

Іван — мужичий син бачить, що не жарти, та до ковалів:

— Миттю робіть плуга, та такого здорового, щоб аж під стелю кузні, і робіть такі ж великі щипці.

Ну, ковалі враз узялись за роботу, а змія все далі й далі пролізує. Вже тільки троє дверей залишилось, а тут ковалі вже кінчили плуг і щипці.

Пролизола вона останні двері, встромила голову, а тут Іван за щипці та щипцями розжареними і здавив її за губу. Накинув на неї плуга, вибіг надвір і давай нею орать землю — такі скиби, як хата, завбільшки. Оре і лупить її, та все щипцями розжареними за губу тисне. Орав-орав змією доти, доки вона і не лопнула.

Він тоді викинув її в море, свого коня пустив на пашу, а богатирів цих додому прогнав.

— Ідіть, — каже, — боягузи, а то з вами тільки морока. А ще, — каже, — панської крові!

А сам поїхав на цьому коні, що в змія взяв. Їде він, їде, зустрічає діда старого. Проїхав він його і не сказав «здоров». А далі нагадав:

— Що ж я, ще молодий хлопець, і я йому, старому, честі не віддав, не сказав «здоров». Треба вернутись, поздоровкатися.

Вернувся.

— Здрастуйте, — говорить, — дідусю, вибачайте, що я проїхав — честі вам не віддав, не поздоровкався.

— Еге, — каже дід, — ніколи старих людей не минай, завжди поздоровкайся... Їхатимеш ти, а вискочє до тебе такий кривий та капшивий дід на дерев'янці і буде говорить до тебе: «Ну, молодець, та й кінь добрий, але ти однаково не випередиш мене». Так ти, — говорить, — не зрізуйся з ним наввипередки. А може, тобі по путі хто буде трапляться, приймай, не одказуйся...

Поїхав... Бачє — назустріч шкульга на дерев'янці такий поганий, сопливий дід...

— Ну, — говорить, — молодець, та й кінь же у тебе, але хоч я який поганий, ти мене однаково не випередиш.

— Ну, та я не стану з тобою сперечатись, ні то й ні...

Та тільки сказав це Іван — мужичий син, а той дід сопливий своєю дерев'янкою в стремєно, а Івана миттю якоюсь гострою стрілою збив з сідла та й загув на коні. Іван — мужичий син і оглянутись не встиг. А це був не хто інший, як сам цар Ірод — батько зміїв.

Розсердився Іван — мужичий син:

— Ну, — каже, — я ж тобі цього не подарую, я ж тебе, Ірода проклятого, і пішки знайду.

Та палку в руки, шаблю до боку і пішака... Іде він, але відчуває, що та ранка від стріли царя Ірода все розбухає і розбухає, все більшою робиться і більшою, вже так, що Іван і знемагати почав.

«Е, це вже біда, — думає Іван — мужичий син. — Це, виходить, цар Ірод отруєною стрілою мене вдарив».

Пройшов ще трохи Іван та вже й зовсім охляв.

«Це, — каже він сам до себе, — тепер не побити мені царя Ірода, тепер він мене одним пальцем поборе...»

Іде Іван — мужичий син, сумний-сумний, а назустріч йому дід — борода до землі. Поздоровкались, розпитались — хто, куди? Дід і каже:

— Піду й я з тобою.

— Хто ж ви такий?

— Я — той, що може од собак оборонить.

Здвигнув Іван — мужичий син здивовано плечима, але згадав пораду старого і мовчить.

Підійшли далі, являється їм другий дід, пристав до них:

— Я, — каже, — Мороз.

Ідуть... Третій дід... Розпитались — хто, куди? Той каже:

— Я — той, що море викосить і в копиці складе.

— Ну, ходім і ти з нами!

Далі — четвертий, що «їсть і не наїється». Там — п'ятий, що «п'є й не нап'ється». Шостий — «біжу й не набіжуся». Сьомий — «я за двадцять верст бичем улучу». Восьмий — «я на двадцять верст бачу»...

Ідуть вони до царя Ірода, у його государство. Цар Ірод бачить, що ніхто й до границі не підходив, а то — в землі його увійшли... Звелів випустить на них сім тисяч злих-презлих собак-гієн, кожна по дві голови має.

Собаки біжать — як хмара синіє.

— Ну, що ж, братці, — каже Іван — мужичий син, — порозривають нас собаки, я слабий, ледве ноги переставляю, не можу боротись з ними.

— Да ось я, що од собак одбороню, — сказав самий перший дід.

Як захватив їх... Вибив усіх і на скирти постягав усіх собак-гієн. Цар Ірод бачить — й собаки не змогли, йде цілий гурт в його государство. Приходять до його дому, увійшли в двір, під таке велике залізне склепіння, а воно, це склепіння, — р-раз, і закрило їх. І опинився Іван — мужичий син з своїми супутниками ніби у великій залізній хаті. Аж тут цар Ірод наказав своїм слугам топити під стінами так, щоб усі попеклись. Навалили вони гору лісу під стіни і ну давай топить. Але Мороз-дід як почав прижарювать, то на залізних стінах аж іній став. Спалили весь ліс слуги царя Ірода, а Ірод і каже їм:

— Відчиніть вже та вигорніть лопатами жужелицю з мого ворога — Івана — мужичого сина:

Відчинили — аж вони всі живі, а Іван і каже:

— Що ж ти, царю, такий немилостивий, у таку холодну кімнату посадив нас — трохи не померзли...

— Все одно, — каже Ірод, — зараз я тобі голову відрубаяю, бо я знаю, що ти отруений і не можеш воювати зі мною!

А сам думає:

«Вбити його я ще встигну, давай помучу ще добре». Та й каже:

— Ну, от я вам задам задачу; як зробите — пушу живих, а як не зробите — голови всім позрубую. За одну ніч море висушіть, пісок у купу зложіть, а ні, то...

Ліг Ірод спати на ніч, а той, «що міг косить», викосив його за ніч і в купи поскладав. Прокинувся ранком Ірод, бачить — нема води й краплі ніде. «Гм! — думає. — Що за чудасія». Задає другу задачу:

— Скільки в мене є худоби — я приготую обід, як усе з'їсте — живі будете, а як ні, то голови постинаю.

А Іван — мужичий син і думає: «Скоріш би рана заживала, скоріш би, я йому покажу, як нас мучить».

А в Ірода була полонена одна, дуже красива дівчина. От вона і взялась Івана лікувати. Знала вона всякі ліки. Ну, а тим часом наварив цар Ірод стільки котлів, що й у дворі не вміщається, горілки поналивав кілька тисяч бочок. Посідали вони їсти. Не більш із'їли, як одного вола, а Іван — мужичий син і журиться: «Ми й за три роки не з'їмо...» Коли тут нагадали, що єсть один дід — «їм — не наїмся» і один дід — «п'ю — не нап'юся». Як почали вони обидва трощить, то казали, що ще й мало, ще б їли...

Бачить цар Ірод, що нічим їх не візьмеш, хотів уже різать, але рішив ще помучити.

— Хто завтра, — каже він, — принесе раніш води з моря, чи моя дочка-скорогонка, чи ви? Як ви — живі будете, а ні, то...

А Іван усе думає: скоріш би рана заживала, скоріш би... А полонена дівчина каже:

— Не журись, скоро вже.

Переночували. Дочка-скорогонка ледь світ наділа чоботи-сороходи, шапку-невидимку, за відерце — й подалась до моря. Вона побігла, а вони всі сидять, думають — котрому бігти? Згадали, що є «біжить — не набіжиться». Побіг він, набрав води, раніш Іродової дочки-скорогонки біжить, а вона бачить це, та взяла і сипнула йому під ноги сонного порошку, він і впав та заснув біля відра.

Бачить Іван — мужичий син і його супутники, що Іродова дочка вже біжить, а того їхнього «біжить — не набіжиться» й не видно ніде. А той, що «на двадцять верст бачить», подивився і бачить, що «біжить — не набіжиться» спить. Тоді той, що «на двадцять верст бичем улуча», розпустив свій бич та як потягне того, що спав, той прокинувся — за відро, біжить і приніс воду раніше, ніж Іродова дочка-скорогонка.

Тоді Ірод бачить, що вже нічого для них важкого нема, та й вихопив меч і наказав тягти Івана і його супутників на залізний тік. Виводять Івана, а дівчина полонена і каже:

— Уже зажила твоя рана.

Вивели Івана, тільки хотів цар Ірод рубать, а Іван як хватне царя Ірода, та як шпурне ним на гострий шпиль його замку, так цар Ірод і дух спустив. Ну, взяв він тоді того коня, що Ірод в нього викрав, дівчина полонена теж з ним збирається, а ці діди і кажуть:

— Ну, а ми послужили тобі, Іван — мужичий син, та тепер підем далі своєю дорогою, іншим добрим людям служити.

Поцілувались з Іваном та й пішли.

Приїжджає Іван — мужичий син в своє царство та й віддає так, як обіцяв, бо завжди любив слова дотримувати, цареві коня того, що жар їсть, полум'я

п'є, а як біжить, то на дванадцять верст земля гуде і листя з дубів осипається. Але тут якраз стояли цих два богатирі панської крові, що їх цар посилав разом з Іваном, та як побачили вони ту дівчину, що Іван з полону у царя Ірода її визволив, та й зразу до царя:

— Так і так, негоже Іванові — простому мужичому синові одружуватись на такій красуні, вона може бути за жінку тільки богатиреві панської крові.

— Молодці, правильно говорите, — каже цар та до Івана: — Ти, Іван, є мужичий син, і негоже віддавати за тебе таку красуню, вона може бути жінкою тільки богатиря панської крові.

Поблід Іван — мужичий син та й каже:

— Я її з полону визволив, вона мене любить, я її люблю і нікому я її не віддам.

— Ні, віддаси! — каже цар.

Тоді Іван скипів та до царя:

— Ти обіцяв мене нагородити, чим я захочу, і ніякої ніколи кривди мені не чинити. Я трьох зміїв-велетнів убив, стару зміїху в море загнав, царя Ірода на той світ перевів — то коли ти мені будеш за мою добрість так платити і так слово своє ламати, то я й тебе і весь твій рід одним махом з світу зведу!

Та як замахнеться своєю палкою, то аж всі дерева пригнулись, а царський дворець аж затрясся. Ну, тоді цар злякався та вже й ні слова. А Іван — мужичий син одружився з дівчиною-красунею та й зажили щасливо. Але вже ніколи не вірив ні царському, ні панському слову.

ЧАБАНЕЦЬ

Був собі чабанець, та такий, що як він ще ізмалку все вівці пас, то й нічого не знав. От раз і випав йому з неба камінь, не який там камінь, а у вісім пудів. То він було усе і грається тим каменем; оце причепить

до батога та як кине угору, а сам спати ляже на цілий день; прокинеться, аж ось і камінь летить. Та як упаде, так було до верхівки у землю і вгрузне. А то візьме, покине серед степу сіряк, тим каменем навалє, то хіба три чоловіки або й більш те не візьмуть. Мати було його лає: надірвешся!

А йому байдуже: качає та й качає той камінь. От до того царя, у яким царстві той чабанець був, та став підступати під город змії; таке, пудів на тридцять каміння ворочає, кида, та палац собі будує, і вимагає, щоб той цар за його свою дочку віддав. Цар перелякався, давай засилати скрізь по царству, по сусідах, по волостях, чи не знайдеться де такий богатир, щоб того змія знищив. Шукали-шукали, не знаходиться. А той чабанець почув та й похвалився:

— Я б того змія, — каже, — батогом забив.

Він же, може, сказав на глум, а люди взяли на ум, доставили цареві у вуха; той і покликав його. От приступився він до царя, цар подивився на його, що він такий малий, та й каже:

— Що ти кажеш! Ти ще молодий!

А він, звісно, хлоп'я:

— Нічого, — каже.

Ну, ото дає йому цар два полки солдат (полк пісельників, а полк музикантів). Чабанець вийшов до тих солдатів та як скомандував, то неначе він уже год двадцять, як у тій службі служив. Тоді цар сплеснув тільки руками та:

— Боже мій! — каже.

От залишилось стільки там гін до того змія, зупинив він свої полки й наказує:

— Глядіть, — каже, — як зі змієвого палацу з димара піде дим, то я його побив, а як піде полум'я, то він мене.

Покинув те військо, а сам і пішов. А той змії та такий був сильний, що за гони до себе не підпуска, там духом і побива. От як забачив його змії, зараз дмухнув, аж ні, той і не зворухнеться.

— Ну, — питає, — за чим, добрий молодець, зайшов? Чи будем биться, чи мириться?

— Не з тим добрий молодець ходить, щоб мириться, а з тим, щоб биться.

Той йому каже:

— Та ти піди ще три роки погуляй, та тоді і прихоть.

— Ні, — каже, — я вже своє відгуляв.

— А чим ти, — питає, — мене будеш бити?

— А оцим батогом.

А у його батіг так, може, з цілого вола сплетений і камінь той на кінці прив'язаний.

— Ну, — каже змії, — бий мене!

— Ні, бий ти мене попереду.

От у змія меч у три сажени залізний чи сталевий, як вдарить же він того чабанця, так той меч на цурки і розсипався.

— Тримайсь, — каже, — я тепер тебе ударю.

Як шмагоне його тим камінцем — змії так і розпластався, а дим і пішов у димар. Тут його військо таке раде, музики грають, пісельники співають, цар його стріча, бере зараз під руки, веде у палац.

От віддав цар за його дочку, збудував їм палац на віддалі, живуть вони собі. А другі царі та й почали розбалакувати, що «як-таки свою рідну дочку та віддати за чабана!» Цареві вже і самому жалко. І засила він скрізь грамоти, чи не знайдеться де такий богатир, щоб його міг вбити.

Скоро і знайшлось двоє. От зібрали їх, і пішли вони до того чабанця, а він сидить за столом, книжку читає і зачув уже, що це до його биться йдуть. Прийшли вони, він і питає:

— З чим, добрі молодці, прийшли, чи будем биться, чи мириться?

— Авжеж, — кажуть, — що биться.

— Стривайте ж, — каже, — я Богу помолюсь. — Помолівся та й сів знов за стіл і голову руками підпер.

— Ну, — каже, — тепер бийте!

От один як ударив через ліве плече, так меч і зламався навпіл. А другий як ударить навхрест через праве — тільки сорочку перерубав. Тоді він устав, узяв їх обох, та як здавив докупи, так маслаки з їх і посипались. Набрал він тоді тих маслаків у кулаки, та так йому досадно на царя стало. Пішов він до нього і не велича, а прямо каже:

— А що, бачиш це? Оце ж і тобі буде!

Тоді і годі цар його чіпати.

ІВАН ПОБИВАН

Унадився колись давним-давно один страшний змій десь у якусь слободу людей їсти та й виїв чисто всіх, zostався один тільки дід.

— Ну, — каже змій, — завтра тобою поснідаю.

А через ту слободу ішов один бідний хлопець та й проситься ночувати.

— А хіба тобі жити надокучило? — питає його дід.

— Як? — каже бідний хлопець.

Дід розказав йому, що тут змій усіх людей переїв і це завтра його з'їсть.

— Е, — каже хлопець, — подавиться.

От уранці прилітає змій, побачив хлопця та:

— О, це добре, — каже, — був один, а тепер двоє.

А хлопець:

— Гляди не подавись!

Змій і дивиться:

— Як, — каже, — хіба ти сильніший за мене?

— Авжеж.

— Який же ти сильний? Я он, бач... — Та взяв камінь, як здавив, так з каменя мука й посипалась.

— Е, це дурниця, — каже хлопець. — Здави так, щоб з нього юшка потекла.

Та тут же взяв з мисника ворочок сиру, та як натисне, так з нього сироватка і потекла.

— Отак, — каже, — дави.

— Ну, ходім, — каже тоді змії, — за товариша будеш.

А хлопець йому:

— Хіба за старшого.

Ото й пішли. Питає його змії:

— А як звуть тебе?

— Іван Побиван, — каже хлопець.

Ну, змії вже й боїться його. «Щоб ще мене, — думає, — не вбив».

Стало на обід, змії і каже:

— Піди ж ти, хлопче, та принеси вола, будем обідать варити.

Пішов хлопець, та куди тобі, хоч би одну ногу доніс. От він ходить по зміївій череді та й зв'язує волів хвостами докупи.

А змії ждав, ждав і побіг сам.

— Що ти, хлопче, робиш?

— Е, буду я тобі по одному носити, я всіх зразу хочу забрати.

— Та ну тебе к бісу, ти мені всю худобу переведеш.

Стяг змії з вола шкуру і поволік. От дає він хлопцеві ту шкуру:

— Іди, — каже, — води повну шкуру принеси.

Взяв хлопець шкуру, насилу-насилу дотяг її до колодязя, та як упустив туди, то вже і не витягне. Тоді зробив собі невеличку дерев'яну лопату, та й ходить кругом криниці, підкопує її. Прибігає змії.

— Що ти робиш?

— Е, буду я тобі шкурою воду носити! Я зачеплю всю криницю та й приволочу.

— А щоб тебе, — каже змії, а сам злякався хлопцевої сили. Поніс сам шкуру.

— Піди ж, — каже, — хлопче, дров принеси: виври там сухого дуба, та й буде з нас.

— Е, буду я тобі трошки носить! Якби дубів двадцять заразом, то б так! — Та й удав, ніби розсердився, не пішов. От змії наварив, сів і їсть, а хлопець ніби сердиться і обідать не йде, бо ж як піде, то змії зразу догадається, що він не такий сильний, як побачить, що хлопець менше його їсть. А як зосталось небагато, то тоді хлопець сів і собі посьорбав, та каже: «Мало».

— Ну, — каже змії, — коли мало, то ходімо тепер до моєї матері, вона нам вареників наварить.

— А як іти, то йти, — каже хлопець, а сам думає: «Пропав». От як почали їсти — а вареників стоїть бочок двадцять, — то змії все їсть та їсть, уже й наїдається, а хлопець усе за пазуху та в штани ховає, усе ховає. Вже казанів з двадцять подала, а він одно ховає. Як поїли, то змії і каже:

— Ходім на камінь крутитись.

— А як іти, то йти, — каже хлопець.

Змії як крутнувся — аж огонь пішов.

— Дурниця, — каже хлопець, — ти так крутнись, щоб юшка потекла. — Та як притисне до каменя ті вареники, що в його одежі, а з них юшка і бризнула.

— От так, — каже, — крутись! — Та ще, та ще: — От як, диви!

Ну, змії вже вкрай злякався Івана Побивана. Але ще каже:

— Ану, давай хто сильніше засвище.

Ну, змії як свиснув, то аж дерева пригнулись. «Ну, — думає Іван Побиван, — що його робити?» А тут лежала одна залізяка. Глянув Іван на неї та до змія:

— Зажмур очі, бо я як свистатиму, то тобі можуть очі повилазити.

Змії зажмурих, а Іван Побиван як огріє змія тією залізякою межі очі, то той аж здригнувся.

— Правду кажеш, — каже змії. — Ледве справді очі не повискакували.

Та вже щоб хоч не був з Іваном укупі, то побудував ото йому хату на одшибі; хлопець і живе собі. А змії давай з матір'ю радитись, як би їм його звести зі світу.

— Давай, — кажуть, — його спалим.

А хлопець підслухав це та десь і сховався на цю ніч. От як спалили ту хату, хлопець прийшов, став коло попелу та й струшується, ніби тільки що виліз.

Приходить змії.

— Що ти, хлопче, хіба ще живий?

— Живий, тільки цієї ночі мене щось ніби блоха вкусила.

«Ну, — думає змії, — од такого треба подалі». Та як дременув з тих країв, то тільки його і бачили.

ПРО КНЯЗЯ КОРІЯТОВИЧА І ЖОВТОГО ЗМІЯ ВЕРЕМІЯ

Не в десятім царстві, не в тридесятім государстві, а на нашій Підкарпатській Русі жив добрий цар Володар. Та й не зле тоді людям жилося. Худобу гнали на пасло, а під горами вино росло, а на долах жито, пшениця і усякая пашниця.

Аж умер старий цар Володар, а з широкого степу прийшов новий. Той новий цар витягнув із Дунаю змія Веремія. Та й загнав той цар змія Веремія у мукачівські гори, та й казав нам, русинам, йому дань давати: що одміниться місяць — по дванадцять діток-малоліток.

Розсівся той змії Веремій на Чернечій горі, на латорицькій воді людям на горе. Сім голів має, діток пожирає, не рік, не два, не три, не чотири. Та й вже наша земля пустелею стала. Старі вже мруть, а молоді не ростуть, тільки душі з діток-малоліток вилі-

тають та й у квіти сідають і плачуть до схід сонця. А на сході сонця, на широкому Подолі володів хоробрий князь руський Федір Коріятович. До нього й долетіла звістка про змія Веремія та про те, як змії малих діток пожирає. Князь подумав, а далі сідає на вороного коня, їде через гори та й приходиться до Мукачева.

Опівночі станув на мукачівському замку. Та й перед зорею з'явився йому старий дід, сивий увесь, та й показав пальцем на Токаю та каже:

— Вийди до схід сонця на долину, то почувеш, яке то горе в нашій руській землі!

Вийшов князь до схід сонця на долину та їде конем з Мукачева до Токаю. Сонце світить, а квіти черлені від Мукачева до Токаю тремтять під росою. А з кожної квітки маленькі душі плачуть.

— Рятуй себе, князю, і нас від жовтого змія Веремія!

Перейшов князь аж від Токаю, а від Токаю аж до Маковиць, від Маковиць до Мукачева, та дуже здивувався, що ніде немає дітей, лиш діди та баби в кожній хижі.

— Звезіть мені, — каже князь, — сім бочок смоли і сім возів конопель, піду я на того змія воювати!

Звезли йому не сім, а сім раз по сім, як казав князь, — з усіх сторін до Мукачева. А самі зійшли на замкову гору позирати, що буде. А князь обмотався коноплями, обсмолився смолою, взяв довгий меч і щит з хрестом двораменним та й пішов до змія на Чернечій горі, на латорицькій воді, воювати.

А змії розложився на горі та й гріється до сонця, аж міниться сімома пашеками, іскриться тілом та сімома хвостами, як пава, гордий та лискучий. Почув, хтось йде.

— Ге! — каже, — руський дух пахне!

— Де би то не пах, — одказує князь, — коли я прийшов!

— А що тобі тут треба? Битися чи миритися?

— Куди вже миритися, битися з тобою, гаде не-наситний!

От почали вони битися, аж ліс гомонить. Що розгониться змії Веремій та вхопить сімома пащеками князя — то кусками смолу і жмутками коноплі вириває. А князь мечем махне, то все одну голову зітне. Голова відрубана скаче, а кров з неї ллється — мов річка пливе. А змії як огонь горить, спраготу має, до Латориці збігає і скаче у воду гоїтися, чей полічить йому на рану цілюща водиця.

А князь за той час обмотався коноплями і смолою обсмолився, куди треба. О, то вже вискакує ізцілений змії Веремій. Та що розбіжиться проти князя, а князь тільки мечем мах! та й мах! — аж вітер гуде у лісах. А за кожним махом одна голова відлітає та скаче, а нова річка крові пливе у долину...

А тут на горі у дзвони дзвонять, молебні правлять. А народ упав на коліна, ні живий, ні мертвий.

Вже шість голів змія Веремія відрубаних скаче, а кров з них ллється шістьма річками в долину. А та долина від Мукачева до Токаю червоними квітками вкрилася, аж міняється від сонця. І з кожної квітки маленькі душі слухають і кличуть:

— Рятуй нас, князю, рятуй від жовтого змія Веремія!

Аж знову вискакує змії сіркастий, жовтий, як гірчиця. Вся людська кров сплила з нього, тільки жовч залишилася і смертю дихає. Біжить проти князя, пирхає жовтою пащекою, як пекельне жерло сіркою. Кинувся до князя, вхопив у зуби щит з хрестом та грим тим щитом об землю! Но князь мечем по голові чах! — не відскочила. Князь замахнувся мечем, чах по голові вдруге — не відскочила, тільки жовчею захлинається. Накинувся змії на його голову, князь підскочив та й мечем по голові втретє — чах! — як рубанув, а змії бабух! — аж земля затряслась, — повалився, проклятий! А з нього жовч так пливе в долину, як жовте море!

Народ, що стояв на мукачівських горах, так і сплеснув руками:

— Слава тобі, Господи!

Та й кинувся з гір — хто з вилами, хто з сокирами — жовте падло на дрібен мак порубати та й веречи (шпурляючи) , аби несла його Латориця далі у Дунай до Чорного моря.

А на черленій долині з кожної квітки вилетіла маленька душка з краплю крові, і стала дитинка. Скільки квіток, стільки діток вкрило долину, усю свою кров од змія Веремія відібрало, зостало лиш жовте озеро його жовчі. А довкола діти, як макові квіти, процвітають, в ручки плещуть та співають тисячами голосів:

— Слава тобі, князю, що звитяжив змія Веремія!

Подивився князь на тоте поле дітей загублених серед моря змієвої жовчі та й зажурився: хто тих дітей пестовати, виростати, научати буде, як нема кому в цілому краю: лиш старі діди та баби, як гриби горбаті?!

Сів князь на коня і знов вертає в своє Поділля, у свій прекрасний Кам'янець. Вертає по людей.

І заграно, забубнено в княжім дворі рано:

— Збирайтеся! — кличуть княжі окличники. — Збирайтеся, хто хоче мати сад під виноград і землицю під ярицю, виряджайтеся за гори Карпати! Візьміть жінки-молодиці малі діти годувати, черців і черниць — в школах научати, князеві на радість, а Русі на славу.

Через тридцять три дні і ночі йшли з дружиною з Подолля газдове руські синове, жінки і молодиці, черці і черниці за гори Карпати. І дав князь газдам триста сіл від Мараморошу аж поза Маковицю на тото, аби їх молодиці малих діток годували. А черницям поставив монастир на Сороцькій горі по лівому боці Латориці, аби вони сих діток виховали. А черцям збудував другий монастир на Чернечій горі по правому боці Латориці, аби їх у школі научали.

А святому Николаю змурував церков з трьома верхами, кращу раю, аби там руськую службу Божу служили, відпуст учинили від того часу до віка людям на радість, а Русі на славу.

І почало тоді те жовте море із змія під Мукачевом Латорицею у море відпливати, а з Дунаю в Чорнім Руськім морі потопати. А діти, як ярі квіти, ростуть, як бджоли, гудуть та співають пісень:

— Радуйся, радуйся, руська земле!

В'ються срібні руські співи по Дунаю та й на березі Чорного моря вгору Дніпром до золотоверхого Києва вертають.

І я там був, ті пісні чув і звідти приніс вам, діти, сю казку, як бубликів в'язку. А в кожній казці і правда буває, а де вона? Хто відгадає?

ВЕДМІДЬ-ІВАНКО, ТОВЧИКАМІНЬ І СУЧИМОТУЗОК

Раз пішла одна дівчина в ліс по горіхи. Там її здивав ведмідь та й забрав до свого барлогу. Стали вони жити разом. Ведмідь ходив скрізь по лісі і, як вертався додому, то приносив з собою тій дівчині їсти. Так вони й жили собі довгенько. І родилась у неї дитина, якій вона дала ім'я Ведмідь-Іванко. Цілих два роки годувала вона його своїм молоком. На третьому році Іванко, щоб спробувати свою силу, пішов та потрусив одну грушу, що росла тут недалеко біля барлогу. Як труснув він її, то з неї зразу попадала додолу половина всіх груш. З'їв Іванко ті груші, а потім пішов та й каже матері:

— Мамо, погодуйте мене ще молоком, щоб я був ще дужчий!

Годує вона його ще один рік. Намислив Іванко знову спробувати свою силу. Пішов та ще раз труснув ту грушу, і всі груші, що були на дереві, відразу попадали додолу. Він сів, поїв усі струшені груші і, вправшись з ними, пішов до матері.

— Бувай здорова, мамо, бо я оце маю лишити тебе та піду в світ! — каже Іванко.

Дуже прохала вона сина, щоб той не кидав її. Та Іванко таки не послухав матері, попрощався з нею та й подався в світ. Ідучи дорогою, стрів він людей, що везли на дванадцятьох возах хури заліза. На тій дорозі, зараз же біля битого шляху, було дуже велике багно, в якому вони несподівано й опинилися із своїми возами. Побачив Іванко, що таке лихо трапилося людям, та й каже їм:

— Люди добрі! Як дасте мені заліза стільки, скільки я зможу підняти на мізинному пальці, то я вас вирятую!

— Дамо, — кажуть вони Іванкові, — тільки вирятуй, будь ласка, хутчій.

Випряг тут Іванко всіх коней, вивів їх на шлях і поставив збоку. Потім велів позв'язувати шнуруванням усі вози докупи, а як позв'язували їх, то він зачепив один мотузок за мізинець і відразу витяг усі вози на дорогу.

Тоді почали люди складати Іванкові на мізинець залізо. Вже половину всякого заліза, що везли з собою, склали йому на мізинець, а він і не думає приймати пальця, неначе на ньому нічого ще й не було. Так вони склали йому на один палець усе своє залізо та й поїхали, спорожнивши всі вози. А Іванко ще міг би тримати мізинець, якби залізо було.

Пішов він з тим залізом до ковалів та й каже їм:

— Чесні майстри! Зробіть мені з цього заліза таку палицю, щоб я міг обертати її на своєму мізинці!

Та й вносить у кузню все залізо, кузня трохи не розвалилася. Ковалі зразу не згоджувалися робити таку величезну та дивовижну палицю, але він сказав їм, що як не зроблять, то всім їм тут смерть буде. Мусили-таки зробити Іванкові палицю. Потім він узяв її в руки та й каже ковалям:

— Дуже дякую вам, чесні майстри, за те, що ви зробили мені палицю, але немає у мене грошей, щоб заплатити вам за роботу!

Та й пішов собі по світу. Одного разу, йдучи, він побачив, що при дорозі сидить якийсь чоловік, товче він камінь та пече з нього калачі. Підійшов Іванко ближче до нього, подивився, що він робить, а потім і каже йому:

— Чоловіче, ходімо лиш по світу, спробуємо життя та разом і побачимо, як то інші люди живуть на світі!

Товчикамінь — так звали цього чоловіка — кинув свою роботу та й пішов з Іванком. По дорозі стріли вони ще одного чоловіка, що рубав хмиз та витягував із землі траву й сукав з цього мотузки, через що вони і назвали його Сучимотузком. Взяли й Сучимотузка з собою та й пішли далі. Нарешті прийшли вони до одної галявини в лісі та й лишилися там. Тоді Іванко пішов та роздобув десь великого казана, що важив аж двадцять пудів, начепив його на свою палицю, взяв на плечі і приніс до того місця, де лишив товаришів.

— Ви ж тут заставайтесь! Розпаліть вогонь під казаном та наносіть у нього води, а я піду та роздобуду попоїсти чого-небудь для нас, — промовив Іванко до товариства та й зник десь у лісі.

Зараз заходилися Товчикамінь і Сучимотузок та й зробили, що їм Іванко звелів. Коли ось незабаром і він вернувся, ще й приніс із собою на плечах вола, якого він убив своєю палицею, і положив його цілого в казан. Потім, повештавшись біля них трохи, пішов знову, бо згадав, що у них ще солі не було.

Сидять собі товариші та доглядають за стравою, аж ось підходить до них старий дід з довгою сивою бородою аж по коліна та й каже:

— Ой синки мої, коли б знали, як я змерз! Чи не можна у вас часом попоїсти чого-небудь гарячого?

— Страва-то є, ось вона вариться; але ж це треба не тільки для нас, а ще і для нашого товариша, що пішов десь за сіллю, а без нього ми не можемо розпочинати їсти страву, — відповів дідові Товчикаміль.

Дуже розсердився на них дід за таку відповідь.

— То я ж у вас на животах поїм усе, що ви наварили, та й товариша вашого не чекатиму, — сказав він і одразу схопив той казан, підняв і поставив його на животі Товчикаменеві та Сучимотузкові. Сперсердя він живо поїв усе з казана, ще й розхлюпав трохи юшки та обварив їм животі, і подався собі у ліс.

— Чесні товариші! А де ж поділася наша страва? — спитав Іванко Сучимотузка та Товчикаменя, як вернувся, та зазирнув у казан і побачив, що там нічого немає.

— Не знаємо, — відповіли вони Іванкові, соромлячися сказати йому щирю правду.

Що маєш робити?! Пішов Іванко знову, приніс другого вола й каже Сучимотузкові:

— Починай знову варить їсти, бо як не звариш на цей раз, то з цього часу я не матиму тебе за товариша, — промовив це та й знову подався десь у ліс, ще й Товчикаменя взяв з собою.

Тільки що впорався Сучимотузок, зваривши обід, аж ось і дід приходить.

— Ой синку мій, я дуже змерз! — каже він. — Чи є в тебе їсти?

— Є, та тільки не для тебе, діду, а лише для нас, — трохи сміливіше відповів йому Сучимотузок.

— Ще не вгадано! — промовив на це дід та схопив казан, поставив його Сучимотузкові на живіт, знову виїв усе, що зварено, та й пішов собі геть.

Після того вернувся Іванко з Товчикаменем та й питає товариша, чи є що їсти.

— Ой, немає! — відповідає йому Сучимотузок, але соромиться все-таки правду казати.

На третій день Іванко лишився сам варити страву, а товариші пішли у ліс, щоб дечого роздобути.

Коли приходить і до нього той ненажерливий дідуган.

— Ой синку, я дуже змерз! — каже він Іванкові.

— То сядь погрійся біля вогню та й іди собі далі, бо їсти тут усе одно не доведеться тобі, — догадавшись, до чого воно йдеться, відповів Іванко дідові.

Певно, не сподобалася тому Іванкова відповідь, бо він і йому сказав, що поїсть на животі все, що той наварив. А промовивши це, підійшов та вдарив Іванка раз, потім удруге, а далі вдарив і третій раз, але той не падав, бо був міцний на силу. Після цього Іванко взяв діда за бороду та струснув його добре, щоб той знав, з ким йому доведеться діло мати, а далі взяв у руку свою палицю, поклав діда собі на плечі і приніс його до найтовстішого дуба в лісі. Тут він ударив палицею по дубі і, розколовши його, всунув у розколину дідову бороду та й защемив її там, а сам пішов знову до казана, де варилася страва.

Незабаром повертались з лісу Товчикамінь та Сучимотузок, а тут і страва поспіла, вони посідали та й пообідали як слід.

— Ану, Сучимотузок, покажи лиш мені свій живіт! — по обіді каже Іванко.

Хоч і не хотілося Сучимотузкові показувати, але мусив-таки згодитися. Підняв він сорочку, і Іванко побачив, що у нього все тіло на животі спечене.

— От тобі й парубок! — каже він. — Як же це ти, парубче, згодився, щоб такого сміху з тебе наробили? Показуй вже, Товчикаменю, заразом і свій живіт! — каже він. — Чи і з тобою таке лихо трапилось?

Подивився Іванко та й побачив, що і в того живіт був дуже спечений.

— Славне ж парубоцтво! Нема що й казати! Два таких парубки, та не справилися з одним старим дідом!

Після цього він узяв казан на палицю та й пішов з товаришами, щоб показати їм, що він зробив з тим шкідливим дідом. Але як прийшли вони гуртом до того місця, то ні діда, ні дуба там уже не було. Дід витяг дуба з корінням та й поволік десь за собою.

Дуже довго йшли вони через лани та ліси по знаку, що показував, куди потягнуто дуба, і нарешті дісталися до однієї здоровенної нори. Тут Іванко поміркував щось трохи, догадався, з ким має справу, а потім і каже Сучимотузкові та Товчикаменеві:

— Шановне товариство! Зараз мені належить іти в далеку дорогу. Там я відомщу і за вас, і заодно визволю трьох царівен, що їх змій з братами своїми поневолили. То ти, Сучимотузок, сучи мотузка, бо я цілий рік ітиму з тим мотузком униз, а ти Товчикаменю, будеш тримати один кінець того мотузка у себе в руках. Тільки щоб випускали мене чим скоріше далі та далі та все щоб сукали мотузок.

Так ішов Іванко з мотузком цілісінький рік і нарешті прийшов аж на той світ. Там він стрівся з однією царівною і гарненько вклонився їй. Вона дуже зраділа, як побачила його, бо вже дванадцять років минуло, як не бачила жодної людини з цього світу, відкіль її украли.

Розбалакались вони, Іванко й спитав у неї, чи дужий на силу її володар, у якого вона пробуває в неволі.

— Ой, дуже, дуже сильний, та до того ще з дванадцятьма головами! — каже вона Іванкові.

— А я оце прийшов поборотися з ним! — каже він.

І стояло тут багато всякого вина у кухвах (бочках). У деяких кухвах було таке вино, що як вип'є його хто-небудь, то послабшає на силу; а в інших — таке, що як випити, то можна зробитися ще дужчим. Іванко взяв попереливав те вино з однієї посудини у другу й поставив їх знову на те саме місце, де вони й були, тільки тепер стало так, що в тих кухвах, де

було послабляюче, — в тих кухвах і на тому місці, де перше було зміцнююче.

Сидять вони та розмовляють укупі, аж ось зверху по землі щось загуркотіло. То змій оповіщає, що скоро вернеться на обід додому. Іванко й собі гукнув угору, щоб попередити змія, що у нього вдома є новина й що чекають його повороту. Після цього він пішов та й сховався під один міст, через який належало йти тому змієві, та й почав виглядати. Коли бачить: біжить якесь величезне чудо з дванадцятьма головами. Кінь, на якому їхало те чудовисько, вибіг на міст, став та й не хоче йти далі, а потім і заіржав.

— Конику, може, ти бажаєш їсти або пити? — питає змій.

— Ні того, ні другого я не бажаю, — відповідає йому кінь, — а не хочу я йти далі через те, що тут близько немовбито чоловічим духом запахло!

— А це я тут! — обізвався тоді з-під мосту Ведмідь-Іванко.

— То вилазь же сюди на міст! — каже йому змій, а потім і питає:

— Ну то як же воно буде: чи будемо тут битись, чи, може, додому підемо?

— Ходім краще додому та відпочинемо трохи! — каже Ведмідь-Іванко.

Як прийшли вони додому, то змій звелів зараз же спекти залізного хліба та зварити олов'яних галушок. Незабаром страва поспіла, і вони посідали вдвох їсти; змій їсть відразу по дві галушки, а Іванко по одній; як же змій кладе у рот три галушки, то Іванко по дві. Нарешті змій почав класти у рот аж по десять галушок, а Іванко все-таки менше однією. По обіді вони випили з кухлів вина й почали боротися. Поборолись трохи, але ніяк не поборе один другого. Кинули на хвилину боротись та випили ще вина, але після цього змій почав щораз більше слабнути, а Іванко ще дужчий став. Дуже довго боролись вони, нарешті Іванко поборов-таки змія, а потім узяв

у руки свою стопудову палицю, позбивав нею всі дванадцять голів змієві і, повідрізувавши всі язики, поскладав їх собі у хустку й заховав у кишеню.

Дуже зраділа царівна, як побачила, що Іванко вбив змія і визволив її з неволі, бо вона була певна в тому, що вже ніколи не побачить ні батька, ні неньки і що їй весь вік тут гинути доведеться.

— Нехай же за це я навіки буду твоєю! — щиро та вдячно промовила вона Іванкові.

— Добре! Починай же лагодитись у дорогу! — ласкаво відказав їй на це Іванко.

Вона взяла перстень, переломила його пополам, потім сховала одну половину собі, а другу віддала Іванкові та й каже йому:

— То ходім же відсіля, бо мені нема чого лагодитись, я і зараз готова!

— Почекай же! Тобі, певно, невідомо, що й сестри твої обидві теж у неволі? Треба піти пошукати, де вони, та їх визволити.

Знайшов він другу царівну та, вклонившись їй, спитав, чи давно вже вона тут перебуває.

— Та вже минуло десять років, як не бачила я живої людини!— відповіла та Іванкові.

— А чи дужий твій володар, і скільки він голів має?— спитав він царівну.

— Десять...

При цьому слові щось загуркотіло зверху по землі... Це змій з десятима головами дає звістку, що вертається додому. Іванко пішов та й знову сховався під міст, через який належало йти тому десятиголовцеві. Потім так само він убив другого і третього змія і визволив усіх трьох сестер з неволі. Після цього одна царівна віддерла половину своєї хустки, а друга розломилла надвоє шаблю, та по одній половині віддали Іванкові, а по другій собі заховали.

Все це зробилося в один рік після того, як Іванко почав хазяйнувати під землею. Потім зібралися вони всі четверо та й пішли до тієї нори, якою він вліз на

той світ. Тут він погойдав мотузок, а потім прив'язав до нього першу царівну. Товчикамінь та Сучимотузок витягли, та як побачили її, то хотіли вже битися між собою за те, кому з них повинна дістатись така гарна та вродлива дівчина, а вона й каже їм:

— Нащо вам битись, добрі люди! Там унизу є ще і про Іванка, і про вас, ви лиш мотузок пускайте під землю та тягніть угору.

Вони послухали її, пустили знову мотузок і витягли другу царівну, а далі так само й третю. Лишився тільки один Іванко під землею.

— Тепер ходім собі геть відсіля! — кажуть тут до царівен Товчикамінь та Сучимотузок. — Нема вже чого нам тут робити.

Дуже царівни прохали Іванкових товаришів, щоб вони витягли й Іванка, але ті перше не згоджувалися, а далі таки спустили мовчки мотузок, до якого Іванко, немов знав, прив'язав свою палицю та й дав знак, щоб тягнули. Вони дотягли її на півдороги, а потім і пустили мотузок з рук; палиця полетіла вниз та так загрузла в землю, що Іванко ледве витяг її. Гірко тут заплакав він, сердешний, що товариші зрадили його.

Та що ж маєш робити?! Втративши вже надію побачити той білий світ, з якого прийшов сюди, подався він шукати собі долі попід землею. Ненароком якось зайшов він в одну хатку, де жили дід та баба, обоє сліпі. Баба зварила горщик лемішки та й пішла надвір, щоб корову видоїти, а дід, хоч і був у хаті, але не бачив, як Іванко виїв усю лемішку. Вернулась баба, налила молока в горщик, і почали з дідом удвох їсти, але так і zostались голодні. Зварила вона знову лемішку, а Іванко знову з'їв, а потім уже сказав їм про себе, і баба почала тоді і для нього варити. Так годувався Іванко під землею.

Одного разу почав іти вогняний дощ, а там недалечко біля хати на дереві було орлине гніздо, в якому сиділи молоденькі орлята. Іванко видерся на де-

рево, накрив гніздо своєю киреєю і врятував орлят від дощу, що міг попалити їх.

— Тепер же сховайся, чоловіче, щоб тебе часом старі орли не побачили; бо як позлітаються вони сюди, то вб'ють тебе! — пораяла баба Іванкові.

Прилетіли орли. Так зраділи, коли побачили, що діти їхні живими zostалися; нагодували вони їх, а потім і питають бабу:

— Чи не відомо вам, бабусю, хто це наших діток схоронив від вогняного дощу?

— Один чоловік. Але ж ви, певно, з'їсте його, як він вийде до вас?

— Ні, не з'їмо! — відповідають їй орли.

Після цих слів Іванко вийшов із своєї схованки та й підійшов до них.

— Чоловіче добрий, що ти бажаєш у подяку собі за це? — питають у нього орли.

— Я багато не хочу, — промовив до них Іванко. — Зробіть тільки так, щоб оці сліпі люди знову прозріли, та ще щоб я міг як-небудь знову вибратися відсіля на той надземний світ, де щодня світить сонце, а вночі сяють зорі та місяць.

Зараз же орли дістали та дали Іванкові якогось зілля; він потер тим зіллям бабині та дідові очі, і відразу в них з очей сліпота зійшла. Потім пішов він та вбив тридцять волів собі й орлові на дорогу, набрав ще з річки дванадцять бочок води й поприв'язував усе це з обох боків біля себе так, що як обернеться на правий бік, то можна вола їсти, а як на лівий — воду пити.

— Держися ж міцно, щоб не впав часом! — крикнув орел, взяв його собі на крила та й полетів.

Як не було вже їм чого їсти в дорозі, то Іванко відтяв кусок м'яса з ноги у себе та й дав орлові підживитися. І так вони долетіли аж до того місця, де Іванко колись розлучився з своїми товаришами.

— Що це ти мені наслідок дуже смачне їсти дав? — каже Іванкові орел.

— На, подивись! — каже Іванко.

Тут орел виплюнув з рота той кусок м'яса, а він відразу і прилип до ноги Іванкової.

Вернувшись додому, дуже сумували царівни, що не було з ними Іванка. Цар і сам дивувався, чого це його дочки такі сумні, та питав їх частенько, але вони не казали йому, бо заприсягалися Товчицамєневі та Сучимотузкові, що не казатимуть про Іванка нікому в світі.

Аж ось і він сам прийшов. Зраділи тут царівни, і не знати, де той сум та туга поділися. Пішли вони з ним по місту гуляти, а про тих двох товаришів і забули.

Не втерпіли цього Товчицамінь та Сучимотузок і пішли до царя скаржитися на Іванка, щоб цар розсудив їх. А цар довідався вже про те, як воно насправді було, та й звелів покликати сюди Іванка. А той прийшов та й каже цареві:

— Що з такими людьми зробити, які товариша свого хотіли зі світу згубити?

— Таких людей треба повбивати! — рішуче відповідає йому цар, а потім, звернувшись до двох товаришів, спитав їх: — А які ви маєте докази, що саме ви визволяли моїх дочок?

Не мають ніяких!.. Тоді Іванко вийняв половинки персня, хустки та шаблі, і як почали стуляти їх з тими половинками, що лишилися у царівен, то все якраз прийшлося одно до одного. До того ж він вийняв з кишені всі язики, що повирізував у зміїв...

— Прив'язати їх до коней, — звелів цар, розсердившись на Товчицамєня та Сучимотузку за їх брехню, — і пустити в чисте поле.

Але Ведмідь-Іванко випрохав у царя, щоб той дарував їм життя. Зраділи вони і майнули чимдуж з того царства. А Ведмідь-Іванко одружився тоді зі старшою царівною, та й живуть собі.

КАЗКА ПРО ЦАРЕВИЧА ТА ЙОГО БРАТА ІВАНА БІЛОГО

Був собі цар, а в нього три доньки та один син. Жили вони собі привільно у пущах, мали пригожі палаци і всього вдосталь, чого лиш душі забагнеться.

Аж тут прийшло до них Щось уночі під вікно та й мовило:

— Царю! Віддай за мене найстаршу свою доньку!

Цар з палат відгукнувся та й каже:

— Коли ти не лихе, то йди в хату.

Найстарша царівна відчинила двері й визирнула надвір, а Воно і вхопило її та й помчало геть, невідомо куди. Цар спохопився на розшуки, нишпорив по всіх пущах, по всіх місцинах — не знайшов.

На другу ніч знову Щось підійшло під вікно та й мовило:

— Царю! Віддай за мене середульшу свою доньку!

Цар з палат відгукнувся і каже:

— Коли ти не лихе, то йди в хату.

Середульша царівна метнулася з хати, визирнула в темряву, а Воно і вхопило її та й помчало в безвість. Цар, вискочивши з своїх палат, ще довго і довго шукав свою доньку і, не знайшовши, вельми розпачав і побивався.

І померли з горя цар із царицею, залишилися лиш син їх і найменша донька.

А на третій день, в ніч глуху, знову Щось підійшло під віконце та й мовило:

— Віддай, царевичу, найменшу сестрицю!

Відгукнувся з палат царевич:

— Коли ти не лихе, то заходь у хату.

Наймолодша сестра його відчинила віконце — виглянути, що то за з'ява така, а Воно і вхопило її та й помчало, хто і звідки, — Бог знає. Затужив тоді гірко царевич, шукав, шукав сестру свою по всіх усюдах і, не знайшовши, пішов у світ за очі, куди ноги несуть. Ішов зо три неділеньки і надибав трьох

чоловіків, котрі билися поміж собою. Запитав у них царевич:

— Навіщо ви б'єтесь?

А вони, задивившись на його красу молодецьку, відповіли:

— За спадок вітцівський.

— За який іще спадок?

— За сорочку, за шапку, за чоботи.

— Що ж то за сорочка така, і шапка, і чоботи такі?

— Та такі, що сорочку тую не проб'є жодна куля, а шапку як натягнути на голову, то й не видно людини зовсім, а чоботи такі, що як взути їх і сказати: «Несіть мене, куди я захочу», — то вони й понесуть.

Тоді царевич пораяв їм:

— Підіть он у хащі, наріжте лози і зробіть із неї по луку і по стрілі на кожного і стріляйте: хто найдалі влучить, візьме собі сорочку, хто поближче, тому чоботи, а третьому дістанеться шапка.

Втішилися чолов'яги та й гайнули в лозиння, а царевич мерщій шапку на голову, чоботи на ноги, сорочку на тіло і зі словами: «А тепер несіть мене, чоботи, до найстаршої сестри», — помчав лісами та ярами зі швидкістю блискавиці. Аж поки на другий день не вгледів у гущі камінний град, та такий, що звичній людині, а то й птиці навіть не перелетіти, не те що пролізти в нього. Завдяки шапці-невидимці зайшов царевич у той град, а в ньому камінні палати, а в них сестра його у світлиці шиє своєму чоловіку хустинку золотом. Уздрівши брата, кинулася до нього, а він до неї, одігнали злого тура, що вартував вхід у хороми, вскочили разом у світлицю. Привіталися, як годиться, і запитує брата сестра:

— Чого ти, брате, сюди приїхав?

— Та ноги самі занесли. А за ким ти, сестро моя мила? Хто твій чоловік?

— Мій чоловік — грім ясний. Ох! Мій чоловік лихий дуже, як прилетить, то спопелить, заб'є тебе. Де ж мені тебе сховати?

— Не бійся, сестронько, щось придумаю.

Одягнув він собі шапку-невидимку та й присів у куточку. Аж тут і сам грім ясний надлетів, вдарився об землю і перекинувся молодцем красним, зайшов у хороми і з порога вже:

— Щось тут руською кістю чути.

А жона йому:

— Там, де ти літав, там ти і руського духу набрався, і тут тобі ним заносить.

Тоді вдарив її він по щоці, вдарив і процідив крізь зуби:

— Видно, в тебе полюбовники завелися.

А вона й відповіла спересердя:

— Що ж! Брат мій приходив, але ж твого духу налякався, не знаю, куди подівся.

Кинувся тоді грім на пошуки. Зі сльозами в голосі проказував:

— О, хоч би я його та знайшов!

А жона його сумно так:

— Що ж! Коли ти його знайдеш, ти ж його заб'єш.

А він:

— Та ні, нізащо.

Тут царевич і вийшов на світ божий зі свого закуття:

— Здоров, зятю!

— Здоров, шваг্রে!

Привіталися, як належить, стали пити й гуляти, і сказав царевич:

— Зятю, навчи мене свого лицарства.

— А що, навчу.

Вийшли разом із палат, перекинулись громами і піднялись високо, ген за хмари, стали стукотіти й гриміти: вчитель добре, а учень іще ліпше. Повернулись вдоволені назад у хороми, стали знову пити й гуляти. І промовив нарешті царевич:

— Зятю, і ти, сестрице, прощайте, дорога мене чекає.

Вони ж плачуть за ним і не хочуть випускати. Насилу відкланявся, вийшов на двір і приказав чоботам-скороходам:

— Несіть мене, чоботи, тепер до середульшої сестри.

Мчав він лісами чотири дні і попав у такі хащі та нетрі! А там далі град камінний, а в ньому палац мурований, а перед палацом двір великий. І зайшов царевич на той двір, бачить — сестра його у світлиці своєму чоловіку хустинки шиє. Кинулись вони одне до одного в обійми, віталися та здоровалися, одігнали псів чатових та й зайшли разом до світлиці. Тоді й запитала сестра братика свого:

— За чим ти сюди прийшов?

— Та ноги занесли. А за ким ти, сестро моя мила? Хто твій чоловік?

— Мій чоловік — дощ рясний. Ох! Мій чоловік лихий, коли він прилетить, заб'є тебе, залле тебе! Куди б то мені тебе сховати?

— Не бійся, сестронько. Якось буде.

Та й рукою по шапку-невидимку!

Аж тут земля застугоніла, дощ рясний летить! Вдарився об землю, перекинувся молодцем красним, зайшов у хороми і забубнів:

— Щось тут руською кістю чути.

А жона йому відповідає:

— Там, де ти бував, де літав, там ти і руського духу набрався, і тут тобі ним чути.

Тоді він її як вдарить по щоці!

— Значить, в тебе полюбовники завелися?

— Що ж! Мій брат приходив, але ж твого духу злякався, і не знаю, куди подівся.

Кинувся дощ на пошуки брата-прибульця, гірко зітхаючи:

— О, коли б мені його знайти!

А жона йому говорить:

— Якщо знайдеш його, то погибель йому прине-сеш, заллеш, заб'єш його!

— Та ні, не буду.

Аж тільки тоді царевич вийшов зі своєї схованки:

— Здоров, зятю!

— Здорово, шваг্রে!

Привіталися, як годиться, стали пити й гуляти, а невдовзі царевич попрохав свого зятя:

— Чи не навчив би ти мене лицарства свого?

— Навчу, а чого ж.

Вийшли вони з палат, перекинулись дощами й стали лити, топити села та гради: вчитель гаразд, а учень іще ліпше. Повернулися вдоволені собою додому пити й гуляти. Попрощався тоді царевич:

— Зятю, і ти, сестро, будьте. Жде мене дорога.

Вони ж плачуть за ним, не випускають з хати, насилу якось розпрощався. Вийшов царевич на двір, відкланявся, відійшов трохи і приказав своїм чоботам-сороходам:

— Несіть мене до найменшої сестри.

Мчався лісом вісім днів, аж поки не вздрів серед хащ великий камінний град, та такий, що і не пролізти, і не перелетіти через нього. Але з допомогою шапки-невидимки пробрався він у той град, а в ньому — муровані палати. Бачить царевич — сидить у світлиці сестра його і шиє чоловікові хусточки шовком. Але ж ворота надійно охороняються від прибульців! Пильнує їх прикований олень семирогий. Та прорвався непоміченим повз того оленя царевич, вскочив у світлицю — просто сестрі в обійми. Розцілувалися, та й питає царевич:

— Сестронько моя рідна! А хто твій чоловік?

— Мій чоловік — вітер буйний. Де ж мені, бідній, тебе сховати від нього? Лихий він дуже, заб'є тебе, рознесе по світу.

Аж тут і сам чоловік надлетів, вдарився об землю, перекинувся молодцем хвацьким, зайшов у хороми і з порога зразу:

— Щось тут руською кістю чути!

А жона йому:

— Там, де ти бував і літав, там і руського духу набрався.

Він її тоді як вдарить по щоці! І так, крізь зуби:
— Цить, полюбовників собі завела!

Тоді вона й випалила:

— Що ж! Мій брат був, та твого духу перелякався, не знаю, де він зараз подівся.

Кинувся тоді буйний вітер на розшуки, гірко побиваючись:

— Лишень би я його знайшов!

Одізвалася тоді жона його:

— Ну добре, знайдеш ти його, так уб'єш же і рознесеш по світу.

— Та що ти, не буду!

Тоді аж царевич відгукнувся:

— Здоров, зятю!

— Здоров, шваг্রে!

Привіталися, як годиться, стали пити й гуляти. І просить царевич:

— Зятю, навчи мене лицарства свого.

— Навчу.

Вийшли вони з хоромів, перекинулися вітрами та й заходилися дути й повівати, цілі царства роздувати, хати перевертати: вчитель старається, а учень іще ліпше. Прилетіли назад додому, вдарились об землю, перекинулись молодцями, увійшли в палати і знову пити й гуляти! Аж поки не став царевич прощатися:

— Бувай, зятю, і ти, сестронько, бувай, жде мене дорога дальня.

А вони його не випускають, плачуть за ним, прохають:

— Живи у нас.

Ледве відкланявся їм та й пішов. Іде собі та й гадку гадає:

— Куди ж тепер мені податися?

І згадав собі, що казала якомсь йому рідна баба, буцімто єсть у нього ще брат Іван Білий, під білим наметом живе. Приказав тоді царевич своїм чоботам-скороходам:

— Несіть мене до брата.

А вони відповіли йому хором:

— Ходили ми по всіх царствах і по всіх державах, а такого не знаємо.

Тоді покинув він їх під лісом, а сам подався в такі вже нетрі та пущі! Аж бачить у тих нетрях — град камінний! Підійшов царевич під самі ворота, стукнув паличкою, і вийшов до нього старезний дід. Привіталися:

— Здорові були, діду.

— Здоров, синку. Для чого ти сюди зайшов?

— Чи не знаєте ви, дідусю, мого брата, Білого Івана під білим наметом?

— Та щось не пригадую. Скільки градусів і царств я звідав, перейшов, а такого не знаю, хіба би мої слуги знали, запитаю.

Вийшов старець поза двір і як свисне! Назбігалося повно всілякого гаддя, і каже він до них:

— Чи не знаєте ви, слуги мої, Білого Івана, який під білим наметом живе?

— Та ні, не знаємо!

— Мусите знати! Бо інакше вам голови постинаю!

А сам звернувся до царевича:

— Не знають вони, синку, а то, напевно б, сказали! Але єсть у мене старший брат, піди ще до нього та й запитай: мо' він знає.

І пішов молодець лісом, йшов зо три неділеньки і знову надибав у пущах град камінний. Підійшов під ворота, грюкнув паличкою, вийшов білий-пребілий старець:

— Для чого ти сюди прийшов?

— Може, ви, батеньку рідний, знаєте. Єсть у мене брат Іван Білий, під білим наметом живе. Чи не чули про такого?

— Щось не пригадую, хіба би мої слуги знали. Вийшов за град, свиснув богатирським голосом, назбігалося повно всякої звірини, якої лишень водиться по світах, і питає в них:

— Чи не знаєте ви, слуги мої, Івана Білого, що під білим наметом живе?

— Та ні, не знаємо.

— Мусите знати, бо інакше голови вам постинаю!

— Та ні, не знаємо!

Тоді звернувся старець до царевича:

— Вони б сказали, але ж дійсно не знають. Звернися ще, синку, до мого старшого брата, той знає.

Пішов царевич знову лісом, ішов зо шість неділь і знову угледів у нетрях град камінний. А в ньому під сріблом палати. Стукнув царевич паличкою край воріт, і вийшов до нього такий престарезний дід, що годі повірити очам своїм, і запитав:

— За чим ти мене кличеш?

— Чи знаєте ви, дідусю, мого брата Івана Білого, що під білим наметом живе?

Думав старець аж три дні і не міг згадати:

— Скільки я по світу ходив, по різних царствах і всякого чоловіка знаю, а такого не пам'ятаю. Ще запитаю у слуг, чи не знають.

Вийшов за ворота і свиснув, та так, що аж земля зрушилась, і злетілися всі птиці, які лиш водяться на світі. І запитав їх старець:

— Чи не знаєте ви, слуги мої вірнії, такого чоловіка?

— А якого?

— Білого Івана, що під білим наметом живе.

— Та ні, не знаємо такого.

— Мусите знати, бо голови постинаю вам.

Всеньке птаство позліталось на раду. Лишень однієї птахи не було, саме тієї, котра має таке перо, що як запалити його, то де б та птаха не була в тій хвилі, а мусить прилетіти до свого пера. Запалив старець оте перо, і прилетіла птиця та й запитує у свого пана:

— Чому ти мене кликав?

— Чи відаєш ти такого чоловіка, старшого брата оцього парубка, того, що Іван Білий, під білим наметом живе?

— Як тут не відати? Я щойно від нього.

Сказав тоді старець:

— Слухайте ж, мої слуги! Візьміть сього чоловіка та занесіть туди.

А птахи й відказують:

— Приготуй же п'ятдесят бочок м'яса і п'ятдесят бочок меду, набий дичини, то ми його і доставимо до того місця.

Приготував старець то все, сів царевич зі своїм спорядженням на килимок, птахи підняли свою ношу та й полетіли. Всю дорогу кидав царевич шматки м'яса для птахів, а вони його все питали:

— Чи видно вже землю?

— Не видно.

Ще вище здіймалися вони і питали:

— Чи видно землю?

Наприкінці піднесли його так високо, що аж волосся на голові загорялося, і знов спитали:

— Глянь назад і наперед: чи видно вже землю?

Він розглянувся довкола і відповів їм:

— І ззаду вода, і спереду вода.

Що вони закричать, то він їм кидає шматки м'яса, і так без кінця, викидав геть усе, що мав. Наостаток, коли вони знов закричали, відрізав шмат м'яса зі своєї ноги і кинув їм.

Впустили вони його долі і говорять:

— Що ти кинув нам під кінець таке солодке?

Він злякався і не відповідає. А вони наполягають:

— Скажи, не бійся.

Признався він:

— Та я зі свого стегна вам відрізав м'яся і кинув.

Плюнули вони йому тоді на рану, і загоїлася вона. Дивиться царевич — і спереду себе, і ззаду — стоїть він на острові, а на ньому білий кінь, хорт і сокіл. Нагадав він собі, як зяті вчили його свого лицарства. Перекинувся він вітром і схопив свого коня, понісся високо та впустив коня на березі, впав кінь і забився. Став плакати царевич, став його водою відливати і відлив-таки, втішився дуже, сів на коня та й поїхав. Прибув до свого брата Івана, кот-

рий спав. А кінь Іванів, кінь богатирський, жар їв, хорт зайця поїдав, а сокіл качкою смакував. Одігнав царевич коня отого, свого коня приставив до жару, відігнав сокола і теж приставив свого. Сам ліг собі біля брата свого поспати. Прокинувся брат його Іван Білий і думає собі:

«Що се? Чий би то був кінь, і сокіл, і хорт? Адже мій кінь збоку стоїть, а чужий жар його їсть; мій хорт збоку, а чужий зайця їсть; мій сокіл збоку, а чужий качку їсть».

Подивився на свою постіль: лежить на ній якийсь прибулець. Від обурення схопив Іван Білий свій меч-самосіч і хотів спершу тому чоловікові голову відрубати, але ж роздумав собі: «Щось тут не так: коли б він був лихий чоловік, то відрубав би мені сплячому голову; значить, добрий то чоловік».

Став будити його:

— Встань, чоловіче. Для чого ти до мене зайшов?

Прокинувся царевич і відізвався:

— Я твій брат молодший, а ти мій брат старший, Іван Білий.

— Так, я Іван Білий.

Привіталися вони, як годиться, стали пити й гуляти. Аж тут приходить до Івана Білого лист: «Скрипкові ворота, похила шапко! Рушай на битву».

— Зараз іду, — відповів той.

Пішов Іван Білий під міст, став гострити свій меч-самосіч. І просить його брат-царевич, згадавши про свою непробивну сорочку:

— Давай, брате, піду я за тебе на ту битву. Подивишся, чи гідний я тобі брат.

— Куди, братику! Той змії з трьома головами посіче тебе на дрібен мак.

Тоді порадив йому брат:

— Ти, брате, всіх рубай, окрім того триголового змія. Його не руш.

Пішов царевич на бій і став рубати зміям голови, порубав геть усе військо, аж сам тяжко здивувався:

— Скільки ж я тисяч поклав?

Наліг на свого богатирського коня та й понісся. А триголовий змії мчить за ним, та тільки ніяк не наздожене, гора розступилася перед царевичем і сховала його від змія.

Повернувся молодець до свого брата і каже:

— Порубав усіх.

Аж через три дні знову приходять лист до Івана Білого: «Скрипливі ворота, похила шапко! Рушай на баталію!» Пішов Іван Білий гострити свій меч-самосіч, і знову просить його царевич:

— Давай, брате, піду я замість тебе на битву.

— Та ні, братику, отой змії з шістьма головами тебе точно порубає на сей раз.

— Що б ти, брате, не казав, а все ж піду.

І знову попросив Іван Білий, щоби не чіпав змія з шістьма головами.

І пішов царевич на битву, став рубати зміям голови, порубав доценту геть усе військо. І знову здивувався сам собі:

— Скільки ж тисяч я порубав?

Тоді наліг на свого богатирського коня та й понісся, знову гора розступилася перед ним і сховала. Повернувся до свого брата живий-здоровий і каже:

— Всіх порубав.

І знову через три дні приходять лист до Івана Білого: «Скрипливі ворота, похила шапко, виходь на битву».

Взяв Іван Білий свій меч-самосіч і пішов під міст гострити, і гострив зо три доби. А царевич знову своє:

— Давай, брате, я піду на герць.

— Та що ти, братику, єсть тут такий змії із дванадцятьма головами, він же тебе посіче на дрібен мак.

— Та вже якось буде. Не ликом шитий.

Пішов, вийняв свій меч-самосіч і як махне на два боки! Наче косою підтяте, падає військо зміїне на-

право і наліво, падає, як у покоси трава. Сиплються голови зміїні, наче пісок на берег. Всіх вирубав, залишився лишень єдиний змії, отой, що з дванадцятьма головами. І думає собі царевич: «Скільки тисяч порубав, то невже не подолаю і цього, єдиного? Помагай мені, Боже милостивий».

Наліг на свого богатирського коня і ринув за тим змієм! Змії утікає щодуху, царевич за ним, жене і не наздожене. Пригнались вони разом під гору велику, розступилася та гора, і скочив змії усередину її. А царевич ніяк не зумів стримати свого коня богатирського, і теж занесло його в нутро тої гори, а вона зійшлася назад і щільно перекрила усі виходи.

Як втішиться тут усе гаддя, котре жило в тій горі!

— А, попався, проклятий сину, що хотів нас усіх порубати! Ось тепер ми вже тебе, напевно, вб'єм, та ось кари відповідної тобі ще треба намислити. Наразі лізь до нашої сестри, спочивай і потерпай за свою шкуру трикляту.

А в тих горах була світлиця велика. В ній рідна сестра отих трьох головних зміїв сорочки шила своїм братам. Поліз туди царевич, щоб трохи спочити після битви. Привіталися вони зі зміївною, і питає вона його:

— За чим ти сюди приїхав?

— Мене сюди мій кінь заніс.

Здивувалася тій відповіді зміївна, а по хвилі каже:

— Як візьмеш мене за жінку, то мої брати не вб'ють тебе, а як ні — то таки вб'ють.

— Та чого, візьму.

І заприсягся, що візьме.

Аж тут викликає його змії:

— Ану, дмухни на тік, будемо молотити!

— Твій дім, твоя воля, дми ти.

— Дми, вражий сину, бо уб'ю тебе.

Царевич дмухнув — і посріблівся тік, змії дмухнув — помідився; стали вони битися, і вбив царевич змія. Аж тут другий змії одізався:

— Лізь битися! Але поперед тим дмухни на тік!

— Дми ти.

— Дми, вражий сину, бо уб'ю тебе.

— Твій дім, твоя воля, дми ти.

— Дми, царевичу! Я вб'ю тебе.

Царевич дмухнув, помідивши, змії дмухнув, по-срібливши, стали битися. І ніяк не вдавалося царевичу побороти змія. Аж згадав собі він, що зміївна дала йому два ножі булатних, і як вдарить отими ножами змія під серце! Убив на місці. Поліз у світлицю спочивати, і питає зміївна:

— А що, убив?

— Убив.

Почав царевич гарячково шукати вихід по всіх коморах і дірках — як би йому вибратися відтіль на волю. А зміївна йому говорить:

— Всюди ходи, тільки не йди в ту комору, що золотою печаткою мічена.

Але він таки не втерпів, закортіло і туди зиркнути. І бачить царевич — висить там рідний батько зміївни, підвішений за залізний гак ребром, а під ним горить вогонь великий, а на тому вогні казан смоли кипить. І мовить змії:

— Прийми он ту смолу. Зніми мене з гака.

Царевич запитав:

— А ти не будеш битися?

— Не буду.

Уволив його волю царевич. А тоді змії накинувся на нього:

— За віщо ти синів моїх побив? Тепер я тебе за те у смолу вкину. Пішли на герць!

Вийшли вони з комори, а зміївна прошептала царевичу на вухо:

— А що я тобі говорила, щоб ти не йшов туди?

— Як же мені його вбити?

— Його не вдасться нікому вбити, бо він весь кам'яний.

Зажурився царевич. Вона тоді говорить:

— Дам я тобі такого піску, що як одне лиш зерно попаде в око, то осліпне око.

Аж тут кричить змії:

— Іди битися!

Пішов царевич, стали битися. Наприкінці як жбурне царевич отим піском змію межі очі! Змії і здох.

Повернувся царевич до свого брата Івана Білого:

— Здоров, брате старший мій!

— Здоров!

Стали на radoщах пити й гуляти.

— А тепер нумо, брате, і женитися. Вже пора нам двом.

— Нумо.

Поїхав менший брат невідомо куди і привозить згодом до Івана Білого свою жінку. Сподобалась вельми старшому брату обраниця царевича. Стали пити й гуляти. Коли це менший брат говорить старшому:

— Візьми собі, брате, мою жінку. Лишаю її тобі. Сам же поїду шукати для себе Семикрасу.

Охоче згодився на таке старший брат. А царевич поїхав по свою зміївну Семикрасу, віднайшов її, повернулись вони разом додому, стали пити й гуляти, й матір поминати, як говориться: «Богу нашому слава во віки віків, амінь».

ПЕРЕМОЖЕЦЬ ЗМІЇВ

Був один король, мав три доньки. Прийшла жебруща баба до нього, щоб їй дарував хліб. Найстарша донька винесла їй дарунок, гроші. А та баба каже королеві:

— Та найстарша донька буде мати без мужа дитину.

Король на те усердився і казав бабу замкнути, а панну доньку казав всадити до покою і дати їй

дванадцять дівок, щоб її пильнували, аби не виходила ніде.

Тим часом у одного з міністрів був бал, на котрий прийшли також ті дівки, що були коло панни королівни на варті. Як вони віддалилися на бал, тоді прибіг один з міністрів і щось собі з королівною поговорили. Він вийшов од неї на бал, а дівки поприходили з балу на варту.

І так у кілька місяців дивиться королева-мама свою доньку, що вона така повна зробилася, що її сукні не обстають. Казала вона кравцеві, щоб їй інші сукні поробити. А знов у кілька місяців дивиться, що її сукні не обстають, і зобачила тоді, що донька її при надії, вагітна.

Сказала matka королеві. А король казав зараз видрукувати книжку і цілому світу оголосити, щоб його доньку, котру виправляє в світ, не важився ніхто ані одної ночі переночувати, бо мав би за то великий штраф.

Так вона ходила, просилася на ніч, але ніхто не хотів переночувати. Вона старалася, щоб принаймні під вечір могла бути близько села, щоб могла хоч під стріхою якою або оденком (стогом) ніч переночувати. Але вже коли приходив час до положу, вона просилася в жінки одної, щоб та її прийняла, бо є при надії. А та жінка каже:

— Ідіте до старого ксьондза в селі, то він вас переночує.

Так же вона пішла до ксьондза і каже йому свою біду. А ксьондз каже:

— Добре, я переночую.

Так розказав дати їй осібний покій, вона там собі була і злягла. Чує дівка, наймичка ксьондза, що там плаче дитина в тім покою, де ночує подорожна. Так ксьондз тоді зібрався, взяв паличку в руку, книжку під пахву і пішов до баби (акушерки). Запукав у вікно. Баба схопилася, зібралася і пішла за ксьондзом; та й дитину відобрала від тої королівни, сина.

На другий день до хресту. Так баба вибирала ім'я для тої дитини.

Ксьондз дивиться в календар, яке свято тої днини. А там написано, щоб інакше ім'я не надати, лишень Василь-царевич, і на те ім'я охрестив хлопця. Ксьондз той тримав тую невісту з дитиною тринадцять неділь. А той хлопець такі збитки робив, що вже ніч не вистачило, ані крісла, ані каналів, що де сяде, там під ним уломиться. Той хлопець каже до своєї мами:

— Чому не йдемо від ксьондза далі? Нам дід казав, ніде ніч не переночувати, а ми сидимо тут вже тринадцять неділь.

Нім пустилися в дорогу, пішла вона з дитиною до церкви до виводу. А хлопець, та дитина, куди йшов, де ступав у церкві, то камінні плити під його ногами попукали. З церкви забралася матка з дитиною, і пішли в дорогу. І де прийдуть до якого міста, то каса королівська була для неї всюди створена (бо король, як її виправив з дому, такий розказ до кас видав касирам). Вона набрала собі грошей, купила, що потрібно, і пішла далі. Спішать з міста, бо треба в дорогу, аби прийти до села на ніч.

Вона йде, а її син-царевич одного разу каже:

— Що так спішиш, мамо? Ти не знаєш, що ми будемо ночувати під мостом на дорозі, бо я хочу свого коня відобрати?

Так вони пішли під міст, полягали і лежать. Чують же здаля, так, може, з милю, з дві, їде Гриць Зелізняк. Хлопець каже:

— Чуєш, мамо, же їде, то я мушу від нього коня взяти.

А мама каже:

— Де ти годен від нього такого сильного коня відобрати, коли під ним аж земля дуднить.

Зелізняк приїхав ближче мосту, кінь йому спотикнувся, і він коня питається:

— Чи ти на мене яку неславу причуваєш, що спотикнувся? — І він, Зелізняк, сам до себе каже: —

Є в світі Василь-царевич, допіру має рік, дванадцять місяців. Іще він молод, молода трава, а тут ані ворон кості його не занесе.

А втім одзивається Василь-царевич з-під моста:
— Не дивися, що я молод, молода трава, що ворон кості тут не занесе, а як добрий хлопець, то сам по світі ходить.

Так Зелізник до царевича каже:

— Чи будемо розходитися, чи будемо битися?

А царевич відповідає:

— Не на тоє я з тобою зійшовся, щоб розходився, але на тоє, щоб з тобою бився.

Зелізник каже:

— Но, бий же мене.

А царевич каже:

— Якже, ти маєш мене вперед бити, не я тебе.

І ударив пікою царевича, аж піка надвоє переломилася. А царевич на тоє каже: що його блоха укусила.

І каже до Зелізника:

— Тримайся mocno, бо я як ударю, би-с не злетів з коня.

Він же його як ударив тим кавалком піки, так Зелізник на дванадцять сажень з коня злетів. Потому взяв його ще під пахву і як кинув з моста, так Зелізник по шию в землю забився, і там його лишив. Так сів, узяв маму на коня і поїхав.

Їдуть через один ліс. Надибають у тім лісі двір. Доїжджають до того двора, і йому кінь спотикнувся також. Каже:

— Коню, чи ж я тобі тяжкий, чи ж мама тяжка?

А кінь на то відповідає і каже:

— Ти мені не тяжкий, ані твоя мама, але твоя мама буде тобі тяжка.

А він, царевич, на тоє злостився, і як витяг нагайку, як ударив коня, аж до кості дорубав тою нагайкою. Вони приїхали до того двора, так каже до мами:

— Є там що їсти і пити, але нема кому зварити.

Мама каже:

— Я сама зварю, коби було що.

А він потому не хотів, аби мама сама варила, і поїхав до міста шукати собі слуги. Але ж було далеко від того лісу до міста, їздив цілий день, не міг найти міста і вернувся додому. А той Зелізняк видобувся з землі і приходить до свого двора. Але слухає, що Василь-царевич їде до його дому, і каже ховатися, щоб його сховала мама царевича. Так він, царевич, приїхав і пообідав, а по обіді пішов на шпацир (на прогулянку). Зелізняк виходить до його мами і каже:

— Коби-с могла свого сина стратити, я би-м з тобою оженився.

Мама каже:

— Як я можу його стратити, коли він є дуже сильний.

Він каже:

— В однім місті є змія, що собою воду залягла. Якби він ту змію звоював, то він би іще раз приїхав додому. А може, не звоює, то його змія заїсть.

Василь-царевич приходить додому і застав свою маму в ліжку, що слаба лежить. Він питається мами:

— Що ти такого?

А вона каже:

— Я дуже слаба, не знаю, чи з того вийду. Але іще би-м вийшла, коби-с ту змію звоював і з неї печінку мені привіз. Я би-то з'їла, може, би-м подужала.

Він, царевич, сів на коня і поїхав.

Приїжджає там, де та змія є. Там сидить королева донька у повозі, що її має та змія їсти. Приїжджає він до неї і питається:

— Що ти тут робиш?

Вона йому каже:

— Ти утікай, бо ще і тебе з'їсть.

А він каже:

— Не бійся, може, я ще і тебе вирятую.

Але дивиться — летить змія, прилітає до брички і каже:

— Нема так, як у короля, бо є що з'їсти, випити і закусити.

А Василь відповідає їй на то:

— Уважай, аби-с закускою не удавилася.

Вона, змія, зараз скочила вбік від брички, каже:

— Нема тут такого, аби мене поборов. Є тільки в світі Василь-царевич, котрому тепер півтора року. Але він ще молод, молода трава. А втім тут ворон кості його не занесе.

Він каже:

— Не дивися, що молод, молода трава. Як добрий хлопець, сам по світі ходить.

Так змія каже:

— Но, то ходи на залізний тік зо мною поборотися.

Приходять обидва на залізний тік, і каже змія до царевича, аби кидав нею до землі. А він каже:

— Кидай ти мною, бо я тобі перешкодив, бо ти би-с панну королівну з'їла і знов би-с була воду залягла.

Та й змія вхопила Василя-царевича і кинула ним до землі так міцно, що царевич застряг в залізнім току по коліна. Він як схопив змію, як кинув нею, аж вона застрягла в тім залізнім току по пояс, і зняв, зірвав їй шість голов (бо вона мала дванадцять голов). Але вона вирвалася з току, ухопила царевича і кинула ним на залізний тік, аж царевич по пояс застряг. А він виліз із току, схопив змію і кинув нею, що застрягла по шию. І здіймив їй, зірвав ще других шість голів. Розпоров її і витяг з неї печінку. Взяв собі в хустину, приходить до брички, де та панна є, і каже до неї.

— Їдь собі тепер спокійно додому, бо змія вже не живе.

Він сів на коня і поїхав собі додому. Дав мамі ту печінку зварити, а сам ліг спати. І спав дванадцять діб. А вона ту печінку зварила і дала Зелізнякові їсти. А Зелізняк як її з'їв, та й каже:

— О, вже я тепер трохи міцний.

Вона йому дає шаблю та й каже:

— На, рубай його, мого сина.

А він каже:

— Та я би-м йому й шкіри не перетяв, а він якби зірвався, то б мене забив.

Потому Зелізняк каже:

— Жеби ще поїхав до другого міста, а там є змія моцніша від тої, котру він забив.

Царевич рано встає, а мама знов у ліжку стогне. Син питається:

— А що, не допомгла мамі та печінка?

Вона відповідає:

— Ні, але поїдь до другого міста, там є також змія. А якби-с міг її забити і печінку привезти, то я би-м від неї була здорова.

Так він сів на коня та й поїхав. Приїжджає, а там є другого короля донька в бричці, що її має змія з'їсти. І питається королівни:

— Що ти тут робиш?

А королівна каже:

— Мене має змія з'їсти.

Так він уп'яв свого коня коло брички, а сам вліз до брички та й сів коло королівни. Він дуже здрімався і каже до королівни:

— На тобі шпильку. Як я засну, а змія надлетить, жеби-с мене тою шпилькою уколола, то я збуджуся.

І заснув. По часі дивиться панна, аж тут летить змія. Вона будить його, але жалує колоти шпилькою.

Але дивиться, а змія вже близько. Тоді вона його уколола, а він пробудився. Змія прилетіла дуже близько і каже:

— Нема то, як у короля, є що їсти, пити і в чим закусити.

А царевич відповідає:

— Уважай, щоб ти закускою не удавилася.

А змія каже:

— Нема тут такого, щоб зо мною поборовся. Є в світі Василь-царевич, але ще молод, молода трава, а втім тут ворон кості його не занесе.

А царевич каже:

— Не дивися, що я молод, молода трава. Як добрий хлопець, сам по світі ходить.

А змія каже:

— Ходи зо мною на мідний тік боротися.

Він дав тій панні королівні ножики та й каже:

— Дивися на мого коня. Як буде з храпів кров текти, щоб ти вузду відрізала. Най тоді кінь їде в світ, бо я вже жити не буду.

Так приходять вони на мідний тік, і каже змія:

— Кидай же тепер мною.

А царевич каже:

— Кидай вперед мною, ти багато води пустила до міста; бо ти би-с була королівну з'їла і знов воду залягла.

Схопила змія царевича та й кинула ним по пояс у мідний тік. А він зірвався з мідного току, кинув нею, а вона лишень застрягла по коліна. Та й він зірвав їй шість голів. Так вона зляпала його і як ним кинула, що застряг у тік по пахви. Каже до змії:

— Бійся Бога, дай мені відпочити, бо наші діди і прадіди, як воювали, один другому дозволяли відпочивати.

А вона каже:

— Відпочивай або не відпочивай, а ти мусиш своєю головою тут наложити.

Виліз він з мідяного току і кинув змії черевик аж до брички, але так сильно, що той черевик бричку поламав, а королівна проте міцно спить. Схопив він змію і кинув, що вона застрягла по пояс. І зірвав їй знов шість голів. Вона вихопилася з току, зляпала його і ним кинула у тік, що знов застряг по пахви. І знов він проситься, аби йому дала відпочити. Він виліз і кинув другий черевик до брички, що аж ту королівну збудив. Вона дивиться, що коневі з храпів

кров іде, та й вузду ножиком відрізала і коня нагна-
ла. А кінь прилітає там, де царевич зі змією б'ється.
Кінь як злапав змію, так зірвав їй дванадцять голів,
замало ще і царевичеві не зірвав. А царевич забрав
печінку зі змії і пішов до корчми.

А та панна йде і здибає міністра. Міністр каже до
неї:

— Де ти йдеш?

А вона каже:

— Я вже йду додому, бо там якийсь подорожній
змію забив.

А він каже:

— Вернися зо мною і покажи мені, де та змія
є забита.

Так вона його приводить до тої брички поламаної
та й каже:

— Тут вони боролися.

А міністр взяв ту кров, що коневі з храпів текла,
і нею умастився. І каже до панни:

— Присягни передо мною, що ніхто ту змію не
убив, лише я.

Та й вона мусила присягнути, що не буде казати.
Міністр приходить з тою панною до палаців. Там
зараз король зобачив і урадувався, що веде живу
панну, питається:

— Хто її вирятував?

А вона каже, що міністр надійшов тоді, як змія
бігла їсти, то й її забив. Тоді зараз король казав му-
зик спровадити, аби тішилися, балювали.

А той Василь-царевич в корчмі і питається корч-
маря:

— Що то, — каже, — є, що так весело в коро-
лівськiм палаці?

А корчмар каже:

— Це тому, що міністр один вирятував доньку
королеву від змії.

А царевич:

— Може би, і я там міг подивитися.

А корчмар каже:

— Ой-ой, чому ні?

Так царевич приходить до королівського двора, і його та панна сама зобачила, що він її вирятував від смерті. Та й зараз побігла до свого тата, до короля, та й каже йому:

— Я мусила фальшиво присягати перед міністром, бо хотів мене забити. То не він, але Василь-царевич вирятував мене.

Так зараз Василя-царевича казав король запросити і угостити, а міністра питається, чи він не мав знаку тої змії, що він її забив. А міністр каже, що там, на місці, де забита змія, є ще кров. Так король взяв свої гості, міністрів, Василя-царевича, і йдуть на то місце, де є змія убита. Приходить міністр до брочки та й каже:

— Я її тутка убив.

А царевич питається:

— А де ж та печінка з неї?

Міністр каже, що пси порозтягали. А царевич каже:

— Ходи, я тобі покажу, що ще не розтягнули.

І показує їм ту печінку в хустині, і голови показує позривані на землі. І просить Василь-царевич короля, аби дозволив міністрові за брехню раз щигля в ніс дати. А король каже:

— Добре.

Василь-царевич як дав йому щигля в ніс, то ніхто не видів, де його кості розлетілися. Повернув король з гістьми до свого палацу. Василь-царевич просив короля, щоб йому дав дванадцять буханців хліба і дванадцять кварт горівки. Він увесь хліб з'їв і горівку випив, сів на коня і поїхав додому. Але королівна дала йому половину свого перстень, а він їй дав свій сигнет (перстень з печаткою) і казав до неї:

— Дивися на той сигнет. Як я буду жити, то той буде чимраз ясніший, а як умру, то він буде чорний, як з рогу.

Як приїхав додому, так зараз дав печінку мамі зварити, а сам ліг спати і знов дванадцять діб спав.

А мама ту печінку зварила і дала Зелізнякові їсти. Так він, як її з'їв, каже:

— Я тепер його вже заб'ю.

А вона, мама, дає йому шаблю і каже:

— На, рубай!

А він каже:

— Нащо я маю його сплячого рубати, коли я його і так зарубаю, як будемо з собою говорити.

А царевич як устав, так дивиться на свою шаблю та й каже до шаблі:

— Будем тепер уже прощатися.

Зелізняк приходить до нього і каже:

— Як ся маєш, брате?

А він відповідає:

— Що ж тобі питати, як я ся маю, ти йди питайся мами.

А Зелізняк каже:

— Я тепер маю тебе зарубати.

А він каже:

— Який же ти дурень, що ти кажеш, що маєш мене зарубати! Ото іди в ліс, вирубай дуба, вибий на нім золоті літери, що тут лежить той, хто зміїв звоював і світ очистив, що тепер вода є вільно людям.

Зелізняк пішов, дуба вирубав та й золоті літери вибив. Викопав яму, гріб вимурував Василеві-царевичу. І прийшов царевич на свій гріб, і там Зелізняк Василеві-царевичеві стяв голову, закопав його до гробу і того дуба там поставив.

А королівна мала двоє дітей від Василя-царевича, обидва хлопці. Так вони ходили до школи, і кождий школяр прозивав їх, що вони бенькарти, безбатченки. Але вони, проте, добре училися. І вже взяли то до розуму, що те неладне, що їх прозивають, і як котрого злапають, то виривають або руку, або ногу. А їх тати ідуть до діда скаржитися. Дід, король, ганьбив їх обидвох за то, що вони суть такі збиточні. А вони обзиваються до свого діда:

— А де наш тато?

Мама тоді глянула на сигнет, що він уже чорний, і сказала:

— Ваш тато не живе.

Але дітям-близнятам не було більше, лишень по чотири місяці. Один називався Ясь, а другий Антось. Ясь — старший та й каже до Антося:

— Ходімо в світ тата шукати.

Та й ідуть вони лісом, і каже Ясь:

— Що з того, що ми йдемо, а нас можуть якісь збої забити.

Приходять вони до скали і кажуть:

— Тут будемо пробувати, які ми замоцні.

Ясь як ударив скалу ногою, так скала ціла розлетілася на мак, що так було на тім місці рівно, як на підлозі. Антось приходить до другої скали, взяв її на мізинний палець і кинув так далеко, що не було видіти, де вона упала. І кажуть:

— Тепер знаємо, які ми сильні, та й не боїмося.

Ідуть далі лісом і надибали той дуб на гробі їх тата. Читає Ясь і каже до Антося:

— Тут є наш тато в тім гробі похований, но, добуваймо.

Відкопали. Бере тіло Ясь, Антось голову. Приложив голову до тіла і каже:

— Який наш тато був файний!

Ясь каже:

— Коби могли-смо так зробити, щоб наш тато був живий.

А Антось каже:

— Чому ні?

Та й копають у гробі другу яму вбік; посідали там оба в тій ямі, а тата вложили в гріб. Надлітає орел із своїми дітьми. Влетів до гробу і дзьобає татові очі. А Ясьо заскочив та й дітей, орлят, полапав, а старий орел утік. Літає він і плаче за своїми дітьми. А Ясь каже:

— Не плач, а принеси такої води, щоб наш тато ожив, а ми тобі твої діти віддамо.

Орел каже:

— Добре, я принесу.

Ясьо мав флящину від атраменту (чорнила). Ан-тось также. Орел злетів до них, вони причепили флящинки йому до крил, а він полетів по воду, по живушу і по цілюшу. Та й приносить їм тої води. Антось взяв одне орлятко і роздер надвоє. Взяв воду цілюшу, полив, та й воно зцілилося докупи; та й ще дав йому живушої води напитися, та й воно ожило і полетіло. Ясь і Антось виносять тата з гробу на плац. Ясь взяв голову татову, приложив до тіла і помастив тою цілюшою водою. Голова зрослася з тілом. Потому дали татові води живушої напитися, та й тато ожив. Каже Ясь до тата:

— Чи ми не маємо тут якої родини?

А тато каже:

— Маєте тутка бабу.

А Ясь питається:

— Де вона сидить?

Тато каже:

— Тут недалеко, в тім дому.

Ідуть вони на подвір'я, але Зелізняк учув, що Василь-царевич іде. Та й каже до жінки:

— Іде царевич, твій син.

А вона каже до Зелізняка:

— Чи ти його не вбив на смерть?

— Я його вбив.

— То забий його ще раз, як прийде до хати.

А Зелізняк каже, що пан Біг два рази не карав, лише раз:

— Дам йому кавалок хліба і пару грейцарів на дорогу, та най собі йде.

Приходять діти, звіталися з дідом і з бабою і посідали собі. Ясь і Антось кажуть до діда:

— Ходіть з нами до городу. Який маєте город, чи такий файний, як наш?

Ходять по городі, а Ясь каже:

— Наш краший.

Антось каже до діда:

— Ставай мені на долоню, — та й положив долоню на землю, — чи ви дуже тяжкі.

А дід каже:

— Якби-м тобі став, то би-м тобі руку зломив.

Антось каже:

— Ставайте поволі.

Як йому дід став на руку, як його підніс, як кинув ним угору, то летів дві години догори, а дві години згори. Ясь дивиться, що дід летить згори, побіг і як ударив його в плечі рукою, так кості діда розсипалися на дрібний мак. Так обидва приходять до хати і сваряться.

Каже баба:

— Що ви сваритесь?

Ясь каже бабці все то, що в городі діялося і що сварилися за діда, бо один кинув його вгору, а другий ударив, аж кості розсипалися. А бабка як то учула, засмутилася. Царевич каже до Яся:

— Іди, вирви мені дуба з коренем, а ти, Антосю, копай яму в хаті.

Як приніс Ясь дуба, так закопали того дуба в яму і бабу прип'яли ланцюгами до дуба. Дали бабі в'язку соломи і бочку води, а другу бочку порожню, і каже син:

— Як з'їж ту в'язку соломи, вип'єш бочку води, а порожню бочку наплачеш повну сліз, тоді до тебе вернуса.

КОСТИНИН СИН

Десь-не-десь, в деякімсь царстві та поспорив змій з царем. Як поспорив, та й покрав з неба і сонце, і місяць, і усі зірки, та й поховав у себе у підземному царстві. От журиться цар, та ніде не знайде такого богатиря, щоб те все назад у змія відвоював.

А в тому царстві та був чоловік Костин, та було у нього три сини, усі богатырської поведінки. От раз цар і посилає своїх слуг.

— Підіть, — каже, — покличте мені найменшого Костининого сина.

Той приходить.

— Що, — каже, — можеш ти мені відвоювати у змія сонце і місяць і все, що на небі?

— Ні, — каже, — не можу, спитайте середущого. Покликали і того.

— Ні, — каже, — і я не можу, хіба найстарший брат.

Кликнули і найстаршого.

— Я, — каже, — можу, тільки треба нам трьох богатырських коней; женіть, — каже, — три табуни, може, і вибереться.

От пригнали йому три табуни, він на яку коняку не покладе руку, вона з усіх чотирьох і брязне. Аж ось з самого заду шкандибає на трьох ногах і з одним крилом така вже худорба. Він поклав на неї руку — тільки на коліна впала.

— Ну, — каже, — це буде найменшому братові; женіть ще три табуни.

Пригнали ще три табуни, він всі їх поваляв, а тільки саму задню з двома ногами та з двома крилами й облишив.

— Це, — каже, — середущому братові буде; женіть ще три табуни.

Пригнали ще, він і тих забракував, тільки взяв собі найпаскуднішу, тільки з однією ногою та з чотирма крилами. От як повибирав, ті коні у нього і просяться:

— Пусти нас, Костинин сину, на три зорі у чисте поле сильної трави попоїсти.

Він їх пустив, а через три зорі вони отяглись, узяли тіло, стали коні хоч куди.

От виїхали вони на могилу і стали з лука стріляти: де чия стрілка упаде, тому туди і їхати. Як попускали

стрілки, пішли, попростились та й подались своїх стрілок шукати. Їхали-їхали, приїздять до змійового двірця — аж там найменшого брата стрілка лежить. От пішли вони в той двірець, аж там усякі й напитки й наїдки. Закусили вони, спочили; черга йти найменшому на сторожу. Той відмагається, Костинин син і каже:

— Ось вам, братця, рукавички й малахаєчка; дивіться, як буде з них мило бігти, так пускайте їх, а як кров, то й самі біжіть, і коня пускайте.

А то у нього були рукавички, що самі й хватають, самі і рвуть, а малахаєчка, що сама січе, сама і крає.

Сказав, а сам пішов та й сів під містком. Коли це опівночі стукотить-гримотить, їде змій з трьома головами. З'їхав на міст, кінь спіткнувся.

— Чого ти, собаче м'ясо, спотикаєшся?

— Як же мені не спотикатись, як під мостом Костинин син сидить.

— Нехай він у мужика п'ять років свині попасе, то тоді сюди ворон його кості занесе.

— Брешеш! Добрий молодець і сам зайшов.

Стали вони битись, не дав йому Костинин син і вгору глянути, побив на мотлох, язики повідрізував і в кишеню поховав. Пішов у двірець, аж брати сплять; він їх побудив, подививсь на рукавички та малахаєчку — сухі собі; він їм нічого не сказав, та й поїхали другого брата стрілку шукать.

От приїхали до другого двірця, знайшли середущого брата стрілку та й пішли у двірець, а там напитки і наїдки ще лучче. Ото закусили, спочили. Черга середущому на сторожу йти. Той відмагається.

— Ну, так, — каже Костинин син, — я піду.

Знов наказує їм, як і той раз:

— Тільки, — каже, — глядіть, не проспійте! Як буде мило з рукавичок капать, мерщій пускайте їх та й коня, а коли кров, то і самі біжіть.

От то сказав, пішов під місток та й сів. Ось опівночі стукотить-гримотить, їде змій з шістьма головами; з'їхав на міст, кінь і спіткнувся.

— Стій, — каже, — собаче м'ясо, не спотикайся!

— Як мені не спотикатись, що під містком Костинин син сидить.

— Нехай він у мужика десять років свині попасає, то й тоді ворон його кості сюди не занесе.

— Брешеш! Добрий молодець і сам зайшов.

Як почали ж вони битись, як почали битись. Вже з тих рукавичок та малахаєчки мило так і падає, так і падає, а брати сплять. Так-сяк побив він змія, язика повідрізував, поховав і пішов до них. Зараз побудив.

— Так-то, — каже, — ви мене стережете?

Та от то погуляли там ще трохи та й поїхали вже по його стрілку.

Приїздять до третього двірця, а його стрілка як упала там, так половину двірця і знесла. Пішли вони у двірець, підкріпились.

— Тепер же, — каже, — глядіть, якомога не спить, та як стане кров з рукавичок капати, біжіть швидше до мене.

От то сказав, пішов та й сів під містком. От опівночі стукотить-гримотить, їде змії з дванадцятьма головами. З'їхав на міст, кінь і спіткнувся.

— Стій, — каже, — собаче м'ясо, не спотикайся!

— Як же мені не спотикатись, що під містком Костинин син сидить.

— Нехай він у мужика п'ятнадцять років свині попасає, то й тоді ворон його кості сюди не занесе.

— Ні, — каже, — брешеш! Добрий молодець і сам зайшов.

Як почали ж вони биться, як почали биться, вже з тих рукавичок то мило падало, а то вже й кров юшить, а кінь у стайні б'ється, аж двір розлягається. От брати, як почули, прокинулись, пустили те все та й самі на коні та до нього. Тут як прибігли, рукавички рвуть, малахаєчка січе, а кінь так і лютує. Побили й цього змія на мотлох, спалили та й попіл за вітром пустили, так що з нього і на зазір не зосталось.

Тоді пішли у підземне царство, подіставали там праведне сонце, місяць, зірки, райдугу та й пустили, а самі на коні і поїхали додому. Тільки від'їхали, може, з півпуті, Костинин син і хвалиться, що забув свої рукавички та малахаєчку.

Шкода, — каже, — що таке добро та такій погані зостанеться.

От перекинувсь яструбом та й полетів назад. А після тих зміїв та zostались жінки та діти. Як прилетів він туди, перекинувсь котиком та й грається під вікном, а діти побачили та до матері:

— Який, — кажуть, — гарний котик, візьміть його.

— Ні, постійте, це, може, враг наш; даймо йому хліба з медком, а другий з нашою отрутою: як буде їсти хліб з отрутою, то наш приятель, а як з медом, то враг.

Кинули ото, він зараз до того шматочка, що з отрутою, покачав-покачав його та й загіб.

— Це, — кажуть, — наш приятель, — та й узяли його.

От увечері всі вони позлітались та й радяться, як би то їм звести от тих Костининих синів. А у того найстаршого змія та zostалась жінка і три дочки.

— Ти, — каже мати на найстаршу, — перебіжи їх дорогу та стань ліжком: вони захотять спочити, та який ляже, так і розійдеться кров'ю; а ти, — каже на другу, — стань їм на дорозі криницею: як тільки вони нап'ються, так і полопаються; а ти, — на третю — яблунею: то тільки вони з'їдять по яблучку, так їх і розірве.

Він усе слухає, та як вислухав — до рукавичок та до малахаєчки, грається ними. Вони побачили та:

— Викиньте, — кажуть, — йому їх: це того такого-сякого, що нашого батька звів.

От викинули йому те все, він знов яструбом перекинувсь, забрав те, скоро і братів догнав.

Їдуть та їдуть, аж ось таке їм пишне ліжко стоїть, над ним холодок, а коло й зелена травиця. Ті брати

кинулись до нього, а він їх опередив, як рубне по ньому, так воно кров'ю зійшло. Поїхали далі, аж яблунька така їм гарна стоїть, так яблучка самі й падають. Він знов опередив братів, як рубне її, вона так кров'ю і зійшла. Від'їхали ще стільки там, аж ось криничка, та така-то ловка, а вони вже, може, стільки днів і каплі не бачили, так і кинулись до неї, а Костинин син знов перебіг та як сіконе її, так вона кров'ю і підплила.

От стара зміїха як почула, що вже дочки попропадали, та у погоню за ними: одну губу пустила аж під небо, а другу аж під землю та так і летить за ними. От найменший брат припав до землі вухом та й каже:

— Ей, братця, женеться за нами стара змія, скоро вже дожене і проглине.

— Постій, може, ще подавиться.

От як почали вони тікати, як почали тікати, так ні — ось-ось доганяє, так вогнем і пече. А тут стояла кузня залізна, вони туди ускочили та й заперлись. Прибігла вона:

— Ей, — каже, — відчиніть, бо з кузнею проглину. А ковалі й кажуть:

— Пролижи двері, то ми їх тобі печених подамо.

А самі добре кліщі понагрівали. От вона лизнула, відразу і пролизала та язиком туди, а ковалі її за язик та давай тоді у плуга запрягати та балки орати. Дорорались до моря, вона й каже:

— У тебе батько був?

— Був.

— А косарів наймав?

— Наймав.

— А опочивати їм давав?

— Давав.

— Дай же й мені спочити та води напитись.

Як допалась же вона до моря, та пила, пила, аж поки й лопнула.

ПОПОВИЧ ЯСАТ

Десь був собі піп і мав три сини: два розумних, а третій дурень, Ясат називався. Але він був собі лицар, та тільки про те ніхто не здогадувався.

От обізвався по цілій країні цар:

— Хто мені дістане коня, в якого буде одна шерстина золота, друга срібна, то за того віддам дочку й дам йому половину царства.

Ясат і каже попові:

— Я, таточку, зможу такого коня добути.

Написали до царя, а цар відписує й кличе до себе, а Ясат відказує:

— Як йому треба, то нехай сам до мене приїде.

Приїхав цар і каже:

— Чи це ти похвалявся добути мені такого й такого коня?

— Я, — каже. — Приженіть мені коней, я собі виберу й задля братів.

Пригнали таки табун. Ясат вибрав щонайміцнішого коня, взяв його мізинцем під перса, підніс, як пустив — так кінь по коліна й угруз у землю.

— Ну, — каже, — це буде моєму найстаршому братові: давайте ще з чого вибирати.

Пригнали ще табун, ще кращих коней. Він вибрав щонайміцнішого, торкнув мізинцем під перса, так той кінь і загруз у землю по коліна.

— Ну, це буде задля підстаршого брата. Давайте ще мені на вибір.

А тут уже нема, лишився тільки той, що воду возить. Привели й того; взяв його мізинцем під перса, струснув — не вкопався.

— Ну, — каже, — нехай цей кінь три роси обіб'є, вилиняє, то й поїдемо.

От і поїхали всі три брати. Їдуть та їдуть, аж стоїть хлівець; дивляться, аж там приковані три зміїхи. Під'їжджає Ясат, питає:

— Чого це ви тут поприковувані?

Одна й каже:

— Я тут прикована, і тільки-тільки до опівночі доходить, до мене прилітає змій із трьома головами.

Друга каже:

— А до мене в саму глупу північ прилітає змій з шістьма головами.

— А до мене, — каже третя, — саме як із половини ночі зверне, прилітає з дванадцятьма головами змій.

От вони так розпитались та й поїхали. Приїжджають, аж такий двір: покої й стайні — все скляне. Старші брати й кажуть:

— Щось це непевне, не заїжджаймо.

А Ясат як став вговорювати, таки заїхали. Брати полягали спати коло коней, а попович Ясат каже:

— Щось я нездоров, ляжу серед двору, може, чи не поздоровшаю на вітрі.

Брати поснули, а він пішов під місток. Коли так іще нема половини ночі, аж земля стугонить — їде на коні змій із трьома головами: кінь спотикається, хорт виє, сокіл об землю б'ється.

— Стій, коню, не спотикайся, стій, хорте, не вий; стій, соколе, об землю не бийся: тут і нема такого, щоб із нами пограв; є за тридесять земель попович Ясат, той би з нами пограв, та його тут ворон і кості не занесе.

Тоді вилазить попович Ясат із-під містка, бере шаблю, закладає йому за плече.

— Ні, — каже змій, — ходім битись он на ту гору! Дмухни, — каже змій, — на цю гору, щоб вона стала кам'яна.

— Дмухни ти, клятий, коли ти таку міць маєш, — відповідає Ясат.

От як клятий дмухнув, так гора й стала кам'яна. От бились, бились, а далі Ясат змія вбив, спалив і на вітер пустив, щоб і в попелі не притаївся, нечиста сила, а коня взяв і до стайні завів, а сам знов сів під містком.

Так, саме в глупу північ, земля стугонить — їде на коні, ще кращому, вже шестиголовий змії: кінь спотикається, хорт виє, сокіл об землю б'ється.

— Стій, коню, не спотикайся; стій, хорте, не вий; соколе, об землю не бийсь: тут нема, хто б з нами пограв; є за тридесять земель попович Ясат, той би з нами пограв, так того і ворон кості сюди не занесе.

Вилазить Ясат із-під містка, закладає йому шаблю за плече.

— Ходім на ту гору битись.

Пішли. От і каже змії:

— Дмухни на цю гору, щоб стала залізна.

— Дмухни ти, клятий, коли ти таку міць маєш.

Дмухнув клятий, — стала гора залізна. От як почали битись, і цього попович убив, спалив і на вітер розвіяв, щоб і в попелі не причаївсь, нечиста сила; коня взяв і повів до братів — ще кращого.

Взяв, повісив до сволюка ціпок, підставив тарілку й каже братам:

— Якщо почне кров капати з ціпка, то біжіть на ту гору мені на поміч.

Сказав це, а сам і пішов під місток.

Звернуло з півночі, аж земля стугонить — їде на такому вже гарному коні змії з дванадцятьма головами: кінь спотикається, хорт виє, сокіл об землю б'ється.

— Стій, коню, не спотикайся; стій, хорте, не вий, стій, соколе, об землю не бийся: тут нема такого, щоб із нами пограв; є за тридесять земель попович Ясат, той би з нами пограв, — та й той навряд, — та його тут і ворон кості не занесе.

Аж ось вилазить попович Ясат із-під містка, закладає йому шаблю за плече:

— Ходім битись!

— Ходім, лишень, он на ту гору.

Прийшли, а змії і каже:

— Дмухни на цю гору, щоб вона стала олив'яна.

— Дмухни ти, клятий, коли ти таку міць маєш.

Клятий дмухнув, — стала гора олив'яна. Стали вони битись; б'ються та й б'ються, далі — як ударить Ясат-попович змія, так той і загруз ув оливу по коліна. Як ударить змії Ясата, так той загруз ув оливу по самі посохи.

Став тоді проситись Ясат на відпочинок на три години. Жде та й жде Ясат братів, — нема. От він ізняв з ноги червоний чобіт, як пустив його, так прямо пробив конюшню. Брати як прокинулись, дивляться — аж уж не те, що капає кров із ціпка, а вже й тарілка в крові плаває.

А тимчасом на Ясата мухи та комашня сідають! — Чого це вони на мене сідають? — питає Ясат. — Це, — каже, — кров твою пить.

А на клятого сідає галич, вороняччя, от він питає Ясата:

— Чого це вони сідають?

— Це, — каже Ясат, — вони твоє м'ясо їстимуть.

Дивляться: аж біжить два чоловіки. Тоді давай битись. То прибігли брати, дали помочі й змія вбили, спалили й на вітер розвіяли, щоб і в попелі не причаївсь, нечиста сила. Тоді взяли й цього коня, такого вже гарного, що й не можна!

Виїхали. От і каже Ясат:

— Забув хустину, що шию зав'язував.

— Ось тобі нашу, — кажуть брати, — та не вертайсь.

— Ні, вже вернусь; їдьте помалу, то я вас нажену.

Вернувсь до двору, аж ті три зміїхи, що були в хліві, уже там. Він перекинувсь півником, таким червоненьким, та й сів на штахетках перед замками. Виходять усі три зміїхи; аж та, що до неї їздив із трьома головами, каже:

— Коли б я знала, хто мого вбив, я б перекинулась йому на дорозі вже то гарною чистою криницею, — він напився б води, та й лопнув би.

— А я, — каже вже та, що до неї їздив із шістьма головами, — перекинулася б яблунею з такими яблучками, то він якби з'їв, то й лопнув би.

— А я, — каже та, що до неї приїздив дванадцятиголовий, — стала б вогнем, то я б його спалила.

— А дивіться, який славний півник, треба його спіймати.

А Ясат тоді — фурр! — та й доганяє братів.

Їдуть та й їдуть, коли так перед ними така славна криниця — вода така чиста. Брати й кажуть:

— Нумо, нап'ємось!

А Ясат як став, як став відговорювати, — таки відговорив, і не напились.

Їдуть далі, аж стоїть над шляхом таке славне дерево з яблучками, та такими прекрасними! Брати й кажуть:

— Ану, зірви по десятку: невже це нас тут хто битиме або лятиме?

А Ясат знов як став уговорювати, — таки не зачепили яблук.

Їдуть та й їдуть, аж тут на степу де не візьметься вогонь — увесь шлях заступив. Брати ті пішли, а Ясатів кінь ногою зачепився за вогонь: виходить — винуватий! Тоді зміїха давай за ним гнатись: він не втече, вона не дожене, він не втече, вона не дожене. Коли стоїть кузня, і там коваль Василь. Ясат у ту кузню і зачинився. А двері так, як на долоню — товсті, ковані залізом.

— Віддай мені, — каже Василеві, — Ясата!

— Пролижи двері, то я тобі його на язик посаджу.

Лизнула раз, за другим разом уже дірку пролижала.

— Всаджай язика, я тобі його віддам!

А він тим часом обценьки розпик, тільки що всунула — аж він її за язик обценьками! А тоді й убили її.

Тоді попович Ясат віддав коня цареві, а той дав дочку за нього й відділив половину царства. То вони там і тепер живуть-проживають.

ЮРЗА-МУРЗА і СТРІЛЕЦЬ-МОЛОДЕЦЬ

Був собі стрілець — гарний молодець. Пішов він раз на полювання. Дивиться, — аж на тополі сидять три орлиці, три сестриці. Він зараз узяв та виміривсь на найстаршу, вона й каже:

— Ей, стрільче — гарний молодче! Не бий мене, то я тобі в пригоді стану!

Він узяв та знов виміривсь у середущу, та й та йому каже:

— Не бий мене, бо я тобі в пригоді стану.

Він узяв та виміривсь на найменшу, а та й каже:

— Ей, стрільче — гарний молодче. Не бий мене, бо я тобі за жінку стану!

Він і каже їй:

— Ну, то злазь же!

Вона злізла, як стрепенеться, то стала така панна, що ні в казці сказати, ні пером описати. Взяли вони та стрільця-молодця.

Живуть вони та й живуть. У того борода виросла аж по пояс. От раз він і каже:

— Піду я в місто, мене тепер ніхто й не пізнає.

Пішов він у місто, а солдати пізнали його та й повели до царя. Цар і каже:

— Йди та вбий шестикрилого, шестиголового, шестипазурного змія.

Стрілець-молодець прийшов до жінки та й каже:

— Загадав мені цар, щоб я вбив шестикрилого, шестиголового і шестипазурного змія. Чи вб'ю я, чи ні?

А жінка дала йому срібного персника й рушничка та каже:

— Удар персником по скелі, то я тут замуруюсь, а ти тоді кликни змія, та як він прилетить, то ти його рушником вб'єш.

Він ударив персником по скелі, а та печера, де сидить його жінка, і замурувалась. Він тоді як крикне:

— Ей, змію, виходь!

Той змії і летить, тільки вуси покручує, та тільки що роззявив рота, щоб стрільця-молодця з'їсти, а стрілець як махне рушником, так усі шість голів відразу й злетіли. Він тоді узяв, повирізував усі шість язиків та й поніс до царя. Цар як побачив, дуже здивувався, та й каже:

— Ну, ще йди — вбий дванадцятикрилого, дванадцятиголового, дванадцятипазурного змія.

Стрілець-молодець прийшов до жінки та й каже:

— Знов загадав цар, щоб я вбив дванадцятикрилого, дванадцятиголового, дванадцятипазурного змія. Чи вб'ю я, чи ні?

— Вб'єш, тільки знов удар персником по скелі, щоб я замурувалась.

Він узяв, ударив: печера й замурувалась. Він тоді й крикнув:

— Ей, змію, виходь!

Той змії так летить та вуси покручує, та й каже:

— То ти мого брата вбив, а мене не вб'єш, я тебе з'їм.

Та тільки що роззявив рот, щоб його з'їсти, а стрілець-молодець як махнув рушником, так усі дванадцять голів відразу й злетіли. Він тоді взяв та всі дванадцять язиків повідрізував та й поніс до царя. А цар каже:

— Коли ти таких зміїв побив, то йди туди, не знать куди, візьми таке, не знать яке!

Той стрілець прийшов до жінки та й каже:

— Загадав мені цар, щоб я йшов туди, не знать куди, узяв таке, не знать яке.

А жінка дала йому клубочка та й каже:

— Іди за цим клубочком, куди він тебе заведе.

Він узяв та кинув того клубочка на землю, він покотивсь та покотивсь, а він усе іде за тим клубочком. Той клубочок прикотивсь у такий яр, що тільки небо та земля, та й там став. Коли дивиться стрілець — аж там найстарша орлиця. Він хотів її за-

стрілити, а вона стрепенулась, стала панною та каже:

— Здоров був, стрільче-молодче! Куди задумав іти?

А він каже:

— Іду туди, не знать куди, щоб взяти те, не знать яке!

— Ну, я тобі в пригоді стану.

Та як свисне!.. Коли тут біжить усякий звір — і вовки, і ведмеді... А та панна питається їх:

— Не знаєте ви, як іти туди, не знать куди, та взяти те, не знать яке?

— Ні, не знаємо.

— То біжіть собі по своїх місцях.

А стрільцеві-молодцеві каже:

— Я кликну сестру, то та, може, знає.

Та як крикне:

— Орличко, середня сестричко! Прибуди до мене!

Та орличка зараз і прилетіла; стрепенулась та й стала панною ще кращою за старшу. От вона й каже:

— Здоров був, стрільче-молодче! Куди Бог несе?

А він каже:

— Іду туди, не знать куди, щоб узяти таке, не знать яке.

— Ну, я тобі в пригоді стану!

Та як свисне!.. То так гад усякий: і жаби, і миші, і шурі, і веретільниці, і гадюки — позлазились усі. Панна і питається їх:

— Не знаєте ви, як іти туди, не знать куди, узяти те, не знать яке?

— Не знаємо. Але, може, та крива жаба знає, хоча ще її немає.

Коли трохи згодом, аж і та жаба шкутильгає. Питається панна її:

— Ні, не знаю, — каже жаба, — моя сестра-скакуночка знає.

— А де ж вона?

— У синім морі, під білим каменем піну їсть.

— Скажи їй, щоб зараз сюди була.

Та жаба зараз і пошкутильгала. Коли трохи згодом та скакуночка й біжить, така здорова, як хата, а хвіст такий, як найвища сосна. Панна й каже їй:

— Заведи цього чоловіка туди, не знать куди, щоб він узяв те, не знать яке.

Та скакуночка каже стрільцеві-молодцеві:

— Сідай на мене.

Він сів. Та скакуночка як ступне, то миля, а як плигне, то дві. От біжить, а далі каже:

— Ану, вилізь мені на хвіст та подивись, чи не видно?

Задерла хвіст, він і поліз, подивився:

— Ні, — каже, — не чутно й не видно!

Вона знов біжить та й біжить та знов задерла хвіст та каже:

— Ану, знов вилізь та подивись!

Він виліз, подивився та й каже:

— Якась хатка на курячій ніжці вертиться.

— Ну, то злізь та йди в ту хатку, то візьмеш те, не знать яке.

Він зліз та й пішов у ту хатку. Дивиться він — нема нікого, тільки посеред хати лежить стерво; він його узяв та й сховав у грубу. Коли трохи згодом прилітає змій з дванадцятьма головами.

— Еге, еге! — каже, — руська кров пахне!

А те стерво перекинулось такою панною, що й у світі нема кращої, та й каже:

— То ти, мій миленький, по світу налітався, руської крові напахався.

— А може й так! — каже змій. — Юрзо-Мурзо! — каже до тієї панни, — щоб було мені їсти й пити!

Та Юрза-Мурза зробила так, що всякі наїдки й напитки стали перед тим змієм. Змій сів та й їсть, а

Юрза-Мурза йому usługовує. Пообідавши, змій полетів, а Юрза-Мурза поприбирала все те та й хотіла зробитися знов стервом, а стрілець-молодець виліз із-під груби та й каже:

— Юрзо-Мурзо, щоб було їсти й пити на двох.

Юрза-Мурза зробила так, що чого тільки душа бажає, — все стало на столі. Стрілець-молодець сів та й каже:

— Юрзо-Мурзо, сідай та обідай зо мною та будеш мені за сестру.

Та Юрза-Мурза сіла з ним та пообідала, а стрілець-молодець і каже:

— Зроби так, щоб для нас двох була карета, та поїдемо зо мною.

Юрза-Мурза зробила так, що перед ними стала карета. Сіли вони та й поїхали.

Приїздить вони до моря. Юрза-Мурза зробила човен та й пливуть вони собі. А той дванадцятиголовий змій як оглядівся, що нема Юрзи-Мурзи, та за ними в погоню. Як догнав їх та тільки роззявив рота, щоб їх прогинути, а стрілець-молодець як махнув рушником, так усі дванадцять голів і злетіли! А ті поплили собі далі.

Переплили вони море та заїхали до якогось діда на ніч. А в того діда був капшук, що як раз шморгнеш, то які схочеш коні вискочать.

Дід той і каже стрільцеві-молодцеві:

— Дай мені Юрзу-Мурзу, а я тобі дам цього капшука.

Стрілець-молодець і не хоче, а Юрза-Мурза шепче йому нищечком:

— Бери! Я від нього утечу до тебе, то в тебе і я буду і капшук.

Стрілець-молодець помінявся з дідом. Тільки що стрілець виїхав в поле, а Мурза втікла до нього та й поїхала до царя. Мурза зараз побила царя і його слуг, а самі й живуть собі.

ІВАН-ВІТЕР

Був собі король і мав одну дочку. Дуже беріг її, щоб вона не знеславила себе, і замурував її в мур. Дав їй служницю, щоб вона там жила, і караул поставив довкола.

От стала та королівна раз біля стіни, а в тім мурі була дірка, і вітер повіяв. І вона від того вітру привела хлопця. Росте він не по роках, а по минутах, і за п'ять місяців зробився великим.

А один з караулу доніс цареві, що його дочка має сина.

Цар наказав розбити той мур і питає її:

— Де ти його взяла?

А той хлопчик каже:

— Я з вітру.

І дав піп йому ім'я Іван-Вітер.

Віддав його цар до школи. Школярі читали по книжках, а він все напам'ять. Директор розсердився чогось і вдарив його. А він як дмухнув вітром, то й дахи купцям поперевертав.

Дали знати цареві:

— Ваш син весь город поперевертав.

Цар приїжджає до нього і каже:

— Що ти робиш?

— А я бавлюся.

— Покинь те, і ходім додому.

Забрали його додому.

Посилають його в ліс по дрова. Іван-Вітер каже:

— Зробіть мені ланцюг сорок тисяч саженой.

Зробили. І він узяв обкинув тим ланцюгом ліс і несе весь додому. Дивляться з города, щось іде так, як хмара, і дають знати цареві:

— Ваш син несе цілий ліс.

Цар виїхав навпроти і каже:

— Покинь те.

Той покинув, взяв ланцюг і пішов.

Приходить цар з ним додому і посилає його до моря по воду. Але він каже:

— Зробіть мені з того усього лісу два відра.

Зробили з того цілого лісу два відра, і він наказав собі зробити коромисло з двадцяти тисяч пудів заліза. І пішов до моря. Набрав у ті відра води, а за ним уся вода йде. Цар виїхав наперед до нього і просить його:

— Покинь те.

Той як вдарив відрами в землю, і зробився став. От той цар плаває з конем і просить його:

— Іване-Вітре, рятуй!

— Тримайся.

Він його врятував, і приїхали додому.

Той цар уже боїться його, щоб він його коли не вбив. І посилає його до пекла за грішми. Що ніби йому були винні чорти шість мільйонів. Той іде, але каже:

— Зробіть мені два капшуки із шкур: двісті волів забийте.

І вони зробили ті капшуки і ще булаву, яка вісімдесят пудів важила. І пішов Іван-Вітер у пекло. Прийшов туди і каже:

— Віддайте мені шість мільйонів грошей мого діда.

А старший чорт не дає. От він як узяв бити чортів. І чорти йому насипали тих два капшуки повно, і він пішов додому, оддає гроші цареві і матері. І каже своїй мамі:

— Іди у той двір, де ти мене мала, і постав на столі порожню шклянку, а на стіні нагайку повісь.

І дає їй цілющу і живлющу воду. І ще їй дав коня і візок і сказав:

— Як тільки буде цей візок трястись, а кінь почне ржати і стане на столі шклянка кров'ю наповняти, а нагайка почне ворухитись, то ти сідай на той віз і їдь, і бери з собою ту живлющу та цілющу воду.

А сам пішов у світ і зайшов у пушу. Надибав палац. Зайшов у той палац, а в тім палаці змії безсмертний Козьолок жив. І в тім палаці була дуже ладна пані. І каже та пані до нього:

— Де ти тут узявся, Іване-Вітре?

А вона йому сподобалась. І каже вона йому знов:

— Ей, Іване-Вітре! Тут як прилетить змії, то тебе з'їсть.

Прилітає той безсмертний Козьолок і каже:

— Фе, фе! Прісна душа смердить! Хто тут є?

— А то мій брат прийшов.

І каже Козьолок:

— Швагре, виліжай, де ти там?

Той виліз. Наїлися, напилися. І Козьолок каже:

— На тобі трохи грошей, і підеш додому.

Але Іван-Вітер відповідає:

— Ходім, швагре, на мідний тік поборемось.

І дає йому той Козьолок руку і каже:

— На! Потисни!

Іван-Вітер як потиснув його, то Козьолкові тільки поза пазурами посиніло. І як кинув його до землі, то той ледве встав. Але бере тисне знов Івана-Вітра Козьолок за руку. І як потиснув його, а Іванові-Вітрові кров потекла поза нігтями. Як кинув ним, то так кістки порозліталися. Козьолок узяв ті кістки, згорнув під деревом.

А там дома у мами той кінь ірже, кров у шклянці наповняється, нагайка б'ється по стіні. От мати сіла на візок, і той кінь привіз її на те саме місце, де лежав забитий її син. Взяла мама покропила його цілющою водою, він і ожив. Покропила живлющою — і зцілився. І каже матері:

— Їдь, мамо, додому, а я ще піду в світ.

І він знов прийшов до того палацу, до тієї пані і каже:

— Спитай змія, нехай він тобі скаже, де його сила.

А сам сховався в лісі. Вона питає в змія:

— Скільки літ ти зі мною живеш, а ніколи мені правди не скажеш.

Він каже:

— Якої ж ти правди хочеш?

— Скажи мені, де твоя сила.

— Моя сила в комині.

І та пані взяла і тішиться, а Козьолок каже:

— Яка ти дурна! Де б я тримав свою силу в комині!

Вона знов питає:

— Де ж твоя сила?

А він каже:

— Моя сила в коцюбі.

Вона тішиться тою коцюбою, а змії сміється з неї і каже:

— Ну де б я свою силу тримав у коцюбі! Моя сила в полі, там стоїть рота солдатів, всередині лежить камінь великий, під тим каменем скриня, в тій скрині заєць, в тім зайці качка, а в тій качці яйце, і там моя сила.

На другий день Козьолок поїхав на полювання, а Іван-Вітер приходить до неї, і вона йому все розказала.

Він туди їде з ружжом. Дивиться — лежить хорт. Він того хорта хотів забити, а хорт проситься у нього:

— Ей, Іване-Вітре! Не стріляй в мене, я тобі колись у пригоді стану.

Дивиться, коли летить шуліка. Він хотів її забити, але вона каже:

— Не стріляй в мене, я тобі колись у пригоді стану.

От приходить він туди до тих солдатів і каже:

— Здорові були, хлопці!

— Дай Боже і вам здоров'я!

— Підніміть той камінь.

Взялися солдати і не можуть його зрушити з місця. Іван узявся і перекинув його. Добуває звідти

скриню. Заєць вискочив з скрині та й побіг. Але дивиться, а вже хорт несе того зайця. Розпоров він зайця, качка фур-р-р-р! — і полетіла. Але дивиться — несе шуліка качку. Іван качку розпоров, вийняв яйце. І той безсмертний Козьолок вже зовсім з сили спав. Приходить Іван-Вітер до палацу і сидить з тою панією. Коли приходить безсмертний Козьолок та й каже:

— Ей, Іване-Вітре, почекай ще хоч зо дві години.

— А, ні! Не почекаю!

І взяв те яйце, розбив собі на голові, і вся сила пішла по нім. А той Козьолок відразу вмер. Тоді Іван-Вітер взяв його, порубав і викинув собакам.

Забрав ту пані і їде до своєї мами. Приїжджає — справляє весілля.

А я в одного генерала служив денщиком, приїхав з ним, і він там сидів за столом. А я стояв за порогом, пиво пив: по бороді текло, а в горлі сухо було. І я ниткою підперся, а соломою підперезався, і як напився, в землю зарився. А вони набили тією землею гармати і як вистрелили, то я аж сюди вилетів і вам оце розказав.

БІДНИЙ ЧОЛОВІК ТА ЙОГО СИНИ

Був собі бідний чоловік. Мав він трьох синів. Найстаршого звали Петром, середульшого — Гаврилом, найменшого — Іваном.

Коли хлопці підрости, батько покликав їх до себе й каже:

— Старий я, діти мої, не можу вас прогодувати. Ви вже ідіть собі в світ, шукайте роботи. Та за рік повертайтеся додому. Хто з вас найбільше заробить, той і залишиться при мені.

Розійшлися сини в різні сторони, й кожний знайшов для себе службу.

Минув рік.

Повернувся до отчого дому найстарший син, приніс з собою багато грошей. Другого дня повернувся середульший. Цей приніс кілька шматків золота. На третій день повернувся наймолодший і не приніс нічого.

Розсердився батько на наймолодшого сина і прогнав його з дому. Пішов хлопець світ за очі. Ішов, ішов, поки не настав вечір. Зайшов хлопець до темного лісу, сів на пень, вийняв останній шматок хліба, що взяв з дому, і їсть. Їсть і думає, що йому тепер робити, куди подітися. Так задумався, що й не помітив, як перед ним з'явився велетень.

— Що ти, хлопче, журишся? — питає велетень. Іван про все йому розповів.

— Коли хочеш, ходи до мене в найми! — запропонував велетень Іванові.

Погодився Іван і пішов за своїм новим господарем. Прийшли в саму гущавину лісу, де у велетня була хата. І поселився Іван у хаті велетня.

Жилося йому добре. Роботи було небагато. Велетень навчив Іванка їздити на коні, володіти шаблею. Навчив також свого слугу рахувати, читати, писати.

Минув рік. Приходить одного дня велетень додому й каже Іванкові:

— Приготуй, Іване, коня, зброю, й поїдеш на південь, і там, за двома горами, знайдеш великий замок. Навколо того замку — стіна, і проживає в ньому упир, котрого ти мусиш забити.

Зібрався хлопець в дорогу, попрощався з велетнем, поїхав на південь.

Три дні був він у дорозі й нарешті побачив страшний чорний замок, оточений такою ж чорною стіною. Вїхав Іван за огорожу, бачить — сидить упир і тримає в руці залізну палицю.

Помітив упир Івана і заревів страшним голосом:

— Що тобі тут треба? Як ти смів прийти на мою землю?

— Я приїхав битися з тобою, — відповів Іван.

Упир розреготався і кинув у Івана залізною палицею. Відскочив Іван, і палиця полетіла повз нього. Тоді вхопив палицю Іван, прицілився добре та як шпурне палицею в упиря — й забив його до смерті. Увійшов Іван до замку чорного, знайшов у ньому чорного коня, чорну збрую. Сів Іван на чорного коня, а свого прив'язав поводом до сідла й рушив у дорогу.

Велетень уже чекав Івана. Коли побачив свого слугу, похвалив, узяв коней і завів до стайні.

Минув якийсь час. Хлопець ріс і ставав усе мудрішим, усе дужчим. Покликав його одного разу велетень і каже:

— Тепер мусиш їхати на північ. Проїдеш непрохідні ліси, непрохідні болота і там побачиш замок. У тому замку живе упир ще один. Багато він лиха робить для людей. Треба його забити. Заб'єш упиря — болота висохнуть, люди на тих місцях посіють хліб.

Іван довго не готувався і вже на другий день виїхав на північ.

Їхав, їхав, поки не заїхав у густий, непрохідний ліс. Нелегко було пробиратися тим лісом, та Іван взяв до рук меча й став собі прорубувати дорогу. Цілий день Іван прорубував дорогу в лісі, поки його не застала ніч. Довелося заночувати в лісі. Спутав Іван коня, щоб далеко не пішов, а сам ліг на моху й заснув.

Та недовго спав. Прокинувся й бачить, що дерева довкола нього розступилися. Все навколишнє сяє чарівним сяйвом, земля вкрилася пахучими квітами. На деревах незвичайні пташки співали так, що подібного співу ніколи не чув Іван.

З гущавини лісу на той спів виходять мавки, з озер вилізають водяні й танцюють, співають. Навколо них зібралися всілякі звірі. І жодна сильна звірина не чіпає слабшої. Над головою Івана, на гілляці

дерева, сидить стара сова, біля сови примостилася маленька горлиця. Сова розповідає щось горлиці, горлиця слухає.

Прислухався до мови сови й Іван. З розповіді довідався, що ліс цей був заклятим, що в ньому все було мертвим. І тільки коли в цей ліс прийшов Іван, прорубавши дорогу, і дійшов до середини, в лісі все ожило. Тому для птахів і звірів настало таке радісне свято.

Дивився Іван, дивувався баченому, потім знову заснув. Прокинувся Іван, коли зійшло сонце. Глянув довкола й побачив, що він на краю лісу, а перед ним простелилося широке поле, вкрите запашними квітами.

— Еге, дивися, вже й болота повисихали! — подумав Іван. — Треба поспішати, щоб чимшвидше покінчити з упирем.

Осідлав Іван коня й понісся. Недовго треба було мчати, щоб побачити чарівний замок. Навколо замку того — велика стіна. Влетів Іван на двір замку й відразу ж зустрів упиря-чародія, котрий вже чекав Івана.

Почали вони битися. Швидко покинула упиря сила. Забив його Іван. Пішов до замку, знайшов там чародієвого коня і його зброю, забрав і понісся назад.

Іде Іван і дивується: на полях люди працюють — косять траву, сушать сіно, орють плугами. Іванові стало весело на серці, й поспішив він додому, щоб потішити господаря.

Зрадів господар, побачивши Івана. Взяв від нього коня й зброю і сказав, щоб Іван ішов на відпочинок.

Та недовго Іван відпочивав. Довелося їхати на схід, щоб побороти третього упиря. На цей раз Іванові довелося їхати безводними степами, пустелями. Величезні гадюки перетинали йому дорогу, загрожуючи смертю. Нападали на Івана й страхіття-павуки, намагаючись заплутати його в павутиння, з'являли-

ся різні примари, що хотіли збити Івана з шляху. Бачить Іван озеро, бачить річку, хоче напитися, а вони від нього все віддаляються, скільки б не йшов.

Вирішив Іван іти тільки на схід, нікуди не звертаючи. Так і вчинив. Нарешті — прийшов до великого білого замку, обведеного стіною. Тут Іванові довелося витримати найбільший бій. Та зборов він і третього упиря, забрав від нього білого коня, його зброю й повернувся назад.

По дорозі додому Іван побачив, що пустелі зазеленіли, в глибоких яругах з'явилася вода, наповнилися водою озера й заблищали на сонці дзеркалом. На деревах співали птахи.

Іван приїхав додому, передав велетневі коня й зброю, а сам ліг відпочивати. Відпочивши, взявся за науку і ще багато чому навчився.

Не давала Іванові спокою думка: чому його господар сам не ходить боротися? От він і спитав велетня:

— Ви на мене не сердьтеся, але я хотів би знати, чому ви, такий дужий і спритний, самі не пішли боротися з упирями, а посилали мене?

Велетень посміхнувся і відповідає:

— Бачиш, сину, коли велике діло скоїть дужий і мудрий, воно не має тої вартості. Пам'ятай, що великі справи часто вершать не ті люди, які багато знають і мають багато сили, а ті, що мають велику волю і бажання.

Відповідь господаря цілком задовольнила і заспокоїла Івана.

Одного разу велетень запросив Івана піти погуляти. Сіли вони на коней і поїхали. Приїхали до великого міста й бачать, що все тут у траурі.

Спитали Іван з велетнем, що за смуток впав на місто, їм відповіли:

— Прилетів до нашого міста страшений дракон. Він з'їв половину худоби, яка у нас була, і, певно, з'їсть усю, коли не дамо йому царської доньки.

Царська дочка була дуже добра й погодилася йти до дракона, щоб врятувати решту худоби. Шкода царської дочки, але й худоби шкода — без худоби жити не можна. От чому у нас такий смуток. Коли б знайшовся молодець, який би зборов дракона, цар віддав би за нього свою дочку, а потім віддав би і своє царство.

— Іване, ти мусиш врятувати царську дочку від загибелі, звільнити край від напасті, — каже велетень.

Повернулися вони додому. Відв'язав Іван чорного коня, котрого відвоював від упиря, попрощався з велетнем і подався до міста.

Прибув до міста й дізнався, що царська дочка вже пішла в ліс до дракона. Настиг Іван дракона саме тоді, коли той прямував з царською дочкою до великої печери.

— Стій, царівно! — гукнув Іван. — Ще рано тобі гинути.

Висохли сльози на обличчі дівчини. Посміхнулася вона до Івана, вітаючись з ним. Іван підійшов до печери, в якій зник дракон, й гукнув:

— Ей, ти, вилазь, буду з тобою битися!

— Зачекай мало, я ще не готовий! — почувся гучний голос з печери.

Минуло небагато часу, як з печери з грізним гуком і громом вискочив дракон. Іван стрибнув на свого коня й кинувся драконові назустріч.

Зав'язався страшний бій. Іван сміливо рубав драконові голови одна за одною, та не встигав одрубати одну, як на її місці виростали нові. З кожної пащі виривається полум'я, палить Івана. Чує Іван, що ще трохи — і він втратить силу.

В одну мить дракон звалив Івана разом з конем під себе і почав душити. Та Іван підставив меч і розпорів драконові черево. Так зойкнув дракон, аж листя посипалося з дерев. Та це був останній зойк.

Глянув Іван: недалеко стоїть царівна.

— Чому ти зажурилася? — спитав Іван. — Бачиш, дракон же загинув. Можеш іти додому, до своїх батьків.

Дивиться царівна й очам своїм не вірить.

— Ні, одна я додому не піду! Піду тільки з тобою, — адже це ти врятував мене і моїх людей.

Взяла царівна Івана за руку, сіли вони на коня й прибули до міста. А тут люди побиваються, плачуть за царівною.

— Годі плакати! Я жива, а Іван — мій і ваш рятівник! — сказала дівчина.

Зраділи люди. Пішли супроводжувати Івана з царівною в царські палати. Цар саме оплакував свою єдину дочку, а коли побачив її веселою і щасливою, заплакав з радості. Коли ж цар довідався, хто врятував його дочку від загибелі, видав царівну за Івана. Почався такий бенкет, якого світ не бачив. Іван запросив і свого господаря велетня, та, може, й донині веселяться, коли не померли.

ДРАКОН З ЧОРТОВОЇ СКЕЛІ

Ніхто не знав, звідки прилетів цей дракон, що оселився під Львовом на Чортових скелях.

В погідну днину вигрівав своє могутнє тіло на скелях, ліниво мружачи дрімливі очі. Коли надходив вечір і тіні високих сосен лягали на землю, дракон оживав — спочатку з хрумкотом потягувався, розправляючи могутні лапи, далі шкробав гострими кігтями по камінні, аж іскри летіли, а вкінці розривав повітря голосним гарчанням. Від його рику стрясалися дерева, гуркотіло каміння, аж луна котилася і страхом напоювала місто.

Був час, коли дракон убивав для самої лише розваги. Годі було потрапити зі Львова до Винник, бо

страховище чаїлося в лісі на пагорбах і тільки й чекало на необачного подорожнього.

Та от урешті уклали львів'яни зі змієм таку угоду, що будуть йому приганяти худобу на проживу. А крім того щомісяця молоду панну приводити.

Того чорного дня всі дівчата вкладали до шапки папірчики зі своїми іменами, а посланці з шапкою ішли до самої драконячої печери й ставили шапку перед чудовиськом.

Змій якусь хвилю обнюхував папірці, а тоді як дмухне — всі вони, мов пелюстки, вгору злітали. Лише один папірчик залишався.

Посланці поверталися назад, несучи в шапці для когось горе, а для міста спасіння.

І так тривало понад рік, аж поки не випала черга на доньку коваля Ярину.

Вістку їй принесли якраз у переддень шлюбу. Родина вся залилася слізьми, та що мали робити — musiли споряджати ковалівну на смерть таки того вечора.

Її наречений був мисливцем і відчайдухом таким, що не раз з самою лише рогатиною йшов на ведмедя. Але дракон — не ведмідь. Може б, його вдалося забити, але ж він не підпустить до себе, змете гарячим полум'ям.

— Знаєте що, — сказав мисливець до коваля. — Я піду замість Ярини.

— Що ти говориш? — здивувався той. — Дракон чекає панну. Тобою він не вдовольниться.

— Він і дістане панну, — усміхнувся мисливець. — Я буду тією панною.

І по тих словах парубок хутенько зголив собі вуса, натер щоки буряком, вбрався в Яринину шлюбну сукню — чим не панна? От тільки на голову ляного прядива накласти й віночок вчепити.

— Боже мій! — жахнувся посланець, котрий мав відпровадити офіру до змія. — Та ж дракон нас усіх тоді заб'є, коли викриє обман!

— Не вспіє викрити, — сказав юнак. — Ходімо.

І пішли вони удвох з посланцем до Чортових скель. Посланець усю дорогу трусився й молитви шепотів, а мисливець стискав меча, захищеного в складках широкої сукні.

Дракон уже чекав. Ані тіні підозри не мигнуло йому в очах. Бачив перед собою струнку вродливу панну з буйним хвилястим волоссям, котре падало на дещо заширокі плечі.

Посланець уклонився і поспішив покинути жахливу місцину, а юнак сміливо рушив до змія.

Той лежав собі, ліниво муркочучи під ніс, і жер жадібним поглядом улюблений смаколик. Зараз він насолодиться ніжним дівочим м'ясцем. З цією п'яниливою думкою дракон підвів голову з лап і пащеку розкрив. Але що це?! Раптом панна зробила різкий рух і в повітрі зблиснув гострий меч.

На мить дракон заляк від несподіванки. У його не надто розумній голові виникла підозра, що панна не може володіти такою силою, щоб вимахувати двосічним мечем, як веретенем. Але це була його остання думка, бо в наступну мить з розсіченої драконової шиї бухнула чорна паруюча кров і, мов смола, заклекотіла по камінні. Ще один удар — і голова змія покотилася в підніжжя скель.

Так ото настав кінець лютому драконові. Голову його забрав із собою хоробрий мисливець, а тіло розшарпали лісові звірі та птахи. Але ще й досі можна побачити на скелях сліди драконових пазурів.

ЯК КНЯЗЬ КОРЯТОВИЧ ЗМІЯ ВБИВ

Прийшов до того замка, де жив Корятович, один верховинець Шефан, хоче говорити з самим князем, а більше ні з ким. А князь Корятович був чоловік щирий, нікому ні в чому не відмовляв. Чи дав щось

біднякові, чи словом розрадив, а все поміг. Вийшов він і до бідного верховинця, попросту вбраний, як і слуги, а Шефан і в голову собі не бере, а питає його, чи довго чекати. Засміявся Корятович та й каже:

— Та то я князь!

Шефан поблід, що зараз йому голову зітнуть. Упав перед князем на коліна, відпрошується. А один слуга взяв Шефана за руку і каже: це такий князь, перед котрим простий чоловік не має падати на коліна.

Тоді Шефан просить:

— Всеможний князю! Кожної осені в наше село надлітає змії відкись із-за полонини і все ухопить дитину. Відносить Бог знає куди, а ще ані одна дитина не вернулася, хоч і великих хлопчиків брав. Так дорадилися люди, що лише ви один, пресвітлий князю, можете нашу біду відвернути.

Князь пообіцяв щось придумати, та нічого іншого не придумав, лише битися зі змієм. Дав собі учинити такий меч, що світ не бачив: величезний, гострий, світився, як сонце.

Прийшов Корятович у верховинське село, чекає день, два, місяць. Раз лиш чути — небо розступилося, і змії упав посеред села. Уже бачив, що князь його чекає.

— Чи не битися зі мною хочеш? — дивується змії.

— Та знаєш, що не миритися прийшов! — відповідає Корятович.

І стали битися.

Тяжко було на те дивитися, бо змії сапав із рота вогнем. А як відрубає Корятович якусь голову змієві, на тому місці чиняться дві. Мусили й верховинці помагати, хто косою, хто сокирою. Билися так із рана до вечора. Уже думали верховинці, що й самі погинуть і князь із ними, але раз увиділи, що Корятович посягнув мечем і відтяв змієві голову, а на тому місці дві не вчинилися. Це всіх збадьорило. Люди сміліше приступилися до змія, і Корятович

повеселів. І знов князь стинає змієві голови — і вже ні на котрому місці дві не чинилися: якусь головну голову зрубав.

І так Корятович із верховинцями добив змія. На кавалки посікли тіло того і спалили на ватрі. Попіл вітер порозвіював по селу. А через день чи два у кожному городці коло тої хижі, відки змій крав дітей, стала рости косиця. А ще через два чи три дні з тої косиці коло кожної хижі ставалися хлопчик або дівчинка: що від котрої хижі було взято.

ЩО ТРАПИЛОСЯ З ВИТЯЗЕМ МИКОЛОЮ?

Не знати, в якому царстві, але був один цар. А він мав трьох доньок і славного витязя, котрого звали Миколою. Принцеси були дуже красні, й на них усі чатували, бо дуже хотіли заволодіти ними. Одної неділі цар із царицею пішли десь на гостину.

Шестиголовий змій використав той час, доки їх не було дома. Зайшов у палац і почав просити витязя Миколу — хай віддасть йому найстаршу принцесу. Витязь не хотів віддавати дівчину і виправдовувався тим, що без дозволу царя і цариці він не може вчинити таке, бо якби вчинив, його би наказали стратити. Але змій так умовляв, що витязь не витерпів — пішов, викликав принцесу зі світлиці й, коли вона вийшла, передав її змієві.

Незабаром прилетів і другий, дванадцятиголовий змій — просить собі середущу доньку. Микола знову довго сперечався, а потім таки вивів принцесу зі світлиці й передав її змієві.

Тоді з'явився третій змій, котрий мав двадцять чотири голови. І почав просити третю царську доньку. Витязь думав, що йому робити, та й зміркував так: якщо двох сестер уже забрали, то най беруть і третю! І викликав молодшу принцесу із світлиці і передав її змієві.

Цар із царицею вернулися додому — світлиці порожні. Де поділися їх доньки? Кого не питали, всі відповідали, що не знають. Цар і цариця не знаходили собі місця і доти дозвдувалися, доки не зрозуміли, що винен їх витязь, бо він мусив берегти принцес.

Закликали дванадцятьох теслів — витесати шибеницю. Якраз тоді, коли майстри взялися до діла, попри них нісся на коні витязь Микола. Став і звідав людей, що то вони тешуть. Майстри відповіли, що вони ставлять шибеницю для світлого витязя, бо то він дозволив, аби царських доньок повикрадали змії.

Витязь помчав до замку, взяв із собою повно грошей і втік із дому. Скачучи на коні, він забрався у велику хашу. А в тій хаші було так темно, що ледве видів небо. Тяжко, наосліп пробирався крізь гущавину й натрапив на печеру, що вела під землю. Зійшов із коня та думає:

— Мені вже однаково треба пропадати, ліпше спускаюся на той світ.

Заходить у печеру і рушає углиб. Іде, іде, вже пройшов немало, коли чує — щось застогнало-зайойкало, і так дуже, аж земля порепалася. Та витязь Микола спокійно йшов далі й добрався до одної мідяної хаші. Посеред неї він увидів красний мідяний замок, який обертався на качачій лапці. Нараз йому хтось гойкнув:

— Гей, Миколо, витязю наш славний, що тебе занесло в такий далекий край, куди й потятко не може долетіти?

— Я тебе тут глядаю, принцесо! — відповідає витязь.

Старша царівна попросила Миколу зайти, та мідяний замок крутився так швидко, що ніяк було до нього приступити. Тоді вона порадила:

— Під замком є мідяний прут, візьми його в руку, вдар по замкові, і він не буде вертітися.

Так і сталося. Витязь хльоснув мідяним прутом по замкові — й той одразу перестав вертітися. Мико-

ла зайшов до старшої принцеси і звідав, де її чоловік.

— Пішов із слугами орати, — відповіла царівна. — А поле звідси за шість миль. Коли мій чоловік рушає додому, то дає знак довбнею — мече її наперед, і довбня падає у замок через комин.

Тільки вони закінчили бесіду, як у димарі страшно загуркотіло, і довбня гупнула на землю. Микола підбіг, ухопив ту довбню й жбурнув її на шість миль ще далі від того місця, де стояв зміїсько. Прийшов змії додому, але страшенно був сердитий, що мусив так здалеку нести довбню на плечі. І звідає принцесу:

— Скажи лиш, жоно, хто тут є сильніший за мене? Хто посмів сюди прийти?

— То витязь Микола, — відповідає старша царська донька.

— Ну, має щастя, бо якби хтось інший, то нараз би йому був кінець! Ходи, Миколо, — гукнув змії, — поцілуймося. А ти, жоно, швидко вари галушки з олова та поливку з міді!

Змії викотив дві бочки вина. Хотів налити, але витязь підняв цілу бочку і випив її всю за одним разом.

Увидів то змії і каже Миколі:

— Гей, виджу, ти — великий хлоп! Будемо битися з тобою чи боротися-розшибатися? Що собі вибереш?

— Вибираю те, до чого тобі дяка, — відповів Микола.

Змії мав охоту боротися і так гепнув витязем об землю, що той застряг у ній до колін. Але Микола вискочив із ями, схопив змія і вдарив ним так, що той застряг у землі до самої ший. Тоді змії почав просити Миколу, хай подарує йому життя. А витязь відповів:

— Я тебе відпущу, але кажи, що то може бути: я вже був сюди на півдорозі й нараз чую — в хащах щось зайойкало, айбо так страшно, що аж земля по-

репалася. Що то було і чому воно так страшно йойкало?

— Того я тобі не можу сказати, але як підеш далі, то мій старший брат, дванадцятиголовий змії, може, щось і знає.

І Микола знову подався в дорогу. Ішов він, ішов і добрався до срібної хащі. Посеред тої хащі увидів срібний замок, котрий обертався на курячій лапці. А у тому замку жила середуша принцеса. Як тільки вона увиділа витязя, то одразу крикнула згори:

— Здоров, Миколо! Що тебе занесло в такий далекий край, куди й потятко не може долетіти?

— Я тебе тут глядаю, царівно, — відповів витязь.

— То підіймися в замок, — покликала вона.

— Як мені піднятися, коли замок крутиться так швидко, що я й брами не виджу?

— Під замком, — поясняла середуша донька, — лежить срібний прут. Візьми його, удар по замкові, і він не буде вертитися. Перед тобою відкриється брама і ти вийдеш до мене нагору.

Так сталося. Микола стьобнув срібним прутом по замкові — і той одразу перестав вертитися. Відкрилася брама, і він піднявся в замок. Зайшов до середущої царівни, привітався з нею і звідає:

— А де твій чоловік?

— Пішов зі слугами косити. А поле звідси за дванадцять миль. Коли мій чоловік збирається додому, то поперед себе мече довбнею, і вона все падає у замок через комин.

Тільки вони закінчили свою бесіду, як у димарі страшно загуркотіло, і довбня гупнула на землю. Микола підбіг, схопив довбню і як жбурнув нею, то вона полетіла ще на дванадцять миль далі від того місця, де саме стояв змії. Найшов зміїсько довбню, звалив на плече і поніс додому, але у ньому так кипіло, що мало не тріснув. Дома звідає жону:

— Що то за легінь, котрий жбурнув назад мою довбню?

— То, милий чоловіче, наш витязь Микола.

— Ну, хлопче, виходь, — покликав його змії. — Якби то був хтось інший, нараз би йому настав кінець! Але тебе не буду чіпати. Ану, жіночко, звари нам на вечерю срібних галушок.

Вечеря була готова, витязь сів до столу, а змії приніс три бочки вина. Почав шукати цівку, аби натягнути вина. Та Микола схопив цілу бочку, підняв її і доти держав коло рота, доки всю не випив.

Увидів то господар і каже:

— Гей-гей, ти й справді витязь! Іди зі мною в сад прогулятися.

Микола радо вийшов з ним у сад. Там стояла змієва стодола. І каже змії:

— Ну, Миколо, спробуй — чи годен би ти мою стодолу копнути ногою, аби вона розсипалася.

— Спершу спробуй сам, — відповів Микола.

Змії ударив ногою в стодолу, аж з неї всі дошки посипалися. А як ударив витязь, то вона одразу розсипалася на порох. Тоді змії покликав Миколу боротися. Він так гепнув витязем об землю, що той застряг у ній до попереку. Але витязь вискочив, вхопив обіруч змія і як вдарив ним, то змієві лиш голови стирчали з-під землі. На змія зі страху нараз напала гикавка, і він почав просити-благати — най витязь дарує йому життя. На те Микола каже:

— Я тебе відпущу, як ти мені скажеш одне діло. Коли я йшов сюди, то чув, як щось зайойкало, але так страшно, що аж земля порепалася. Що то могло бути й чому воно так страшенно стогнало?

— Того я тобі не можу сказати, — відповідає змії, — але мені видиться, що мій старший брат, у котрого двадцять чотири голови, міг би щось сказати.

І Микола подався в дорогу. Ішов він, ішов і дійшов до золотої хащі. Посеред неї був золотий замок, що обертався на гусячій лапці. Наймолодша царівна увиділа витязя і крикнула згори — най зайде до неї

в замок. Але замок вертівся так швидко, що ніяк було до нього приступитися.

— Під замком, — пояснила наймолодша принцеса, — є золотий прут, знайди його, удар ним по замкові, й він перестане вертїтися.

Так і сталося. Витязь узяв золотого прута, хльоснув ним по замкові, й той одразу перестав вертїтися. Микола увійшов через відкриту браму, піднявся до царівни, привітався, а тоді зазвідав, де її чоловік.

Вона відповіла:

— Пішов у поле глянути на свою худобу. А те поле звідси за двадцять чотири милі. Коли мій чоловік хоче вертатися додому, то поперед себе верже довбню, і вона паде у замок через комин.

Ледве вони закінчили бесїду, як у димарі страшно загуркотїло, і довбня гупнула на землю. Микола підбіг, ухопив її і жбурнув нею так, що вона упала на двадцять чотири милі далі від того місця, де був змії.

— Ей, чорт би його взяв! — каже зміїсько сам до себе. — Та то раз силач, якщо так далеко закинув мою довбню!

Прийшов додому й нараз — до царівни:

— Що за чужий чоловік у нашому замку?

— То витязь Микола, — відповіла жінка.

Змії аж зітхнув:

— Ну, хлопче, маєш щастя, бо якби то був інший, то нараз би йому тут кінець. Дорога жоно, приготуй вечерю! І не хоч яку, а золоті галушки та поливку із срібною бараболею!

Доки вечеря варилася, змії приніс чотири бочиська вина. Посїдали за стіл, повечеряли — то годиться й випити. Змії почав шукати цївку, аби натягнути з бочки вина, та Микола підняв одну бочку і випив до дна.

Увидів то змії і засичав:

— Ей, та ти й справді великий витязь! Раз так, то ходи боротися зі мною!

— Я не маю проти! Йдім! — відповів Микола.

Поєдинок почав змій. Він ухопив Миколу і так ним ударив, що той заглибився у землю до самого попереку. Та витязь нараз вискочив, обтис обіруч змія і як гепнув ним, то змієві вже лише волосся стирчало з-під землі. Тоді він почав гикати й просити-благати витязя Миколу — най подарує йому життя.

— Я тобі дарую життя, — відповів Микола, — але ти мені скажеш, що то йойкало, коли я йшов сюди, і так страшенно йойкало, що аж земля порепалася.

— Про те дізнаєшся ген там, у чорній хащі, де є один довгий чоловік, — мовив витязеві змій.

Микола відпустив його і поспішив до темної хащі, раз-два — і був там. Дивиться — стоїть довга колиба, а в колибі лежить чоловік щось о дванадцять сажнів довгий. Із колиби стирчать лише довгі, дивно м'які ноги того велетня, а голова далеко. Микола гукнув:

— Слухай, гусаре! Скажи мені, що то було за йойкання, котре я чув, коли йшов сюди, у підземне царство? Так страшно щось йойкало, що довкола аж земля розколювалася!

— То я йойкав, дорогий мій витязю! — відповів чоловік. — Недалеко звідси росте одна липа, на вершку тої липи замок-палата, а в палаті живе стара відьма з трьома доньками. Ота стариганя вибрала з мене кості. Доки вибирала, я мусив терпіти дуже тяжкі муки і тоді так страшенно кричав. Але коби ти, дорогий витязю, пішов до тої відьми, дістав мої кості й повставляв їх знову в мої ноги, то ніякої біди мені би не було. Коли підеш туди, то запам'ятай, як би не любилася тобі відьмица донька, розум май при собі! Візьми мою шаблю і моїх двох псів. Як їм скажеш, так будуть робити.

Микола пішов. Іде, іде і нараз видить голуба. Прицілився і застрілив його. Розклав у хащі ватру, почистив собі голуба, надів його на рожен і почав пекти, бо вже хотів їсти.

Раптом чує з дерева:

— Йой-йой, як мені тут студено!

На те Микола гукнув угору:

— Якщо хочеш зігрітися, то йди сюди, до ватри.

— Як іти туди, коли в тебе два пси, а я їх боюся.

— А ти їх не бійся, — відповідає витязь, — вони тебе не будуть чіпати.

— На, візьми дві волосинки і поклади на псів, тоді я зійду, — почувлося з дерева.

Микола взяв ті волосинки і — тиць їх у полум'я. Відьма — то була вона — верещить згори:

— Мої волосинки згоріли! Я чую їх дух!

— Та де там згоріли, не говори дурниці, — каже їй Микола. — То псяча шерсть притліла, тому й чути дух!

Зійшло старе страховисько з дерева, переступило ватру й сіло грітися. А Микола вдарив відьму по нозі розпеченим голубом, що був надітий на рожен; вона сердито підстрибнула, кинулася на витязя й почала безжалісно душити. Микола враз крикнув:

— Гей, пси мої, беріть стару відьму, не дайте мене мордувати!

Пси вхопили стариганю і почали дерти-роздирати. Відьма перелякалася і вже стала просити Миколу — най змилосердиться над нею — ще й пообіцяла, що віддасть за нього одну з трьох своїх доньок. Тоді витязь сказав псам, аби вони вартували відьму, доки він не вернеться.

Потому виліз на дерево, зайшов у палац і зустрів там першу відьмину доньку. Вона була на око досить гарною. Та Микола пам'ятав застерігання велета. Заговорив із нею, покликав її на ганок прогулятися і під час прогулянки поміркував так:

— Дарма ти, дівко, доста красна, я все одно відітну тобі голову, бо ти — нечиста сила.

І вихопив шаблю, відтяв відьмаці голову, а тіло її скинув униз із ганку.

Зробив то Микола, спустився до псів і наказав, аби вони далі дерли-роздирали стару відьму. Вона почала знову просити та благати — най змилюється над нею, бо дасть за нього другу доньку, якщо йому перша не дуже полюбилася. Тоді витязь подав знак, аби пси перестали роздирати відьму, але не відпускали її ні на крок. А сам піднявся у палац і зустрів там другу відьмину доньку. Заговорив із нею, покликав її на ганок прогулятися і знову собі поміркував так:

— Дарма ти, дівко, ще красніша за старшу сестру, я все одно відітну тобі голову, бо ти — нечиста сила!

І вихопив шаблю, відтяв відьмаці голову, а тіло скинув униз із ганку.

І знову спустився Микола до псів та наказав їм дерти-роздирати стару відьму. Стариганя почала просити — най подарує їй життя, і вона віддасть за нього свою третю, найфайнішу доньку, якщо й друга йому не припала до серця.

— Добре, най буде.

І Микола вибрався у відьмин палац — знайшов там третю, найкраснішу доньку. Вона йому дуже полюбилася, і витязь довго розмовляв із нею, а потому закликав її прогулятися на ганку. Тоді собі поміркував так:

— Дарма ти, дівко, така красна, як русалочка, я все одно відітну тобі голову, бо ти — нечиста сила!

Він вихопив шаблю й одним махом відтяв дівці голову, а тіло скинув униз із ганку.

Тоді зійшов до своїх псів і подав їм знак. Пси знову стали дерти-роздирати стару відьму, а вона просила-благала його зжалітися над нею, обіцяла дати йому все, чого він зажадає. Тоді Микола звідав:

— Скажи, як міг би я зробити, аби твій золотий замок вчинився моїм? І ще скажи — де кості того довгого гусара? І де та масть, котрою треба його помастити, аби він ожив?

І відьма все відкрила:

— Під замком є золотий прут, удар ним по замку, і він тої хвилини обернеться на золоте яблуко, котре зможеш покласти в кишеню. Кості чоловіка — ген під отим дубом, у криниці, а коло неї глек із живою мастю.

Микола сказав псам, аби пустили відьму, і вона полетіла — аж вітром загуло. А він вийшов на липу, знайшов золотий прутик: ударив ним по відьминому замкові, і той одразу обернувся на золоте яблуко. Витязь положив його в кишеню й пішов до криниці. Там він знайшов кості довгого чоловіка, взяв і живу масть. Невдовзі велет-гусар вже скочив на ноги і каже Миколі:

— Ну, тепер ходім розшибатися!

Микола йшов не дуже охоче, бо трохи боявся. Але коли схопилися, то вже не подавався. Боролися вони дев'ять днів і дев'ять ночей і не могли один одного пересилити. Тоді гусар каже:

— Досі я не боявся однієї половини світу, а ти, витязю, як виджу, не боїшся другої. Словом, нам з тобою не страшний цілий світ.

І почали вони жити разом. І так жили довго. Та одного разу Микола сказав:

— Я вже піду додому — подивлюся, що там діється.

Велет-гусар відраджував витязя, але потім відпустив його — дав йому чотирьох коней, котрі одним скоком могли триста миль перескочити. Сів Микола у сідло і за одним скоком був у своєму місті. Але що він видить — усе геть спустошене! Десь на околиці надібав лише на одну нещасну хижчину. Зайшов туди, а там сидить дівка, у котрої два передні зуби — майже як дві шаблі, такі довгі. Дівка запросила його сісти, а сама вийшла з хижі. А по кімнаті почала ходити і муркотіти мала кішка.

— Ей, шкода сього молодого витязя: його тут чекає смерть!

— Що ти говориш, кішко? — звідає Микола.

— Говорю, що зараз, як тільки зайде дівка, ти, витязю, помреш, бо вона пішла гострити собі зуби. Бери ноги на плечі й біжи скільки можеш, бо то — стара відьма, яку ти відпустив.

Микола відразу скочив на коня і поскакав геть. Дівка пустилася за ним і стала доганяти. Витязь уже був близько до шестиголового змія і гукнув йому — най іде на допомогу. А змії зареготав:

— Сам ти, Миколо, добрий витязь, то обійдися своїми силами.

Тим часом відьма побачила змія, вхопила його і нараз проковтнула, аби стати ще дужчою. Доки вона впоралася з ним, Микола встиг поскакати далі. Тоді відьма знову пустилася за ним і мало не догнала. А витязь мчав якраз попри другого — дванадцятиголового — змія і так само кликав його на допомогу. Та змії зареготав:

— Сам ти, Миколо, славний витязь, обійдися своїми силами!

Тим часом відьма побачила змія, вхопила його і нараз проковтнула, аби стати ще дужчою. Доки вона впоралася з ним, витязь знову був уже далеко. Дівка пустилася за ним і мало не догнала. А Микола якраз доскакав до палацу третього — двадцятичотириголового змія і гукнув йому — най іде помагати. На те змії одповів:

— Ей, Миколо, ти — великий витязь, то викрути-ся сам.

Тим часом відьма теж добігла до двадцятичотириголового змія, вхопила його і одразу зжерла, аби стати ще дужчою.

Доки те зробила, Микола нісся далі. Відьма пустилася за ним і вже майже-майже догнала його. Але витязь якраз доскакав до велета-гусара і позвав його на допомогу. А в гусара була стара сова, що вже п'ятнадцять років коптілася в комині. Він скоро визволив її і напустив на відьму, котра в ту мить добігла до колиби. І почала совище битися з відьмою,

та так билися, аж іскри летіли. Наостанок сова пере-
силали тоту стариганю і з'їла її. Як бійка минулася,
велет-гусар наново повісив сову в комин.

Так позбулися два великі витязі своїх ворогів і
почали жити в мирі й злагоді. Може, і донині живуть
собі разом, як не прийшов час помирати.

КАЗКА ПРО ЗНАЙДОНА

На краю одного села жила бідна вдова з сином-
одинаком. Не мали вони ні грошей, ні господарки, а
жили тільки за те, що назбирають у лісі грибів та
обмінюють їх на базарі на хліб. Одного разу ходили
вони краєм лісу, нічо не знаходили, а коли зайшли
трохи далі, хлопчина задивився кудись і заблукав. До
вечора ходила жінка, кричала за сином, але так і не
знайшла його. А хлопець тим часом бігав, бігав,
поки не вибився з сил. Сів на пеньок і плаче. Не-
далеко був сторічний дід, учув він плач, підійшов
ближче та й питає:

— Що ти тут робиш, хлопчику?

— Нічо не роблю, — каже той, — плачу. Ходив з
мамою по гриби і заблукав. Тепер не знаю, куди
йти, аби вийти на край.

— А де ти живеш?

— Не знаю.

— Ну то ходи, — каже старий, — зі мною, будемо
жити разом.

Що мав робити хлопець? Уже смеркало, дороги
назад він не знав, мусив іти за дідом. Так стали вони
жити зі старим у хижці. Хлопець помагав дідові у
всьому, тож старий дуже швидко сподобав собі його,
а позаяк він не знав, як малюк називається, то на-
звав його Знайдоном.

Ішли роки, хлопець ріс. Як став великий і не бо-
явся вже ні звірів, ні птахів, почав ходити далеко

в ліс. Одного разу увидів це дід, перепинив Знайдона та й каже йому так:

— Усюди вільно тобі ходити: на схід, на захід, на полудне, але на північ аби-сь не йшов, бо там тебе чекає смерть.

Зразу Знайдон слухав старого, а якось думає: «Певно дід збрехав мені: як може смерть сидіти в одному місці. Я її не боюся». Вибрався тихенько поза хату і пішов — тільки закурилося за ним. Ішов, ішов, нарешті дивиться — серед лісу озеро, а у ньому купаються три русалки. Та такі красні, що Знайдон, як увидів їх, не міг очі відвести. Думає, як би то котрусь із них взяти собі за жінку. І надумав: якщо забере вбрання однієї русалки, вона прийде до нього сама. Нишком підкрався з-за кущів, ухопив сукенку, блюзку в руки і побіг додому.

Русалки побачили хлопця, одна вилізла з води й кинулася доганяти його: біжить, просить, аби віддав одіж, за це зробить усе, що тільки він захоче.

Не витримав Знайдон, озирнувся за русалкою і відразу став серед стежки дубом. Та забрала вбрання і вернулася назад.

Опустилося сонце за гори, шукає дід Знайдона, а його ніде нема. «Певно, — думає собі старий, — не повірив мені й пішов до північного боку лісу». Підійшов трохи стежкою, дивиться: справді дуб росте. Обійшов його довкола, витяг з пазухи чарівну паличку і каже:

— Я дуба оббиваю, тебе, Знайдоне, до життя повертаю.

Нараз зникло дерево, а став хлопець. Бере його старий за руку, веде додому, і дорогою сварить:

— Чого ти мене не послухав, чи не казав я тобі не йти до цього лісу?

Знайдон мовчить.

— Дивися, — каже дід, — аби ти більше туди не ходив, бо ще гірше може бути.

Старий ходить лісом, а хлопець сидить у хаті день і два, нарешті не витерпів і знов пішов дивитися на

русалок. Сів у кушах і не рухається. Нарешті підкрався, знову вкрав русалчину одіж та й біжить, не озирається. Дівчина плаче, біжить за Знайдоном, просить, аби віддав. А він ніби не чує. Та не стримався. Уже недалеко було від хати, озирнувся і відразу дубом став.

Вернувся додому дід, кличе хлопця і там, і сям.

Вже знає, де треба його шукати. Обійшов дуба довкола, оббив чарівною паличкою й приказує:

— Я дуба оббиваю, тебе, Знайдоне до життя повертаю.

Зник дуб, а став хлопець. Ідуть оба додому. Старий сварив, сварив Знайдона, а потім питає:

— Тепер будеш мене слухати?

— Буду, — каже той, — я все вам помагаю.

— А до озера ще підеш?

— Мушу йти, бо-м вподобав собі там таку дівчину, без якої життя мені не миле.

Подумав старий та й каже:

— Чого ти мені про це відразу не сказав, я б тобі порадив, як робити. Але нічого, забудем усе, що було. Завтра піди на озеро, подивися, котра тобі русалка найбільше сподобалася. А як украдеш її одіж і будеш тікати, аби-сь не оглядався, хоч би як вона просила та плакала, бо знову зачарує тебе. А як прибіжиш додому, відразу кинь те убрання в піч, хай згорить.

Вислухав це Знайдон, переночував з дідом, а на ранок зібрався, пішов до озера й чекає, поки русалки почнуть купатися. Чекав, чекав, нарешті прилетіли русалки, порозбиралися і пішли у воду. Знайдоніві цього й треба було. Вхопив наймолодшої з них одіж та й тікає. Та пустилася за ним: плаче, просить, аби віддав, але хлопець вдає, ніби не чує, і не озирається. Прибіг до дідової хати, сховав одіж у куфєрок, а в піч кинув клопоть паперу. Незабаром вбігає до хати дівчина:

— Віддай мені сукенку і блюзку, — каже.

— На, — й дав інше.

Дівчина вбралася, але без свого вбрання не йде на озеро. Перед вечором вернувся з лісу дід, випитав у Знайдона все, як було, й каже:

— Ти знов мене не послухав і не зробив, як я тобі велів. Чекай, тепер матимеш через неї багато клопоту.

Але палити одержу русалки було вже пізно, бо будь-якої хвилини дівчина могла подивитися на сукенку, і та була б на ній, тому Знайдон те й робив, що ховав від неї куферок. Дні минали і хлопець думав, що русалка забуде давнє і стане доброю й гарною жінкою. Але вона не забувала. Одного разу придобрилася до Знайдона і таки допросилася, аби він відкрив куферок, бо хоче подивитися, чи не пропала її сукенка. Хлопець не перечив їй: повернув ключа. Дівчина вмить убралася, вдарила крильцями й уже знадвору гукнула:

— Як хочеш мене мати, шукай скляну гору. Там я живу з мамою та сестрами.

Тільки Знайдон її й видів: ні коло озера, ні в лісі русалки більше не було. Це дуже засмутило хлопця. Одного разу він каже дідові:

— Піду шукати скляну гору і свою русалку. Або приведу її додому, або сам не вернуся ніколи.

Не боронив старий: дав на дорогу харчів, справив на стежку. Знайдон пішов. Іде день, два. Дивиться: серед лісу два вовки зарізали барана та й гризуться — не можуть поділитися. Кажуть до Знайдона:

— Поділи нас, аби ніхто кривди не мав, зате ми тобі в пригоді станемо.

Знайшов хлопець сокиру, розрубав барана на дві половини. Вовки перестали гризтися.

Іде далі. Нараз випав великий дощ: водою позаливало дороги, фосои, риба з рік порозпливалася, а назад повернутися не може. Не полінувався Знайдон, виловив рибу і кинув у ріку. Підпливає до берега цар-риба і промовляє людським голосом:

— Дякую, хлопче, що порятував моїх дітей від смерті, я тобі в пригоді стану.

Далі йде, аж вода мурашок топить. Зробив Знайдон загату, відвів воду, мурашки надякуватися не можуть.

— Чекай нас, — кажуть йому, — прийдемо до тебе в лиху годину.

«Е-е-е, — думає хлопець, — що ви мені зможете допомогти, хіба обкусаєте», — та й далі блукає лісами. Коли це якось з'явився перед ним старий дід: ноги сходжені до колін, долоні протерлися до дірок, а борода позеленіла і звисла аж до землі.

— Куди ти, — питається, — парубче, йдеш?

— Шукаю скляної гори, — відповідає, — на тій горі живе моя люба дівчина.

— А чи знаєш, де та гора?

— Ні, не знаю, — відказує Знайдон, — та мушу її знайти, без дівчини не маю чого додому вертатися.

Послухав це старий, подумав трохи й говорить:

— Я пораджу тобі, як ту дівчину знайти. Тут недалеко живе стара бабця, попаси в неї один місяць коні, але за це аби-сь нічо не брав, лише золоту пташку, яка має дві голови: одна співає, а друга говорить. Вона понесе тебе на скляну гору, бо більше ніхто не може туди долетіти.

Подякував Знайдон дідові, дійшов до бабиної хатки і каже з порога:

— Добрий день вам, паніматко.

— Добрий день, — відповідає та.

— Чи не треба вам пастуха до коней?

— Та як не треба, хоч уже най іде.

— А чим будете платити за службу?

— Сріблом, золотом, різними статками. А ти що би хотів заробити?

— Хочу пташки з двома головами, аби однією говорила, а другою — співала.

Почухала стара голову, каже:

— Гарзд, як будеш добре мої коні стерегти, то дам тобі золоту пташку.

На цьому й погодилися. Ліг Знайдон спати. Рано баба будить його:

— Вставай, хлопче, пора коні гнати.

Зібрався Знайдон, погнав коні. Вони швидко напаслися. Так пантрував їх двадцять вісім днів. Але як вигнав коней до лісу двадцять дев'ятого дня, баба перекинула їх у вивірок. Ті скік, скік по деревах і повтікали, а Знайдон лишився сам. Іде він на схід, кого не стріне, питає, чи не виділи, аби вивірки скакали.

— Ні, — відказують ті, — не виділи ніде.

Іде на захід — те саме чує. Зажурився бідолаха, сів на пень і плаче. Нараз приповзає до нього мурашка, яку колись від потопу врятував.

— Чого зажурився, Знайдоне, — питає, — чи не заблукав часом і дороги не знаєш?

— Ні, не заблукав, — відповідає той, — дорогу я добре знаю. Не знаю лише, де шукати бабиних коней, яких вона перетворила у вивірок і порозганяла по лісах.

— Не журися, — відказує мурашка, — будуть твої коні. Я покликаю своїх братів, поліземо на дерева, покусаємо вивірок. Вони пострибають на землю. А ти щоб стояв і кричав: «Гей, бабині коні, на вуздечку». Так і половиш їх.

Послухався Знайдон мурашки: взяв вуздечки і ходить поміж дерев. Нараз дивиться: пищать вивірки, скачуть на землю. Він і гукнув їм:

— Бабині коні, на вуздечку! — Ті знов стали кінями, хлопець відразу їх половив та пригнав до баби.

Та сильно здивувалася, бо ніхто ще не приганяв її зачарованих коней, але не подає знаку: лише дає Знайдонові вечеряти, стелить спати, а другого дня, як хлопець знов погнав коней до лісу, перекинула їх у кіз. Бігає той, зазирає у всі провали, болота — ніяк не знайде тварин. Коли це прибігають до нього два вовки, що їх бараном поділив, та й питаються, від чого журу має. Каже хлопець:

— Пас я коні в злої чарівниці й відпас. Стара перекинула їх у кіз, а я вже півдня шукаю, та ніде й сліду їхнього не знайду.

— Не переживай, — кажуть вовки, — ми знаємо, де ховаються бабині кози. Іди на поляну, ту, що за червоним дубом, і там нас чекай, а ми тим часом покликаємо своїх родичів та приженемо до тебе кіз. Але не забудь сказати: «Бабині коні, на вуздечку», бо інакше вони залишаться козами, а тебе стара з дому прожене.

Вислухав Знайдон вовків, знайшов червоного дуба, став на поляні з вуздечками і чекає. Коли це чує: біжать бабині кози, аж іскри летять з-під ратиць. Кричить їм:

— Гей, бабині коні, на вуздечку.

Кози збилися в купку, перекинулися в коней. Хлопець половив їх, подякував вовкам за поміч і вертається до баби.

Стара як уздріла, що Знайдон веде її коней, стала зла, місця не може собі знайти. «Нічо, — думає собі, — я ще обведу тебе довколо пальця». На тридцятий день послала хлопця пасти коні, а сама підкралася, почекала, поки він задивиться на ягоди, швиденько прикликала коней, перекинула їх у щупаків та й кинула в море.

А тим часом Знайдон рвав та їв ягоди. Нараз обзирається, а коней знову нема, побіг в один бік лісу, в другий — ні сліду. Вийшов на берег моря. Припливає до нього цар-риба, питається:

— Яка біда пригнала тебе сюди?

— Шукаю бабиних коней, — розповідає, — бо-м навіть не видів, коли і куди вони втекли.

— Не переживай, є твої коні, лише встигай їх зараз половити на вуздечку.

— Та якось уже половлю, — Знайдон їй.

Попливла цар-риба збирати своїх слуг, а хлопець сів на камінь і чекає. Та сидів він так недовго, бо слуги цар-риби хутко знайшли щупаків, добре обкусали їх і ті повискакували з води.

— Бабині коні, на вуздечку! — крикнув Знайдон. Щупаки перекинулись на коней. Хлопець загнуждав усіх і приводить до баби.

— Усе, — каже їй. — Пора йти мені. Я сумлінно пас цілий місяць ваші коні.

— Так, добре пас, — стара відповідає, — кажи, що хочеш за службу — срібла, золота, всього тобі дам, бо все маю.

— Не треба мені ні срібла, ні золота. Дайте ту золоту пташку, що однією головою говорить, а другою співає.

Як не відмовляла його баба від пташки, як не пхала в руки мішок з золотом, не допомгло.

— Як не даєте пташки, — каже, — то й грошей ваших не хочу.

Що мала робити стара? Бачить, що хлопець не відчепиться, дає йому золоту пташку й каже:

— Куди заблагнеш, вона тебе понесе, що захочеш, заспіває і скаже, але служив ти в мене мало, то я даю тобі пташку лише на тиждень. На восьмий день вона сама прилетить до мене.

Узяв Знайдон золоту пташку в пазуху, попрощався з бабцею і йде собі лісом. Вийшов на край і думає: «Ану, чи справді ця пташка вміє говорити». Вийняв її з-за пазухи, а та обізвалася до нього людським голосом:

— Умію і знаю багато.

— Навіть можеш сказати, що робить моя дівчина на склянній горі? — допитується хлопець.

— Можу. Вона сидить у великому палаці й тче скляне полотно.

— А чи не понесла б ти мене на ту гору, бо я дуже сумую за нею, хотів би хоч раз подивитися.

— Понесу тебе на склянну гору, але найперше зготуй харчів на три дні, бо летітимемо довго і хтозна, чи долетимо, не ївши.

Назбирав Знайдон грибів, ягід, наловив риби, приходить до золотої пташки, вона трохи попоїла і нараз стала рівна з хлопцем.

— А тепер, — каже йому, — укладай за крилами їжу, сам сідай та й полетимо, бо дорога далека, аж за трійні хмари, а часу мало.

Поскладав Знайдон вузлики, сам сів і полетіли вони швидше вітру. Що пролетять хмару, пташка просить їсти, бо з сил упадає. Так заледве долетіли вони до скляної гори.

— Стратили ми з тобою багато часу, — каже пташка, — пора мені вертатися до баби.

— Добре, — каже Знайдон, подякував пташці, а далі йде пішки.

Так дійшов до великого скляного замку, сховався в кущах і дивиться, чи не вийде його дівчина-русалка. Чекав годину, другу і таки дочекався. Десь під вечір вийшла вона з відрами в руках.

Знайдон виглянув з-за кущів, кличе дівчину:

— Ходи, хай на тебе хоч подивлюся.

Русалка впізнає і не впізнає хлопця, бо давно не бачила його, але роздивилася добре та й підходить ближче.

— Це ти, Знайдоне? — питає.

— Я, — відказує той, — а кому ж іще бути?

— Як ти знайшов дорогу на скляну гору, коли до неї треба пливти три дні морем і потім ще три версти летіти?

Хлопець оповів їй, як пас у баби-чарівниці коні, як заробив за це золоту пташку, що однією головою говорить, а другою співає, як набрав харчів і пташка винесла його на гору.

— Тепер, — каже їй, — я прийшов, аби забрати тебе до себе.

— Я б рада летіти з тобою, Знайдоне, — мовить дівчина, — та мушу найперше попрощатися зі своїми сестрами. А поки робитиму це, заховайся до темниці, аби ніхто не видів. І сиди там смирно: нічого не роби і не бери.

— Добре, — хлопець їй.

Заліз до темниці, сів на бочку та й чекає. Але чекав, чекав, а нарешті думає собі:

«Та чого я буду марнувати днину, краще подивлюся, що за добро поховане в цій темниці». Йде в один кут, дивиться: золото в мішках, у другий — срібло, у третьому — бочки з винами, медом. Зазирнув у четвертий кут, а там величезний змій прикутий ланцюгами до стіни, стоїть і просить хлопця:

— Як маєш сумління, то подай мені з крайньої бочки кухлик вина.

— Та чого не дати, — мовить, — чи мені шкода.

Зачерпнув горня вина з бочки, змій випив. А через деякий час знову просить:

— Чоловіче добрий, подай мені ще одне горня вина. Я подарую тобі смерть.

Зачерпнув ще раз, подав змієві. А той випив, шарпнув плечима — ланці поспадали.

— За те, що ти дав мені вина, — каже, — я дарую тобі смерть.

Тільки й видів його хлопець. А тим часом дівчина попрощалася з сестрами, і вже йшла до Знайдона, але змій схопив її й забрав із собою. Зажурився хлопець, не знає, що робити і де шукати того змія. Так ходить він по скляній горі, коли це якось дивиться: серед дороги б'ються два чорти.

— За що б'єтеся? — питає.

Один чорт каже:

— Помер наш тато, лишив на обох капелюх такий, що як накриєшся ним, то ніхто тебе не побачить, і черевики: зробиш у них крок, то буде миля, а як скочиш — дві. Ми ділимося довго, та ніяк не виїдемо на лад.

— Я вас поділю, — каже Знайдон. Узяв клубок, став коло обох чортів і каже: — Дивіться добре за цим клубком. Я кину його з обочі. Хто перший зловить, тому дістануться черевики, а другому лишиться капелюх.

Зраділи чорти, що хлопець поділить їх, пустилися за клубком — тільки їх і було видно, а Знайдон тим часом узув черевики, натяг на голову капелюха й по-

дався у другий бік. Іде, йде, коли це став перед ним золотий замок. Обійшов хлопець його довкола, обдивився — не видить й не чує, аби хтось ходив чи говорив. Ліг у кущах. «Дай, — думає собі, — перепочину трохи». Невдовзі задрімав. Коли це крізь сон чує: летить змій, аж дерева гнуться. Брама замку перед ним відчинилася і той зник за нею. Зранку, як змій знов кудись полетів, Знайдон й собі пішов до брами, став перед нею — та враз сама відчинилася. Ходить хлопець, роздивляється по замку. Нараз дивиться: в одному вікні його русалка. Підбіг до неї й каже:

— Збирайся, я прийшов тебе визволити.

Склала дівчина свій пожиток, стала разом зі Знайдонем у черевики та й утікають. Уночі вернувся до замку змій, а брама йому й каже:

— Велика біда, пане. Твою дівчину вкрав Знайдон і тікає.

— Нічо, — той відповідає, — я їх наздожену.

Повечеряв, полетів. Хлопець з русалкою тим часом тікають. Нараз перед ними впало з гілки пташине гніздо. Не полінувався Знайдон, поклав його на місце і вже хотів далі бігти, коли нараз надлетів змій, русалку забрав, а Знайдона порубав на шматки. Лежить хлопець годину, другу. Прилітає пташка до гнізда і питає дітей, чи не знають, що це за чоловік лежить посічений під деревом.

— Та як не знаємо, — відповідають ті, — він підняв наше гніздо і від смерті нас порятував. Треба і йому якось допомогти.

— Я знаю, як це зробити, — каже пташка. — Треба летіти і принести, поки не пізно, цілющої води.

І нараз пурхнула з гілки, набрала в дзьобик води, покропила Знайдона, він устав. Подякував пташці та й знову вертається по свою русалку. Дочекався, поки змій полетить, прийшов до неї.

— Як ти живий зостався? — дивується дівчина. — Змій на тобі живого знака не лишив!

— То не мене він порубав, — каже Знайдон, — а купу катрання. Але нічо, більше він нас не обдурить. Спитай, де його смерть, а я завтра прийду.

— Добре.

Вийшов Знайдон за ворота замку, ліг недалеко в кущах і чекає ранку. Як добре розвиднилося, а змії полетів, іде хлопець до замку.

— Ну що, — каже до дівчини, — дізналася те, що я тебе просив?

— Так. Піди на поле, там пастиметься сірий віл. Аби-сь не сполошив його, а підійшов тихо і вбив. З вола вилетить качка. Ти не пускай її, а вимкни з чубка три чорні пір'їни, у них ховається змієва смерть.

Вислухав Знайдон дівчину, пішов у поле, а там волів пасеться — трави не видно. Ходить хлопець поміж них, ніде не видить сірого вола — усі білі. Нарешті змучився, став та їсть хліб. Коли це прибігає до нього миша і просить, аби дав їй щось голод заморити. Знайдон віддав усе, що мав. Миша наїлася й каже:

— Що ти тут шукаєш, хлопче? Може, я тобі чим зараджу?

— Прийшов, щоб знайти сірого вола, та ніде його не виджу.

— Не переживай, покажу його тобі. Йди до скали, і там він буде дерева пасти, а каменем закушувати, там і чекай мене. Я незадовго прийду.

Ходив, ходив Знайдон і таки відшукав скалу та сірого вола. Став недалеко й чекає мишу. Через якусь годину та прибігає з колоском жита в зубах.

— Де ти так довго була? — питає хлопець.

Миша й розповідає:

— Тут недалеко є залізне поле, на якому раз на рік родиться залізний колосок з залізними зернами. Якщо заладувати цим колоском рушницю та стрілити волів у праве вухо, тоді можна вбити його. Інакше тільки розлютиш, і він вб'є тебе.

Були там недалеко пастухи. Знайдон попросив у них рушницю, заладував колоском, що його принесла миша, підкрався до вола з правого боку і вистрелив. Той упав мертвий. Підбіг Знайдон до нього, зловив качку, що вже хотіла вилітати, витяг три чорні пір'їни, подякував миші за колосок, а пастухам за рушницю і прийшов до замку.

— Збирайся, — каже до дівчини, — змії уже більше не страшний. — І показав їй три пір'їни.

Розпалили обоє за замком вогонь, кинули у них те пір'я, й усе пропало, як би нічого й не було. Стали вони на черевики й вернулися до краю скали.

Перекинулася русалка на качку, посадила зверху Знайдона і разом повернулися до його мами. Там собі добре погостилися, поженилися й довго жили, може, ще й тепер живуть, якщо не повмирали.

СИН ЗМІЯ

В глухому лісі жив один розбійник. Хто йшов через ліс, той не минав його рук: або вбив чоловіка, або пограбував. Розбійник доста довго жив у тому лісі й наводив страх на подорожніх. Але доти глечик ходить до колодязя, доки не розіб'ється. Так і отой злодій. Натрапив раз на сміливих і дужих людей, котрі його так добре одлупили, що вже напівмертвий приплентався у свою колибу. Через кілька днів розбійник помер.

Зосталися його жінка й син, що й ім'я мав не таке, як мають людські діти: кликали хлопця Шибеник. Але погане ремесло — злодійство: після смерті старого розбійника ніякого майна не лишилося. Колиба порожня. Жінка і син ледве перебули пару днів.

Каже мати Шибеникові:

— Хлопче, як ми будемо сидіти, то з голоду повмираємо. Йди лиш дещо роздобудь...

А Шибеник не ходив з батьком на розбій і думав, що то легке ремесло — переставати у лісі людей і забирати від них гроші. Виломив собі здорову палицю, вийшов до шляху, сховався в кущі та й чекає. А дорога ця вела у місто. Дивиться: йдуть молоді хлопці. У одного на плечах тайстрина, другий несе пакунок, а третій — упорожні. Хлопці не поспішають, помалу собі йдуть говорячи. Як були близько від Шибеника, той вихопився з корчів, підняв палицю і на весь голос закричав:

— Стійте! Давайте гроші! Як ні, то всі погинете!..

Хлопці поставали. Старший приступив до Шибеника. Схопив одною рукою за палицю, а другою за груди. Засміявся й каже:

— Ти думаєш, брате, що нас трьох переможеш? Та я ж і сам тебе не боюся!

А Шибеник похнюпився й говорить:

— Я вас і не думав убивати, але мене голод сюди погнав. Ми з мамою вмираємо без хліба. І я мусив іти на розбій.

Старший усе розпитав і пошкодував хлопця:

— Видиш, ліпше би було, коби ти й не пускався на такі путі. Бо кінець кінцем і ти походиш так, як твій отець. Ліпше було б, якби ти пішов із нами до міста. Записався би до школи, і став би із тебе статечний чоловік.

— Але у мене бідна мати, а на школу треба немало грошей... Радше я буду злодієм!

Старший відкликав набік побратимів, порадився з ними, а тоді каже хлопцеві:

— Усе в порядку. Ходи з нами. Ми самі подбаємо, аби тебе прийняли до школи. Не бійся, не забудемо і про твою матір. На перший час на́ тайстру* і неси до матері, а потім доженеш нас. А як не доженеш, тут маєш адресу, й люди тебе спровадять до школи, в якій ми вчимося...

Узяв Шибеник папір, тайстру з їжею й поніс матері. Вдома одразу розповів, з якими добрими людь-

---

* торбинка

ми зустрівся на дорозі. Сказав, що не хоче займатися злодійством, а йде в місто до школи.

Мати зраділа:

— Так буде, сину, ліпше. Мною не журися. Аж би-м з голоду вмерла, зате буду знати, що моя дитина на доброму шляху.

Шибеник вклонився і рушив у дорогу. На краю лісу наздогнав знайомих хлопців і разом пішли в місто. Тут записалися до школи, а із того харчу, що з дому діставали, годували й Шибеника.

Так хлопець учився перший, другий, третій рік. Друзі хотіли його матір також взяти в місто, але запізнилися. Прийшла звістка, що вона на смерті. Шибеник, як це почув, нараз відправився до лісу і ще застав її живою.

— Добре, що прийшов, сину... Тепер помру спокійно. Вірю, що буде з тебе порядна людина. Розбійництво — недобре ремесло. Отець нич не придбав. Але не думай, що цілком нічого тобі не лишив. Після нього маєш одну замашену сорочку. Візьми її собі, тільки щоб не спробував помити. Одягнеш ту сорочку й дістанеш страшну силу: не буде витязя на світі, який би тебе переміг! В другім куті колиби є іржава шабля. У неї такі чари, що якби ти з кимось хотів битися, встроми шаблю в землю — й ворог зробиться безсилим. А як нею ще йому погрозиш — геть на кавалки посіче!.. Ще одне лишив тобі отець: за колибою стоїть стара кобила. Ти її ніколи ще не видів, тепер вона тут. Якщо будеш убитий, принесе тебе із краю світа, аби ти спочив коло нас. На кобилі порожні бесаги, і в них тебе доставить.

Як це сказала, вмерла. Син викопав яму і поховав матір. Сів на могилу й думає, що тепер робити? Чи йти до школи й далі, чи пуститися уже на свої крила?

Так вирішив, що піде учитися. Кобилу лишив пастися у лісі, нечисту сорочку одягнув на себе. Запалив піпу (люльку) і йде в місто. Та не пройшов і півпуті, як піпа загасла. Вернувся, запалив її й знову

тою дорогою йде. Але піпа і вдруге загасла. Мусив би додому вертатися ще раз.

Але оглянувся на всі боки і побачив у гущавині світло.

Рушив у тому напрямку і збочив з дороги. Ближче, ближче... А то не вогонь — гадище лежить з увінчаною головою. Корона обкладена дорогим камінням, що світиться, як огонь.

Шибеник, як це побачив, виломив ломаку й хоче забити гада. А той озвався:

— Не вбивай мене, легіню!.. Я тебе не боюся, але тепер я у тяжкому стані: череда оленів пробігла й копитами посікли мене, не можу ворухнутися. Ліпше зробиш, як візьмеш мене і понесеш до мого няня. Мій няньо — всіх звірів цар. Він тебе щедро нагородить.

Подумав Шибеник, подумав і каже:

— Добре, я понесу тебе до вітця.

Обв'язався гадом тричі так, щоб голова стирчала наперед, і рушив у дорогу.

— Будеш видіти всілякі гади-полози, але ти не бійся: вони тобі нічого не вчинять, бо завітнуть, що при тобі я. А коли станеш перед няньком, то теж не напудься. Він як почує, що ти мені врятував життя, проковтне тебе, але тоді виплюне. Ти не бійся і проси від нього срібла-золота, скільки лише хочеш.

«Се непогане діло», — думає собі Шибеник, та йде далі зі страхом, бо гади частіше і частіше починають під ногами витися. Айбо його вони не чіпають.

Як прийшли до місця, де жив гадячий цар, там стільки гадів-полозів з'явилося, що ступити нікуди. Сичали на нього, зуби шкірили, але розступалися.

Вийшов на прогалину, а там лежав гадячий цар: товстий, як міх, очі світяться, з рота полум'я дмухає, на голові корона.

— Як ти смів зайти у моє царство?

Не встиг Шибеник відповісти, як гад із його пазухи спустився. Поранений, ледве посунувся до батька і розповів, що цей чоловік урятував його від смерті.

Гадячий цар, коли таке почув, роззявив ротисько і проковтнув хлопця, але відразу ж виплюнув його. Тоді сказав:

— Чую, що ти сина визволив з біди. Проси собі, що хочеш. Такого не запросиш, аби я не міг тобі дати.

— Та мені багато і не треба. Хіба стільки грошей, щоб я спокійно скінчив школу.

— Я думаю не так, — сказав гадячий цар. — Тобі вже не треба ходити до школи. Будеш у мене жити. Золота-срібла доста. А мені потрібен такий хлопець, як ти. Поглянь у дзеркало й увидиш, яким ти став після того, як я тебе ковтнув. Такого прекрасного легіня тепер у сімох державах не є.

— Але так і так, — хотів би піти в місто.

Доти відговорювався, доки гадячий цар таки не поступився.

— Добре. Відпущу тебе. Візьми собі грошей, скільки хочеш, але й за нас не забудь, а часом відвідай. Бо знай, що від сьогодні я тебе беру за свого сина. І твоє ім'я від днешнього дня не Шибеник, а Дорош — син Змія.

Набрав хлопець золота й рушив білим світом. Але до школи уже не вернувся, а ходить селами й містами, із одної держави до іншої.

Раз потрапив до такого царства, у якому ще ніхто не був. Люди тут ходили смутні, похмурі. Дорош питає:

— Що сталося?

Але ніхто не відповідав. Дорош дійшов до великої столиці. Йде вулицями, оглядається направо і наліво. Вийшов на майдан. А тут людей видимо-невидимо.

— Чому се стільки людей походилося? — чується хлопець.

Нараз чує — хтось лупить у бубон. Як одбубнував, почав вигукувати людям:

— Дається знати кожному. Доньку нашого царя засватав Песьоголовець, але цар не хоче йому віддавати дівку-одиначку. Через те Песьоголовець страшенно розсердився й оголосив цареві війну. Коби зголосився такий витязь, котрий перемиг би Песьоголовця, за того цар дасть свою доньку і передасть на нього державу. Клятий Песьоголовець уже знищив дев'яносто дев'ять хлопців. Час і йому вже голову скрутити!

Бубнар закінчив своє слово, загупкав у бубон і пішов. «Но, Дороше, — думає легінь, — настав і твій час. Або будеш царем, або сином смерті».

— Одне життя в людини, одна й смерть, — сказав сам собі й попрямував до царського двору. Тут заявив, що згоден боротися із Песьоголовцем.

Цар зрадів хлопцеві, бо вже давно не траплялося такого сміливця. Зробив йому велику гостину і послав гінців по Песьоголовця.

Посідали до столу: цар, царівна, Дорош. Хлопець їсть і п'є, не встигають йому і носити. Цар аж очі витріщив, так на нього дивиться. Відчинив двері слуга і сповістив, що Песьоголовець чекає на дворі.

— Скажи, — говорить Дорош, — най і він погоститься, бо, може більше вже не буде!

А царівна, коли це почула, то нараз поблідла, бо вони любилися із Песьоголовцем, лише не дозволили їм побратися. Тепер дівчина злякалася, що легінь і справді вб'є її коханого.

Песьоголовець відмовявся і вдруге, і втретє. Та Дорош не поспішав. Доти не підвівся, доки на столі була й скибка хліба. А як наївся, обтер губи і вийшов на двір.

Тут уже людей безліч — не можна ні перелічити, ні оком сягти. Всі хотіли побачити витязя, котрий не боїться Песьоголовця, не боїться смерті, бо кожний знав, що стати на герць із Песьоголовцем — то вже вірна смерть.

А сам Песьоголовець, вбраний у броні, стоїть серед двору готовий до бою.

Дорош, як його втямив, то аж остовпів. Песьоголовець звідуює:

— Як будемо битися? Шаблями рубатися або розшибатися?

— Вибирай собі, як хочеш, а я буду по-своєму. А з тим вийняв іржаву шаблюку і встромив у землю. Песьоголовець зблід і почав трястися.

— Візьми, Дороше, те в руки, бо воно зроблено для рук.

— Се ти можеш узяти шаблі і в обидві руки, а я і так зараз покажу свою силу.

Підійшов до нього, вхопив одною рукою за комір, другою за ногу, покрутив ним і фуркнув через браму.

Але той не вмер. Прочунявся, схопився й пропав.

Люди одразу почали радісно гукати. Лиш царівна зомліла й упала. Айбо цар додержав свого слова. Прикликав сватів, гудаків і справив весілля — таке багате й славне, що люди довго мали про що говорити. Віддав цар дівку за Дороша і державу передав на нього.

— Кермуй ти, я вже старий!

І Дорош добре кермував державою. Люди його любили. Лиш із жінкою у нього не все було гаразд, бо царівна все ще не забула свого Песьоголовця.

Дорош про це нічого не знав. Думав, що жінка просто соромиться його.

Минув тиждень, місяць... Дорош згадав за родичів і відвідав їх могили в лісі. Тут усе ще блукала кобила, осідлана бесагами. Пошкодував її й узяв до

свого царства. Наказав, аби стару кобилу дуже чес-тували.

А що сталося тим часом із Песьоголовцем? Він не вернувся з ганьби у свій край, блудив по лісах. Переодягся в таке плаття, аби його ніхто не впізнав, і вночі заходив до царського двору, таємно зустрічався із царівною та головним слугою.

— Від чого у Дороша така страшна сила? — якось спитав його Песьоголовець.

— Я не знаю, — відповів слуга, — але так гадаю, що від отої замащеної сорочки. Бо ніколи її не знімає з себе і не дає прати. Мабуть, там його сила!

— Но, знаєш що? Як завтра Дорош вернеться із полювання і піде купатися, сховай мене в його купальні так, щоб ніхто не видів. А я вже впораюся з ним.

Слуга так і зробив. Коли на другий день Дорош вернувся понад вечір з лісу, той таємним ходом впустив Песьоголовця і сховав його в купальні.

Дорош після полювання звичайно йшов помитися. Так і тепер. Замкнув двері, скинув замащену сорочку і почав купатися. Тоді Песьоголовець, схований під лавицею, тихо посяг рукою за сорочкою, одягнув на себе, вискочив і вхопив шаблю:

— Дороше, молися! Остання твоя хвилина настала! Ти мене принизив перед стількома людьми! Але я живий і тебе на той світ відпровожу! А царівну я візьму собі, бо вона моя і є...

— Виджу, що зробив я по-дурному, що тебе живим лишив. Але то нічого. Раз умерти мусить чоловік. Маю лиш одну просьбу: коли мене посічеш, склади тіло в бесаги, що висять на кобилі, й пусти її, куди очі поведуть...

— Як се твоя просьба, виконаю її.

Вивів Дороша на двір, закликав слуг, аби були свідками, витяг шаблю й посік свого противника на дрібні шматки. Тоді наказав порубане тіло скласти у бесаги, що висіли на старій кобилі.

Песьоголовець засів царство Дороша і керував аж двома державами.

Старий цар із жалю вмер, бо так любив Дороша, як рідного сина. Та царівна рада. Другого ж дня вона віддалася за Песьоголовця.

А кобила, як її пустили, скільки лиш сил мала, побігла собі у той бік, де в лісі поховані батько й мати Дороша.

Коли вже смеркалося, дійшла до Змієвого царства. Гади її звалили на землю. Притягся й сам гадячий цар і крикнув на кобилу:

— Як ти сміла перейти мої кордони та ще й без чоловіка?

— Я не без чоловіка: там у бесагах мій газда. Порубали його на шматочки.

— А хто він за один?

— Його ім'я Шибеник, а останнім часом називався Дорошем... Він був царем славної держави.

Коли це почув Змій, нараз наказав вийняти тіло із бесаг. Одні гади почали складати частини, а другі поспішили по живлющу масть. Гади — великі лікарі! Змастили тіло — і Дорош ожив, айбо ще кращий, як був доти:

— Йой, як я довго спав!

— Міг ти спати й до Страшного суду, — каже гадячий цар. — Тебе врятувала старенька кобила, бо принесла тебе у бесагах.

Тепер Дорош розповів усе, що з ним сталося.

— Коли ти так походив, — каже гадячий цар, — більше тебе звідси не пущу! Тут у мене житимеш. Як тобі у лісі надокучить, можеш іти в мандри, але з Песьоголовцем уже не зустрічайся.

І Дорош зостався у гадячому царстві. Жіє тиждень, другий. Почало йому нудно бути. Тягне його туди, де Песьоголовець, хоч тут йому немає ніякої біди. Всякого багатства вистачає. Навіть гадюки підкоряються йому. Але хлопцеві нудно! І каже якомсь гадячому цареві, що хоче йти геть.

— Добре, сину. Раз намірився йти геть, я тебе не спиняю, тільки більше сюди не вертайся.

Дорош рушив у путь, до своєї жінки. Коли прощався із гадячим царем, той подарував йому одну пляшечку.

— Сховай, у цій пляшечці чудесна вода. Як нею помастишся, то станеш тим, чим заволієш. А свиснеш — всі мої гади прибіжать на поміч.

Йде, йде Дорош. Дійшов до столиці. Зустрівся з чоловіком і звідує його:

— Яка новина у вашій державі?

— Йой, сину. Відколи царем Песьоголовець, не маємо життя, біда на всі боки.

— Слухай, добрий чоловіче. Ти мені незнайомий, як і я тобі. У мене є одна чудесна пляшечка. Помас-ти мене тою водою, що в ній є. Але не напудься, коли стану конем. І щоб мене ти не продав дешевше, як за віко золота.

— Не напуджуся й послухаю тебе, — сказав чоловік і завів Дороша до двору.

Тут зняв із хлопця плаття й голе тіло помастив водою з чудесної пляшечки.

Ніколи ніхто не видів таке чудо! Із Дороша вчинився такий красний кінь, що подібного на світі не було! На коні — діамантова вуздечка і діамантова шабля.

Веде чоловік коня містом, а люди за ним чередою. Питають ціну. Айбо кожний, як тільки почує про ціле віко золота, одразу зупиняється. Так чоловік добрався аж до царського палацу. Тут став собі з коником. А довкола тисячі людей! Зчинився гамір. Вийшов сам Песьоголовець, почав купувати:

— Що просиш за коня?

— Віко золота!

— Най буде так! Давай сюди коня!

Взяв за узду і хоче вести.

— Го-гов! — каже чоловік. — Я вам за віко золота лиш коня продав. За уздечку також віко золота і за

шаблю стільки ж. Як не згодні на три віка золота, вертайте коня!

— Но... най буде й так! — сказав Песьоголовець.

Наказав виміряти аж три віка золота, а сам повів коня в царський двір і гукає жінці:

— Ходи лиш поглянь, якого я татоша купив!

Вибігла жінка, обходить коня, та як йому глянула у вічі, дуже налякалася. Зблідла й почала трястися, якби її пропасниця схопила.

— Що з тобою?

— Вбий сього коня!

— Що ти говориш, жінко!? Такого коня на світі нема, а ти хотіла б його вбити?!

— Знай, як його не заб'єш, я помру, бо мені вже недобре.

І лягла у постіль.

— Що тут робити? — зажурився цар-Песьоголовець. Шкода втратити коня, айбо жаліє й жінку.

Скликав міністрів, аби щось порадили.

Ті, як послухали царицю, досудили забити коня.

Татош стояв прив'язаний перед царськими дверима. А покоївка дивилася на нього і заговорила:

— Йой, неборе конику! Недовго тобі жити! Я крізь двері слухала бесіду міністрів...

Кінь нараз озвався:

— Дівонько, якби мене забили, візьми з того місця одну кров'яну грудку і закопай під царським вікном.

— Зроблю, конику, зроблю...

Вбили коня, спалили зі шкірою.

А дівчина взяла кров'яну грудку й закопала під царське вікно.

І таке чудо сталося, що ніхто ніколи не чув і не видів: за ніч виросла прекрасна яблуня, на ній срібне листя, золоті квіти, діамантові плоди.

— Ходи лиш сюди, жінко! — покликав Песьоголовець.

Цариця прийшла й чудується, як і всі інші люди, а потім почала її пропасниця трясти:

— Зрубай оту яблуньку, бо вона нещастя нам віщує!

— Йой, жінко, — розсердився цар Песьоголовець, — вчора дорогого коня загубили, а тепер — таке прекрасне дерево? Світ нас висміє!

— Кажу тобі, рубай!

Не було що чинити: знову скликали міністрів, аби досудили, що робити.

За той час покоївка сіла під яблуньку, а дерево озвалося до неї:

— Дівонько, прошу тебе: якби мене зрубали, кинь хоч одну трісочку в ставок, де цар звик купатися.

— Зроблю, яблунько, зроблю...

Але міністри вирішили не рубати яблуньку, бо не в кожному царстві й не кожного дня станеться таке чудо, аби за ніч виросло дерево.

— Коли так, я ще сьогодні вмру! — закричала молода цариця і вдарила собою об землю.

Песьоголовець налякався, сам схопив сокиру й почав рубати яблуньку — лиш тріски розліталися.

Слуги допомогли йому порубати дерево й спалити на місці. А дівонька сховала одну тріску і кинула у царський ставок. Той славився тим, що не мав споду, був бездонний. Другого ранку Песьоголовець зажурений. Пішов гуляти в сад. Бачить — на воді прекрасний лебідь плаває! Думає собі: «Впіймаю того лебедя й понесу дружині: вона зрадіє й видужає».

Розпоясав шаблю, скинув із себе плаття і скочив у ставок. Хотів ухопити чарівного лебедя, а той вирвався з руки і поплив аж до другого берега. Песьоголовець кинувся за ним...

Тоді лебідь піднявся на крила, полетів до його плаття й шаблі. Лиш крилами вдарив і перемінився на Дороша — сина Змія!..

Вже й Песьоголовець приплив до того берега. Дорош устиг одягти на себе замашену сорочку, вхопив у руки шаблю.

— Но, Песьоголовче, тепер твоя черга!

Той засміявся:

— А я не боюся! Довкола моє військо. Якщо мене знищиш — і ти пропадеш! Мене весь час сторожать.

І свиснув. Одразу до нього почало бігти військо... «Тут біда!» — думає Дорош, а далі здогадався:

— І в мене є поміч! — і вклав у рот два пальці.

На його свист зо всіх боків почали сунутися змії — жовті, червоні, чорні... Обступили Дороша, і військо відсахнулося.

Тоді з-поміж гадів відділився один і на очах у всіх задушив Песьоголовця.

Тепер і військо перейшло на бік Дороша, і той вернувся у великій славі до царського палацу.

Коли його побачила цариця, без слова впала і померла.

А Дороша люди обрали царем. Він узяв собі за жінку дівчину, котра зберегла йому життя.

Тепер Дорош — син Змія з'єднав дві держави, засів і володіння гадячого короля, та царює й днесь, коли не вмер.

А хто не вірить нашій казці, най іде в далеку песьоголовецьку державу й пересвідчиться, а якщо й тоді ще не повірує, най іде в державу старого царя, а то і в гадячу державу.

Це чиста правда, бо мені її розповів мій няньо, а моєму няньові — розповів його няньо. А прадіди наші ніколи не говорили неправду! Через те треба вірувати й казці.

ГРИЦЬ І ЗМІЯ

Був собі селянин багатий і в нього був синок Гриць. І померли старі обоє разом. Грицеві вже було літ сімнадцять од роду. Попродав він усе чисто — на гроші перевів і землю, і город, і худобу. Купив собі коня, дав півтори тисячі, і сідло, і збрую на коня,

купив ще шаблю, рушницю-дубельтівку, попрощався із слободою зі своєю, сказав:

— Прощайте, слобожани!

І поїхав собі в далекі краї та й заїхав у степ на саме безлюддя, що й дороги не знайде, днів десять у степу блукав. І просить Бога, щоб дав йому смерть, або щоб звір з'їв абощо. Слухає, аж щось гукає, слухає — голос християнський. Потім під'їжджає ближче — гукає. І спіткнувся кінь, став.

Кінь стоїть. А то гукає змія із ями.

— Витягни мене, Грицю, із ями із горлатої.

Устав він, подивився і думає, що то яка-небудь жінка, аж то гадина в ямі.

— Як же я тебе буду витягувати, як я тебе боюся?

— Подай мені кінець гарапника, так я ухоплюсь, то ти мене і витягнеш.

Схопився він із коня, подав гарапника, вона ухопила ротом за кінець. Він злякався і шарпнув її так, що на півгона упала вона від нього. Як упала, так і перетворилася на панну таку, що ні здумать, ні згадать, хіба в оцій казці сказать. Прийшла:

— Здрастуй, — говорить, — Грицю!

За руку порукувались, поцілувались.

— Слава Богу, і де ти взявся, що ти мене вицупив із ями? Ну тепер, Грицю, чи ти хочеш, щоб я тобі була жоною чи сестрою?

А Гриць подумав: як же я із змією оженюся? Та й каже:

— Будь мені сестрою.

Поцілувались.

— Ну, ріж з правої руки мізинця, щоб я поссала твоєї крові, а ти моєї. Тепер ми будемо рідні, од сієї крові ти мені брат, а я тобі сестра.

Ідуть собі, на руки поводи накинули і речі різні говорять. Довго-недовго йшли, відкрилась дорога. Ідуть знов дорогою, довго-недовго, а тут видно табун коней — очима не доглянеш, таке велике, нема йому краю.

— Чиє то видно стадо коней, сестро, велике таке?
— То, — говорить, — брате, моє стадо.

Поминули те стадо і йдуть, йдуть, йдуть собі, розмовляють різні речі собі. Пройшли верстов дві знов од того табуна. Стоїть знов череда така, що й очима не зоглянеш.

— Чия то, сестро, череда така, що й очима не зоглянеш?

— Се, — каже, — моя череда.

І думає Гриць своєю головою: «Лучче була б вона моєю жоною, як сестрою, така вона багата!»

А потім питає:

— Чий ото степ, що я їхав десятеро діб, а не знайшов ні доріжки, нічого, поки аж тебе не знайшов?

— То усе, брате, мої степи.

Ну йдуть, розмовляють. Поминули череду, аж відкривається отара овець така, що й очима не можна зоглянути.

— Чия ж то отара?

— У мене, — каже вона, — 50 тисяч отари.

Поминули отару, ідуть собі знов. Видно дерево здалека велике.

— Що то видно за дерево оддалеку велике?

— То, брате, мій сад, там, за деревами, мої будинки. От недалеко, верст зо п'ять.

Приходять вони до її дому, парканом дім обгороджений, будівлі триповерхові, фарбами різними покриті, усякими мережками, кружечками вироблені, зеленими, чорними і різними фарбами. Підходять до воріт, одчиняє ворота сестра. Одчинила, ввійшли, зачинила. Повели коня на конюшню. Вона сказала конюхам:

— Поставте коня у стайні, годуйте його добре.

Брата бере за руку — пішли у кімнати.

Входять, а там одинадцять дівчат за столом сидять. Шують. Вітаються:

— Здрастуйте, дівчата!

— Здрастуй, молодче!

— Ні, — каже дівчина, — се не молодець. Звіть його братом. По мені він і вам брат.

Посадили його за стіл, давай пити, гуляти. І вони йому дуже раді, не знають, як його годувати і де його посадити.

— Підем, — каже дівчина, — у мій сад.

Пройшли по першій лінії гонів, лежить поперек лінії залізна кочерга. Переступила вона і каже братові:

— Візьми оцю кочергу і скинь її з лінії, бо вона мені набридла — усе іду й усе спотикаюсь.

Ухопився він за ту кочергу, так і не зсунув із місця ніяк, така вона важка.

— Е, — каже дівчина, — яка у тебе мілка сила, як ти по світах їздив з такою силою мілкою?

— Мені, сестро, не попадалось ні з ким битися, так у мене і сила така. Така ж є, яку Бог дав.

Переступили ту кочергу, пішли по саду, по лініях усіх.

Він погостював у сестри днів десять. Знов пішли гуляти по саду, тією лінією. Лежить та кочерга знов.

— Зверни, — каже дівчина, — брате, ту кочергу хоч із лінії.

Схопився він, так не двигне ніяким робом із місця.

Пішли по саду, погуляли, входять у кімнати. Давай вона сестер просить, щоб дати братові силу таку, як у них є.

— Треба, сестри, старатися з усіма силами і братові дати силу таку, як у нас є.

І сіли вони усі дванадцять прясти зараз фунтовий льон. Попряли починки по два, давай зараз снувати і на верстат накидати і ткати.

Накинули і виткали, і дванадцять квіток золотих нашили на сорочці. За ніч за одну усе зробили: дванадцять сил богатирських дали йому.

А вранці він вбрав ту сорочку і сестра сказала:

— А підемо ще, брате, гуляти у сад у мій.

Усі вони ідуть дванадцять. Дійшли до тієї кочерги — лежить та кочерга поперек лінії.

— Візьми, брате, оцю кочергу, одкинь з доріжки.

Береться він за кінець. Як схопив, як кине ту кочергу, так вище дерева полетіла.

— Спасибі, брате, — каже сестра, — що ти оту кочергу із доріжки скинув. Вона мені набридла — я забуду та усе на неї спотикаюсь.

Побув він ще днів десять.

— Ну, сестро, пора мені од вас їхати.

— Куди ж ти поїдеш?

— А куди Бог дасть.

— Я тебе оженю. У мене всього багато, землі багато, худоби багато.

— Ні, — каже, — дякую, сестро, не хочу.

— Ну, що ж ти, брате, думаєш їхати од мене, а в тебе нема й коняки доброї.

— Ні, мій кінь добрий дуже.

— А піди, брате, попробуй свого коня.

Пішов він на конюшню, давай гладить коня свого. Погладив по спині долонею, так на коліна кінь і сідає, не здержить його руки.

— Ну, справді, не годиться мій кінь.

— Ну, де ж, сестро, узяти мені коня?

— Та ж ти видів: у мене багато коней, то, може, вибереш собі якого?

Зараз вийшла, богатирським посвистом свиснула, заревіла земля, гуде табун коней, влетіли в загін, а вона узяла й двері зачинила.

— Іди, брате, тепер вибирай собі коня, якого знаєш.

Пішов він у загін, давай вибирати коні. Ті брикаються, він узяв за гриву — кінь упав, узяв за ногу — упав. І скільки штук перебрав — не годиться жоден.

Виходить і каже:

— Погані коні усе у тебе, сестро, негодні.

— Негодні треба випускати.

Узяли випустили ті коні. Свиснула вдруге богатирським посвистом, біжить другий табун, прямо в загін. Зачинила і ті.

— Ну, іди, брате, вибирай ще собі коня.

Пішов він знов вибирати, перебирав, перебирав, виходить:

— Сестро, забарився я, ніяк не знайду собі коня.

— А, брате, спотикав ти того, що посередині заго-ну у болоті стоїть?

— Е, то такий, що не вибереться з болота.

— А піди того попробуй.

Підходить він до того, бере його за гриву. А той як рвоне, як візьме носити його по заго-ну! Вона сміється:

— Держи, брате, не подайся.

Удержав, подали йому уздечку. Узяв, уздечку на коня одягнув, повели на конюшню, поставили у стайні. Погодували коня з місяць, очистили його.

— Ну, сестро, пора мені від'їздити від вас.

Попрощався він із сестрами, вивели вони коня, осіддали:

— Ну, як оженишся, брате, не довіряй жінці і не кажи, що у тебе є, а сієї сорочки не скидай, бо як скинеш, то так ти і загинеш.

І сказала дівчина коню:

— Оце твій господар, щоб ти йому вірив. Коли господаря хто уб'є і можна буде вирватись, то ти, коню мій добрий, щоб ти тоді до мене явився.

Дали дівчата братові шаблю булатну і піку та сказали:

— Як ти, брате, звелиш, так кінь тебе і нестиме, чи поверх дерева, чи в плін (на рівні) дерева, чи по-верх комишу, чи по землі, чи як знаєш.

Вирядився звідти. Поїхав за тридев'ять земель у десяте царство, в інше государство. Доїздить у місто велике. Чує — дзвониться, аж земля гуде. Наближається, ще дужче чути. Ще ближче — чути. Ще по-ближче — так реве, що він собі вуха позатикав.

— А то, — каже, — й голову розірве.

Вїхав у місто і на обидва боки дивиться. Хати бачить, а людей не видно. Дзвони ревуть все одно. Проїхав містом з верству, дивиться у двері — дід ходить. Приїздить до діда:

— Здрастуйте, — говорить.

— Здрастуйте, — відказує, — ви купець, добродію, чи хто?

— Як назвете, так і буде! Що воно за знак, що ніде людей не видно, чому такі дзвони б'ють?

— То, — каже, — у нас людодїд оселився і виїв уже два повіти людей у нашому царстві. І мають йому дати царівну на пожирання, то оце й дзвонять, може, Бог змилюється.

— Якби він у мої руки попався, то я би його нагодував! Не схотів би він царівну їсти.

У діда була кобилка, то він залишив того молодця у хаті, а сам на кобилку та до царя.

— Отак і так, ваша світлість, Бог приніс з чужої землі такого молодця, що може людодїда погубити.

Тут цар сказав, щоб запрягли коні у коляску, бере діда і їдуть до нього. Приїхали. Вбігає цар у хату. Вітається.

— Звідки ви, пане лицарю?

Він розказав.

— Ви можете убити людодїда?

— Можу.

— Просимо, пане лицарю, до мого палацу.

Коли приїхали, Гриць звелів:

— Коня до стайні поставте. Щоб йому було сіно, овес, вода постійно.

Як увійшли до палацу, цар показав свою доньку і сказав, що Гриць візьме її за дружину, якщо переможе людодїда.

— Чи згодна ти, донько? — спитав цар.

— Як не згодна? Хіба краще йти на пожирання, чи йти за християнина, що Бог приніс у наше царство?

Сіли, поїли добре. Підходить той час, що вести чи везти до людодіа дочку.

— Збирайтеся усі, конче до світа, щоб ви виділи, як я його буду погубляти.

Виїхали потім і стали за півгони од нори усі городяни.

Бере Гриць царівну за руку, одводить до нори ближче.

— Виходь, — говорить парубок, — людодіе, ось царівна на пожирання.

Людодід побачив царівну і зараз вискочив. Як вискочив він, хлопець його пікою ударив, а той і впав.

— Оце тобі, — каже хлопець, — царівна.

Заревів людодід усією силою, і давай хлопець його шаблею булатною сікти так, що усі городяни здивувалися і настрахалися.

Хлопець з людодіа голову зняв, убив його, посік, склав у купу, підпалив і попіл розвіяв.

— Дивись, — говорить, — жоно моя, що я зробив людодіові. Щоб ти мене поважала, як мужа, бо я тебе од смерті одблагав.

Повернулися у місто і давай гулять, що Господь приніс з чужої землі такого молодця, який людодіа погубив.

Відгуляли весілля і живуть. Половину царства цар одписав зятеві, а по смерті царя хлопець став і сам царем.

І жили вони років із двадцять, і не було у них дітей, то взяли собі на виховання сироту. От він виріс, і красивий такий, що у всіх царствах красивішого того приймака не було. І цариця полюбила того приймака. Давай вона допитуватися у свого чоловіка:

— Чого ти тієї сорочки ніколи не скидаєш?

— Я, — каже цар, — так звик. Вона завжди біла, біліша, ніж ті, що ти даєш, так і не треба скидати.

— Мій батько, — каже вона, — по три рази на день міняв сорочки, а ти і за вік своєї не скинеш.

І так вона вчепилася в нього, щоб скинув, що він таки взяв і послухав її. Як скинув, цариця зараз узяла, на другі двері подала ту сорочку приймакові, а той зараз на себе її одягнув. І як одягнув, зараз за шаблю і входить у кімнату до царя. Увійшов і каже:

— Здорові були, батечку, будем битися чи миритися?

— За що ж нам битися, синку?

— А ось за що!

Та як ударить шаблею — посік-порубав і сказав:

— Зав'яжіть його в мішок та прив'яжіть його коневі до хвоста та й пустіть.

От кінь вибіг у поле, а там і полетів та ірже так, що дівчина-гадюка почула і вигукнула:

— Нема, — каже, — сестри, нашого брата.

Повибігали усі і дивляться. Кінь добігає, перед ганком спустився, став. Дівчата мішок той відв'язали од хвоста.

— Се наш брат рідний.

Внесли мішок до хати, постелили килим, поклали кості і зцілющою водою змили. Годин за три ожив Гриць.

— Де то я? — каже.

А сестра йому:

— Ой, брате, заснув би ти навіки. Я ж тобі наказувала, щоб ти сорочки не скидав, а ти не послухав.

По обіді вийшли вони в сад. Лежить там кочерга, що й тоді лежала.

— Візьми, брате, оцю кочергу, скинь її з дороги.

Він кинувся, так не зрушить із місця.

— А що, брате, оддав силу своїй жоні?

— Дайте мені, сестри, такого здоров'я, як ви мені колись дали.

— Було б берегти те, що тобі дали. Бог не дає два рази здоров'я. Як ми віддамо своє здоров'я, то самі залишимося без здоров'я. Ми тобі свого не дамо, а ти своє загубив. А я тобі, брате, дам мудрощів та хитрощів таких, що ти їх не загубиш на своєму віку.

Входять у кімнати, одчиняє шафу, бере каламарчик (пляшечку), наливає і дає випити.

Як він випив, вона сказала:

— Ну, брате, чим ти хочеш перекидатися — конем чи птицею?

— І тим і тим.

Побув він три доби та став прощатися.

— Ну, сестри, буду я одряджатися у своє царство.

Вивели вони йому коня і він поїхав:

— Неси мене, коню Добряне, у моє царство!

Кінь його й поніс у те саме царство і у те місто, де цар живе. Іде містом красною вулицею і бачить, що у дворі ходить міщанин дід старий. Привітався.

Дід одвів його в хату. Бабка щось невесела. Сльози течуть у бабки. Ходив-ходив цар по хаті й питає:

— Чому ви, бабко, невеселі? Чи помер у вас син, чи дочка?

— Я, — каже, — плачу про наше нещастя. У нас кобилка лоша скинула (народила мертве).

— А дайте, — каже цар, — я піду подивлюсь, може, вона приведе друге.

Пішли, подивились.

— Не журіться, діду, вона, — каже, — буде сюю ніч з лошам таким, що ви ніколи не бачили.

Увійшли в хату. Дід хвалиться:

— Оце купець говорить, що наша кобилка сюю ніч буде з лошам.

Посадили його за стіл. Пообідав, подякував. Пішов прогулятись. Увечері вони полягали спати. А він коня свого пустив у луги. Спав не спав, устав.

— Дякую вам, діду й бабо.

І пішов собі.

Пішов він до кобилки, перекинувся лошачком — золота шерстинка, срібна шерстинка, золоте копитце, срібне копитце.

Пішов дід кобилці їсти класти, аж те лоша біля неї грає, що дід і злякався, як його побачив. Зараз побіг та бабу покликав.

— Подивися, яке лоша наша кобилка вивела, такого і в усіх царствах нема!

Пішли вони, подивилися на те лоша.

— Бери тепер, діду, кобилку й веди на базар да продай, за що хто дасть, а то цар візьме задурно.

Дід вивів кобилку на базар. А там зустрічає його сам цар-приймак з жандармами і питає:

— Де ти, діду, такого лошачка узяв?

— Вивела, ваша світлість, моя кобилка.

— Ти, діду, не продаси те лоша мені?

— Продам.

— Що тобі за нього?

— Як з вас, то п'ять тисяч дайте і досить.

Вийняв той цар гроші, дав дідові і забрав лоша та звелів забрати в конюшню, а сам пішов хвалитися цариці.

Якраз на воротях стояла найголовніша служанка Оляна. Вона побачила те лоша і пішла за ним у конюшню. От лоша й питає її:

— Чи ти знаєш, Оляно, хто я?

— Ні.

— А пам'ятаєш першого царя? Оце ж я. Ти знаєш, що мій приймак мене посік, але мене оживили. Запам'ятай, коли будуть у мене стріляти, вмочи хустинку у мою кров, закопай ту хустинку в саду і там яблуня виросте. І як будуть яблуню рубати, візьми трісок і однеси на ріку й кинь. І тікай тоді відсіля, щоб тебе ніхто й не бачив.

Тим часом цариця забажала на лоша подивитися. Вивели його на волю. Цариця глянула й скрикнула:

— То не лоша, а мій перший чоловік. Вкопайте серед двору стовп і прив'яжіть його, а тоді з гармат розбийте його на дрібен мак.

Так вони й зробили, а служанка вмочила хустинку та в саду закопала. А вранці вийшов приймак у сад і побачив яблуню, а на ній яблука золоті та срібні.

Приходить до цариці:

— Іди, жінко, подивись, яка у нас яблуня взялася.

Подивилась вона:

— Се, — каже, — не яблуня, а мій перший чоловік. Візьміть порубайте і коріння повитягайте, спаліть і попіл розвійте.

Стали рубати. Тут служанка та ходить. Набрала трісок, пішла до ріки та й кинула їх. Яблуню порубали й спалили та попіл розвіяли.

Минула ніч, як з яблунею покінчили. Вранці узяв цар рушницю і пішов до ріки. Аж Оляна несе воду відтіля.

— Ідіть, — каже, — до того місця, де ми воду беремо, там така птиця, що я і зроду не бачила такої.

Повернув він туди, прийшов до того місця, прицілився, аж вона тікає. Скинув він чоботи і давай брести, щоб так її вхопити руками, брів, брів, і торкає вже ту птицю, так рукою не втримає, пір'я слизьке.

Вернувся. Вирішив він роздягнутися, скинув одяг на березі і знову у воду побрів до птиці. А та все далі відступає, аж заманила його на глибину, а тоді стріпонула крилами, злетіла вгору, впала на берег і на чоловіка перетворилася. І тоді цар в ту сорочку з дванадцятьма квітками вбрався і каже:

— А що, синку, будем битися чи миритися?

Та схопив шаблю й зарубав приймака. А тоді прийшов у палац та як гукне:

— А де ж тут моя душогубиця?

Зайшов у палати, а вона трясеться.

— То так ти мені відплатила! Виведіть її в сад! Там він її і скарав. А за жінку взяв собі Оляну.

ПЕРЕМОЖЕЦЬ ЗМІЇ І ДРАКОНА

Був один воячок, служив у цісаря кільканадцять літ, аж до старості. Відтак вислужився, іде геть в тім мундирі в дорогу. Зустрів його старець на дорозі:

— Воячку, воячку! Обдаріть мене чим.

— Старче Божий! Чим я тебе обдарую, коли я не маю нічого, хіба два крейцари простих.

Дав йому один крейцар.

Зустрів його старець знову на дорозі:

— Воячку, воячку! Обдаріть мене чим.

— Старче Божий! Чим я тебе обдарую, коли не маю чим, там мене старець зустрів, то дав йому один крейцар, на і тобі крейцар.

Зустрів його старець і третій раз на дорозі:

— Воячку, воячку! Обдаріть мене чим.

— Чим же тебе обдарую, були два старці, дав я їм два крейцари, тепер не маю нічого. — Урізав йому плаща кусень: — Візьміть, залатаєте сукенку свою.

Той старець взяв і пішов від нього геть. Прийшов воячок до такого міста, де люта змія людей поїдала. От його покликав король до себе і каже:

— Воячку! Іди на варту, як переночуєш в церкві, дам тобі полумисок грошей.

А змія люта власне усю ту варту, котра коло церкви вартувала, і поїдала. От він ходить собі під церквою та й плаче, приходять до нього старець, питає:

— Чого ти, воячку, плачеш?

Повідає:

— Виправив мене монарх на варту, а мені буде тутки смерть.

— Стань собі наліво коло дверей коло церкви, не бійся, нічого тобі не буде.

Прийшло опівночі, такий грім у церкві, що церква завалює, стала змія шукати вечерю, не може знайти, з великим вогнем стала по церкві літати, шукати, не може ніде знайти. Вибила дванадцята година, вона собою вдарила у труну і зникла. Питає на другий день монарха:

— Чи жиє він?

Повіли монарху, що жиє, а він ся дуже втішив. Так же і на другу ніч король обіцяв хлопцеві тацю грошей. А воячок став собі знову коло церкви і пла-

че, тяжко тую ніч перебути. Приходить до нього старець та питає:

— Чого ти плачеш?

— Тамтої ночі не згинув, тепер певно згину.

— Не бійся нічого, стань наліво.

І тої ночі змія знову шукала, сипала огнем всюди, не могла знайти, вдарила у труну і згинула. Ще і на третю ніч послав його монарх, обіцяв йому три полумиски грошей. Як вийшов до церкви, став та й плаче, та повідає до старця:

— Така і така річ, тепер певно згину.

— Стань собі за святого Николая, змія буде дуже люта, побіжить поза церкву дивитися, а ти тоді ляж на її місце в труні.

Так він і зробив і от, коли змія вернулася та хотіла лягти у труну, аж бачить, а в тотій труні вояк горілиць лежить. Вона йому каже:

— Устань!

А він не встає. Кричить:

— Зараз встань!

Не встає. І третій раз закричала, а він не встає, за четвертим разом спала з той змії одежа на землю, така шкарадна, як хмара, а вона перетворилася на вродливу панну з золотим волоссям, що аж блиск від неї б'є. Вона в закляттю була, а він її визволив. Підняла його з труни, і так його украсила, що вся одежа на нім золота стала, що ніхто не міг пізнати, хто він є — чи принц, чи звичайний вояк. Де своїми руками провела, все золоте стало. А в церкві така ясність настала, що неможливо дивитися.

Дала на другий день варта монарху знати, що в церкві така ясність, не знати, що то є. Монарх сів у карету і поїхав до церкви дивитися, що там ся робити. Приїздить туди, відчиняє церкву, дивиться, а там така ясність, така краса, що неможливо дивитися, і він дуже зрадив, взяв обох попід боки і до карети своєї запровадив. Завіз їх додому, велика утіха настала, і бал великий почав той король справляти, при-

ходить і той старець на той бал, і спізнав його зараз воячок. Дав йому зараз той старець перстень на руку:

— Що тільки будеш потребувати, то досить лише той перстень покрутити і зараз воно збудеться.

А недалеко в сусідньому королівстві було місто одно, а в тім місті дракон людей поїдав. Хлопець то як учув, зібрався там їхати. Покрутив той перстень і забажав собі таку силу дістати, аби тоту змію забити, аби люд не поїдала. Приїхав до того міста, до тої скали, де той дракон сидів, став собі на лівім боці. Як прийшов полудень, виставив дракон голову одну із тої скали, вояк її стяв, дракон виставив другу, він стяв і другу, як виставив третю, він почав рубати, але голова не рубається.

Тим часом виїхав тамтешній принц на полювання і побачив цей бій. Мав він з собою фузію (рушницю) і шаблю, і відразу кинувся на поміч. А був то лицар такий міцний, що як шаблюю рубне, то аж вітер свище. І так вони стяли сім голов дракона. Із великою радістю вийшли із міста всі люди і стали хвалити Господа Бога. Така велика радість була, що того дракона вдалося забили, бо був би весь люд з'їв.

Коли принц і вояк прощалися, то запхали ножика в бука.

— Як хтось із нас загине, то кров з ножа закапає.

І рушив принц далі на лови, але незабаром заблукав і потрапив на берег моря, аж дивиться, а там гора скляна, а по тій горі три панни ходять, одна має убрання золоте, друга діамантове, третя срібне. Тоті панни увиділи його і найстарша повідає:

— Он принц, котра би пішла за того принца?

— Я не піду, — відказує середуша.

— І я не піду, — каже старша.

А наймолодша повідає:

— А я піду.

Кинула хустку через море, він ся хустки вхопив, перейшов через море на скляну гору. Наймолодша

взяла його попід боки і ходять собі по скляній горі. Він дуже засумував на тій горі, а вона йому почала говорити:

— Чого ти собі сумуєш?

— Сумую собі, що я з свого краю пішов, а не знаю, де він є, в котрім боці.

— Не сумуй, як пошлюбиш мене, то поїдемо з тобою до твого краю. А щоб ти знав, що я ще маленька була в колисці, коли моя мати за тебе оповідала, що ти будеш мій.

Привела його до своїх палаців, там палаци були такі великі, що три дні ходив, поки тоті палати обійшов. Як обійшов, так вийшла її мати:

— Вітай, королевичу, як ся маєш? Я стільки літ на тебе чекала, аби я тут тебе дістала.

А йому тота панна веліла повісти:

— Заскоро мене вітаєш, завтра вранці будеш вітати о дев'ятій годині.

Завела його тота панна до одного покою, тамка була кадка води сильної, дала йому пити:

— Пий, аби завтра о дев'ятій годині, як ся буде вітати з тобою, відразу її стяв, бо вона би тебе згубила.

А вранці панна винесла таку шаблю, що дванадцять хлопів не могло її підняти, а він, як ся тої води напив і ту шаблю взяв, то ту бабу зараз ізтяв. Тамка зараз весілля з тою принцесою зробив, а після того сіли в карету і поїхали туди, де воячок був. Приїжджають, а з ножика кров капає.

— Ого! Вже мій товариш не живе, — повідає своїй жінці.

— Не переживай, якби я знала, де він похований, то врятую, бо маю воду цілющу і живущу і зможу його оживити.

А воячка його рідна жона забила, бо змовилася з міністром і вже з міністром жила.

От принц із своєю дружиною приїхали до того міста і питаються, де похований той лицар, що дра-

кона забив? Вказали йому, відкопав тіло його, принцеса взяла води цілющої і живущої, зараз його ожила. А принц з лютості великої вихопив шаблю, влетів у палац, зараз того міністра і тону принцесу зрадливу стяв.

А воячка забрали вони із собою на скляну гору, і воячок середу панну собі за жінку взяв, і так оба королями були, оба ся не боялися, бо мали воду цілющу і живущу і дужу.

ІВАН-КОРОЛЕВИЧ, ЙОГО СЕСТРА І ЗМІЙ

Був собі король, і поїхав він дивитись на військо. Їздив-їздив, обдивився — усе як слід справно. Крикнув:

— Задоволені, хлопці?

Поїхав у другий кінець і там крикнув. Всі солдати одказують йому:

— Задоволені всі, ваша величність!

От він сів на коня і поїхав додому, а жарко було так, що не доведи Мати Божа. Захотілося королеві води напитися, а додому ще, може, яких-небудь оставалося верст двадцять або й більше. Що тут робити? Пити так хочеться, що аж душа горить. Дивиться він, аж на стороні від дороги геть блищить болото.

— Піду, — думає собі він, — та хоч болотяною водою промочу горло, коли нема криничної.

Під'їхав він ото до того болота, прив'язав коня там, може, до лози чи до якого куща, і пішов сам в болото, став там та й стоїть — не може зігнути, щоб напитися води, а по коліна в воді стоїть. Став виходити з води — так ні: так його й присмоктало, і ноги не витягне з багна. Силкувався він, силкувався — нічого не вдіє. Став він та й думає:

— Коли б який чорт случився та порятував, вже б нагородив добре за те.

Коли дивиться — аж летить злий дух та й каже:
— А даси те, що в тебе дома є, про що ти не знаєш, то я тебе вирятую з біди.

— Дам, дам, голубчику, тільки вирятуй.

От той злий дух ухватив його, так і випер з болота, поставив його коло коня, а сам полетів.

Приїздить король додому, аж чує, що його жінка привела разом двоє дітей: хлопчика і дівчинку, — так він так аж за голову вхопився.

— Боже мій! Що ж я наробив: чорту невинні душі подарував!

Іде до жінки та й хвалиться їй:

— Так, — каже, — і так, така-то й така-то пригода мені трапилась у дорозі: подарував нечистій силі обох діточок, і з голови мені вийшло, що я тебе дома оставив важкою.

— Знаєш, — каже вона, — чоловіче, що?

— А що, жінко?

— Зірвемо поміст у такій-то хаті та заховаємо їх обох туди, під той поміст. То поки підростуть, будемо туди їм їсти подавати, а як виростуть, то тоді можна буде їх в другу землю перевезти: може-таки, як прийде злий дух, то не знайде їх під помостом.

— Правду ти, жінко, кажеш. Так воно і буде: заховаєм діток під поміст, може-таки, він там їх не знайде.

Ото велів король зірвати поміст, зробив там для дітей таку хатку, зробив дірочку в куточку, щоб можна було їм подавати туди їсти і пити, і закрив знову тим самим помостом зверху.

Ростуть там тії діти не по роках, а по годинах, — не так по годинах, як по хвилинах. Ще й півроку не пройшло, а вони вже давно говорять обоє і бігають там, під помостом, — такі повиростали, що якби хто подивився на них, то зроду б не сказав, що вони ще такі молоденькі. Ото проходить рік, прилітає нечиста сила за ними просто до короля й каже:

— Ну, тепер давай мені те, що ти торік подарував!

— Шукай, — каже король, — як знайдеш, то твоє буде. Що ж я тобі таке тоді подарував?

— Е-е!.. Добре ти, — каже, — знаєш, що ти мені подарував. Воно тут було, я знаю добре, тільки не знаю, де тепер ділося. Треба піти розпитатися.

От злий пішов до кочерги і питає:

— Кочерга, кочерга, скажи, де мій подарунок дівся?

— Не знаю я. Я тільки знаю, як з печі вигрібати попіл, чи там огонь, та як добра кухарка, то на ніч мене під піч положить, а як ні, то я отак, як бачите, стою у кочергах цілу добу.

Іде він до рогача і питає його:

— Рогаче, рогаче, скажи мені, де мій подарунок дівся?

— Я б тобі сказав, та й сам не знаю. Я нікуди не ходжу, тільки знаю ото, що вийняти горщик з печі, та як добра кухарка, то положить мене на ніч під піч, а як ні, то я от так, як бачите, і стою у кочергах цілу добу.

Ото йде змій до сокири і питає її:

— Сокиро, сокиро, скажи мені, де мій подарунок?

— Як же я тобі можу сказати, де твій подарунок, коли я сама далеко не захожа. Я от тільки буваю на дровітні, як от часом треба дров нарубати або де кілочок який затесати, а то усе от тут, за лавою, і сиджу, та ще, правда, як добрий господар, то положить на ніч під лаву, а як ні, то я тут і днюю, і ночую.

Пішов він до долота та й каже:

— Долото, долото, скажи мені, де мій подарунок. Я тебе буду за те в повазі держати, позолочу твою голову, ніколи й обух не доторкнеться до твоєї голови, а як не скажеш, то день і ніч будуть тебе по голові бити обухом.

— Добре, — каже долото, — скажу тобі, де ти можеш знайти свій подарунок, візьми мене, понеси в кімнати і кидай в кожній хаті: де застромлюсь у помості, то в тій і шукай під помостом.

Ото поніс він в одні покої, кинув — боком упало на поміст, поніс у другий, кинув — і там упало боком на поміст, поніс в третій, кинув — застромилось. Став він поміст зривати та шарити під помостом, коли дивиться — аж вони обоє в кімнаті стоять собі. Він забрав їх і полетів. Що вже король з королевою не поплакали, що вже вони його не просили — забрав і полетів.

Довго він летів з ними — може, днів троє або і четверо, страшенно втомився, сів віддихатися та й загадав дівчинці в голові ськати, а хлопцю п'яти чухати.

Сидять вони над ним обоє — та ськає, а хлопець п'яти чухає, коли дивляться, аж летить кінь та й каже до тих дітей:

— Як хочете утікати від смерті, то сідайте на мене, будемо тікати.

Посідали вони на того коня обоє і поїхали. І їдуть та їдуть, їдуть та їдуть, коли змії і прокинувся: дивиться — аж нема коло нього дітей. Кинув він раз огнем — не докинув, кинув другий — кінь і питає:

— А що, пече вас, дітки?

— Не дуже, — кажуть.

— Ну, так будемо ще бігти.

Кинув змії і третій раз огнем — кінь знову питає дітей:

— А що, чи ж пече?

— От тепер, — кажуть, — пече, та ще й дуже.

— Ну, — каже кінь, — тепер злазьте, бо як дожене нас змії, то пропадете ви, пропаду й я, усіх нас поїсть.

Позлазили діти з того коня, посідали на полі, а кінь полетів далше, скільки видно. Не вспів він залетіти на одну гору, а тут уже і змії летить, такий

сердитий, що аж іскри з нього сипляться, як із голівешки. Ото долітає до тих дітей і каже:

— Ну, тепер я вас поїм, коли зі мною так зробили — утекли од мене.

— Не їж нас: ми дітки ще маленькі, самі не знаємо гаразд, що робимо. Нам кінь сказав, щоб ми сідали на нього, ми й посідали обоє, а він нас і повіз, а куди і на що — ми й самі не знаємо.

Забрав той змії їх і полетів. Летів він з ними ще довше, як перший раз, утомився і сів знову віддихатися, і знов-таки загадав дівчині ськати у голові, а хлопцю чухати п'яти. Дівчина ськає, а хлопець чухає п'яти, а нечиста сила спить. Коли дивляться вони — аж летить летючая птиця і каже їм:

— Ну, дітки, ану тікати, а то пропадете: вас змії поїсть. Сідайте на мене, я вас понесу.

Сіли тії діти і утекли, а змія сонного покинули на полі.

Ото летить та летюча птиця та й летить, коли це змії прокинувся, глянув у ноги — нема хлопця, тряхнув головою — і дівчини нема. Кинув він огонь: раз кинув, другий кинув і третій раз, а летюча птиця і питає:

— А що, дітки, чи не пече вас часом?

— Ох, — кажуть, — пече, та ще й дуже.

— Ну, так злазьте, а то як дожене змії, то й мене з'їсть.

Позлазили дітки, посідали на степу і ждуть, а птиця полетіла та й полетіла, тільки видно.

Сидять вони, плачуть та й думають, що то їм од змія буде за те, що покинули його сонного на степу, коли дивляться, аж летить змії такий сердитий, як огонь, і каже:

— Ну, тепер я вас поїм, коли ви так зі мною уже другий раз робите.

— Не їж нас, — кажуть вони, — ми діти маленькі, нічого не знаємо. Нам каже летюча птиця: сідайте, я вас понесу, ми й посідали.

Ото забрав змій їх і полетів. Знову утомився і сів віддихатися, загадав дівчині в голові ськати, а хлопцю п'яти чухати, коли біжить бичок та такий же то поганий та кошлатий, що гидко на нього й глянути, і каже:

— Ей, дітки, пропадете ви, ану краще тікати. Сідайте на мене обоє, я вас понесу.

Посіли тії дітки на того бичка, він і поніс їх, та так скоро, так скоро, що й вітер не дожене — так скоро.

Проснувся змій, дивиться — нема його дітей. Кинув він раз огнем, кинув другий, кинув і третій — бичок і питає:

— А що, дітки, чи пече?

— Пече, — кажуть, — та ще й дуже.

— Влізь, — каже бичок, в ліве вухо, а в праве вилізь, вийми зброю на себе й на мене.

Поліз той хлопчик в ліве вухо, виліз у праве і вийняв одну зброю на себе і на нього, понадівали і біжать, а змій все кида огнем. Пробігли трохи, от бичок і питає дітей:

— А що, чи пече?

— Пече, — кажуть, — не помагає і зброя.

— Полізь же, — каже бичок, — уже в праве вухо, а в ліве вилізь і візьми гребінець, і як вилізеш, то махнеш назад тим гребінцем, то стане ліс густий та здоровий такий, що уже через той ліс огонь не достав нас.

Поліз той хлопець в праве вухо, у ліве вилізь, виніс гребінець, махнув тим гребінцем назад, і став ліс такий густий та здоровий, що не проїхати його, ні пішки пройти: так дерево коло дерева й поросло, та все таке ж то претовсте, що й у чотирьох не обнімеш. Летить той змій, долетів до лісу — палить, ломить, трощить, — таке лихо піднялось в тім лісі, що аж земля реве. Ото перебрався якомсь змій через той ліс, кинув раз огонь, кинув другий, кинув і третій — достав. От бичок і питає:

— А що, чи пече?

— Пече, — кажуть.

— Полізь же ти, хлопче, знову в праве вухо, а в ліве вилізь, та вийми платочок біленький, та як виймеш, махни ним назад, то стане море: змії уже не перелетить через те море.

Поліз хлопець в одне вухо, в друге виліз, вийняв біленький платочок, махнув назад — і стало море, таке велике, таке велике, що й кінця ніде не видно, та такі хвилі піднялися на тому морі престрашенні, та так лютують та б'ють, об берег, що страшно на них і подивитися.

Подивився змії на те море, подивився і став на тім боці та й стоїть, а бичок пробіг ще трохи, коли дивляться — хатка стоїть. Зайшли вони в ту хатку, а там всього і їсти, і пити, чого тільки душа забажає, те й є, — так на столі і стоїть. От вони напилися, наїлися, віддихнули трохи, а бичок їм і каже:

— Ну, дітки, чи вас до батьків одвезти, чи, може, ви тут зостанетесь?

— Та ми вже, — кажуть, — останемося там, де ви будете, уже будемо разом з вами жити до кінця віку.

— Я вже, — каже бичок, — не хочу жити на світі, заріжте мене, м'ясо поїжте, а кістки в стріху заткніть, то виросте з моїх кісток Чуйко й Буйко. Вони вам стануть у великій пригоді.

— Як же ми вас заріжемо? Ви нас від смерті оборонили, а ми отце вас будемо різати?!

Ото як зачав бичок, як зачав умовляти, таки зарізали його, м'ясо з'їли, а кістки застромили в стріху, як казав бичок, і живуть собі обоє в тій хаті. Він ходить на охоту, а вона дома остається: то витопить та їсти зварить, то піде до того моря та води принесе, щоб було що пити, як брат вернеться з охоти. Так собі й живуть. Пройшло уже і з півроку, або й більше, — із кісток бичка вирости Чуйко і Буйко, та такі здорові та гладкі собаки, що страшно навіть і глянути, а приступити ніхто зроду-віку не приступить до

них, такі страшні. А змій той проклятий та перекинувся парубком, таким хорошим, що й надивитися на нього не можна і очей не можна одвести, так би все на нього і дивився і день, і ніч, та іще б не надивився. Ото перекинувся він парубком та як прийде та дівчина по воду, то він ходить понад берегом та й балакає з нею. Раз якось прийшла вона по воду, а він їй і каже:

— Недобра ти, як я бачу, сестра для свого брата. У нього на шиї вже платочок нечистий, скільки він місяців його на собі носить, а ти його і не вимиєш. Попроси, щоб він його скинув, та надів на шию другий.

— Е, та то такий платок, що його з шиї не можна скидати: бичок казав, щоб він його носив до кінця віку.

— То візьми на часинку та махнеш тим платочком на це море, то воно розійдеться, тоді я перейду до тебе та побалакаємо трохи.

Прийшла вона додому і каже брату:

— Ти б скинув той платок, я б його вимила. Бачиш, який він — як ганчірка, а ти ще його на шиї носиш.

Довго брат не хотів його скидати, а далі й скинув і віддав їй, а сам пішов на охоту. А вона взяла, побігла скоріше до моря, як махнула тим платком, так моря як і не було. Змій прийшов аж у хату, так їй розказує та навчає:

— Гляди, — каже, — як прийде твій брат додому, то ти занедужай та й лежи і стогни, а як він питає, чи не хочеш часом ти чого, то ти йому скажи, щоб він дістав заячого молока.

— Добре, — каже вона.

Тим часом вона глянула у вікно, аж і брат іде з охоти.

— Ох, лихо мені! Де ж я, — каже, — тебе діну? Брат мене через тебе буде лаяти. Тікай собі скоріше із хати.

— Куди ж я буду тікати, коли брат твій уже недалеко? Він мене побачить, то ще підстрелить. — А тут він не так брата боїться, як Чуйка і Буйка, щоб не розірвали. — Сховай мене куди-небудь!

— Куди ж я тебе сховаю?

— Он скриня стоїть велика, така, що можна влізти, — сховай у скриню!

— Лізь же скоріше у скриню, а то ось уже брат коло самої хати.

От він скоріше ускочив у ту скриню, вона його зачинила і лягла сама на полу і сопе, тобто слаба стала.

Брат одчинив хату, Чуйко і Буйко ускочили в хату і зараз до тої скрині: гавкають коло неї та лапами гребуть.

А вона лежить на полу та:

— Ох, ох! Повиганяй свою прокляту собачню з хати: ще мене розірвуть. На біса ти їх сюди понаводив повну хату! Повигонь їх на двір — нехай там сидять.

Крикнув він на Чуйка й Буйка — вони посідали біля порога. Він увійшов у хату і каже:

— Давай, сестро, обідати, як є що.

— Та там з печі витягни собі та побідай, бо я нездужаю і піднятися. Я чула від людей, що мені б могло заяче молоко. Якби ти пішов та дістав мені того молока, то я б напилася і здорова б була.

— Добре, — каже брат, — ось побідаю та трохи віддихну, то я тобі дістану.

Ото пообідав, віддихнув трохи і пішов з Чуйком і Буйком в ліс шукати зайців. Іде та й іде, коли дивиться — стоїть заєць. Він до нього націлився з ружжа, тільки що хотів вистрілити, а заєць і каже:

— Ей, Іване-королевичу, не стріляй мене, я тобі в пригоді стану. Проси — все тобі зроблю, що тільки тобі треба буде.

— Мені треба заячого молока: сестра моя дуже слаба, казали люди — як нап'ється, то видужає.

— Не дам я тобі свого молока, бо наше молоко — певна отрута для людей, а краще я тобі дам свого старшого сина, то більша поміч буде.

— Ну, добре. Давай свого старшого сина!

Ото взяв він зайченя і пішов додому. Приходить у хату, тільки що одчинив двері, а собаки так і кинулися знову до скрині, так її лапами деруть та тягнуть насеред хати. А в тій скрині та знову змії сховався, як побачив, що Іван-королевич вертається додому з Чуйком і Буйком.

— Та прожени отих проклятих собак, — каже сестра, лежачи на полу: — На біса ти їх понаводив сюди: ще й мене, недужую, з полу стягнуть та розірвуть.

Крикнув він на собак — вони посідали коло порога. Сам сів на лаві, чи, може, там на осліні, і питає:

— Чи нема, сестро, часом, чого побідати? Я їсти хочу.

— Витягни сам собі з печі та й обідай, бо я не здужаю і підвестись. Якби ти мені дістав лисячого молока, то б я напилася, і мені б зараз полегшало.

— Добре, дістану. Підожди, пообідаю та трошки віддихну.

Ото достав із печі, що там було, пообідав, забрав з собою Чуйка і Буйка і пішов лисячого молока доставати, іде та й іде, коли дивиться — аж біжить лисиця. Він націлився в неї з ружжа, тільки що хотів вистрілити, а вона і каже йому:

— Ей, Іване-королевичу, не стріляй мене, я тобі все дам, чого тільки тобі треба.

— Мені треба лисячого молока.

— Наше молоко — певна отрута, а краще я тобі дам свого старшого сина: то буде більша поміч.

Забрав він з собою старшого сина лисиці і пішов додому. А там уже змії і підговорює його сестру:

— Гляди ж, — каже, — як брат твій прийде живий, то пошли його ще за вовчим молоком!

Не вспів він це сказати, коли глянь у вікно, аж іде Іван-королевич і веде за собою лисицю, він тоді під подушку, вона прикрила його зверху, а сама лягла. Тільки що брат відчинив хату, а Чуйко і Буйко так і кинулись до подушки. Вона як закричить:

— Оце понаводив собачні в хату! Ще мало своїх, ходиш по лісу, тільки збираєш. Уже який раз прошу, щоб молока приніс, так не послухаєш. Як маєш водитися з собаками, то краще піди та принеси мені вовчого молока, а то ось який день не зможу і з полу злізти.

— Добре-добре, принесу. Підожди трохи, пообідаю та віддихну.

Пообідав і пішов вовчого молока діставати. Іде та й іде, коли дивиться — стоїть вовк. Він до нього з ружжа націлився, а вовк і каже:

— Ей, Іване-королевичу, не стріляй мене: я тобі в пригоді стану. Скажи, чого тобі треба?

— Мені треба вовчого молока.

— Не дам я тобі, — каже вовк, — вовчого молока, бо наше молоко — певна отрута, а краще дам я тобі свого старшого сина, то більше помочі буде.

Забрав він того старшого сина вовка, пішов додому, а змій, як побачив у вікно, що йде брат і за ним Чуйко, Буйко, заєць, лисиця і вовк, та не вспів у скриню сховатися — підліз під піл та й сидить, а вона сіла на полу і ноги спустила додолу, щоб його не видно було. Тільки що він відчинив хату, Чуйко і Буйко так і кинулись під піл:

— Та забери цих проклятих собак: ще мене з полу стягнуть та розірвуть.

Він крикнув на них, вони й посідали коло порога.

— Ти б, — каже сестра, — мені приніс медвежого молока, я б напилася, то б одужала, а то бігаєш по лісу з собаками, на що й до чого? Хіба своїх у тебе мало? Ось понаводив повну хату, а прошу молока, так і допроситися не можу.

— Та підожди уже — дістану, не клопочи ти моєї голови: зараз пообідаю та трошки віддихну, та й піду.

Ото пообідав, забрав із собою собак і пішов. Йде та й йде, коли дивиться — з нори ведмідь вилазить, десь, видно, тільки що проснувся. Він на нього націлився, а медвідь і каже:

— Ей, Іване-королевичу, не стріляй мене: тобі в пригоді стану, скажи тільки, чого тобі треба?

— Мені, — каже, — треба медвежого молока.

— Не дам я тобі медвежого молока, бо наше молоко — певна отрута, а краще дам тобі свого першого сина, то більша поміч буде.

Взяв він медведя та й пішов додому.

Бачить змій, що ніяк не допроситься сестра, щоб би брат звіриного молока приніс, бо ж він хотів, щоб тим молоком вона його отруїла, от і каже їй:

— Гляди ж, як прийде брат і не принесе молока, то ти пошли його в такий-то і такий сад, нехай він нарве там для тебе груш і яблук.

Приходить брат у хату, а за ним повна хата звірини. Чуйко й Буйко нюхнули по хаті, так зараз і кинулися до скрині, дряпають її лапами та гавкають. А сестра лежить на полу та:

— Ох, ох, проси, проси... Боже мій, не... ох, ох... не допросишся, навів собак повну хату, нема й ногою де ступити, як казала, принеси молока, — не послухав. Хоч би тепер змилувався та приніс мені з такого-то й того саду груш та яблук. Та утихомир тих проклятих собак, бодай вони тобі виздыхали!

Крикнув він на собак, вони посідали коло порога, сам він пообідав і пішов у той сад діставати груш та яблук. Приходить у той сад, струсив грушу, назбирав у платок груш, підійшов до яблуні, поліз і яблук нарвав там, скільки треба було, і вертається додому. Іде дорогою та й думає:

— Як же це я вліз в чужий садок, набрав груш і яблук і додому йду? Неначе — злодій. Треба зайти до хазяїна та хоч сказати йому.

Ото надумався так собі і ходить по садку, дума, чи не найде де-небудь хазяїн або хоч сторожа. Коли

дивиться, аж стоїть у садку дім. Ото, дума, певно хазяїн живе, зайду я туди. Одчиняє він двері, а до нього змії кинув огнем раз, кинув другий, а королевич йому і каже:

— Ей, нечиста сило, за що ти мене огнем печеш? Я твого огню не боюся, бо я вже печений. Чуйко, Буйко, беріть його!

Ті кинулися і в хвилину рознесли на кусочки. Тоді Іван-королевич забрав яблука і груші та й пішов додому.

Приходить, а сестра і каже йому:

— Піди, братику, там-то й там на баштан, де кавуни по три пуди лежать. Принеси ще нині один кавун, мені здається, що як одну скибочку з'їм, то зараз мені і полегшає.

— Добре, — каже брат, — подожди трошки, я пообідаю та віддихну.

Ото пообідав і пішов на той баштан. Аж справді кавуни такі здорові, як бочки лежать. Вирвав він одного кавуна і несе поперед себе, дійшов додому і думає:

— От це я взяв на баштані кавуна та йду, як злодій, нікому не сказавши. Треба піти та сказати хоч сторожу, як хазяїна не найду.

Йде, дивиться — стоїть дім (а там змії живе), увійшов він у двері, а змії огнем — кинув раз, кинув другий.

— Ей, злий дух, — каже королевич, — не печи мене: я вже печений. Чуйко, Буйко!

Чуйко і Буйко як кинулися, так у хвилину і рознесли змія на куски. Забрав королевич кавун і пішов додому. Приходить туди, а той змії уже в скрині сидить. Відчинив королевич хату, собаки так і кинулися до тої скрині. Дряпають її лапами, що аж вікна дзвенять.

— Та вижени отих проклятих собак, якого це вони бісового батька возяться з тією нещасною скринею. В мене й так голова болить, як не розвалиться, а вони, прокляті, тут ще підняли крик.

Ото він обізвався до них — вони посідали біля порога. Сів він за стіл і обідає, а вона й каже йому:

— Чула я од людей, що там-то і там-то є млин, і у тому млині така мука, що якби я з'їла коржа із неї кусочок, то зараз би одужала. Піди та принеси мені її хоча пригорщу.

Пішов він за мукою. Справді, думає, сестра слаба! А змій виліз із скрині і каже їй:

— Із млина уже твій брат не вернеться — там двері зачиняються, і він пропаде у млині, а якщо часом вернеться і прийде додому, то я з ним буду битися. Якщо я його подужаю, тебе тоді за жінку візьму, а якщо він мене подужає, то ти виріжеш із мене кусочок м'яса, виймеш із мого рота зуба, напечеш пиріжків і зуб той положиш в пиріжок, і щоб ти йому дала той пиріжок з'їсти.

Ото пішов її брат у млин за мукою. Іде та й іде — коли зустрічає його чоловік на дорозі:

— Куди ти, чоловіче, ідеш?

— Іду, — каже, — в млин за мукою.

— Гляди ж, як набереш муки в млині, то іди і не оглядайся назад, бо там млин на дванадцять осад і на дванадцять дверей зачиняється, і як ти оглянешся, так вони всі дванадцяттеро дверей і замкнуться — там ти і пропадеш.

Розійшлись вони. Пішов він до млина — млин відчинений. Зайшов він туди, набрав муки і йде назад, вийшов за двері та й глянув назад (хотів знати, чи йдуть за ним його собаки), а двері — трась! — і зачинили собак. Іде він уже сам без своїх собак, аж наганяє знову того чоловіка:

— Здоров, дядьку!

— Здоров. А що, набрав муки?

— Набрав, — каже.

— А бач, я ж тобі казав, щоб ти, як будеш вертатися з млина, не оглядався назад, а ти мене не послухав — оглянувся таки. Тепер же іди додому та гляди — нескоро: там віддихни, там поспи, там пе-

реночуй, бо якщо прийдеш додому скоро, то тебе змії розірве — він там у твоєї сестри і живе. Як ти прийдеш додому обідати, то сестра його на той часховає то в скриню, то під піл, то під подушку, а сама й ляже та й стогне. Що ото тобі сестра неказала, куди вона тебе не посилала, це все навчав її змії, щоб тебе в дорозі хто-небудь зі світа згубив, бо він сам, бач, боявся, не так тебе, як твоїх собак, а тепер їх нема: в млині zostалися, — так змії уже з тобою одним справиться. Гляди ж, не поспішай додому, бо буде тобі лихо!

— Добре, не буду поспішати. Спасибі вам за раду.

Пішов ото. Де віддихне, де заночує, аби згаяти час як-небудь. Надходить уже скоро додому. А змії побачив, що він іде без Чуйка та Буйка, вийшов до нього та й каже:

— Ну тепер, Іване-королевичу, час тобі зі мною розраховатися — я тебе з'їм.

— Ей, — каже, — не їж мене! Позволь хоч обмити своє грішнеє тіло. А то як же ти мене будеш їсти — я стільки днів був у дорозі, на мені тіло чорне, як на кабані, грязі більше, як м'яса.

— Ну, — каже, — правду ти кажеш, іди ж та обмийся.

Пішов він, наносив у казан води, розложив під ним огонь і гріє, а сорока прилетить та все:

— Прилий, прилий.

От він візьме та й приллє водою огонь. Як знову дрова розгоряться, то сорока прилетить та все:

— Прилий, прилий.

То він знову водою приллє огонь. Грив-грив, а вода все холодна.

Змії не витерпів, прибіг, кричить, щоб ліз він у воду та мився скоріш. Поліз він у воду, вимився і каже:

— Позволь же ще мені полізти на цей явір, що перед хатою стоїть, нехай я хоч з білим світом попрощаюсь.

— Ну, лізь уже, лізь, прощайся, та скоріше злазь, бо вже мені дуже їсти хочеться.

Поліз він на того явора, свиснув раз, свиснув другий раз, свиснув і третій раз — Чуйко і Буйко, заєць, лисиця, вовк і медвідь так і прилетіли. Вони вже давно в млині двері прогризли, та не знали, куди бігти, а то, як почули свист, так зараз і прибігли. Прибігли, кинулися на змія — і кусочка не осталося від нього, так і рознесли, поки Іван-королевич зліз з явора. А його сестра взяла скоренько кусочок м'яса, вихватила із рота у змія зуб, у тісто заткнула — і в піч. Зліз брат з дерева і думає:

— Перше ж я пообідаю, а після розрахуюся з сестрою.

— Чи є що обідати?

— Отам бери в печі! Ох, ох, ох, Боже ж мій, ох, ріже ж мене, ох, мучить мене, ох, не можу ж я піднятися, щоб тобі насипати! Ох, коли ж я одужаю? Ох, за що ж мене Господь такою тяжкою болістю покарав! У печі є борщ і пиріжки зо два, то бери та й їж, ох, ох!...

Таке витворяє, що неначе справді вмирає. Вона думала, що брат ще й досі нічого не знає, що вона його посилала за звіриним молоком, щоб його отруїти, і за грушами та кавунами, щоб його там змії розірвав.

Ото брат наївся борщу, витяг з печі пиріжок, тільки що вкусив зубами, а зуб як вискочить з пиріжка в лоб, так неживий і покотився. Чуйко кинувся його рятувати, зачав лапою гребти того зуба — зуб вискочив з голови королевича та в голову Чуйка, покотився і Чуйко неживий. Кинувся до Чуйка Буйко. Давай лапою витягати з лоба той зміїний зуб — зуб вискочив та в Буйка. Ото уже лежать утрьох неживі. Став ведмідь кігтями дерти зуб — вискочив зуб і його вбив. Підскочив до ведмедя вовк, гребнув лапою, зачепив зуба — зуб вискочив із ведмедя та в лоб вовку — лежить і вовк неживий. Остався тільки заєць та лисиця. От лисиця хитра й каже:

- Ну, тепер твоя черга, чорте кущий!
- Ні, ні, не моя, чорте довгохвостий!
- Та рятуй ти, чорте кущий!
- Рятуй ти, чорте довгохвостий!

Торгувались-торгувались, таки стало так, як хотів заєць.

Лисиця лягла за вовком та через спину лапою гребе, та й назад гребне, та й знову назад, дума, як зачепити зуб, то він вилетить угору! Тільки все не попадає. Ото підняла вона голову — ось той зуб, і думає собі:

— Ось на тім місці якраз треба положити лапу, самій схватися і після так дряпнуть.

Та як дряпнула— зуб вискочив та їй в голову, так і покотилася лисиця. Остався один заєць і думає собі:

— Як би то так зробити, щоб вийняти зуб і самому не пропасти? Прикочу я до лисиці колодочку, а сам гарненько роздивлюся, в яке місце зуб застряв, сховаюся за колодочку та з-за колодочки й буду виймати його. Якщо попаде у лапу, то не вб'є, а як одіб'є лапку, то буду й на трьох скакати, адже ж часто буває так, що охотники відбивають нашому брату ногу — живуть же вони якось і на трьох, так і я буду жити.

Ото побіг, найшов десь на дровітні колодочку, прикотив її до лисиці кругом разів десять, роздивився, де той зуб, сам сховався за колодочку і вуха прищулив, дряпнув раз, дряпнув другий — не вилазить зуб: зайчик маленький, так сили нема, а тута ще й не дістане добре: лисиця гладка, а в зайця передні ноги короткі. Скотив зайчик колодочку на лисицю і поставив її якраз над зубом, сам став за колодочкою, прищулив вуха, протяг лапку, дряпнув — зуб вискочив та в колодочку так загруз, що й не видно його звідтіля.

Зайчик такий радий, такий радий, що його зуб не вбив. Стрибав, стрибав по хаті і побіг в поле дивитися, аж лежить в яру здохла корова, а коло неї так

багато птиці, як комашні — кругом так і обліпили те стерво. Вліз заєць туди, всередину, і сидить. Коли це прилітає орел і з ним орлята на поживу до того стерва. Тільки що посідали їсти, а зайчик вхопився за орлятку і держиться. Просить орел, щоб заєць віддав йому дитину, так ні, не дає.

— Як принесеш, — каже, — мені трохи живої води, то тоді віддам.

— Дай же, — каже орел, — мені в'язку бубликів, бо коло тієї криниці, де живуща і цілюща вода, кругом стоять з дрючками маленькі діти, і як почну брати воду, то вони мене вб'ють.

Ото заєць дістав в'язку бубликів, почепив орлу на шию — і полетів той, тільки видно. Прилетів туди, дивиться — дітки. Він скинув з шиї бублики, розсипав коло криниці. Діти кинулися збирати бублики, а він набрав живої і цілющої води і полетів назад. Прилетів до зайця, віддав йому воду, а заєць розірвав орленя до половини, помазав перше цілющою водою — обидві половинки злились докупи, помазав живою водою — воно й ожило. Він тоді його пустив, забрав воду і тоді побіг до своїх. Прибіг туди, помазав живою водою, помазав і цілющою — всі поживали.

Тоді королевич взяв свою сестру, прив'язав її до того явора, що стояв перед порогом, поставив перед нею відро вугілля і друге відро, щоб вона повне сліз наплакала, а сам пішов до свого батька.

ЯК ЗМІЇ ТРЬОХ СЕСТЕР ВИКРАЛИ

Був собі дід і баба, і були в них три дочки. Баба й просить, щоб він поїхав у ліс з старшою дочкою і привіз дров. От дід нарубував дров та й іде додому. Заїхав на міст, схопилась буря, дочку вхопило, а натомість грошей мішок кинуло. Вернувся додому та й плаче:

— От ти казала, щоб я взяв дочку, а от її ухопило.
Стара каже:

— Не журись, дочок у нас ще дві, а зате є мішок грошей.

А за кілька днів знову каже:

— От, старий, візьми другу дочку та поїдь по дрова.

Поїхав старий. Їде назад на те місце і на тому мосту знову схопилася шура-буря і другу дочку ухопило, а натомість мішок грошей кинуло. Приїжджає до баби:

— Ти, бабо, загубила мене при старості — повідвозив дочки.

— Не журися, є у нас ще третя дочка.

Прожили вони одну неділю і другу, стара каже:

— Е, старий! Не стає у нас дров. Їдь, старий, на-рубай, візьми меншу дочку.

— Їдь ти, — каже, — стара, ти вже згубила мене з тими дочками.

— Ні, — каже, — їдь ти, старий.

Запріг дід, послухав бабу і взяв меншу дочку. Поїхав, нарубав дров і на тому ж мосту знову схопилася шура-буря, і ту дочку вхопило, тільки грошей не кинуло. Приїжджає до баби і плаче:

— Чого ти, діду, плачеш?

— Еге, чого?! Дочку вхопило, а мішок грошей не кинуло.

— Ет, старий! Буде в нас з чого жити, два мішки грошей.

Плакав через три дні, через три неділі. Як прожили собі через півроку, дав їм Бог і зачав їм в утробі сина. Через рік і родився син. Утішився старий сином своїм і через років три став той хлопець бігати. Тішиться той дід сином і каже бабі:

— Хоч нема дочок у нас, а син у нас прехороший.

Росте той син років сімнадцять і проходжає по дівчатах. Дівчата говорять:

— Красивий він, і любимо його, а за нього не підемо, щоб і нас так не поховав, як його сестер.

Задумався він: що я один у отця свого і матері своєї і не чув, щоб у мене були сестри, а тепер мені говорять, що мої сестри похапані. Приходить він до свого отця і до матері і питає:

— Чи були у мене сестри?

Вони не хотіли йому признаватися, але мусіли признатися: в який час їхав зі старшою і як одвіз середущу, і за дві по мішку грошей кинуло, а за третю нічого. Так він відповідає отцю своєму і матері:

— Коли вже, — каже, — сестер моїх нема, то я їх піду шукати.

Учувши, старий і стара почали плакати:

— Куди, синку, підеш? Нам Бог тебе одного дав, хоч дочок нема, так ми на тебе втішаємося, а ти вже нас покинеш.

— Спечить мені дванадцять буханців і візьміть голку і несіть до коваля, і на цю голку щоб зробив булаву і пустив до моєї хати, бо я вас покину о другій годині від сходу сонця, бо як я вийду і не додержить булава, то переробляти мусить.

Вийшов він, наставив лоба і вдарила булава в лоб, і каже до матері і батька:

— От ця булава і найде сестер.

Взявши булаву і дванадцять буханців хліба, йде він та йде із цією булавою і зайшов він уже у другу землю, на чужому королівстві виходить на ниву, аж б'ються три чорти. Він приходить близько їх і питає:

— Ви що б'єтеся?

— Пропав наш батько та покинув нам чотири штуки: люльку таку, що сама куриться і кінця нема, капшук такий, що скільки всадиш руку, стільки грошей виймеш, килимок-самоліт і шапку-невидимку, і ми не можемо поділитися ними.

— Я вас розділю! Одійду од вас у другий кінець ниви, хто перший добіжить, того все буде!

Поставали вони всі три, а він у другому кінці ниви і — каже:

— Як ти, килимок-самоліт, понесеш мене: понад лісом чи через ліс?

— Ні, — каже, — понесу понад лісом.

Тут вони ану тільки бігти, він сів на килимок-самоліт, усе забрав і полетів понад лісом.

— Неси, — каже, — до старшої сестри.

Прилітає він на десяте королівство, побачила сестра і каже:

— Брате любий! Чого це ти прилетів сюди! Мій муж прилетить, тебе з'їсть.

— Не боюсь я його.

Вона вискочила і каже:

— Брате мій, уже муж летить.

Зашумів ліс, вітер... Він шапку-невидимку надів і став. Влітає муж:

— Фе, русином чути!

— Муже мій, ти по Русі літав, русом напахався, і тута тобі чути.

— Ні, жоно, русином чути!

— Як я скажу, то ти його з'їш.

— Ні, жоно моя, не з'їм.

Він шапку-невидимку зняв і став перед ним. Змій йому каже:

— Швагер милий, сідай зо мною їсти й пити.

Пили і їли троє днів.

— Я хочу від тебе йти.

А він йому говорить:

— Будеш ти мати важку пригоду — бережись, на тобі золоту пір'їнку, як буде скрутно, то згадай собі про мене, зробиш огонь і припалиш її, то я тобі стану у помочі — прилечу до тебе...

— Бувай здоровий, швагре милий.

Вийшов на двір і говорить:

— Килимок-самоліт, як ти мене понесеш: понад лісом чи через ліс?

— А куди тобі треба?

— До середньої сестри.

— Понесу понад лісом.

Прилітає до середньої сестри, а вона і каже йому:

— Брате любий! Чого це ти прилетів сюди! Мій муж прилетить, тебе з'їсть.

— Не боюсь я його.

Вона вискочила і каже:

— Брате мій, уже муж летить.

Зашумів ліс, вітер... Він шапку-невидимку надів і став. Влітає муж:

— Фе, русином чути!

— Муже мій, ти по Русі літав, русом напахався, і тута тобі чути.

— Ні, жоно, русином чути!

— Як я скажу, то ти його з'їш.

— Ні, жоно моя, не з'їм.

Він шапку-невидимку зняв і став перед ним. Змій йому каже:

— Швагре милий, сідай зо мною їсти й пити.

Пили і їли трое днів.

— Я хочу від тебе йти.

А він йому говорить:

— Будеш ти мати важку пригоду — бережись, на тобі золоту пір'інку, як буде скрутно, то згадай собі про мене, зробиш огонь і припалиш її, то я тобі стану у помочі — прилечу до тебе...

— Бувай здоровий, швагре милий.

Подякував він йому, вийшов на двір і питає:

— Килимок-самоліт, як ти мене понесеш: понад лісом чи через ліс?

— А куди тобі треба? — каже килимок.

— Неси, — каже, — мене до найменшої сестри.

— Понесу, — каже, — вверх лісом.

Прилетіли до найменшої сестри, вона побачила і питає:

— Брате милий, чого ти прилетів? Мій муж, як прилетить, то тебе з'їсть.

— Не боюся, — каже, — я твого мужа.

— Уже, — каже, — мій муж летить.

А тут як зашумить ліс, як підніметься вітер — тріщить, ламає, таке піднялося, що Господи!...

Прилітає змій з дванадцятьма головами:

— Фе, фе... Русином чути!

— Муже мій, — каже вона, — ти по Русі літав, русином напахався, і тут тобі чути.

А брат її надів шапку-невидимку і стоїть собі у кутку.

— Ні, — каже змій, — русином чути!

— Я б, — каже, — тобі сказала, хто тут є, та ти його з'їси.

— Ні, — каже, — жоно моя, не з'їм.

Він шапку зняв, а змій йому й каже:

— Сідай, швагре милий, зі мною їсти і пити.

Наїлись, напились — три дні їли...

— Я, — каже, — хочу від тебе їхати.

А він йому говорить:

— Будеш ти мати важку пригоду — бережись, на тобі золоту пир'їнку, як буде скрутно, то згадай собі про мене, зробиш огонь і припалиш її, то я тобі стану у помочі — прилечу до тебе...

— Бувай здоровий, швагре милий.

Від третьої сестри він відправляється до батька, до матері, летить та по дорозі попадає у п'яту землю, а в того короля у його землі єдина дочка вганяє багато народу, і стають з нею на вагу, на якій вибирала собі за мужа такого, який її може переважити. Та не знайшлося і з тисячі бодай одного такого, щоби її переважив.

Сорок сажень вишини вага! І кому не вдасться її переважити, то йому й голову знімуть. Але вже ніхто не хоче з нею на переваги йти, і плаче народ, бо багато погублено. Він говорить:

— Килимок-самоліт, зупинися тут.

Він зупинився, а той парубок і питає:

— Люди Божі, чого ви плачете?

— Чоловіче добрий, нема вже в світі такого чоловіка, який нашу королівну переважить.

— Не журіться, люди! На другий день, як Бог дасть, то я буду там.

Закінчили вже вагу тую увечері і порозходились по домах, а на другий день, щоб усі були і ставали на вагу. Він вечором приходить до тієї світлиці, де вона проживала, але охорона стояла біля тієї світлиці і нікого до неї не пускала. Він шапку-невидимку вдів, йде просто і ніхто його не бачить. Приходить у тую світлицю, де сама вона. Коли тут приходить батько й мати і кажуть:

— Дочко наша мила, нащо ти стільки багато народу збавила?

— І доти буду збавляти, доки я не найду друга такого, як і сама.

Почув це хлопець, стоячи у тій світлиці, і говорить:

— Доволі вже губити!

Вони всі зглянулись — хтось говорить, а нікого не видно. Полягали вже спати, підступився він до королівни і каже:

— Королівська дочко, від чого ти така важка?

Вона крикнула:

— Батьку! Хтось в моїй світлиці є!

Прибігають до неї:

— Чого ти, дочко, лякаєшся?

— Батьку мій, хтось мені говорить і питає мене, чому така ти важка?

— Дочко мила, то у сні здалося.

— Ні, батьку, не спала я ще.

— Другий раз як скричиш, то велю тобі голову зняти, як ти другим.

Вони пішли знову спати, а він знову приступає до неї:

— Скажи, королівська дочко, через що ти така важка?

Вона говорить:

— Скажи, хто ти такий?

А він третій раз питає:

— Скажи, через що ти така важка?

— У мене є перстень такий, що як я накладу того персня, то мене ніхто не переважить.

— Де ж той перстень, скажи мені, а то я тобі голову здійму.

Вона йому сказала, він того персня взяв і пішов собі. На другий день мусить же вона виходити на вагу. Не хоче, але йде. Народ плаче. Викликає король:

— Хто дочку переважить, той зятем буде.

Ні один не міг визватися. Визивається хлопець.

— Можеш ти з моєю дочкою на вагу ставати?

— Можу.

— Як переважиш, — каже, — мою дочку, даю тобі всю мою землю.

Стає він на вагу — і пішла дочка угору, а він униз.

— Зятю мій милий, — каже король, — одпускаю тобі дочку мою і всю землю мою!

На другий день повінчалися, побралися, король своє королівство віддав, а жінка йому і каже:

— Усюди йди, тільки не ходи до тих дверей, що личком зв'язані.

Пробув він рік, не заглядав у тії дверці, уже дав йому Бог і сина. На другий рік не втримався він і таки заглянув у тії двері — аж там змії на гаку за язик повішаний. Він подумав, що, певно, який його швагер — треба відчепити його. Як відчепив, а змії — до його жінки!

— Друже ти мій милий, нащо тобі було його відв'язувати? Тепер я не твоя, а ти не мій!

— Бог знає! — каже. — Є у мене швагри — стануть нам у помочі. Живи з ним, жоно моя, і запитай його, де його душа.

Вертається вона до нього назад.

— Ти ж, — каже, — милий, був перш мені і тепер будеш моїм мужем, тільки скажи, де твоя душа?

— Глупая ти, жінко! Онде череда ходить, там бугай — золоті роги, там душа моя.

Вона сказала зарізати того бугая і шукати душі. Шукали, шукали і не нашли. Виходить вона до свого рідного мужа і плаче.

— Не плач, — каже, — питай його, де його душа?

Вона знову питає — він сказав на барана з золотими рогами. Звеліла вона зарізати того барана, шукали-шукали, нема душі! Вийшла вона до мужа і плаче.

— Чого та плачеш?

— Душі, — каже, — нема.

— Не плач, краще іди та попроси його, то він тобі скаже, де вона.

Пішла вона, почала просити дуже добре змія, але він думав, що душі його ніхто не найде, і каже:

— Глупа ти, жінко! Хто мою душу найде?

— Але скажи, муже мій. Скільки з тобою я жила і живу, а ти мені правди не кажеш?

— Моя душа далеко, у морі глибоко, там є стовп залізний на дванадцять сажнів, під стовпом дірка, в дірці яйце — там моя душа.

Вона вийшла до свого рідного мужа і розказала, де його душа.

— Муже ти мій милий! Як ти дістанеш? Дванадцять сажень залізний стовп, під стовпом дірка, в дірці яйце, а в яйці його душа.

— Не журися, жоно моя милая! Дістану!

Пішов він понад морем і ходив рік — не найде. Сів він над морем та й плаче. Але збігло йому у голову, що швагри стануть йому у пригоді. Викресав огню, присмалив пір'я — прилітають усі три. Він шапку-невидимку скинув:

— Ей, швагри мої, станьте мені у помочі!

— Нащо ти, швагре милий, жінки не послухав? Нащо ти його спустив з гаку?

— Я думав, що може з вас який.

— Чого ти хочеш?

Він — каже:

— Два роки прошу, щоб жона питала, де його душа, — каже його душа у морі, там, — каже, — є стовп залізний, під стовпом дірка, а в дірці яйце — там душа. Так я оце цілий рік ходжу і ніяк не знайду. Може, ви знаєте де?

— Ні! — кажуть, — не знаємо!

А той, що дванадцять голів має, каже:

— Я знаю, ходімо ми над море, там будемо шукати!

Прийшли всі три, а він четвертий. Як дмухнув старший — розлилася вода, не видно стовпа, дмухнув другий — ще не видно, як дмухне той, що з дванадцятьма головами, — розмилася вода і видно стовп. Як ухватили його так і витурнули звідти. Стали дивитися, найшли дірку і в дірці яйце. І кажуть йому:

— Бери ти ото яйце з собою і йди просто до змія, і як буде він тебе питати: чи будеш битися, чи будеш миритися, то ти кажи: будемо битися! Як станете битися, то кинь яйце, щоб розбилося, то він і пропаде.

Приходить він до змія. Той схопився до нього:

— Будемо битися чи миритися?

— Ну, — каже, — будемо битися!

Як стали битися — той забув, що яйце в нього є — змій убив його по коліна в землю, а він змія — по кісточки. Бачить він, що з сили вже вибився, згадав про те яйце, як кине те яйце об землю — яйце розбилося, змій пропав, а він остався на королівстві.

ПРО СТРІЛЬЦЯ

Був собі один стрілець і мав одного сина із роду. Більше йому не було як сім років. І пішов він у ліс стріляти, і жодної птиці не стрілив, аж одного зачепив такого, що й не бачив ніколи. А то був перший змій. Він стріпнувся та й сів на дереві і говорить до стрільця:

— Ну що, — говорить, — стріляй!

А той злякався. Змій — каже:

— Стріляй! Коли ти перший раз наважився стріляти, стріляй і у другий.

Коли той вистрілив, змій і розсміявся. От той налякався так, що не пам'ятає нічого. От змій знову став птахом, та й знову каже:

— Стріляв ти двічі, стріляй утретє, так будемо тепер споритися.

Коли той у третій раз вистрілив, той аж упав, увесь ліс завернуло, — знову стрепенувся і став змієм, паном став у чоловічому стані. Стрілець став і руки опустив.

— Ну, — говорить змій, — що буде з нами, стрілець? Чи будемо битися, чи миритися?

— Будемо миритися.

— Ні, — говорить змій, — будемо битися, бо ж ти мене перший чіпав.

— Та то я з дурної голови, прошу пана, — каже.

— Сідай, — каже змій, — на мене.

Той боїться.

— Сідай, — каже.

Мусів сідати. Тоді виніс його на дерево, а потім так, як сидів, та й пустив його... Той як упав, то й кості розсипалися стрільцю. Тоді знову у другий раз сідає, той пускає його удруге знову. Тоді кості його узяв зібрав і знову зробив чоловіком.

— Ну, стрілець, — каже, — що буде: чи будемо битися, чи миритися?

— Будемо миритися.

— Е, ні, — каже, — ти мене не на добро зачепив, щоб миритися. Сідай у третій раз.

Тоді пускає його знову на землю. Стрілець летить. Убився зовсім на смерть. Тоді знову у третій раз оживив його.

— Ну, тепер, — каже, — чи будемо битися, чи миритися?

— Ні, тепер — каже, — пане, я тебе побив, а ти мене, зробимо мир.

І зробили мир між собою.

— Ну, тепер маєш одного сина, пришли до мене на службу, я йому заплачу великі гроші, а як не пришлеш, то тепер роздеру на пір'я, що з тебе і звання не стане.

Ну, той підписався:

— Пошлю, — каже.

Ну, тепер дає йому змій шовкового клубка і каже:

— Куди буде той клубок котитися, туди твій син хай іде.

Прийшов стрілець додому, сів коло стола та й журиться. А його жона каже:

— Чого, старий, зажурився?

— Єдиного сина, — каже, — дождалися, та й того треба лихий силі посилати на службу.

Тоді дав йому клубочка та й каже:

— На, сину, куди буде клубочок котитися, туди й ти іди за ним і не дивися ні на людей, ні на ворони, ні на сороки, тільки дивися на цей клубочок, куди він котиться.

Прилетів змій додому та й каже жоні своїй і дітям, а в нього було три дочки:

— Ну, — каже, — побилися ми з стрільцем. Приїде до нас на службу парубок. Як тільки чогось не зробить, так я його зараз вб'ю і обід з нього зроблю.

То батько розумний, мати розумна, а менша дочка і ще розумніша була, — знала, на чім світ стоїть. Не вів сказати батько, а вона вже й знає, що йде той хлопець. Пішли вони всі троє купатися в море, та на віддалі одна від одної...

А той парубок задивився на ворони і на сороки і клубочка загубив і став на багні, на такому болоті, що й не чув зроду, і плаче. А менша дочка серце мала дуже добре, вже й прилетіла і каже:

— Нащо ти задивився і спустив клубочка — свою дорогу? Тепер сідай на мене.

А вона крила має. Сідає той на неї, як на коня. Вона свиснула раз, в другий раз, клубочок йому звився знову у руки.

— Знай, — каже, — Петрусю, бережи свого клубочка, бо я знаю, куди ти йдеш, бо йдеш ти до мого отця.

Тоді покинула вона його і полетіла до моря. А він йде дорогою, знову дорога стала йому вимощена, вона йому так зробила. Іде він понад морем, купаються вони. Він підкрався і в тої меншої одяг забрав. Ті дві старші сестри з тої сміються, а вона плаче.

— Ей, — каже, — як у Бога віруєш, віддай мені той одяг, я тобі у великій пригоді стану, бо я знаю, що ти ідеш до мого отця на службу. Як прийдеш до отця, то зайти потім до моєї хати, я тобі щось пораджу.

Петрусь віддав їй одягу. Приходить до палацу зміїного, а змії живе, як і всі люди. Заходить він у палац.

— Ну, — каже змії, — здрастуй, що ти прийшов?

— Прийшов, — каже, — прошу пана, до пана.

— Іди ж ти, — каже, — на кухню і проживай.

От він повечеряв і заходить до неї, до тої панянки.

— Знаєш, — каже вона, — щоб тобі батько не загадав зробити, то прийдеш до мене у пізнім часу, щоб батько не знав, то я тобі буду помагати.

Приходить він на другий день до змія, той йому і каже:

— Іди ти на цілий день спати, а на ніч на роботу ставатимеш, я тобі буду загадувати.

Пішов той. Вечором змії каже йому:

— Знаєш ти що? Ти прийшов до мене на службу, я тобі буду загадувати роботу. Іди ж ти мені — бач отой ліс? — щоб ти його викорчував за ніч і дрова у костри склав, купця знайшов, спродав і гроші мені приніс. А скоро ти не зробиш, то мій меч, а твоя голова з плеч. Ну, що ж, малий, зробиш?

— Зроблю, — каже.

— Я тобі заплачу триста талярів.

Тоді йде він до неї, до тої панянки.

— А що, — питає, — казав батько?

— Казав, — каже, — щоб я ліс вирубав, у костри щоб склав, продав і гроші йому віддав. А де ж мені за ніч оце встигнути?

— Не журися, — каже, — Петрусю, лягай спати, я постараюся тобі все зробити.

Вона його покохала та й — жаліє. Він ліг спати. Вона вилітає у глуху ніч в ліс. Свиснула раз, удруге, в третій раз свиснула. Тоді дияволи налетіли, та стільки їх, що й ліс укрили.

— Ти чого, панно, нас потребуєш?

— Потребую, — каже, — постарайтесь, щоб ліс вирубати за ніч, дрова у костри скласти, купця знайти, продати і гроші мені принести.

— Добре, панно, — кажуть, — постараємося.

— Змилуйтесь, — каже, — старайтесь, як можна, я вам буду вдячна.

Ті зрубали, продали і гроші принесли до світа. Сплянтували (розрівняли) ліс, плянту зробили, що й кореня не видно. Тоді будить вона його рано і каже:

— На гроші батькові моєму, і як буде питатися, хто зробив, хто помагав, кажи: хто зробив? Я, а помагали батько, мати, брати, сестри.

Пішов. Питає змії:

— Хто помагав?

— Батько, мати, родичі.

— Брешеш, — каже.

— Ні, — каже, — ти сам, пане, брешеш, бо ти мені загадав — я мусів старатися.

— Як? — каже. — Його років двадцять треба рубати, а ти то зрубав за ніч?

— А нащо, — каже, — пан загадав мені? Я мусів старатися.

Той йому одказує:

— Ну, — каже, — коли ти так постарався, щоб ти мені ту ніч зорав теє поле, щоб пшеницю засіяв, щоб пшениця за ніч уродила, щоб ти її зжав, склав у копи, знайшов купця, продав і гроші мені приніс і щоб сказав, скільки кіп маєш, щоб змолів і щоб

сказав, скільки дає копа, щоб приніс мені на пробу пшениці.

Тоді приходять Петрусь знову до тієї панянки.
— А що, — каже, — казав батько?

Він розказав їй всю змієву диспозицію.

— Не журися, — каже, — Петрусю, лягай спати, я тобі постараюся допомогти.

Тоді пішов він і ліг спати, а вона пізно вночі вилітає, знову й знову потребує дияволів. Налетіло їх стільки, що не можна!

— Чого, — кажуть, — панно, нас потребуєш?

— Потребую, — каже, — постарайтесь за ніч зорати поле, засіяти пшеницю, щоб вона за ніч уродила, щоб ви її зжали, склали у копи, знайшли купця, продали і принесли мені гроші, ще щоб ви мені сказали, скільки кіп буде, щоб тії копи поколотили і сказали, скільки копа дає і щоб принесли мені на пробу пшениці. Про мене хоч готової нарвіть і плац усадить.

— Добре, — кажуть, панно, постараємося для тебе.

Зробили все, як їм казала панянка.

Вона його будить:

— Ну, вставай, — каже, — неси батькові — потіш його. Не проговорися, що то я зробила.

Приносить той пшеницю. Змій ще спав.

— Уставай, — каже, — пане, маємо тисячу кіп.

— Почому вона видає?

— По півтора корця.

— Добре, — каже той, — коли ти теє зробив, іди ти тепер спати, а увечері приходи.

А кожну ніч він кладе йому по триста талярів.

— Як до кінця дослужиш, — каже, — то всі гроші забереш, а як же ні, то мій меч, а твоя голова з плеч.

Той і каже:

— Пане, не на те я йшов, не на твій меч, а на те, щоб старатися, щоб ти мені заплатив.

Приходить змії увечері до хлопця.

— Бач, — каже, — ту ниву? Щоб ти мені викопав ріку, висипав береги, щоб вода була, щоб млин був на шість каменів, щоб, пшеницю змолотивши, змолот, за ніч булок напик і щоб на снідання приніс, щоб було до чаю.

Тоді йде той до панянки уночі і плаче.

— А чого ж ти плачеш?

— Як же мені, — каже, — не плакати, коли не знаю, що робити.

— Не журися, Петрусю, — каже панянка, — я для тебе все постараюсь.

Пізно вночі потребує вона знову дияволів і каже їм:

— Так і так, — каже, — зробіть мені те, що я вам скажу. Постарайтесь за ніч викопати ріку, щоб вода була, млин щоб був на шість каменів. Щоб пшениці намололи, напекли булок і до чаю мені раненько принесли.

— Добре, — кажуть, — будемо старатися, панно.

От вони у одного обивателя млина взяли, викопали сажалку, намололи пшениці, напекли булок і ще вночі приносять до тої панянки. Будить вона того й каже:

— Вставай, неси до батька булки.

От уранці змій просинається, а хлопець приносить йому булки.

— Ну, — питає пан, — що ж, ти напик булок?

— Напик, — каже.

— Не може бути!

— Як, не може бути?

— Ну, тоді попробуй сам, може, ти мені яку трутизну приніс?

— Нащо ж мені пан відказує, що я трутизну приніс?

— А хіба ж я знаю, що ти уночі робив?

— Я, — каже, — стараюся, що ти мені розкажуєш. Бере той хлопець булку і з'їв.

— Ну, тепер, пане, дай мені пляшку вина.

Випив пляшку вина.

— Ну, я тепер ще кращого розуму набрався, що звелиш, буду робити.

— Але, малий, непременно хтось тобі помагає!

— Ні, — каже, — ніхто, я сам стараюся.

— Ну, гляди ж, бо я найду винуватця непримітно.

— Ні, — каже, — я то все сам роблю.

— Ну, добре, — каже. — Гляди ж, іди тепер спочивай, а увечері я знову тобі дам загадку.

От прийшов той увечері на диспозицію.

— Ну, — каже змії, — чи можеш, малий, зробити, що велю?

— А мушу старатися, — каже. — На те ти мене зазвав.

— Що скоро ти мені це поробив, ліс зрубав, мельницю поставив, пшеницю змолот, то щоб ти мені на сто миль степ насадив, щоб дичок накопав, насадив, щоб дички прийнялись, щоб ти їх прищепив, щоб вони за ніч уродили усякі фрукти, і щоб ти мені приніс усякого гатунку покуштувати. Але я тебе буду вартувати тепер!

— Хоч ти мене вартуй, не вартуй, то для мене все одно, а що скажеш зробити — зроблю.

— Там, — каже, — не сила твоя зробити.

— Ну, — каже, — хоч сила, хоч не сила, та голова робити моя.

Тоді він приходить знову до неї з плачем.

— Чого ти, — каже, — плачеш, Петрусю?

— А тепер загадав загадку, що вже й не зроблю. Казав, щоб той степ засадити дичками, щоб вони прийнялися, уродили і дали всякі фрукти, щоб я йому приніс усякого гатунку покуштувати, і казав ще, що вартувати буде.

— Е, який ти, — каже, — дурень. Буде все зроблено, не журися. Лягай спати.

Вилітає на поляну, потребує дияволів і каже їм:

— Щоб ви мені на ніч засадили степ дичками, щоб вони прийнялися, уродили і дали усякі фрукти, і щоб ви принесли мені усякого гатунку покушту-

вати. Щоб ще й дороги виграсували, щоб квітами різними, виноградом, деревом різним висаджали.

— Добре, — кажуть, — панно, постараємося.

Полетіли. Тоді сад той вони викрали у якогось поміщика. Уродило те все, і приносить він тому паннові на снідання.

— А що, — каже, — зробив?

— Зробив, — каже.

— І фрукти приніс?

— Приніс.

— А ну, — каже, — покуштуй сам перше, а то, може, ти яку трутизну там приніс.

Їсть той хлопець і пан покуштував.

— Ну, — каже, — іди ж тепер віддихати, увечері я знову тобі загадку загадаю.

От той пішов і ліг на кухні спати. Виспався, а увечері приходиться до пана на диспозицію.

— Ну, що ж, малий, прийшов?

— Прийшов, пане, — каже той.

— А що ж, малий, з нами буде?

— Що звелиш, то я мушу те зробити.

— Я хочу, щоб ти на ніч пішов у ліс на варту. Що буде летіти чи бігти, чи то кінь, чи птах, чи змій, щоб ти мені піймав.

Дав йому фузію (рушницю) і пішов той на варту у пущу. Стоїть. Летить змій з трьома головами та просто навпроти нього. Петрусь його ловить, а він почав його бити, драти, пекти. Петрусь і впустив. Тоді прилітає тая панянка, бо вона знає всякі промисли його.

— А, — каже, — Петрусю, що ти зробив? Чом ти не держав?

— А коли, — каже, — я не зміг потвору вдержати, бо пече таким огнем пекельним, пече, дере!

— А, — каже, — то був мій батько.

— А чорт його знав, що то твій батько!

— Ну, — каже, — гляди ж, буде летіти брат мій старший з двома головами, то вдержи...

— Як так буде пекти, як твій батько, то я не вдержу.

— Е, — каже, — держи, а то буде зле!

Тоді летить той до нього просто, пече його, б'є, дере його... Упустив.

Прилітає знову та панянка.

— Е, — каже, — що ти наробив? Нащо ти упустив?

— А як же його вдержати, коли так дуже пече!

— Тепер, — каже, — буде йти стара мати у жіночому стані, у простому, то гляди ж, держи її, щоб вона не робила — держи.

От іде стара біля нього і каже:

— Добрий вечір тобі, малий.

— Здорова була, бабо. А за чим ти, бабо, у такій порі у лісі ходиш?

— Була, — каже, — у людей на весіллі, запізнилася, та упилася, та йду.

— Ну, бабо, стій, бо я тебе не пушу.

— Е, синочку, що я тобі зробила?

— Ні, — каже, — не можна, я на те на варті стою, не повинен нікого пропустити.

Та баба пробоем йде. Він її за коси і давай дрюком бити.

— А, синочку, глянь на Бога, чи у тебе руки зведуться на мене, на таку стару жінку? Може, й у тебе матка є стара.

Йому серце скрутилося — він і пустив. Знову прилітає панянка.

— Що ти, Петрусю, наробив? Нащо ти її упустив? Я ж тобі казала, щоб ти держав.

— Як же мені її було не пускати, коли вона така стара, так жалібно просилася?

— Ну, гляди ж, тепер буде летіти менший брат мій, він буде летіти конем, з сідлом зі всім: ти держи, не пускай, чи буде він перекидатися ведмедем, чи чим, а ти держи, що в руках стане, то принось, бо це буде у послідній раз. А то батько догадається, що я тобі помагаю, і вже кінець буде з нами.

Летить той огир (жеребець) карий на нього просто, б'є його, гризе його, кусає, а той його держить за вудила. Тоді він перекинувся ведмедем, вовком і різним перекинувся гадям, змієм, а перед світом перекидається зайцем — одна шерстка золота, друга срібна. Петрусь приносить його до пана. А той ще спить. Він будить його.

— На, пане, — каже, — гостинця тобі від вартового.

— А, добре, — каже, — доброго гостинця ти приніс. Чи ти коня ловив, чи звіра? Мені снилося, що коня ти ловив, а не зайця!

— Уже кого ловив, то ловив, а приніс зайця.

— Чи то ж можна, щоб з коня зробився заєць?

— Не то заєць, — каже, — а чортзна-що робилося, але що в руках стало, то й приніс я тобі.

— Добре, — каже, — малий, що приніс, а чому ж ти того не приніс, що перше ловилося?

— А коли таке ловилось, що не міг вдержать. Те, що міг, те здержав.

— Ти не сам те робиш?

— Ні, — каже, — сам.

— А хто помагає, той буде винен. Ну, гляди ж! Тепер іди спати, а увечері приходь.

Пішов Петрусь, виспався добре, тільки увечері приходить. Змій йому і наказує.

— Ну, піймав ти мені зайця, то мені веселість приніс. А тепер, щоб ти за ніч до мого брата за сто миль моста зробив, чавунні бруси, срібний піл, перильця золоті.

— Добре, — каже, — зроблю.

— А як же то можна зробити?

— А нащо ж пан приказує? На те, щоб робити.

Приходить той до панянки і розказує їй диспозицію, а сам плаче гірко.

— Не плач, — каже, — Петрусю, не журись, якось то воно буде. Постараюся я тебе визволити. Іди, лягай спати, а я все зроблю.

От вночі вилітає вона та й кличе тих дияволів. Питають її, чого вона звала. Вона каже:

— Зробіть за ніч міст на сто миль до мого дядька, та такий, щоб брусся було чавунне, піл срібний, перильця золоті. Та щоб це все за ніч непременно було зроблено!

— Добре, панно, постараємося, у такому-то королівстві є такий міст.

Принесли вночі й поставили і водою перепустили його. Посеред мосту мурований стовп і клітка, а в ній сокіл співає. Рано пан проїхав.

— Ти, Петрусь, зробив?

— Я, — каже.

— То ж дорога річ, де ж ти гроші узяв?

— Я, — каже, — у великій казні позичив.

— Навіщо ж ти тії гроші позичив?

— На тії гроші, що я у пана зароблю, пан то мусить оплатити.

— Ну, гляди ж, — каже, — приходь знову увечері. Я тобі загадаю останню загадку. Як зробиш, то я тебе додому відправлю, а винуватця я знайду, хто тобі помагав.

— Добре, — каже, — пане.

Тоді змій переїхав мостом до брата, а все йому з думки не йде:

— Як то можна, щоб той малий та таке зробив?

Приходить Петрусь увечері, каже йому пан:

— Я маю сто кобил, щоб ти мені тії кобили упас. Скоро упасеш, щоб ти мені кожну подоїв.

Пішов він пасти. А панянка йому сказала:

— Як поженеш пасти, то не спи, бо погубиш і буде біда велика.

От він пасе. Став дощ моросити, він зігнувся під дубом і заснув. Коли прокинувся — нема коней. У плач. Не знає куди дітися, — таке море стало, гори, ліс... Прилітає панянка.

— Що ж бо ти наробив, Петрусь? Сідай на мене.

— Я, — каже, — і так тобі докучив.

— Нічого, я буду старатися для тебе, бо ти доброго отця й матері. Так як удасться ця штука, то я буду тобі жоною, а як ні, то ти підеш додому, а я пропаду.

— Ну, добре, — каже.

Тоді сідає він на неї. Ліс той упав, гори опали, коні стали знову.

— На змрок (як смеркне), — каже йому панянка, — будуть тії коні коло тебе бігти, виб'ють перед тобою землю на сажень, будуть тебе страшити, кусати, а ти сиди, — каже, — не бійся. А найстаршу кобилу довбнею бий у лоб.

Так він і зробив.

Приганяє додому, пан і питає:

— Чи ж то ти, малий, коні пас? Хто тобі помагав? Кажи.

— Ніхто, — каже.

— Ну, коли ти оцих кобил попас, то тепер подої їх, молоко принеси на кухню, спали сажень дров, щоб молоко закипіло і щоб до мене приніс.

Прийшов той до панянки з плачем і каже, що і як. Вона його навчила. Він так і зробив. З десять цебрів молока надоїв і зварив. Приходить змії і хоче його кидати у теє молоко.

— Розбирайся, — каже.

— Як, пане, оце в цім молоці будеш мене варити?

— Авжеж, — каже.

А та панянка його навчила, щоб він батька в усьому слухав, то йому нічого не станеться. Розібрився, уліз у молоко. Розкипів чисто. Самі кості zostалися. Тоді змії кості збирає, цілющою водою кропле, зцілив його, потім живучою водою окропив, оживив його. Став хлопець під вусом — літ двадцять йому. Каже той пан:

— Скільки літ ти у мене служиш. Рік?

— Як, — каже, — рік? Е, пане, догадайся. То мені твій рік вийшов за п'ятнадцять літ, бо мені за кожною загадкою то б рік минув, а я хутше впорався.

— Ну, тепер, малий, як ми будемо?

— А що ж, — каже, — мені треба в казну гроші віддати, що я позичив, а віддай мені за службу, а що останеться, то ти доплати.

Той йому гроші відлічив.

— На, — каже. — Але чи то ти все сам робиш?

— Я, — каже.

— Ей, не ти, — каже, — ну, гляди ж, догадаюся, то виноватим і тебе зроблю.

— Ні, — каже, — не буду виноватим.

— Іди ж ти, малий, спати, а ввечері приходь, то я вже догадаюся, хто тобі робив.

— Добре, — каже.

Приходить увечері.

— Ну, — каже, — ти робив?

— Я, — каже.

— Ще тобі загадку загадаю, то все вгадаю, хто за тебе робив. Щоб ти мені з тростини поставив дім.

Іде той пізно до панянки і розказує.

— То, — каже вона, — глупство, але за цим разом батько догадається, що я тобі роблю. Тебе одпустить додому, а мене закриє у бочку залізними обручами і пустить у море, щоб я вже пропала. Але як будемо йти, не забудься зайти до моєї хати, візьмеш щітку і гребінку, шпильку, голку і шовкову хустку і, як будеш іти коло моря, то спом'янеш мене і похукаєш мені у бочку, то обручі розпадуться і спадуть.

Той як вистроїв тростяний палац, маковим цвітом побив. Той і догадався, що дочка йому помагала.

— Хто, — каже, — тобі помагав? Признайся, то тобі все дарую.

— Дочка, — каже.

— Подивися же, — каже, — яку я її кару дам.

Спровадив бондарів, зробили бочку, забили залізними обручами і на море спровадили, щоб вона пропала.

Тоді він його відправив, дає йому грошей.

— Ну, — каже, — нема мені до тебе рації, бо якби ти мені одразу признався, то я б і тебе стратив, і її стратив.

Узяв той гроші і пішов. Іде та йде. Проходить море, може, в версту, коли аж спом'янув.

— А, — каже, — Боже ласкавий! Вона мені помагала у всьому, а я її забув.

Вернувся у версту. Бочка тая припливає. Хукає він у дно, вона й розлетілася.

— А, — каже, — прозівав ти. Коли б ти був уперед прийшов, а тепер батько наш уже знає, уже догадався.

Уже той знає думки, що вони думають — догадався.

— Ну, сідай, — каже вона, — на мене.

Сідає він на неї, як на коня. Вона крила розп'яла і летить. Тоді у погоню за ними отець, аж береться на небі заграва!

— То, — каже, — батько за нами гониться.

— Ей, — каже Петрусь, — пропадемо!

— Кидай, — каже вона, — щітку позад себе!

Кинув він щітку, тиша стала така, що змії не міг пробитися. Поки він пробивався, то вони миль дві-три й пролетіли... Знову заграва на небі. Що і тут робити?

— Кидай гребінку!

Кинув, гори такі стали. Поки він пробився, поки прогризся, поки проламався, то вони знову милі з три пройшли... Доганяє — знову заграва на небі, вітер схопився!.. Таке, що не можна!

— Знов, — каже, — батько нас доганяє. Кидай голку і шпильку.

Знову стали ліса, гори, скали. Пробився змії і через них, доганяє знов.

— Махни хусткою позад себе.

Так стало змієві в очах темно, що й не потрапити. От вони кілька миль знову пройшли. Темрява опала. Знову доганяє він їх.

— Що ж нам робити?

— Слухай, — каже панна, — я стану церквою, а ти попом і ходи по церкві — тільки не повертайся до них передом, щоб не пізнали.

Стала вона церквою, та така та церква стара, аж поросла, аж порохнява, а Петрусь зробився попом і ходить по церкві. Прилітає змії до церкви, а всередину йому не можна — і кричить до попа:

— Слухай-но, попе, чи не бачив ти таких-то й таких?

— Бачив, — каже, а сам не оглядається, — як ця церква строїлася, а мене попом поставили, то я бачив, як вони бігли.

— Брешеш, — каже, — попе, ти бачив тепер.

— Ні, — каже, — тепер не бачив.

Той зі злості взяв, моху вдер і полетів назад. Прилітає до своєї жони.

— Що ж ти — догнав їх? — питає вона.

Він і розповів, кого бачив.

— Це ж наша дочка все те робила! А то який мох? Покажи. Це нашої дочки коси.

— Ех, коли б я знав, стара, то б я з'їв зовсім і папа, і церков.

Полетів, доганяє, а вони кілька миль пройшли. От панна стала яблунею, а Петрусь став старим дідом — сивий такий, як голуб. Воду носить, поливає ту яблуню, ще й на ногу прилягає.

— Здрастуй, діду! Що ти робиш?

— Яблуню поливаю.

— Нащо ж ти її поливаєш, коли вона вже зародила?

— Я, — говорить, — її жалую, бо з неї користь маю.

— Ну, діду, добре. А не бачив ти часом таку дівку із таким-то і таким хлопцем?

— Бачив, — каже.

— Коли?

— Як оцю яблуню садив. А та яблуня вже зародила чотири роки.

— Брешеш, діду, — каже.

— Ні, — каже, — ти сам брешеш.

Той не міг нічого й зробити. Зірвав яблуко і вернувся до жони до своєї.

— То ж яблуко — тіло її! Дурний ти, дурний. Чом ти її не з'їв?

— Е, якби я знав, то я б і яблуню з'їв.

— Доганяй таки їх. Лети!

Полетів змій. «Пожеру їх,» — думає. От доганяє вже їх. От панна віддирає рукава од себе, од сорочки, кидає назад себе і стала ріка невелика, на верству. Петрусь став лебедем, а вона стала лебідкою. Тоді прилітає змій. Лебеді плавають. Він зігнувся і став пити, — хотів випити ту річку, щоб її не було. Як опився та й лопнув і пропав. Тоді вони виходять. Петрусь став парубком, а панна стала дівчиною. Вона каже:

— Ходімо до батька, до матері до твоєї.

Приходять до батька, до матері. Вона остається на дворі під вербою, а йому й сказала:

— Як увійдеш у хату, — каже, — усім кланяйся, тільки батькові й матері не кланяйся, бо забудеш, де був, що робив, забудеш і мене. А батькові і матері вже разом зі мною поклонисься.

Входить він в хату, усім поклонився, а батькові й матері — ні. А батько й мати кажуть:

— Як то можна, сину, ми тебе годували, дожидали, як яйця червоного, а ти нам не уклонився.

Він взяв і уклонився та й забув про неї. Вона стоїть, дожидає. А далі пішла до корчми. Празник був, музики грають. Сіла вона, сидить. Попова наймичка питається:

— Звідки ти?

— З усього світа.

— Куди ж ти, небого, ідеш?

— Де б, — каже, — служби найти.

— Іди ж, — каже, — я тебе заведу до свого священика, тобі добре буде.

— А, — каже, — бабусю, коли б ви завели, то добре б було.

Приходить, наймається та на рік служити. Виходить рік, жениться той парубок. Робити весілля, а про неї забув зовсім. От панна в добродійки своєї проситься на весілля.

— Чого ж ти підеш? — каже добродійка.

— А подивлюся, як то в вас весілля робиться.

Приходить. Саме місяць коровай. Почастували її. Каже вона:

— Коровайнички, голубочки, дайте і мені тіста, то й я зліплю вам.

От вона взяла тіста, качала, качала, хукнула, — полетів голуб і сів перед молодими. Тоді вона — каже коровайницям:

— Коровайнички, голубоньки, дайте мені ще трохи тіста, то я другу голубку пущу.

Скачала вона, хукнула і вже голубка полетіла й сіла перед молодими і каже до голуба:

— Бррууку! Бррууку! А знаєш ти, голубе, як ти в змія служив і що робив?

— Бррууку! Бррууку! Ні, — каже голуб, — не знаю.

— А — бррууку! бррууку! — щоб ти знав.

Та все б'є його в голову, та все дзьобає. Та знову питає:

— Бррууку! Бррууку! Знаєш ти, як змієві загадки відгадував, а я тобі помагала?

А той парубок усе сидить за сватами та догадується. Тоді вона знову каже:

— Знаєш ти, як я прийшла до твого батька та казала там: кланяйся усім, тільки батькові і матері не кланяйся, а то про мене забудеш.

А ти уклонився та й забув. Я тебе ждала, ждала та до попа найнялась, цілий рік служила. А ти собі другу посватав.

От тоді він здогадався, тоді ту молоду покинув, та до панни кинувся, та з нею до шлюбу став.

З М І С Т

КОРОЛЬ-ЗМІЙ (Літературні казки)

Федір Устенко-Гармаш

Бова Королевич	5
Про богатиря Буха Копитовича	17
Про Єруслана Лазаровича	27
Трьом-син Борис	46
Нещасний Данило	55
Золотоволосий хлопець	61
Тридцять Перший	66
Про трьох братів і трьох сестер, яких віддали за трьох шашів	73
Про Іванка-Попрянка	77
Про хлопця, який звільнив свою матір з полону Поганина	80
На Чорну Полонину	101
Королевич Мирко	110
Шовкова держава	119

Юрій Винничук

Як місто Лева повстало	131
Заснули лицарі короля Лева	133
Казка про Земського духа	137
Таємниця скляної гори	158
Казка про Кощія Безсмертного, як його убили Іван-царевич і Булат-молодець	168
Іван Голик і його брат	177
Про богатиря Сухобродзенка Івана й Настасю Прекрасну	192
Іван Богданець	210
Про лиху матір і двох синів	224
Царевич і Дикий Павло	232
Король, що був під землею	241
Король-змій	250
Про Сучченка-богатиря	257

ПЕРЕМОЖЦІ ЗМІЇВ (Народні казки)

Кирило Кожум'яка	275
Іван — мужичий син	278

Чабанець	291
Іван Побиван	294
Про князя Коріятовича і жовтого змія Веремія	297
Ведмідь-Іванко, Товчикамінь і Сучимотузок	301
Казка про царевича та його брата Івана Білого	312
Переможець зміїв	325
Костинин син	338
Попович Ясат	344
Юрза-Мурза і стрілець-молодець	349
Іван-Вітер	354
Бідний чоловік та його сини	358
Дракон з Чортової скелі	364
Як князь Корятович змія вбив	366
Що трапилось з витязем Миколою?	368
Казка про Знайдона	379
Син Змія	391
Гриць і змія	403
Переможець змії і дракона	414
Іван-королевич, його сестра і змії	419
Як змії трьох сестер викрали	436
Про стрільця	445